کتابخانه الکترونیکی امین
۱۳۹۶
AMIN ELECTRONIC LIBRARY
www.ael.af

کره کتنه

(د ژبو او ادبیاتو پوهنځیو د پښتو څانګو د کره کتنې مضمون لپاره)

محمد اسمعیل یون

۱۳۹۴ لمریز کال

www.ael.af

د تحريك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) کال په پيل کې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه کړې وه، چې د دې کال په بهير کې به (شل عنوانه) بېلا بېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې کوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد کال د کب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترڅ کې يې شل عنوانه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې کړل. ملي تحريك په ياده غونډه کې ژمنه وکړه، چې د (۱۳۹۴ ل) کال په بهير کې به انشاء الله د خدای (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې کوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه کار نه دی، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينګ هوډ کړی چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملی کوي. دا اثر چې ستاسو په لاس کې دی د همدې (سل عنوانه) ژمنه کړو اثارو له جملې څخه دی، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته کړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليکوالو، ژباړونکو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير کې يې يو بل سره مرسته او ملګرتيا کړې او دا فرهنګي بهير يې بريالی کړی، د زړه له کومې مننه کوي او کور ودانی ورته وايي.

د هېواد د فرهنګ د ښبرازۍ په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنګي څانګه

د لومړي چاپ یادښت

دا کتاب ما (یون) پر (۱۳۹۱ل) کال د (پوهنوالۍ) علمي رتبې لپاره لیکلی و او پر همغه مهال د یادې رتبې لپاره ومنل شو. تاکل شوې وه پر همغه کال چاپ شي، خو ما غوښتل له خپلو نورو اثارو سره يې په یو ځایي ډول چاپ کړم، نو ځکه خو درې کاله راسره پاتې شو. اوس چې زه خپل ځو عنوانه نور اثار چاپوم او هم ملي تحریک غواړي سل عنوانه علمي، ادبي، دیني او تاریخي اثار چاپ کړي، نو غواړم دا اثر هم په دې لړ کې چاپ شي او د لوستونکو د کتنې وړ وګرځي. طبعي خبره ده چې دا اثر به خپلې خپلې نیمګړتیاوې هم ولري، خو ډېرې تېروتنې تر چاپ وروسته په عملي ډګر کې څرګند ېږي. هیله ده درانه لوستونکي او محصلین يې د لوستلو او کتلو پر مهال هغه څرګندې او راپه ګوته کړي، چې په بل چاپ کې هغه نیمګړتیاوې سمې او نورې زیاتونې هم ورسره مل شي.

په درناوي

محمد اسمعیل یون

www.ael.af

د سرخبرې

ځو لسيزې کېږي چې د کابل پوهنتون په ګډون د هېواد د لوړو زده کړو موسسې د منظمو درسي مفرداتو او همدارنګه چاپي اثارو له نشتوالي څخه کړېږي. په ځينو برخو کې که مفردات شته هم، ډېر زاړه دي او وخت پر وخت نوي شوي نه دي. د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي پښتو څانګه هم دا مشکلات لري. خو په دې وروستيو کلونو کې پښتو څانګې وپتېيله چې پر خپلو ټولو درسي مفرداتو بيا کتنه وکړي. (د کره کتنې) مضمون هم په دې بيا کتنه کې شامل و. ما له نورو استادانو سره په مشوره د کره کتنې مضمون تېر مفردات وکتل، همغه مو سره کره کړل. د همدې مفرداتو پر بنسټ مې د (پوهنوالۍ) علمي رتبې لپاره د اثر ليکلو کار پيل کړ. اکثره ضروري اثار مې ورپيسې وپلټل او په نتيجه کې دغه اثر رامنځته شو. زه خوشاله يم، هغه مفردات چې پښتو څانګې د دې مضمون لپاره غوره کړي هغه تر ډېره حده په دې اثر کې تشريح شول. ګران استاد پوهاند محمد صابر خويشکی، پوهاند ډاکتر عبدالقيوم قويم، پوهنوال احمدشاه زغم، استاد بخت مير وزيري، د پښتو څانګې له نورو استادانو او ګران ورور عطاالله حيران څخه مننه کوم، چې ماسره يې د دې اثر په بشپړاوي کې مرسته وکړه. ګران ورور ضياءالرحمن ضياء څخه هم ډېره مننه کوم، چې په ډېرې اوسېلې يې د دې اثر د کمپوز چارې سمبال کړې. څرنګه چې ما د دې کتاب په سريزه کې هم يادونه کړې چې دا اثر د درسي مفرداتو په رڼا کې ليکل

شوی او له لوستونکو مې هیله څرګنده کړې چې تر چاپ وروسته د اثر په باب خپل نظریات راته راولېږي. دلته یو ځل بیا یادونه کوم، چې زه به خپله هڅه او هاند کوم چې دا اثر د تدریس پر مهال نور هم پوره او بشپړ کړم او ټول هغه مسایل چې د کره کتنې په برخه کې نوي راپیدا کېږي، هغه ورسره یوځای کړم او په دې ډول د محصلینو او درنو لوستونکو اړتیاوې تر یوه بریده پوره کړم.

په درناوي

پوهندوی محمد اسمعیل یون

تـقريـظ

((کره کتنه)) زموږ د ادبیاتو یوه مهمه اړتیا

استاد پوهندوی محمد اسمعیل یون د پښتو څانګې د ډېرو تکړه استادانو له جملې څخه دی، چې د لیکوالۍ په برخه کې نږدې (**۲۵**) کلنه کاري تجربه لري. (کره کتنه) د استاد یون لومړنی اثر نه دی، ده تر دې د مخه هم په لسګونو عنوانه اثار لیکلي او چاپ کړي دي. په لیکوالۍ کې دی د افغانستان په کچه یو مطرح لیکوال دی. (کره کتنه) اثر هم د استاد یون یوه پخه تجربه ده. پوهندوی یون په ژبو او ادبیاتو پوهنځي کې ډېره موده د (ادب تاریخ) او (خوشال پېژندنه) مضمونونه تدریس کړي، په دې برخه کې هم د کافي تجربې خاوند دی. (ادبپوهنه) چې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي یو بل مهم مضمون دی، دا ډېر کلونه کېږي چې په لومړیو ټولګیو کې د استاد یون له خوا

تدریسېږي. (کره کتنه) او (ادب تاریخ) او همدارنګه (ادب تیوري) درې واړه د ادبپوهنې اساسي څانګې دي. څوک چې د ادبپوهنې مضمون تدریسوي، د هغې پر درېواړو څانګو احاطه لري. (کره کتنه) او (ادب تیوري) ددې ترڅنګ چې په (ادبپوهنه) کې د هغې د څانګو په توګه تدریسېږي، د (ادب تاریخ) په څېر د جلا جلا مضامینو په توګه هم تدریسېږي.

استاد یون ددې دواړو په باب هم ځانګړې تدریسي تجربه لري. هغه وخت چې استاد یون په پښتو څانګه کې د (پوهنوالۍ) علمي رتبې لپاره دا موضوع (کره کتنه) غوره کړه. نو د څانګې استادانو یې تود هر کلی وکړ. علت دا و چې له ډېرو کلونو راهیسې (کره کتنه) د یوه مضمون په توګه تدریسېدله، خو دا تدریس لا تر دې دمه پورې اکثره د نوټونو، لکچرنوټونو په بڼه و، داسې یو منظم سیستماتیک اثر چې د څانګې تدریسي مفردات دې هم په پام کې ونیسي او د یوه منظم تدریسي کتاب بڼه دې ولري، لا تر دې دمه یې په پښتو څانګه کې کمی احساسېده. څرنګه چې د (پوهنوالۍ) علمي رتبې اثر باید تدریسي بڼه ولري، نو موږ هیله لرله چې استاد یون به په بښه ډول دا اړتیا پوره کړي.

لکه څنګه چې زموږ هیله وه، استاد یون تر یوه اوږده کار او زیار وروسته د کره کتنې په برخه کې داسې یو اثر ولیکه چې زموږ له هیلو سره سمون خوري. په (یوولسو څپرکو) کې یې اکثره هغه څه وڅېړل او راونغاړل چې په (کره کتنه) کې ورته اړتیا وه. دا اثر په خپل ډول کې په پښتو کې تقریباً لومړنی اثر ګڼل کېږي، چې تدریسي بڼه لري او د محصلینو اړتیاوې تر ډېره حده پوره کولای شي. زه استاد یون ته د دغه ګټور اثر د لیکلو له امله مبارکي وایم، د پوهنوالۍ علمي رتبې لپاره یې دا اثر پوره او کره ګڼم او له ټولو اړوند مقاماتو څخه هیله کوم، چې ده ته د دې اثر له امله د (پوهنوالۍ) علمي رتبه منظور کړي. څرنګه چې دا یو ډېر ګټور اثر دی، زه له مربوطه ارګانونو څخه هیله من یم، چې د دې اثر د چاپ په برخه کې ژر اقدام وکړي.

په درناوي

پوهاند محمد صابر خویشکی

د پښتو څانګې استاد

www.ael.af

تقریظ:

یک اثر مهم تدریسی

حدود بیست سال میشود که محمد اسمعیل یون به حیث استاد، دیپارتمنت پشتو پوهنځی زبان و ادبیات پوهنتون کابل ایفای وظیفه مینماید. استاد یون در این معیاد مضامین، (خوشالشناسی)، (ادبشناسی) و (تاریخ ادبیات) را در دیپارتمنت پشتو وهمچنان مضمون تدریس زبان پشتو را در دیپارتمنت مختلف فاکولته ادبیات و پوهنځی های دیگر تدریس نموده، تجربه کافی را در زمینه تدریس بدست اورده است. استاد یون چندین عنوان اثار را نیز تالیف نموده، که یک تعداد آن به حیث اثار تدریسی و ممد درسی در رشته مربوط قابل استفاده است.

مضمون (نقد ادبی) یکی از مهم ترین مضامین است که در دیپارتمنت دری و پشتو تدریس میگردد. استاد پوهندوی محمد اسمعیل یون ضروریات و متقضیات دیپارتمنت خویش را در نظر گرفته، مطابق مفردات تدریسی این مضمون، موضوع (نقد) را غرض ترفیع علمی رتبه (پوهنوالی) خویش انتخاب نموده. استاد

www.ael.af

یون مدت زیادی بالای این موضوع کار کرد و در نتیجه این اثر قابل ستایش را به رشته تحریر در اورد.

این کتاب در یازده فصل تنظیم شده، بر علاوه یک مقدمه و یک نتیجه یا ارزیابی اخری دارد. در این اثر معنی لغوی و اصطلاحی نقد، اهمیت، ضرورت، حدود و اداب نقد ادبی تشریح شده، تاریخچه نقد از یونان باستان شروع تا اواخر قرن بیستم بیان گردیده، انواع و مکاتب نقد تشریح شده و جریان نقد ادبی را در زبان و ادبیات پشتو نیز تشریح و توضیح گردیده. علاوه بر این، اصول و معیارهای نقد ادبی تشریح شده، فواید نقد و اوصاف نقاد نیز مشخص گردیده.

در این اثر این موضوع که: (چرا ما از نقد میترسیم؟) هم توضیح گردیده و در اخر، اثار مستقل نقد که به زبان پشتو چاپ گردیده به طور منظم و مسلسل معرفی شده اند. استاد یون در تحریر این اثر از منابع موثر داخلی و خارجی استفاده نموده، تحلیل و نظریات خود را نیز بالای آن علاوه نموده، در نتیجه یک اثر را به وجود اورده که جنبه تدریسی و اموزشی دارد. ما به نوبه خود این اثر مفید را به ترفیع علمی (پوهنوالی) مثبت ارزیابی مینمایم، از بارگاه خداوند(ج) برای استاد پوهندوی محمد اسمعیل یون ارزوی موفقیت مزید

www.ael.af

مینمایم و از همه مقامهای مربوط و زیربط خواهش مینمایم که ترفیع علمي رتبه (پوهنوالی) را به استاد یون منظور نماید. چون این یک اثر علمی میباشد ، چاپ ان نیز بسیار ضروری میباشد ، از مسولین محترم نشراتی تقاضا مینمایم، در زمینه چاپ این اثر اقدام نماید !

با احترام

پوهاند دوکتور عبدالقیوم قویم

استاد دیپارتمنت دری

پوهنځی زبان و ادبیات

www.ael.af

تقریظ:

دا اثر یوه ګټوره هڅه

(کره کتنه) د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په پښتو څانګه کې د یوه مهم مضمون په توګه تدریسېږي. څو لسیزې کېږي چې پښتو څانګه له نوښتونو او لکچر نوټونو کړېږي. که څه هم په تېرو څو کلونو کې د پښتو څانګې استادانو زیار وویست چې په هره برخه کې دا سې ځانګړي اثار ولیکي، چې تدریسي بڼه ولري او په دې برخه کې پخوانۍ پرتې ستونزې تر یوه حده حل کړي، خو بیا هم نور کار او زیار ته اړتیا ده. په دې وختونو کې پښتو څانګې وپتېیله، چې خپلې ټولې اړتیاوې په خپله د څانګې د استادانو له خوا پوره کړي. یوه اړتیا هم له درسي مفرداتو سره سم د (کره کتنې) په برخه کې د یوه منظم تدریسي اثر لیکل و. استاد یون چې په پښتو څانګه کې (ادبپوهنه) او (ادب تاریخ) مضمون تدریسوي، ددې اړتیا د پوره کولو لپاره راودانګل، ده د (پوهنوالۍ) علمي رتبې لپاره همدا

www.ael.af

موضوع (کره کتنه) وټاکله، مورږ ټولو ځکه تائید کړه، چې له ډېرو کلونو راهیسې دا مضمون د نوټ او متفرقه لکچرنو ټونو په بڼه تدریسېده او د محصلینو په لاس کې یو منظم تدریسي کتاب نه و.

استاد یون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې د دې مضمون له درسي مفرداتو سره سم، ډېره موده پر دې اثر کار وکړ. له گڼو اخځونو، تحلیلونو او څېړنو څخه یې گټه پورته کړه، ځان یې خورا ستړی کړ. په دې اثر کې کره کتنه له لغوي او اصطلاحي پلوه څېړل شوې، د کره کتنې تاریخ بیان شوی، اړتیا یې په گوته شوې، گټې یې بیان شوي دي. د دې ترڅنگ په پښتو ژبه کې د کره کتنې مسیر تشریح شوی دی.

دا اثر د یوه تدریسي اثر په بڼه لیکل شوی دی. زه هیله لرم هغه خلا چې په پښتو څانگه کې له کلونو راهیسې د (کره کتنې) په برخه کې د یوه منظم تدریسي اثر د نشتوالي له امله موجوده وه، د دې اثر په رامنځته کېدو سره اواره شي. دا اثر به نه یوازې په پښتو څانگه کې د یوه تدریسي اثر په توگه تدریس شي، بلکې د هېواد نورو پوهنتونو اړوندې څانگې هم ترې گټه پورته کولای شي.

زه د دې اثر لیکنه نه یوازې د استاد یون یوه گټوره هڅه او بری گڼم، بلکې د ټولې پښتو څانگې یو بری یې گڼم. استاد پوهندوی محمد

www.ael.af

اسمعیل یون ته ددې اثر له امله مبارکي وایم، هیله لرم چې قلم یې نور هم همداسې تاند او هڅاند وي او د پښتو څانګې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په ګډون، له ټولو اړوند مقامونو څخه هیله کوم چې استاد یون ته ددې علمي اثر له امله د (پوهنوالۍ) علمي رتبه منظور کړي همدارنګه زه د نشراتي چارو له مسولینو څخه هیله من یم چې ددې اثر د ګټورتیا له امله ددې اثر د چاپ لپاره هڅه وکړي.

په ډېر درنښت

پوهنوال احمدشاه زغم

د پښتو څانګې استاد

www.ael.af

بسم الله الرحمن الرحيم

سریزه

کره کتنه د ادبپوهنې یوه خورا مهمه څانګه ده. دنده یې دا ده چې ادبیات، د ادبیاتو له اساسي مسیره بلې خواته لاړ نه شي. (ادبیات) د (ادبیاتو) په توګه مطالعه شي، لوستونکي، لیدونکي، کتونکي، اوربدونکي او په خپله د ادبي پدیدې پنځونکي ته روښانه لاره وښیي، له تېروتنې یې بچ او د پرمختګ څراغ ورته بل کړي. د لیکوال وړه تېروتنه د هغه لویه خواري په سیند لاهو کولای شي. همدا کره کتونکی دی چې د لیکوال د فکر ثمر له خطره ژغوري. کره کتنه د (اوزون) د طبقې په شان هغه فلتر دی، چې د لمر وړانګې تصفیه کوي، د لمر خطرناکې وړانګې په همدې طبقه کې فلترېږي. یوازې همغه وړانګې یې ځمکې ته راځي، چې ټول بشري ژوند ته

www.ael.af

ثمر لري، خو خطر نه لري، که د اوزون دا طبقه نه وای، نو د لمر وړانګو به ځمکه ان د ژوند له نعمته هم ایستلې وای. کره کتنه هم داسې یو فلتر دی، چې د یو ادبي اثر نیمګړې او کمزورې برخې فلتر کوي او لوستونکو یا کتونکو ته یو روڼ او مثمر اثر وړاندې کوي. هر هغه لیکوال چې نه غواړي اثر یې له دې فلتره تېر شي، طبعاً چې له تېروتنې سره مخامخ دی. کره کتنه نه یوازې په ادبي برخه کې د ادبپوهنې د یوه مهم عنصر په توګه د کارونې وړ ده، بلکې په ټولنیز ډګر کې هم د اساسي توکي په توګه کارول کېږي. انتقاد، نیوکه او په ټوله مانا کره کتنه د ولسواکۍ د یوه اساسي او رغنده توکي په توګه د بشري ټولنې د پرمختګ یو لوی لامل دی. زموږ ټولنه لکه څنګه چې په نورو برخو کې له پرمختللو ټولنو څخه شاته پاتې ده، په دې ډګر کې هم لا مطلوبې پایلې ته نه ده رسېدلې.

په نړۍ کې د ادبي کره کتنې په باب تر شمېره وتي اثار لیکل شوي، چې د هرې ټولنې کره کتونکو پرې د خپلو ټولنو ادبیات د لا پرمختګ لوري ته برابر کړي، خو زموږ په ټولنه کې زموږ د ادبیاتو د ټولیز حجم په انډول د کره کتنې برخه کمه ده، په بله وینا د ادبي اثارو په انډول د ادبپوهنې د اثارو شمېر کم دی. دا طبیعي خبره هم ده، ځکه په ټولنه کې لیکوال او ادیبان زیات، خو د ادبپوهانو شمېر کم دی. ادبپوهنه یوه کسبي او مسلکي پوهه ده او د ادبیاتو پنځونه بیا د ځینو کسبي زده کړو ترڅنګ خدايي، طبیعي او فطري پوهې، استعداد او ذوق ته هم اړتیا لري.

داسې هم نه ده، چې زموږ په ټولنه کې د کره کتنې په برخه کې هېڅ اثار نه دي ليکل شوي؛ د هېواد د بېلابېلو ليکوالو له خوا په پښتو او دري ژبه يو شمېر داسې کره کتنيز اثار ليکل شوي، چې د نظري او عملي کره کتنې دواړه برخې رانغاړي، وروسته به يې موږ په ترتيب سره معرفي کړو. په کوزه پښتونخوا کې هم د کره کتنې يو شمېر ځانګړي اثار ليکل شوي، دې اثارو زموږ د ادبياتو په رڼاوي کې خپله خپله ونډه لرلې ده، خو لا هم ددې اړتيا شته چې په دې ډګر کې لازيات کار وشي او نور سيستماتيک اثار رامنځته شي. له هغې ورځې چې په هېواد کې د ژبو او ادبياتو پوهنځی او بيا وروسته پوهنځي رامنځته شوي، نو ادبپوهنه د يوه ځانګړي مضمون په توګه په دې پوهنځيو کې تدريسېږي. دا پوهه نه يوازې د يو ځانګړي مضمون په توګه لوستل کېږي، بلکې د هغې درې واړه اساسي څانګې (ادب تاريخ، ادبي کره کتنه او ادب تيوري) هم د جلا جلا مضامينو په توګه تدريسېږي. د ادب تاريخ څو بېلابېل اثار، چې د پښتو ادب بېلابېلې دورې تشريح کوي، ليکل شوي دي. دا اثار تر يوه حده د محصلينو اړتياوې پوره کولای شي او په دې برخه کې نورو اثارو ته هم اړتيا شته، خو د ادبي کره کتنې او ادب تيورۍ په باب لا هم د نورو داسې اثارو کمی احساسېږي، چې له نويو علمي ميتودونو سره سم ليکل شوي وي؛ تدريسي بڼه ولري، د تحصيلي نصاب له مخې جوړ شوي وي او د ادبياتو پوهنځيو د ادبپوهنې د يوې برخې په توګه دې تدريس شي. دا اثر چې اوس ستاسو په لاس کې دی، تر ډېره حده په کې کوښښ شوی

www.ael.af

چې په دې ډګر کې زموږ د علمي او فرهنګي ټولنې اړتیاوې تر یوه حده پوره کړي. ما په دې اثر کې هڅه کړې چې محصلین خپله هم په کار ولوېږي او د کره کتنې په برخه کې عملي او نظري کار وکړي. دې کې هم شک نه شته چې د کره کتنې په برخه کې یو ځانګړی اثر ټولو اړتیاوو ته ځواب نه شي ویلای، خو په تحصیلي ډګر کې به دا اثر د محصلینو یو څه غوښتنې او اړتیاوې ځواب کړي. لازمه به وي چې د تدریس پرمهال د دې اثر نیمګړتیاوې څرګندې او هغه اړتیاوې هم په ګوته شي، چې په دې برخه کې احساسېږي. د دې اثر د بیا بیا چاپ په صورت کې به هغه نیمګړتیاوې پوره کېږي او همدارنګه د کره کتنې د مضمون په برخه کې به د دې اثر ترڅنګ، د نورو نویو اثارو لیکلو هدف ته زموږ د رسېدو لاره لنډه کړي. تر چاپ وروسته د هېواد له ټولو لیکوالو، قلموالو، کره کتونکو، د ادب پوهنځیو استادانو او ګرانو محصلینو څخه هیله کوم، چې د دې اثر د بشپړتیا او غځونې لپاره ماته خپل ګټور او کره کتنیز نظریات راولېږي.

په همدې هیله

پوهندوی محمد اسمعیل یون

لومړی څپرکی

کره کتنه

د ادب، ادبپوهنې، ټولنپوهنې، بشرپوهنې او نورو ټولنیزو علومو تعریفونه د ساینسي علومو په شان کانکریټي نه دي، چې سل په سلو کې پرې توافق راځي. د ټولنیزو علومو او هنري پدیدو تعریفونه نسبي توافق ته نږدې وي؛ د منطق، حقیقت او واقعیت یو لړ څرګند معیارونه په پام کې نیول کېږي او د همدغو معیارونو په رڼا کې تعریفونه جوتېږي. کره کتنه هم د ادبپوهنې د یوې مهمې څانګې په توګه د تعریف له دې حالته مستثنی نه ده. د کره کتنې پر تعریف هم لکه د نورو ادبي پدیدو په شان سل په سلو کې توافق نه شته، خو د نظري او عملي کره کتنې د خصلت او محتوا له مخې د کره کتنې جوهر، مانا او تعریف څرګند بدلای شي.

دلته به لومړی د کره کتنې لغوي، اصطلاحي مانا ، اهمیت او اړتیا یې ، حدود او اداب یې په ترتیب سره وڅېړو او بیا به د کره کتنې نورو برخو ته داخل شو.

الف- د کره کتنې لغوي مانا:

(کره) په پښتو کې د (پوره) ، (بشپړ) یا (مکمل) مانا لري، چې ضد یې نیمګړی او نابشپړ دی. یا هغه څه چې نیمګړتیا او عیب ونه لري. (کتنه) هم د (لیدنې) یا (مشاهدې) مانا لري او یا د هغو نسبي مترادف، خو دواړه کلمې چې سره یوځای شي، نو یو شی، څیز، شکل یا محتوا ته د پوره کتنې یا پوره څېړنې او پلټنې مانا ورکوي. په پښتو کې د ادبي او نورو اثارو د ارزونې لپاره د (کره کتنې) نومونه یا اصطلاح په همدې نیت کارول کېږي، چې هغه موضوع یا شی په هر اړخیز ډول وڅېړل شي. کره کتنې ته په عربي ژبه کې (نقد) وایي. نقد کلمه په حدیث شریف کې هم راغلې ده، په یو حدیث شریف کې راغلي چې: ((زید بن ارقم او براء بن عازب سپین زر په نقدو او پور رانیول، نو کله چې دا خبره نبي کریم(ص) ته ورسېدله، هغه امر وکړ: څه چې په نقدو دي ویې منئ او څه چې په پور دي ور رد یې کړئ.)) (۲۷: ۱۲۲).

د (نقد) کلمه نه یوازې د (نقدو) په مانا ، بلکې وروسته د اصلي او جعلي یا اصلي او کوټه دینارو او درهمو د بېلولو په مانا هم وکارېدله او نقاد یې هم هغه چاته وایه چې اصلي دینار یې له کوټه دینارو څخه جلا کول. ځینو فرهنګونو یې لغوي مانا((وینا پېژندنه، د خبرو سنجونه، رښتینی قضاوت او د ادبي اثارو ارزښت معلومونه هم راخیستې ده.)) (۳۲: ۳۱).

په پخوا زمانو کې پیسې له لویه سره دوه ډوله وې: د سپینو زرو پیسو ته یې (درهم) او د سرو زرو پیسو ته یې (دینار) ویل، کله کله به یې په پیسو (دینار) کې جعل کاري کوله او مس به یې ورسره ګډول، په دې ډول به د سرو زرو معیار (کچه او اندازه) راټیټېده، تر یو څه مهاله به له سرو زرو سره د مسو دا ګډېدا په سترګو نه ښکارېده، تر یو څه وخت وروسته به مس لږ لږ تورېدل، ځکه به یې نو په غټو معاملو کې زر د صراف یا نقاد دکان ته وروړل، چې هغه یې د زرو د سوچه والي کچه وټاکي. په بازار کې به د صرافۍ ډېر دوکانونه وو، صراف یا نقاد به په محک (د زرو د ازموینې توره ډبره) وهل، د هغو کوټه او کره به یې سره معلومول.

د نقد کلمه په پخوانیو متونو کې د عیب لټولو، د یوشي د پټې پټ لیدلو او یوه شي ته د پټ پټ کتلو، یا یوه شي ته تر سترګو لاندې کتلو او همدا راز د څه کار په اړه د مناقشې په مانا هم راغلې

ده. نقد ته يې د ډېر ښه شي د غوره کولو، خبرتیا، فهم، موازنې او پرېکنده حکم ماناوې هم کارولي دي.

په دري ژبه کې کره کتنې ته د عربي په شان نقد ويل کېږي او کره کتونکي ته د (نقاد) کلمه کارول کېږي. که څه هم په فارسي کې (سخن سنجي) او (سخن شناسي) اصطلاحات هم کارول کېږي، په دري کې خو زياتره همدا د نقد کلمه کارول کېږي. ځينې کره کتونکي وايي ((د نقد لغوي مانا له ناکره و څخه د کره و بېلول دي.)) (۱۹: ۲۵).

((کره کتنې ته په انګرېزي کې (Criticism)) په فرانسوي کې (Lacritque) او په الماني کې (Kritik) وايي. دا ټولې اصطلاحګانې د يوناني ژبې له (Krites) څخه، چې ((د حکم، نياوګر او قاضي)) مانا ورکوي، مشتق شوي دي. د (Kritneina) کلمه چې د قضاوت او تميز مانا ښندي، له همدغې مادې څخه را اخيستل شوې ده.

(کرتيکيوس) هغه چاته ويل کېږي چې قضاوت او کره کولو کې مهارت ولري.)) (۱۵: ۸).

د پښتو (کره کتنه) هم تصادفاً د (کرتيکيوس) له اصطلاح سره لفظي ورته والی لري.

www.ael.af

د نقد کلمې د پورتنۍ مانا له مخې، دا کلمه د جعلي او اصلي دینارو له معلومولو څخه ورو ورو د علم او ادب نورو برخو ته ولېږدېدله. وروسته دا کلمه د لیکوالو او ادیبانو د کارونو د څارنې، تعقیب، ارزونې، د هغو د لیکنو د نیمګړتیاو د څرګندولو او هم د سمون لپاره وکارېدله، څرنګه چې د نقد کلمه له (کره درهمو) څخه د (کوټه) هغو د لرې کولو لپاره کارېدله، نو په همدغه مانا د ادب د دواړو ډولونو: شعر یا نظم او نثر د کره کولو لپاره هم وکارېدله. په دې مانا چې د یو ادبي اثر نیمګړتیاوې څرګندوي، ګټورې او کره خواوې یې یوې خواته او نیمګړې یې بلې خواته سره جلا کوي او د عیبجنو برخو د سمون لپاره یې هڅه کوي. کره کتونکی بیا همغه چاته ویل کېږي چې دا عملیه تطبیقوي او بشپړوي یې.

ب- د کره کتنې اصطلاحي مانا:

لکه څنګه چې په ټولنیزو علومو کې تعریفونه د ساینسي هغو په شان فکس نه دي، نو کره کتنه چې د ادبپوهنې یوه مهمه څانګه ده، ددې تعریف هم سل په سلو کې کوټلی او د ساینسي تعریفونو په شان فکس نه دی. موږ به دلته د بېلابېلو پوهانو له نظره د کره کتنې ځینې تعریفونه وړاندې کړو او بیا به په پای کې د هغو له منځه یو

نسبي او پراخ تعریف ته هم اشاره وکړو. ځیني ادبپوهان وایي: [((کره کتنه، د شخصي ځکې یا د ښکلا پوهنې د متداولو معیارونو پر اساس د یوه هنري اثر اګاهانه ارزونې او کره کولو ته ویل کېږي.)) ډاکتر عبدالحسین زرین کوب، په خپل اثر (نقد ادبي) کې وايي: ((ادبي کره کتنه چې هغې ته وینا پېژندنه او د خبرو سنجونه هم ویل کېږي، د ادبي اثارو د ارزښت او قیمت پېژندنې او د هغو له شرحې او تفسیر څخه عبارت ده، په داسې ډول چې د هغو اثارو ښه او بد او منشا و پېژندل شي.)) (۱۷: ۵). (بریتا نیکا دایرة المعارف) د کره کتنې په باره کې نسبتاً جامع تعریف وړاندې کوي، داسې لیکي: ((کره کتنه د هنرونو په باره کې یوه مستدله او سیستماتیکه مباحثه ده، چې د هغو تخنیکونه او محصولونه توضیح او ارزیابي کوي. په دې ترتیب کره کتنه له استیتیک کتنو، عکس العملونو او کره کولو سره توپیر لري.))

(امریکانا انسایکلو پېډیا) د کره کتنې په تعریف کې ایستیتکي تجربې ته ځای ورکړی دی. کره کتنه په دې ډول تعریفوي: ((د یوه هنري اثر تنقیح، ارزونې او له هغه څخه انطباع اخیستنه د ایستیتیکي تجربې یوه حتمي او ضروري برخه ده.)) د فرانسې نامتو لیکوال (ویکتور هوګو) د کره کتنې په باره کې وايي: ((دا اثر ښه دی که بد همدا د کره کتنې ساحه ده.))](۱۵: ۸-۱۹).

انګرېـزي کـره کتـونکی او شـاعر (میتیـو آرنلـډ) (Mathew Arnold) وايي: ((پـه نړۍ کې چې ډېرې ښې خبرې شوې دي او یا کوم ښه او غوره اندونه رامنځته شوي دي، د هغو د بې پرې پېژندنې او عامونې د هیلې نوم کره کتنه ده.))

[پـه ایټـالوي دایـرة المعـارف(Encyclopedia Italian) کـې راغلي دي: ((کره کتنه د هغه عمل یا ذهني خوځښت نوم دی، چې د یوه شي یا ادبي ټوټې د هغو ځانګړنو امتیاز وکړي، چې ارزښت ولـري.)) (اې اې. رچرډز) وایـي: ((کـره کتنـه د یـوه انصاف لرونکي لیکوال شننه، مدلله څېړنه او په پای کې د ښکلاییزو ارزښتونو پـه اړه پرېکړه کول دي.)) (ابرامز) وايي: ((ادبي کره کتنـه د ادبـي اثـارو تعریف، توصیف، طبقه بندي، شننه او ارزونه ده)).

(کادن) وایي: ((ادبـي کـره کتنـه هغـه هنر یا علم دی، چې د ادبـي اثـارو پرتلنـې، سـپړنې او څېړنـې، شـننې، تفسـیر او ځیرنـې تـه ځانګړی شوی دی.))

(احمـد امـین) وایـي: ((کـره کتنـه د ادبپوهـانو پـه اصـطلاح د هـر هنري اثر، چې موضوع یې ادب، یا انځور یا موسیقي وي، درسـته ارزونـه، دهغـه د خپـل ځاني ارزښت سپړنه او د هنر پـه ورشـو کـې د هغه د کچې ټاکنه ده. هغه ملکه چې دغه ارزونه رامنځتـه کـوي، ذوق دی او دا ذوق کوم بسیط او سـاده شـی نـه دی، بلکـې لـه ډېرو شـیانو

 څخه مرکب دی، چې ځینې یې د عقل له قوې او ځینې یې د شعور له قوې څخه عبارت دي.))

(دکتور هاشم صالح مناع) وایي: ((کره کتنه د هنري کار ارزول، له هر اړخه د هغه ارزښت ټاکل او پر هغه باندې د اغېز ښندونکو عواملو شنل، سپړل، علت ښودل، پېژندل او د هغه د مثبتو او منفي خواوو څرګندول او بیا پر هغه باندې حکم کول دي.))

(پوهاند عبدالقیوم قویم) وایي: ((ادبي کره کتنه دنده لري، چې د ادبیاتو زېږونې تحلیل او ارزښت یې څرګند کړي، د ادب د روان بهیر تاریخي ریښې مشخصې کړي. راتلونکې پرمختیا یې وټاکي او ځای او اغېز یې د ادبي وضعې د لوړاوي لپاره جوت کړي. ادبي کره کتنه په حقیقت کې د مهال د ډېرو مهمو ادبي پېښو پر وړاندې عکس العمل او د هغو د ارزښتونو ټاکنه ده.))] (۲۷: ۱۲۷-۱۳۱).

(استاد حبیب الله رفیع) وایي: ((کره کتنه د ادب ساه او ورح ده، که کره کتنه نه وي، ادب مري او که ژوند ولري هم، نو ادب ژوندی نه ګڼل کېږي، کره کتنه معراج او معیار ته د ادب د رسېدو لاره ده، که دا لاره شاړه وه، نو بیا له ادب نه د معیار توقع مه لرئ.))

روسي کره کتونکی (کولیشوف) وایي: [((کره کتنه د اوسنۍ زمانې او د هغې د ښېړنو روح جوړوي. اوس هر څه کره کتنې پورې اړه لري، ان په خپله کره کتنه.))

ستر روسي شاعر (الکساندر پوشکین) وايي: ((کره کتنه هغه پوهه ده چې په هنري ادبي اثارو کې ښکلاوې او نیمګړتیاوې رابرسېره کوي.))

بل نامتو روسي کره کتونکی (ګریګوریوویچ بېلنیسکي) وايي: ((کره کتنه د ټولنیزو عقلي قوانینو روح دی. کره کتنه د ښکلا خوځوونکې او لمسوونکې ده، دغه خوځون باید نه یوازې دا چې د هنري اثارو کچه وټاکي، بلکې په لوستونکو کې باید د ذوق د روزنې دنده هم ولري.))](۵: ۱۸). دا ټول او د بېته ورته نور تعریفونه که راټول کړو، نو د کره کتنې په باب ویلای شو: کره کتنه هغه علم دی چې په ناپېیلي ډول له هر پلوه د یو ادبي اثر، څېړنه، شننه، ارزونه او تلنه کوي، د هغه کره او ناکره خواوې سره بېلوي او د نیمګړو خواوو د کره کولو حل لارې هم په ګوته کوي.

ج- د کره کتنې اهمیت:

د کره کتنې اهمیت د هغې له تعریف او یا له تعریفونو څخه څرګندېږي. کره کتنه د یوه اثر ارزښت معلوموي او له بېلابېلو خواو هغه تحلیلوي او ارزوي یې، کله چې د یوه هنري اثر ارزښت معلوم شو، بیا یې موږ پر ماهیت او اهمیت پوهېږو، کره کتنه د یو اثر لیکوال له نیمګړتیاوو او تاریکیو ژغوري او سمې لارې ته د هغه لارښوونه کوي، کره کتنه د اثر سم او بشپړ پوهاوي لپاره لاره

اواروي، له شاعر او ليکوال سره د هغه د کار په پرمختيا کې مرسته کوي، د يوه اثر عيبجنې برخې په ګوته کوي او حل لارې ورته ورښيي. د ايران نوميالی کره کتونکی (ډاکتر زرينکوب) وايي: ((که چېرې نيو که په منځ کې نه وي د هنري اثارو رښتيني ارزښت نه معلومېږي، که چېرې په خپل وخت کې د هنر خطا و سير معين نه شي، ورو ورو ادب او هنر له ځنډ وځنډ سره مخامخېږي او دې سره د تقليد په پېچومو کې خپله لاره ورکوي.))(۱۷: ۲۸). د ټولنې د هر ډګر لپاره د کره کتنې شتوالی خورا مهم دی. هغه ټولنې چې ځان يې له کره کتنې سره روږدې کړی، ځانته يې د پرمختګ لارې پرانيستي دي. کره کتنه په اشخاصو، ټولنو، علمي او فرهنګي مرکزونو، پوهانو او ليکوالو کې د زغم روحيه روزي. د زغم روحيه او د يو بل زغمل په ټولنه کې د کړکېچ د مخنيوي سبب ګرځي، په ليکوالۍ کې هم د کره کتنې اهميت خورا زيات دی. کره کتنه دومره مهمه ده لکه يو زرګر چې زرو ته ځلا او ښکلا ورکوي، زر خو پرته له هغه هم زر دي، خو کله چې زرګر هغه ته اب يا ځلا ورکړي، نو ښکلا يې څو ځله زياته شي. که يو ادبي اثر هم د کره کتنې له فلتره تېر نه شي، نو که هر څومره محتوايي پانګه ولري، د ښکلا عنصر به يې کمزوری وي. کره کتنه نه يوازې د يو اثر شکلي اړخ ته پاملرنه کوي، بلکې محتوا يې هم څېړي، شکلي ښکلا او محتوايي سمون د کره کتنې پاتې کار دی. کره کتنه يو ادبي اثر داسې صيقلوي لکه زرګر چې

زرو ته ښکلا ورکوي. مخکې تر دې چې یو هنري ادبي اثر ولس ته وړاندې شي، باید د کره کتنې له فلتره تېر شي. اکثره لیکوال چې د کره کتنې پر اهمیت پوه دي، مخکې تر دې چې خپل اثر خپلې ټولنې ته وړاندې کړي، د کره کتنې عملیه پرې تطبیقوي. کره کتنه د یوه هنري ادبي اثر د تائید، تثبیت او ثقه والي وروستی پړاو دی.

د - د کره کتنې اړتیا:

په انساني ټولنه او د علومو په هره برخه کې هر شی د یوې اړتیا له مخې رامنځته کېږي، که په یوه ټولنه کې د یو شي ضرورت نه وي، اصلاً هغه شی رامنځته کېږي نه. کره کتنه هم د ادبیاتو په ګډون د ژوندانه د ټولو ډګرونو یوه مهمه اړتیا ده. همدا کره کتنه ده چې د ادبي پدیدې په ګډون د ژوند د هرې بلې ښکارندې د نیمګړتیاوو مخه نیسي، د رڼاوي، پرمختګ او بشپړتیا لارې چارې ورته برابروي. د کره کتنې له ګټې سره سره بیا هم ځینې کسان شته چې د هغې په باب اعتراض لري او دا داسې یوه پدیده ګڼي چې تر ګټې یې زیانونه زیات دي.

ځینې کسان کره کتنه یو تعمیري عمل نه، بلکې یو تخریبي کړنه ګڼي او ځینې یې د ازاد تخلیق پر وړاندې لوی خنډ ګڼي. خو له دې اند ښښنو سره سره کره کتنه پر خپل وخت او ځای ډېر ارزښت لري، هر وخت ورته اړتیا وه، ده او وي به، که په سمه توګه وکارول شي، نو

تر زیانونو یې ګټه څو ځله زیاته ده. کره کتنه داسې یوه وسیله ده; چې حقایق راسپړي، لوستونکي او کتونکي د ادب روح ته ننباسي، د ادبیاتو روح او ماهیت تشریح کوي، ارزښتونه یې ټاکي، نیمګړي اړخونه یې بشپړوي او د لا بشپړاوي لپاره یې لارې چارې په ګوته کوي. کره کتنه نه یوازې د لوستونکو لپاره کار اسانوي چې د یوه اثر یا پدیدې تل ته کوز شي، بلکې خپله د لیکوال او پنځوونکي لپاره هم د لارښود حیثیت لري. لیکوال هم اړ دی چې یو څوک ورته لارښوونه وکړي. لیکوال اکثره د ولولو تر چتر لاندې یوه لیکنه رامنځته کوي او کره کتونکی د علم په وسیله یو اثر څېړي، چې په هغه کې د احساساتو برخه کمه او د علم برخه درنه ده، نو کره کتنه د یوه علم په توګه ددې زمینه برابروي چې لیکوال له تېروتنو وژغوري.

(هوراس) وايي: ((کره کتنه په ټولنه کې د هغه ګرځنده اعلان نوم دی چې د خلکو اشعارو او تالیفاتو ته پام کوي او خپل قام د هغو د اثارو کتنې او مطالعې ته هڅوي او د دوی د تالیفاتو ادبي او ثقافتي سویه برابروي.))

((کره کتنه په واقعیت کې پر عامه افکارو د اغېز له لارې، د لیکوالو او لوستوالو پر افکارو او عقایدو هم تاثیر کوي او په دې ډول د ادبي بدلون تګلوری څرګندوي او روښانوي.)) (۱۷: ۳۴).

www.ael.af

هـ- د کره کتنې بریدونه:

کله کله چې له کره کتنې څخه وېره احساسېږي، یو علت یې دا دی چې د کره کتنې حدود یا بریدونه تر پښو لاندې کېږي، د کره کتنې اصول نه مراعتېږي، معیارونو ته یې پام نه کېږي، کله چې د کره کتنې اصول تطبیق نه شي او د هغې تر بریدونو، حدودو او معیارونو پښه واوړي، نو طبیعي ده چې کره کتنه هم خپل ارزښت له لاسه ورکوي، نه یوازې مثبت تاثیرات نه لري، بلکې منفي اغېز هم ښندي او له غبرګون سره هم مخامخېږي. کله چې کره کتونکی پر یو ادبي اثر باندې بحث کوي، نو که پر اثر باندې د بحث پرځای د هغه پر لیکوال یا پنځوونکی بحث پیل کړي او کله که د هغه شخصي حریم ته داخل شي، نو دلته ویلای شو چې د کره کتنې حدود مات شول. د لیکوال پر کرکټر او چلند بحث یوه جلا موضوع ده او د هغه اثر یوه جلا، البته کله کله داسې وي چې د لیکوال کرکټر په مستقیم او نامستقیم ډول د هغه په اثر کې ځلېږي، یا د هغه په اثر کې د راغلو کرکټرونو تر شا پټ وي، کله چې کره کتونکی ددې اتلانو شخصیت تشریح کوي او هغو ته منطقي ځوابونه پیدا کوي، مجبور دی د لیکوال د شخصیت خېړنې ته هم تم شي، له کرکټرونو سره د لیکوال پر روحي او اروایي رابطې پوهېدل هم د تشریحي کره کتنې لپاره ضروري ده، خو دا تشریح او توضیح تر هغه حده نه ده چې د اثر تر تشریح د لیکوال تشریح زیاته شي. کره کتنه د شخصیتونو

سپکاوي ته اجازه نه ورکوي، کره کتونکي ته يوازې د هغو پرنسيپونو په رڼا کې د يوه اثر تشريح، توضيح، سمون او رغونې جواز شته چې د اثر له بشپړاوي سره مرسته کولای شي.

کله کله داسې هم پېښېږي چې د يوه اثر کره کتنه، د کره کتنې له محوره وځي او د نورو علومو برخې ته داخلېږي، د يوه اثر عاطفي هنري څېړنه چې خپله د يوه ادبي اثر بنه خپلوي، هم د کره کتنې له بريده وځي. پر دې ټول متفق دي، چې کره کتنه علم دی او د يوه ادبي اثر پنځونه هنر- د ادبي اثر ژبه له علمي ژبې سره توپير لري. په علم کې عواطفو، احساساتو، تخيل او زياتو ولولو ته اړتيا نه شته، خو د يوه ادبي اثر په پنځونه کې دا توکي ضروري دي.

ناپيیلتوب، ناتبعيضي، ځيرتيا، پوهه، د موضوع تعقيب او د پرنسيپونو تطبيق، د کره کتنې اصول، معيارونه او بريدونه دي. د کره کتنې پر وخت بايد دا ټول په پام کې ونيول شي. که چېرې دا حدود عملي نه شي، نو کره کتنه خپل اصلي هدف ته نه شي رسېدلای.

و- د کره کتنې اداب:

د کره کتنې اصلي هدف د يوه اثر سمون، ښکلا زياتونه او د نيمګړتياوو له منځه وړنه ده. توهين، تحقير، سپکاوی د کره کتنې په آدابو کې ځای نه لري. د کره کتنې آداب دا دي چې يو اثر په داسې

توګه وارزول شي، چې لیکوال یا پنځوونکی هغه د اثر د بشپړاوي او سمون لپاره یوه نېکه هڅه وګڼي، نه د خپل ځان سپکاوی. هر کله چې لیکوال پر دې باوري شي، چې کره کتنه دده لپاره په ګټه ده، نو هغه هېڅکله له کره کتنې سره حساسیت نه ښیي. د کینې او حساسیت مسله هغه وخت رامنځته کېږي، چې د کره کتنې آداب مراعت نه شي، له موضوع وتل، د عقدې څرګندول، په قصدي ډول ځنګړني مسایل مطرح کول او په شعوري توګه د یوه اثر غندل، نه د کره کتنې په اصولو کې راځي او نه یې په آدابو کې. لکه څنګه چې په ټولنیزو، سیاسي او مذهبي چارو کې سالم اخلاق د یوه رغنده عنصر په توګه مطرح دي، دغسې د کره کتنې په آدابو کې هم اخلاق یو مهم عنصر دی. له اخلاقو څخه هدف همغه ټولنیز قراردادونه دي، چې د هغو په مراعتولو سره په ټولنه کې عامه نظم ټینګېږي، د ټولنې د ټولو وګړو پرې توافق وي، په تطبیق سره یې بل چاته زیان نه رسېږي او هر شخص د هغو په رڼا کې خپل ځان خوندي احساسوي. د ټولنیزو او کره کتنیزو اخلاقو په رعیت سره تر کره کتنې لاندې شخص خپل هویت او شخصیت خوندي احساسوي او د کره کتنې پر وړاندې منفي غبرګون نه ښیي. بې ځایه خواخوږي او تر علمي اصولو د پورته احساساتو څرګندونه هم د کره کتنې په آدابو کې نه راځي. دا کار لیکوال بې ځایه غرور او کاذب شهرت ته هڅوي. خپله د کره کتونکي لپاره هم په دې پلمه چې ځه نو د قلم

توره زما په لاس کې ده او هر څه چې وايم وروستی حد ز یم، دا هم د کره کتنې آداب او اصول زیانمنوي. همدا د کره کتنې له اصولو او آدابو څخه سرغړونې دي، چې د یو بل علم او عمل ضرورت هم رامنځته کوي، (پر کره کتنې کره کتنه). که په (لومړۍ کره کتنه) کې ټول اصول او آداب مراعت شي، نو دویمې هغې ته اړتیا نه پېښېږي. خو د ځینو کره کتونکو تېروتنو د بېته لاره اواره کړه، چې پر (کره کتنې) د (کره کتنې) اړتیا رامنځته شي.

د هېواد نومیالی کره کتونکی کاندید اکاډمیسین محمد صدیق روهي د کره کتنې د آدابو په باب وایي: [کره کتنه د اشتباهاتو د سمولو او د نیمګړتیاوو د لرې کولو یوه اغېزمنه او ګټوره طریقه ګڼل کېږي. هر هغه څوک چې د خپل شخصیت له بشپړولو او تکامل سره علاقه لري، باید د خپل زړه دروازې د انتقاد لپاره خلاصې پرېږدي، هم پر خپل ځان انتقاد وکړي او هم د نورو انتقاد ته غوږ کېږدي، بشري تفکر همېشه د ودې په حال کې دی، هېڅوک په زغرده نه شي ویلای چې دده مفکوره وروستنۍ او بشپړه مفکوره ده. د بشري تفکر بهیر مخ پر وړاندې روان دی، علوم او هنرونه خپلې ساحې پراخوي او هر وخت د پوهې په سمندر کې نوې نوې مرغلرې لاس ته راځي. پر دې اساس هېڅوک ادعا نه شي کولای چې دی له اشتباه او تېروتنې څخه کاملاً مصئون دی.

www.ael.af

یو چا په دې برخه کې ډېر ښه ویلي دي: ((پوه سړی هغه نه دی چې اشتباه ونه کړي، ځکه هر څوک اشتباه کوي، بلکې پوه شخص هغه دی چې د خپلې اشتباه تلافي وکړي.)) پښتنانه یو متل کوي چې: (ارمان چې وروستی عقل ړومبی وای) ددې خبرې مانا داده؛ چې انسان د تجربې په اثر نوي معلومات ترلاسه کوي او پوهه تکامل کوي. سربېره پر دې انسان د نورو پر اعمالو هم قضاوت کوي او له قضاوت کولو څخه ډډه نه شي کولای. د هر فرد د ذهن په محکمه کې یو قاضي ناست دی، ځینې کارونه او حرکتونه ښه او ګټور بولي او ځینې نور بد او زیان رسوونکي بولي. موږ هرومرو په یوه پایله سوچه قضاوت او انتقاد کوو، دا شرط نه دی چې انتقاد دې هرومرو منفي اړخ ته متوجه وي. همدا چې له یوه هنري اثر څخه خوند واخلو په حقیقت کې مو پر هغه باندې له ځان سره یو انتقاد کړی دی. ادبي کره کتنه د ادبي اثارو په برخه کې اګاهانه او سیستماتیک قضاوت ته ویل کېږي، چې د هغې په وسیله د یوه اثر ښه والی او بدوالی، کره توب او ناکره توب، ښکلا او بدرنګي، خوندورتوب او بېخوندي څرګندېږي، ادبي کره کتنه ځانته ځانګړي موازین او معیارونه لري، که چېرې کره کتونکي د ادبي کره کتنې آداب مراعات نه کړي، کره کتنه به خپل ارزښت له لاسه ورکړي. هغه کره کتنه چې پر شخصي عقدو، کسات اخیستلو، د شخصیت سپکاوي، کنځلماري او ځان ښودنې باندې بنا شوې وي، ښایي

ډېره ژر رسوا شي. دغه ډول کره کتنه چې د يوه شخص د توهين او تعجيز په منظور نه وي ليکل شوې او هدف يې لاربښوونه وي، د فرهنګ د سطحې په لوړولو کې مرسته کوي او د ادب او پوهې د ودې او پراختيا لپاره لاره هواروي. که داسې نه وي کره کتونکی به خپل مخ په هنداره کې وګوري او له انعکاس څخه به يې خوند وانخلي. ډېر ځله ليدل شوي چې يو مؤدبانه انتقاد په تشکر سره منل شوی دی او بالعکس ډېر معقول انتقادونه چې د تذليل په غرض ليکل شوي دي، په کنځلو سره مقابله شوي دي. نو که چېرې موږ غواړو د کره کتنې دروازه خلاصه کړو بايد د کره کتنې آداب په نظر کې ونيسو. د مثال په توګه، کله چې د يوه شخص نظر زموږ لپاره د منلو وړ نه وي ددې پرځای چې ووايو د پلاني نظر غلط دی، ويلای شو چې د محترم .... صاحب نظر زما په فکر د تامل وړ دی. يا دا چې د پلاني صاحب نظر داسې دی، خو زه په خپله بل ډول نظر لرم. له بده مرغه ډېر ځله ليدل شوي، چې په کره کتنه کې د مفکورو ترمنځ معارضه د شخصيتونو ترمنځ د مقايسې او مقابلې بڼه غوره کوي.] (۱۲: ۱۱۴۰-۱۴۳).

www.ael.af

د لومړي څپرکي لنډيز

کره کتنه: کره کتنه په پښتو کې د (پوره) (بشپړ) یا (مکمل) مانا ورکوي. د نقد کلمه په پخوانیو متونو کې د عیب لټولو، د یو شي د پټ پټ لیدلو او یو شي ته د پټ پټ کتلو، یا یو شي ته تر سترګو لاندې کتلو او همدا راز د څه کار په اړه د مناقشې په مانا هم راغلې ده. نقد ته یې د ډېر ښه شي، د غوره کولو، خبرتیا، موازنې او پرېکنده حکم ماناوې هم کارولې دي.

کره کتنه له اصطلاحي پلوه هغه علم دی، چې په ناپېیلي ډول له هر پلوه د یوه ادبي اثر څېړنه، شننه، ارزونه او تلنه کوي، د هغه کره او ناکره خواوې سره بېلوي او د نیمګړو خواوو د کره کولو لپاره یې حل لارې هم په ګوته کوي.

د کره کتنې اهمیت په دې کې دی، چې د یوه ادبي اثر ارزښت معلوموي، لیکوال له نیمګړتیاوو ژغوري او د یوه ادبي اثر په اړه سم پوهاوی رامنځته کوي.

د کره کتنې اړتیا په دې کې ده، چې لیکوال او لوستونکي دواړو ته لاره ښیي، که کره کتنه نه وي، د لیکوال د تېروتنو سمون به څنګه کېږي، د یو عالم په وینا: ((کره کتنه په ټولنه کې د هغه ګرځنده اعلان نوم دی، چې د خلکو اشعارو او تالیفاتو ته پام کوي او خپل

قام د هغو د اثارو کتنې او مطالعې ته هڅوي او د دوی د تالیفاتو ادبي او ثقافتي سویه برابروي.))

کره کتنه خپل بریدونه او معیارونه لري، ناپېیلتوب، بې تعصبي، ځیرتیا، پوهه، د موضوع تعقیب او د پرنسیپونو تطبیق، د کره- کتنې اصول، معیارونه او بریدونه دي. د کره کتنې پر مهال د کره کتنې د اصولو او معیارونو تطبیق خورا مهم دی، که هغه تطبیق نه شي، کره کتنه له خپل اصلي مسیره وځي او د هغې پر وړاندې حساسیت راپیداکېږي.

په کره کتنه کې د هغې د ادابو مراعتول خورا مهم دي، په کره کتنه کې د چا شخصي توهین، سپکاوي او رټنې ته ځای نه شته، کره کتنه د نیمګړتیاوو د لرې کولو یوه اغېزمنه او ګټوره طریقه ګڼل کېږي. په کره کتنه کې سالمه، خوږه ژبه د کره کتنې د ادابو له جملې څخه ده. که په یوه کره کتنه کې د هغې علمي اصول، معیارونه، اداب، ژبه او نور اړونده توکي په پام کې و نه نیول شي، نو یوه سالمه کره کتنه نه شي رامنځته کېدلای.

د لومړي څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

۱- د کره کتنې لغوي مانا څه ده؟

۲-د کره کتنې پر لغوي مانا نور څه زياتولای شئ؟

۳-په پښتو کې د (کره کتنې) نومونه، د (نقد) لپاره مناسبه ده واضح يې کړئ؟

۴-کره کتنه له اصطلاحي پلوه څه ماناوې لري؟

۵-کولای شئ پر يادو تعريفونو څو نور تعريفونه ورزيات کړئ؟

۶-ستاسو په نظر د کره کتنې کره تعريف کوم يو دی؟

۷-ايا کولای شو په ادبپوهنه او ټولنپوهنه کې د هرې اصطلاح لپاره يو بشپړ تعريف پيدا کړو؟

۸-کره کتنه څه اهميت لري؟

۹-ايا زموږ په ټولنه کې د کره کتنې د اهميت پېژندلو لپاره پوره کار شوی دی؟

۱۰-د کره کتنې اړتيا څه ده؟

۱۱-که کره کتنه نه وي، د ادبياتو برخليک به څنګه شي؟

۱۲-د کره کتنې بريدونه کوم دي او څه وخت ماتېږي؟

۱۳-که د کره کتنې آداب مراعت نه شي، د ليکوال او کره کتونکي ترمنځ د څه شي د پېښېدو امکان پيدا کېږي؟

سپارښتنې

- استاد دې محصلينو ته دې څپرکي د بېلابېلو عنوانونو او په هغو کې د راغلو ټولو محتوياتو د زياتې توضيح، څېړنې، شننې او ارزونې په خاطر، جلا جلا کورنۍ دندې او سيمينارونه وسپاري.
- استاد دې د ټولنيزو پديدو په اړه د واحد تعريف د نشتوالي علتونه محصلينو ته څرګند کړي.

www.ael.af

دويم څپرکی

د کره کتنې پيدايښت

د کره کتنې د پيدايښت په هکله د ادبپوهانو په نظرونو کې اختلافات ليدل کېږي، لکه د ځينو تاريخي او نورو ادبي او ټولنيزو پديدو په شان د کره کتنې دقيق تاريخ هم څرګند نه دی. ((د ځينو ادبي تيوريسنانو په نظر ادبيات او کره کتنه يو ځای منځته راغلي دي، ځکه هر وخت چې شعر ويل شوی دی او يا ډرامه ښودل شوې ده، هرو مرو يې پر اورېدونکو او ليدونکو باندې يو ډول اغېزه کړې ده)).

څرنګه چې کره کتنه په خپله ساده بڼه کې د يوه ادبي اثر په مقابل کې د عکس العمل څرګندولو ته ويل کېږي، نو طبعاً هر چېرې چې ادبيات دي، هلته کره کتنه هم شته. اما ځينې نور له دې نظر سره پوره موافقه نه کوي، ځکه چې د دوی په پوهه، کره کتنه يوه اګاهانه او سيستماتيک عکس العمل ته ويل کېږي. د لومړني کره کتونکي

د پېژندلو په باب د ادبي مورخانو ترمنځ اختلافات ليدل کېږي، د ځينو په عقيده کره کتنه په لرغوني يونان کې تر ميلاد شپږ پېړۍ مخکې منځته راغلې ده. وايي چې (زنيوفنيز) او (هراکليتس) يوناني فيلسوفانو به د نامتو شاعر (هومر) پر شعرونو باندې اخلاقي ايرادونه نيول او نورو له (هومر) څخه دفاع کوله. په دې ترتيب په لرغوني يونان کې د مريي ساتنې په اجتماعي- اقتصادي فورماسيون کې د کره کتنې زړی زرغون شو او ورو ورو يې وده وکړه.

(پيزميسترات) د (اتن) نامتو سردار او ديکتاتور (۶۰۰-۵۲۵ ق.م) ظاهراً لومړنی شخص دی، چې د کره کتونکي په توګه ياد شوی دی. د ځينو نورو په عقيده (فيليتاس philitas) چې په څلورمه قبل الميلاد پېړۍ کې يې ژوند کاوه، لومړنی کره کتونکی دی چې يونانيانو د شاعر او کريتيکوس (Kritikos) په نامه ياداوه، سربېره پر دې هغه وخت چې په يونان کې شعر او ډرامه د ترقۍ لوړې څوکې ته وختل او ادبي مسابقې پيل شوې، د (ارخونانو) په نامه قاضيان وټاکل شول، چې ډرامې ارزيابي کړي او تر ټولو ښې ډرامې ته جايزه ورکړي. (ارخون archon) په حقيقت کې د کره کتونکي بل نوم و. وايي چې د (سوکرات) فيلسوف په زمانه کې د (اريستوفان) په نوم يوه کره کتونکي ژوند کاوه، چې په نقد او د طنز په ليکلو کې يې پوره مهارت درلود. يوناني فيلسوف (اپلاتون) د ارسيتوفان نوم

داسې یادوي: ((کله چې د ذوق خاوندانو د خپلو ځانونو لپاره نه رنګېدونکی معبد لټاوه، دوی د ارستوفان نوم خوښ کړ.)) که څه هم (اپلاتون) د خپل استاد (سوکرات) ډېر درناوی کوي او له هغه څخه یې سخته دفاع هم کړې ده، لیکن د ارستوفان په مقابل کې چې پر (سوکرات) باندې ملنډې وهي، له عالمانه زغم او پراخ نظرۍ څخه کار اخلي. (ارستوفان) د (وریځو) او (چونګښو) په نامه دوه ډرامې لیکلي، چې په هغو کې یې پر (سوکرات) فیلسوف او (یوریپدیز) ډرامه لیکونکي باندې انتقادونه کړي دي. له دغو ډرامو څخه ښکاري چې په لرغوني یونان کې شاعرانو او ډرامه لیکونکو کولای شول چې پر ارباب الانواعو، واکمنانو، شاعرانو، فیلسوفانو او حتی د حرم پر مېرمنو باندې په ډېره بېباکۍ انتقاد وکړي.

(اپلاتون) په خپل اثر (جمهوریت) کې پر (هومر) او ځینو نورو شاعرانو باندې انتقادونه کړي دي. (اپلاتون) د ښوونې او روزنې د فلیسوف په توګه د (هومر) د اشعارو هغه اړخونه غندلي دي، چې د ماشومانو پر سلوک باندې ناوړه اغېزه کوي او هغو ته د درواغو، ټګۍ او غولونې درس ورکوي.)) (۱۵: ۱۷-۱۹). لکه څنګه چې مو په پیل کې یادونه وکړه، یو زیات شمېر کره کتونکي او ادبپوهان په دې نظر دي چې کره کتنه له یو ادبي اثر سره هممهاله رامنځته شوې ده. د دوی په نظر ((د ادبي کره کتنې هنر د انسان په ژوند کې د نورو

ادبي فنونو غونډي لرغوني دی، خو ددې هنر اصول او مبادي ډېر مهال وروسته د نورو فنونو له راڅرګندېدو سره او د وګړو د تفکر او عقایدو د ملکې له ودې سره ټاکل شوي دي. تر ټولو لومړی، لیکوال یا شاعر د خپلو اثارو د تخلیق پر مهال پر هغو کره کتنه کوي او په خپل اند سمون وربښي، بیا چې دغه اثار ټولنې ته وړاندې شوي دي، عام وګړي او پوهان ځنې متاثر شوي دي او هرو مرو یې د هغو د ښېګڼو او بدګڼو په ګوته کولو سره کره کړي هم دي.)) ځینې پوهان کره کتنه د خپل پیدا ایښت له مخې پر دوه ډوله وېشي: ((یوه هغه کره کتنه ده چې د هنري اثر د زېږوني پر مهال د هنرمند له خوا ترسره کېږي او بله هغه ده چې د هنري اثر تر بشپړونې وروسته د نورو له خوا ترسره کېږي. په دې حساب ویل کېدی شي چې کره کتنه د ادبي اثارو له رامنځته کېدو سره یوځای رامنځته شوې ده.))

ددې ترڅنګ ځینې پوهان په دې نظر دي چې کره کتنه تر (ادب تاریخ) دمخه رامنځته شوې ده، د دوی په نظر ادب تاریخ هغه وخت لیکل کېږي، چې د هر ولس ادبي میراث راټول یا غونډ شي. خو د عملي کره کتنې چې منظم لیکلي اسناد او اثار ور څخه پاتې دي، اکثره پوهان په دې نظر دي، چې د نقد عملي بېلګې له لرغوني یونان څخه پیلېږي تر یونان وروسته د روم یادونه هم کېږي.

د یونان د قدامت په هکله یو ادبپوه (ډاکتر وهاب اشرفي) وایي: ((د حیرانتیا خبره ده چې د دوو دوونیمو زرو کالو په تېرېدو سره بیا

www.ael.af

هم د (افلاتون)، (ارسطو)، (هوديس)، (لان جينوس) او نورو پر ادبي سترتوب باندې د مهالونو دوړې نه دي لوېدلي. د هغو د ليکنو له لوستلو پرته د ادبي کره کتنې څېړنه تږې پاتې کېږي او له کره کتنې پرته پر ځينو بنسټيزو او اهمو ربړو باندې د غور او اند بصير نه رامنځته کېږي.))(۲۷: ۲۷۷).

ډاکتر زرين کوب وايي: ((په هنر او ادبياتو کې د يونانيانو پر مختګ او سترتوب د نړۍ د ولسونو په تاريخ کې له ډېرو عجيبو چارو څخه شمېرل کېږي. د دې ولس عقلي خوځښت او د ښکلا د ښکارندو له ادراک سره د دوی تل تر تله مينې او علاقې د هنري ابداعاتو نوي نوي ډولونه رامنځته کړي دي. د دې ولس نبوغ او حيرانوونکی استعداد د نړۍ د تمدن او فرهنګ په بشپړتيا او پراختيا کې ستره او مهمه برخه لري. په شعر او ادب کې يونان يوازينی هېواد دی چې د منظم، پرله پسې بدلون او غوړېدو خاوند دی او د ټولنيزې بشپړتيا په هر پړاو کې يې هغه اثار او انواع چې د بدلون د اړوندې لړۍ غوښتنه وي، رامنځته کړي دي)).

د روم ولس د ادبياتو پيل له هغه مهاله بولي، چې روميانو يونان وينو او د يونان تمدن او فرهنګ، د دويمې ميلادي پېړۍ په شاوخوا کې په دې ولس کې خپور شو. تر دې دمخه ان هغوی نه پوهېدل چې شعر څه ته وايي، په دې توګه لاتيني ادبيات رامنځته

شول او روم هم د یونان غونډې په تمدن او فرهنګ کې شهرت پیدا کړ.

د قاهرې پوهنتون استاد (احمد الشایب) هم په خپل اثر ((اصول النقد الادبي)) کې وایي: ((یونانیان له همغو لومړیو وختونو څخه د حس له دقت او د ژبې له طلاقت څخه برخمن وو او د لفظ، مانا، وزن او انشا په اړه به یې د خپلو شاعرانو د شعرونو نیمګړتیاوې او ښېګڼې په ګوته کولې)).

ځکه نو ادبپوهان او کره کتونکي د کره کتنې تاریخ له یونان څخه راپیلوي.

۱- کره کتنه په زاړه یونان کې:

لکه څنګه چې د کره کتنې د پیدا ایښت په بحث کې مو وویل، د کره کتنې لومړي لاسته راغلي اثار ښیي، چې پخوانی یونان د دې علم لومړنۍ زانګو ده او لومړني معلوم کره کتونکي او کره کتنې په همدې ځای کې راټوکېدلې دي. نو موږ هم غواړو لومړی د کره کتنې دې لومړني ټاټوبي او په هغه کې د کره کتنې څرنګوالي ته تم شو:

[(اپلاتون) په خپل اثر (ایون) کې شعر ته د یوه لاهوتي موهبت په نظر ګوري او وایي چې ((شاعر د تفکر او تامل له مخې شعر نه وایي، بلکې، د (میوز muse) رب النوع خپلې خبرې موږ ته د شاعرانو له خولې اوروي. کله چې شاعران شعر وایي، نو دوی په

www.ael.af

خپل اصلي نورمال حالت کې نه وي، بلکې دوی د شاتو له فوارې ځخه چې د هنر د رب النوع په باغونو کې فوران کوي، خپلې خوږې سندرې راټولوي او د جذبې په حالت کې یې زموږ غوږو ته رارسوي. نو شعر د هنر د رب النوع اختراع ده او موږ نه شو کولای چې د (تنیخوس) او (خاسیدیان) ښکلي نظمونه د بشري فکر محصول وبولو. شاعران د ارباب الانواعو ترجمانان دي او د جذباتو په عالم کې سندرې وايي. که داسې نه وي نو ځنګه کېدی شي چې د ډېرو عادي اشخاصو له خولې دې دومره ښکلې سندرې واورېدل شي؟))

که دا خبره سمه وي، نو دلته پوښتنه راولاړېږي، چې (اپلاتون) په خپل اثر (جمهوریت) کې ولې د (هیسید hesiod) او (هومر) پر شعرونو باندې انتقاد کوي؟ اپلاتون اجازه نه ورکوي، چې د (هومر) منظوم داستانونه دې ماشومانو ته ولوستل شي، ځکه چې په دې شعرونو کې ارباب الانواع او قهرمانان په درواغو ویلو، ټګی، غچ اخیستلو او ډول ډول خیانتونو تورن شوي دي. (اپلاتون) شکایت کوي چې د (هومر) او ځینو نورو شاعرانو په نظمونو کې ارباب الانواع په بدلو جامو کې څرګندېږي او حتی ګدايي کوي؛ دوی د خپلو ملګرو او خپلوانو پرضد دسیسې چاغوي او د هغو په مقابل کې وسلې ته لاس غځوي، د خپلو ناوړه غرضونو د سرته رسولو لپاره درواغ وايي. (اپلاتون) له (هومر) او نورو شاعرانو ځخه د یو شمېر مثالونو په راوړلو سره خپلو خبرو ته دوام ورکوي او وايي:

((نو موږ له (هومر) او نورو شاعرانو څخه غوښتنه کوو چې د دغو او د دوی په شان نورو مثالونو له راوړلو څخه پر موږ باندې په قهر نه شي، نه په دې خاطر چې که هر څومره د هغو شاعرانه طلسم زيات دی، دوی بايد د هغو ماشومانو او سړيو غوږونو ته ونه رسېږي چې د ازاد ژوند کولو لپاره پيدا شوي دي او مريیتوب تر مړينې بد تر ګڼي.))

په داسې حال کې چې (اپلاتون) ارباب الانواع يوازې د خير پيدا کوونکي بولي، نو هغه شعرونه چې خلک شرارت او فساد ته ورلمسوي، له کومې فوارې څخه لاسته راغلي دي؟ (اپلاتون) د دوی له ښکلا او شعريت څخه انکار نه کوي او حتی په همدې دليل چې ساحرانه او زړه وړونکي دي او د ماشوم په مغز کې ژورې ريښې ځغلولای شي، پر نوموړو شعرونو انتقاد کوي. په هر صورت، تر کوم ځايه چې د کره کتنې له تاريخ سره اړه لري (اپلاتون) په پوره زړه ورتوب پر (هومر) او نورو نامتو شاعرانو ورداننګلي دي. دی د اخلاقو مدافع او د يونان د ښاري دولت د برم او پرتم ساتندوی دی. (اپلاتون) له دې وېرېږي، چې د (هومر) شعرونه به د هېواد ساتندويان (Guradians) د جبن او اخلاقي فساد په جبه زار کې ډوب کړي او په هغو کې به غلامانه ذهنيت خلق کړي. سره له دې چې (اپلاتون) شعر ته د ملکوتي الهام په نظر ګوري، خو چېرته چې دغه

(اسماني خبرې) د يونان د خلکو پر سرنوشت ناوړه اغېزه کوي، فيلسوف پر هغه باندې بېرحمانه انتقاد کوي.

ددې پورتنيو ځرګندونو له مخې ويلای شو چې (اپلاتون) له هغو لومړنيو کره کتونکو څخه دی چې پر ادبي اثارو باندې يې اګاهانه او د ټاکلو اخلاقي موازينو پر اساس انتقاد کړی دی. د (اپلاتون) کره کتنه د (اريستوفان) له هغې څخه توپير لري. په دې مانا چې لومړنی په رښتيا نقد کوي او وروستنی طنز او کترې وايي. که څه هم چې طنز هم د کره کتنې يوه بڼه ده. د (اريستوفان) د کره کتنې انګېزه محافظه کارانه تمايل دی او څرنګه چې (سوکرات) فيلسوف پر ارباب الانواعو او يوناني معتقداتو باندې لګېږي، دی هڅه کوي چې پر (سوکرات) باندې ملنډې ووهي. همدغه انګېزه د (يوريپديز) نامتو ډرامه ليکونکي په مورد کې هم صدق کوي.

(يوريپديز) زيار ايستلی دی د ارباب الانواعو لاسونه د بشري سرنوشت له ټاکلو څخه لنډ کړي، خو په عين زمان کې د يوناني عنعناتو او رواياتو له دايرې څخه بالکل نه شي وتلای. د ځينو مورخانو په نظر، (اريستوفان) د کره کتنې په ساحه کې تر (اپلاتون) مخکې دی، ځکه چې (اپلاتون) پر شعر باندې يوازې د سياسي هدفونو په رڼا کې تبصره کړې ده، خو د (اريستوفان) کره کتنه ځو اړخيزه ده. د (چنګښو) په ډرامه کې (اريستوفان) سربېره پر اخلاقي مسايلو، خاصو ادبي مسايلو ته هم پاملرنه کوي.

د (چونګښو) په ډرامه کې پر (یوریپدیز) باندې انتقاد شوی دی چې حماسي او تراژیدي اتلان یې د معمولي خلکو مقام ته راټیټ کړي دي. په داسې حال کې چې یوناني عنعنې اکثر اتلان د ارباب الانواعو مقام ته پورته کول. همدارنګه (اریستوفان) شکایت کوي چې (یوریپدیز) لرغوني پاچایان له برم او حشمت څخه بې برخې کړي دي او د دربارونو جلال او پرتم یې له نظره غورځولی دی. (اریستوفان) د یو محافظه کار کره کتونکي په توګه، پر (یوریپدیز) باندې انتقاد کوي چې طبقاتي اداب او رسوم یې په نظر کې نه دي ساتلي او د ډرامې کرکټرونه ټول په هماغه ساده او عامیانه ژبه خبرې کوي په داسې حال کې چې د واکمنې طبقې ژبه او د معاشرت اداب د عوامو له ژبې او ادابو سره څرګند توپیر لري. (اریستوفان) زیاتوي چې (یوریپدیز) د ژوند عادي او معمولي پېښې په خپلو ډرامو کې تمثیل کړي دي او د ټیټې طبقې ناکامه مینې، محرومیتونه او دربه دره ژوند یې د سوژې په توګه انتخاب کړي دي. همدارنګه (اریستوفان) د (اشیل) قهرمان له خولې پرده باندې ایراد نیسي چې ډرامې یې مبتذلې او یو نواخته دي؛ په ډیالوګونو کې یې مغالطې او سفسطې لیدل کېږي او له متناقضو اصولو څخه یې کار اخیستی دی او سربېره پر دې ټولو ، د ډرامو موسیقي یې بېخونده او مبتذله ده او په هغو کې اوازونه یو تر بله سره ګډ شوي او پرېشانه دي.

البته کاملاً طبیعي ده چې د نن ورځې د معیارونو له نظره د (اریستوفان) ځینې انتقادونه وارد نه دي، خو که چېرې د مرییتوب د ټولنې معیارونه (چې د حاکمې طبقې کلتور منعکسوي) په نظر کې ونیسو په رښتیا سره (یوریپدیز) د بادارانو د طبقې ارزښتونه تر پښو لاندې کړي دي او د مسلط کلتور ټولنیز اړیکي یې نه دي تمثیل کړي. لیکن داسې احتمال شته چې (یوریپدیز) یا (اوریپید) دې په ارادي او اګاهانه ډول دغه ډرامې لیکلې وي او د ټیټې طبقې مبارزه دې پکې ښودل شوې وي. (یوریپدیز) زیار باسي چې د ارباب الانواعو مقام راکښته کړي او داسې وښیي، چې ګویا هغوی د انسانانو د سرنوشت په ټاکلو کې لاس نه لري، قهرمانان او باداران له عادي خلکو سره توپیر نه لري او محکومه طبقه له ناکامې مینې، رنځونو او کړاوونو سره مخامخ کېږي. حتی کومه موسیقي چې ده د ډرامې صحنې ته ورمعرفي کړې ده، د محافظه کارانو له ذوق او ځکې سره سمون نه خوري.

دا سمه ده چې (اریستوفان) یو مترقي کره کتونکی دی، لیکن په کره کتنه کې یې له ډېرو اساسي موضوعګانو سره تماس نیولی دی او ویلای شو چې هغه د کلاسیک نقد یو غوره ښکارندوی دی. دده په کره کتنه کې مضمون او شکل دواړه منعکس شوي دي. هغه پر لیکوال باندې د خپل عصر د متداولو نورمونو له مخې قضاوت

کوي او پـه اګاهانـه ډول او فلسـفي انـداز کې خپـل انتقـاد وړانـدې کوي.

یو زیات شمېر ادبي مورخان په دې عقیده دي، چې د یونـان سـتر فیلسوف او لوی مفکر (ارسطو) د کره کتنې موجد دی، ځکه چې ده د (شعر فـن) (poeties) پـه نامـه د ادبـي کـره کتنـې پـه برخـه کـې یـوه نامتو رساله لیکلې ده، چې لاتراوسه د کره کتنې پـه بـاب یـو عمـده اثر ګڼل کېږي. ځینې وایي چې دغه رسالـه د ارسـطو (۳۲۲-۳۸۴ق.م) د کـوم شـاګرد لـه خـوا د اسـتاذ د لکچـر لـه مخـې تـدوین شـوې ده او ځینې نـور پـه دې عقیـده دي، چـې (ارسـطو) خپـل یادښـتونه راغونـډ کـړي وو او ښـایي چـې وروسـته بـه یـې د کتـاب پـه بڼـه اړول. ددغـو توجیهـاتو اصـلي علـت دادی چـې د (پوتیکـا) رسـاله لـه یـوې خـوا نیمګـړې ده (او داسـې احتمـال شـته چـې د رسـالې ځینـې برخـې دې ورکې شوې وي).

او له بلې خوا ځینې بې ربطه عبارتونـه پـه کـې لیـدل کېـږي (چـې ښایي تحریف، تصرف او یـا زیاتونـه پکـې راغلـي وي) سـره لـه دغـو نیمګړتیـاوو، صـرف نظـر لـه دې چـې (ارسـطو) یـا کـوم شـاګرد تـه منسوب شي د (پویتکس) یا (پوتیکا) رسـاله سـتر تـاریخي اهمیـت لري او لومړنی مهم انتقادي اثر ګڼل کېږي. ویـل کېـږي چـې تـر ۱۹۲۸ کال پورې ددغسې رسالې (یو زر او پینځه سوه درې اتیا) ترجمې او شرحې په اروپایي ژبو خپرې شوې دي.

په پښتو ژبه دا اثر (کتاب الشعر) په نامه د مولوي محمد اسرافیل له خوا ژباړل شوی او پر ۱۹۵۸ م کال په پېښور کې د پښتو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی.

ادبي مورخانو او کره کتونکو د دې اثر زیاته ستاینه کړې ده، د الماني نامتو کره کتونکی (لیسنګ) وایي چې ((د ارسطو د شعر فن رساله د اقلیدس د هندسې په شان غلطي نه لري)). فرانسوي کره کتونکی (برون تېر) لیکي چې ((نن ورځ هم د کره کتنې د فن مسالې هماغه د ارسطو د وخت مسالې دي. که څه هم چې ځینې تعبیرونه او اصطلاحات په بله بڼه اړول شوي دي، خو اصلي مطالب او مسالې هماغه دي او حتی کوم ځوابونه چې ارسطو ورکړي دي بې تغیره پاتې شوي دي.)) د فرانسې شکاک فیلسوف (پېرل) د فلسفې په قاموس کې د (ارسطو) دغه اثر ته دده پر نورو اثارو ترجیح ورکوي. اسپانیایي محقق او کره کتونکی (انتونیولولو) عقیده څرګندوي چې ((د ارسطو ذوق د ټولو شاعرانو تر ذوق زیات متین او محکم دی او دی له هر شاعر څخه په دې بڼه پوهېږي چې په یو شاعرانه اثر کې کوم شیان لازم او مناسب نه دي.))

سره له دې، ځینو کره کتونکو د (ارسطو) پر (پویټکس) باندې انتقادونه هم کړي دي، چې په خپل ځای کې به اشاره ورته وشي. اوس به وګورو چې د دغه اثر عمده مضمون څه شی دی؟ د ارسطو (د شعر فن رساله) په دې عبارت پیلېږي: ((زما منظور دا دی چې پخپله

شعر او د هغه بېلابېل ډولونه وڅېړم او د هر يو ډول اساسي کيفيت په نظر کې ونيسم. د يوه ښه نظم د نخشې (Plot) د جوړښت ضروري شرايط او د نظم د تشکيلوونکو برخو شمېر او ماهيت بيان کړم...))

په دې ترتيب، (ارستو) د شعر د ماهيت، اصولو، ډولونو او اجزاوو په برخه کې مفصل معلومات وړاندې کوي. د دې رسالې سبک ښکلی نه دی او لکه مخکې مو چې وويل ښايي رساله به د يادداشتونو په توګه ليکل شوې وي. تر دې وروسته (ارستو) د هنر په باب يوه بشپړه منسجمه نظريه وړاندې کوي او د هنرونو له جملې څخه پر شعر باندې زيات لنګر اچوي.

په څلورم پاړکي کې وايي چې د شعر د ويلو لپاره دوه علتونه شته: لومړی تقليد او دويم وزن او اهنګ چې ټول انسانان له هغه څخه خوند اخلي.

پروفيسر بچر (Butcher) نامتو ارستو پېژندونکي او د (پويټکس) ژباړونکي د تقليد نظريه داسې شرحه کړې ده:

(د ارستو) په نظر تقليد د يوې حقيقي مفکورې پر اساس د شيانو او پېښو تقليد ته ويل کېږي. ((حقيقي مفکوره)) يو عمومي مفهوم دی چې ذهن يې له محسوساتو څخه په اتوماتيک ډول تجريدوي. که په ساده ژبه ووايو هغه شيان او پېښې چې انسان يې د حواسو له لارې احساسوي معمولاً نيمګړي او بې ربطه وي خو عقل هغو ته انسجام ورکوي او د هغو ماهيت رابرسېره کوي. د هرې

ځانګړې پدیدې تر شا یو ایډیال شکل شته چې په ناقصه بڼه ثرګند یږي. هنرمند دغه نیمګړې حسي پدیدې ته د حقیقي مفکورې جامه وراغوندي او په ایډیال صورت یې انځوروي. پر دې اساس هنر یو ابداعي تقلید دی نه سطحي او تش تقلید.

(ارستو) په څلورم پاړکي کې لیکي چې د تقلید غریزه په انساني طبیعت کې له کوچنیوالي څخه اغږل شوې ده. د انسان او نورو ژوو ترمنځ یو عمده توپیر دادی چې دی د ټولو ژوندیو مخلوقاتو په نسبت زیاتې پېښې کوي او د همدغو پېښو (تقلید) په سبب خپل لومړني درسونه زده کوي او له تقلید څخه خوند اخلي. له تجربوي واقعیتونو څخه ثرګند یږي چې له یو شمېر شیانو څخه چې مور کرکه کوو. که د یوه ماهر مقلد له خوا په ښه توګه تقلید شي له هغه څخه خوند اخلو. نو تقلید د انساني طبیعت غریزه ده، همدارنګه وزن او اهنګ هم غریزه ګڼل کېږي. په پنځم پاړکي کې (ارستو) د کمیډي، تراژیدي او حماسې په باب بحث کوي. په راتلونکو پاړکیو کې (ارستو) د نخشې په باره کې په مفصله توګه غږیږي. داسې ښکاري چې په دې بحث کې (ارستو) د خپل استاد (اپلاتون) نظریې ته په نامستقیم ډول ځواب ورکوي. د ځینو ادبي مورخانو په عقیده، ارستو (د شعر فن رساله) د (اپلاتون) په ځواب کې لیکلې ده، بې له دې چې پر خپل استاد باندې مستقیماً حمله وکړي. ځینې نور وایي کېدی شي، چې پر (هومر) او نورو شاعرانو باندې د

(اپلاتون) بې رحمانه انتقاد دې (ارستو) دې ته لمسولی وي چې د شعر په باب جامع اثر وليکي او د هنر مخصوصاً د شعر د منځته راتلو علتونه او اهداف په مفصله توګه وڅېړي. خو کتاب فقط د (اپلاتون) په ځواب پورې نه دی منحصر.

(اپلاتون) سره له دې چې د عالي ذوق خاوند دی او دده (جمهوريت) نه يوازې مهم فلسفي اثر دی، بلکې يو ادبي شهکار هم ګڼل کېږي، خو کله چې شاعر د حقيقت له ډګر څخه لرې کېږي او يا دده ساحرانه خبرې د ماشومانو ذهن تخديروي نو پر شاعر باندې راګرځي. لومړی د هغه غاړې ته امېل وراچوي او بيا د خدای پامانۍ لپاره لاس ورغځوي او داسې ورته وايي: هر چېرې چې ځې په مخه دې ښه! لطفاً زموږ ښار ته بېرته مه راځه. د اپلاتون خپل عبارت داسې دی: ((کوم وخت چې يو مقلد شاعر چې هر ډول تقليد کولای شي موږ ته راشي او پېشنهاد وکړي چې حاضر دی خپل نمايش ورکړي او خپل شعرونه راته ولولي، موږ به د تعظيم لپاره خپل سرونه ورته ټيټ کړو او د يوه خواره، مقدس او نادر موجود په توګه به دده لمانځنه او پرستش وکړو، خو په عين زمان کې به دده په حضور کې عرض وکړو چې زموږ په دولت کې ده ته د اوسېدو اجازه نه ورکول کېږي او قانون ده ته د پاتې کېدو اجازه نه ورکوي. ورپسې به پر ده عطر وپاشو، غاړې ته به يې وړين امېل وروا چوو او بل ښار ته به يې واستوو)). ليکن (ارستو) د شاعر د شړلو او

تبعیدولو پلوی نه دی. (ارستو) تر هر څه دمخه (ګټه ور هنرونه) له (ښکلو هنرونو) څخه ښېلوي. د هغه په نظر، (ګټه ور هنرونه) د ژوند مادي اړتیاوې پوره کوي او (ښکلي هنرونه) د خوند او لذت لپاره دي او په عین زمان کې د نفس د تزکیې او د روح د تصفیې لپاره پکارېږي.

د شعر منبع هم انساني غرایز دي. هر ډول هنري اثار د یوه ټاکلي هدف لپاره منځته راځي او د بشري عواطفو له تهذیب او تصفیې سره مرسته کوي. که په شعر کې د تخیل او مبالغې برخې زیاتې دي علت یې دادی چې شاعر ایډیال شکلونه او حقیقي مفکوره په نظر کې نیسي. د (ارستو) په نظر د تراژیدي هدف د روح سپېڅلتیا (Catharsis) ده، چې په انسان کې زړه سوی او د وېرې احساس پیدا کوي. دده په نظر، د تراژیدۍ قهرمان باید ډېر متقي او پرهېزګار شخص نه وي ځکه چې شرافتمن کسان باید له کړاوونو او ناکامۍ سره مخامخ نه شي. همدارنګه د تراژیدۍ اتل باید ظالم او شریر کسان هم نه وي، ځکه چې نندارچي باید له ظالمو او بداخلاقو اشخاصو سره مینه پیدا نه کړي او زړه یې پرې ونه سوزي. د تراژیدۍ اتل باید معمولي خلک وي چې د یوې اشتباه په اثر د خوشبختۍ له مانۍ څخه د بدبختۍ کندې ته ورغورځېدلای وي.

سره له دې چې د (یوریپدیز) ډرامې له دې اصل سره سمون نه خوري، خو (ارستو) هغه نه ملامتوي او وایي چې دده اثار د انسان

پر روحیاتو سختـه اغېزه کوي او کولای شو چې لـه نورو څخه یې مستثنی کړو. په پینځه ویشتم پاړکي کې (ارستو د تقلید پـه برخه کې داسې وایي: ((شاعر چې د نقاش یا بل هنرمند پـه شان مقلد بلل کېږي؛ بایـد شیان هرومرو پـه دغـو درو شکلونو سره تقلید کـړي: شیان لکه څنګه چې وو یا دي، شیان لکه څنګه چې د هغه په باره کې خبرې کېږي او یا فکر تـه راځي، شیان لکـه څنګـه چې بایـد وي. د افـادې عـراده ژبـه ده، سـربېره پـر دې، د صـحت معیـار پـه هنـر او سیاست کې یو له بله توپیر لري او همدارنګه هغه څه چې په شعر کې رښتیني ګڼل کېږي له هغو شیانو سره چې په نورو هنرونو کې رښـتیا بلل کېږي توپیر لري.))

پـه دې ترتیـب، مـوږ ګـورو چـې د ادب د تیـوري، د ډېـرو زیـاتو بحثونو زړي د (ارستو) په اثارو په تېره (پـویتکس) کې راغلي دي. پـه لویـدیځ کـې (هنـر د هنـر لپـاره) مفکـوره او د (کانـت) د ښـکلا پېژندنې تیوري او داسې نور مهم موضوعات د لومړي ځل لپـاره پـه یوه یا بله بڼه د (ارسـتو) لـه خوا طرح شوي دي، چې د هغـو تفصیل جلا بحث غواړي.

تـر (ارسـتو) وروسـته پـه کره کتنـه کې (لانجینـوس) ډېر شـهرت لـري. کـوم کتـاب چـې ده تـه منسـوب شـوی دی پـه انګرېزي کـې د (On the sublime) پـه نـوم ژبـاړل شـوی دی، (Sublime) لـوړ، مافوق، اوچت، برمیال او عـالیشان ته ویل کېږي یانې هغه اثر چې د

ژبې او فکر په لحاظ لوړ مقام لري. ځيني ادبي مورخان نوموړی اثر (پلوتارک) او يا نورو ليکوالو ته منسوبوي. د کتاب د ليکنې نېټه هم نه ده څرګنده، خو غالب احتمال دادی چې په دريمه ميلادي پېړۍ کې به ليکل شوی وي. په هر صورت، د (برميال په باب) کتاب چې هر چا ليکلی وي فعلاً د (لانجينوس) په نامه ختم شوی دی. دغه اثر د ادبي کره کتنې په برخه کې يو عمده اثر ګڼل کېږي. نوموړی اثر تر شپاړسمې پېړۍ پورې چا نه پېژانده او د هغه وخت د ادبياتو په تاريخ کې نه دی ياد شوی.

په ۱۵۵۴م کې (روبرتيلي) دغه مهم اثر خپور کړ او په اووه لسمه پېړۍ کې يې زيات شهرت وموند او په ځينو ادبي محافلو او ټولنو کې د (طلايي کتاب) په نامه مشهور شو. دا اثر د مضمون او روحيې په لحاظ د (ارستو) له (پويټکس) سره توپير لري او په هغه کې زياتره د سبک د لوړوالي، تخيل، ذوق او بلاغت په باب تفصيلات ورکړل شوي دي. د (لانجينوس) په نظر، برميال اثر هغه دی چې مهمې مفکورې، شرافتمندانه عواطف او عالي بيان په کې يوځای شوی وي.

د (لانجينوس) د ليکنې يوه ښېګڼه داده چې دی په خپل قضاوت کې له قومي تعصب څخه کار نه اخلي. ويل کېږي چې دی په اصل کې د (شام) اوسېدونکی و او ډېر عمر يې په (اتن) کې تېر کړی دی. په يوناني او عبراني ژبو يې پوره احاطه درلوده او د کره کتنې په

ترڅ کې له یوناني او عبراني اثارو څخه شواهد او مثالونه راوړي. له (ارستو) څخه تر (لانجینوس) پورې په شپږو پېړیو کې ډېر زیات کره کتونکي تېر شوي دي، خو د ادبي مورخانو په نظر دوی دواړه (لومړنی او وروستنی) تر ټولو زیات پاخه کره کتونکي دي.] (**۱۵**: ۱۹-۳۰).

۲- کره کتنه په لوېدیځ کې:

تر لرغوني یونان وروسته په لوېدیځ کې د کره کتنې بل مهم ځای پخوانی روم دی. د روم امپراتورۍ نه یوازې په سیاسي، اقتصادي او پوځي ډګر کې ډېره مطرح وه، بلکې د دې امپراتورۍ په لمن کې د ادبیاتو د پنځونې لپاره هم ډېر ښه شرایط برابر وو.

[د روم نامتو شاعر (ورجیل) د رومیانو په باب ویلي دي چې دا قوم د هنر لپاره نه دی پیدا شوی، بلکې د جګړې لپاره پیدا شوی دی. د (ورجیل) دا خبره دده د نیکونو په باره کې رښتیا وه خو وروسته رومیانو تر یوې اندازې هنر ته مخه کړه او مخصوصاً د خطابې په فن کې یې ترقي وکړه. کله چې د یونان فلسفه او ادبیات په روم کې خپاره شول، رومیانو له ادبیاتو او تاریخ سره مینه وښوده او د (ورجیل)، (هوربس)، (ناسیتوس)، (مارکوس)، (اورلیوس)، او (دانتې) په شان لیکوال او شاعران یې د هنر په ډګر کې پلي کړل. د کره کتنې په برخه کې د هوریس (Horace) د

www.ael.af

شعر فن (Ars poctick) پوره شهرت لري. (شکسپير) د انګلستان نامتو ډرامه ليکونکی په (تيوس) کې د (جيرون) له خولې داسې وايي: ((اوه، دا د هوريس شعر دی. زما ښه په ياد دي، ما ډېر مخکې هغه په ګرامر کې لوستلی و.))

له دې پورتني عبارت څخه څرګند ېږي، چې پخوانيو ليکوالو به د ګرامر او انشا په موضوعاتو کې د (هوريس) شعرونه د استناد په توګه راوړل. د (هوريس) ځينې فقرې لا تراوسه په کره کتنه کې مستعملې دي، لکه: ((شعر د نقاشۍ په شان دی.)) ((شعر د ګټې لپاره؛ شعر د خوند لپاره)) او داسې نور. (د شعر فن) کې (هوريس) لومړی د يووالي پر اهميت باندې خبرې کوي او له شاعر څخه غواړي چې د عمل، شکل او هدف يووالی په نظر کې ونيسي.

دده په نظر ساده ګي، تناسب او يووالی د شعر د ماهيت غوره ستنې دي. د شعر د ژبې په باب وايي چې شاعرانو ته د نويو لغتونو د استعمال جواز شته هماغسې چې موسمونه بدلېږي د ژبې لغات هم تغيير کوي او نوې کلمې د زړو ځای نيسي. د (هوريس) په نظر هر ډول شعر له مضمون سره تناسب، وزن او بحر ته اړه لري. (هومر) چې د اتلانو د کارنامو د ښودلو لپاره کوم بحر انتخاب کړی دی له موضوع سره پوره متناسب دی. د هنري اثارو کرکټرونه بايد د حال له مقتضې سره سم خبرې وکړي. شعر دوه ډوله هدفونه لري: ګټه او خوند او شاعران بايد دا دواړه هدفونه تعقيب کړي.

د کتاب په پای کې پر ځينو شعري نيمګړتياوو انتقاد شوی دی. دا پورتنۍ جملې يوازې د نمونې په توګه راوړل شوې او په هېڅ صورت د کتاب لنډيز نه ګڼل کېږي او حتی د دې ادعا هم نه شو کولای چې د کتاب غوره او چاڼ شوې برخې را اقتباس شوې دي.

د لرغونو وختونو له نورو نامتو کره کتونکو څخه يوناني ليکوال (پلوتارک) او (لوسيان) دي او د لاتين ليکوالو له ډلې څخه (سيسرو)، (سنيکا)، (پيترونيوس) او نور دي.

د يو زيات شمېر مورخانو په نظر منځنۍ پېړۍ د روم د امپراتورۍ له سقوط يا نې پينځمې پېړۍ څخه پيل کېږي او د څوارلسمې پېړۍ تر نيمايي يانې د رنسانس تر دورې پورې دوام کوي. په بله ژبه، د مريبتوب د اجتماعي- اقتصادي فرماسيون له زوال څخه د کپيتاليزم د زږي تر زرغونېدو پورې په لويديځه اروپا کې فيوډالي دورې ته منځنۍ پېړۍ ويل کېږي. په دې دوره کې فلسفې سقوط وکړ او د ادبياتو په ساحې کې کوم عمده اثار منځته رانغلل. لويديځه اروپا په دې عصر کې د لرغوني يونان او روم له فرهنګي ميراث څخه ناخبره وه او ټول علوم او فنون د کليسا په سيوري کې واقع شوي وو. د دې وخت ادبي اثارو يوازې تعليمي بڼه درلوده او د مذهبي نصوصو تشريح ته وقف شوي وو. سره له دې په منځنيو پېړيو کې په اسپانيه کې د (ال سيد) حماسه، په فرانسه کې

د (شاتون دورولان) اثر، په جرمني کې د (نيبلونګيليد) منظومه او د (دانتې) (رباني کميدي) نامتو اثار بلل کېږي.

ددې وخت په کره کتنه کې اکثر بحثونه د مجاز، استعارې، د بلاغت د اصولو او بديعي صنايعو په باره کې دي. د منځنيو پېړيو په اخر کې ايټالوي شاعر (دانتې) د کره کتنې په برخه کې د عاميانه بلاغت (Devulgari Elo qucntia) په نامه يو مشهور اثر وکښل. (دانتې) د منځنيو پېړيو يوه روښانه څېره او ستر وياړ ګڼل کېږي. ده د لومړي ځل لپاره (کميديا) په نامه اشعار د ايټاليې په محلي ژبه وويل او دا يې ثابته کړه، چې له يوناني او لاتيني ژبو پرته په محلي ژبو هم فصيح او بليغ شعرونه ويل کېدی شي. د (دانتې) د (کميديا) اثر وروسته د (رباني کميدي) په نامه شهرت وموند. (دانتې) د کره کتنې په برخه کې د (عاميانه بلاغت) اثر په لاتيني ليکلی دی، خو په هغه کې يې له عاميانه يا محلي ژبې څخه دفاع کړې ده او په هغه کې يې ويلي دي چې د شعر لپاره د خلکو ژبه ډېره مناسبه، پخه او طبيعي ده. همدارنګه (دانتې) په دې اثر کې د وينا د ادابو، تقليد، سبک، د شعر ماهيت او نورو مربوطو موضوعګانو په باب مفصل بحثونه کړي دي.

۳- کره کتنه په ختيځ کې:

د اثارو د قدامت له مخې د ختيځ په اندول په لويديځ کې کره کتنيز اثار د مخه ټوکېدلي، خو د اثارو د څرنګوالي او څومره والي له پلوه ختيځ هم تر لويديځه کم نه دی. دلته هم په بېلابېلو سيمو او ختونو کې داسې ادبي، علمي، ټولنيز او کره کتنيز اثار رامنځته شوي، چې د نړۍ فکري لوري ته يې بدلون ورکړی او د ټولې نړۍ ګډه پانګه ګڼل کېږي.

[د اسلام په صدر کې، کله چې به اعراب د حج د فريضې د اداکولو لپاره معظمې مکې ته راتلل، نو د مختلفو قبايلو خلک به د شلو ورځو لپاره د (عکاظ) په سارا کې سره راغونډېدل. دلته به يو لوی بازار جوړ شو. له يوې خوا به په دې ځای کې د سوداګرۍ بازار ګرم و ؛ له بلې خوا به دلته شعرونه لوستل کېدل او خطابې به ورکول کېدې.

ډېر ځله د مشاعرې په ترځ کې مناقشې او شخړې پيل کېدې او بيا به د ښه شعر د معلومولو لپاره يو حکم يا قاضي ټاکل کېده. ددغو قاضيانو په ډله کې (نابغه ذبياني) چې پخپله هم نامتو شاعر و ، ډېر شهرت لري. کوم شعر به چې د (نابغه) له خوا د ښه شعر په نامه انتخاب شو هغه به يې په کعبه کې ځړاوه او په عربو کې به يې شهرت وموند. سره له دې د اسلام په اوايلو کې شعر ته پاملرنه نه کېده، ځکه چې په هغه وخت کې اکثرو شعرونو د وياړنې او مفاخرې بڼه درلوده او د قبايلو ترمنځ به يې تفرقې او اختلافونه

www.ael.af

پیدا کول. د امویانو په دوره کې چې زیات ملکونه فتح شول او زیات ثروت لاس ته راغی، شعر او موسیقۍ ته زیاته پاملرنه وشوه او د دربارونو برم او شوکت زیات شو. په دې وخت کې له شعر څخه زیاتره د تبلیغ او مداحۍ لپاره ګټه اخیستل کېده. اموي خلیفه (عبدالملک بن مروان) د شعر په ارزیابۍ کې پوره مهارت درلود. کله چې به دده په دربار کې شعر ولوستل شو، ده به د شعر ښېګڼې او نیمګړتیاوې په ګوته کولې. یو ځلي (ذوالرمه) دده په حضور کې قصیده ولوستله، چې په هغې کې یې د خلیفه ستاینه کړې وه. (عبدالملک بن مروان) ورته وویل چې په دې شعر کې تا د خپل اوښ ډېره ستاینه کړې ده. لطفاً اوښ ته وو ایه چې تاته انعام درکړي. همدارنګه (سلولي) چې په خپله قصیده کې یې د ځان ستاینه کړې وه، خپل شعر یې (عبدالملک بن مروان) ته ولوست. خلیفه وویل: ((والله، چې تا بې له خپل ځانه د بل چا مدح نه ده کړې)) ویل کېږي چې (مامون الرشید) هم په نقد کې پوره لاس درلود، یو ځلي (مروان بن ابي خفصه) دده په مدح کې وویل چې نور خلک په دنیاوي چارو بوخت دي او خلیفه تل د دین په کار بوخت دی. (مامون) په ټوکو ورته وویل چې تا خو له مانه بوډۍ جوړه کړې ده چې شپه او ورځ به تسپې اړوم، که زه دا کار وکړم نو د مملکت چارې به څنګه سرته ورسوم، بهتره به وه چې دا قصیده دې د (عمر بن عبد العزیز) غوندې پرهېزګار شخصیت په باره کې ویلې وای نه زما په باره کې.

په هر صورت د کره کتنې په باب دغه ډول ډېر زيات روايتونه شته، خو د هغو کسانو له جملې څخه چې په دې برخه کې يې اثار ليکلي دي ابو عبد الله محمد بن سلام جمحي، ابن قتيبه دينوري، جاحظ، ابو العباس احمد بن ثعلب، قدامه بن جعفر، ابو القاسم حسن بن بشر امدي، عبيدي، قاضي جرجاني، قاضي ابوبکر باقلايي، عبد القاهر جرجاني، ابن اثير او نور دي. ويل کېږي چې په عربي ژبه کې د (جمحي) کتاب (طبقات الشعراء) ظاهراً لومړنی اثر دی چې د کره کتنې په باب ليکل شوی دی. (جمحي) د بصرې او سېدونکی و. ده په (طبقات الشعراء) کې د جاهليت او اسلام د دورو شاعران پر لسو (طبقو) وېشلي دي او د هرې طبقې د اثارو خواص يې ښودلي دي. په دې اثر کې يې د لغوي او تاريخي دلايلو پر اساس د جاهليت د دورې اصلي او مجعول شعرونه يو له بله بېل کړي دي. (ابن قتيبه دينوري) د (جمحي) په پيروي د (الشعروالشعراء) په نامه کتاب ليکلی دی او په هغه کې يې د اشعارو د خوښولو معيارونه شرح کړي دي. (جاحظ) په خپل اثر (البيان والتبيين) کې د کره کتنې او بلاغت عمده پرنسيپونه بيان کړي دي او د ځينو په عقيده دی د (بيان) موسس دی. ده د مضمون او شکل په باب جالب بحثونه کړي دي او د لرغونو او معاصرو شاعرانو شعرونه يې ارزيابي کړي دي. د (مامون) په وخت کې د يوناني اثارو تر ترجمه کېدو وروسته په کره کتنه کې يو څه تحول راغی. (متي بن يونس) د (ارستو) مشهور اثر

www.ael.af

(پویټکس=بوطیقا) په عربي واړاوه. که څه هم په دې ترجمه کې ځینې نیمګړتیاوې هم لیدل کېږي، لکه کمیدي او تراژیدي چې په مدح او هجو ژباړل شوې دي. سره له دې عربي پوهانو ته ددې زمینه برابره شوه چې د تخیل نیلی په پراخ ډګر کې وځغلوي. (قدامه بن جعفر) چې په (۳۳۷ق) کې مړ شوی دی په خپل اثر (نقد الشعر) کې زیار وایست چې عربي نقد له یوناني نقد سره عیار کړي. په دې کتاب کې د شعر د ماهیت په باره کې تیوریکي بحثونه لیدل کېږي او لیکوال له دې ټکي څخه ملاتړ کوي چې په شعر کې تناقض، مبالغه او حتی غلو عیب نه ګڼل کېږي. د څلورمې هجري قمري پېړۍ په وروستیو وختونو کې د شاعرانو ترمنځ مقایسه او پرتلنه د بحث مهمه موضوع وګرځېده. د متنبي شاعر پر اشعارو باندې ډېر بحثونه وشول او کتابونه پرې ولیکل شول. د (قاضي جرجاني) کتاب (الوساطة بین المتنبي و خصومه) په دې باب ډېر عادلانه فیصله ګڼل کېږي. قاضي صاحب په خپل قضاوت کې ښو ته ښه او بدو ته بد ویلي دي. په داسې حال کې چې نورو کره کتونکو به یوه خوا نیوله. تر دې وروسته د کره کتنې په برخه کې ډېر اثار لیکل شوي دي، چې د هغو له جملې نه د (ابوالفرج اصفهاني) کتاب (اغاني) چې په (سلو ټوکونو) کې لیکل شوی دی د یادونې وړ دی. دا کتاب په حقیقت کې د شعر او ادب دایرة المعارف ګڼل کېږي. یو بل نامتو اثر (الکامل فی التاریخ) د (ابن اثیر) تالیف دی. ویل

کېږي چې دا کتاب د لطایفو او د قایقو په لحاظ بې ساری دی، خو ځرنګه چې مولف د خپل ځان ډېره ستاینه په کې کړې ده، نو ځینو ته یې زور ورکړی دی او پر ده باندې یې بې رحمانه انتقادونه کړي دي. د ادبي مورخانو په عقیده تر (ابن اثیر) وروسته تر معاصرو وختونو پورې په عربي نړۍ کې کوم نامتو کره کتونکي سر نه دی راپورته کړی.](۱۲: ۱۲۱-۱۲۴).

د دوی ترڅنګ، نابغه، دوبیاني، طرفه بن العبد، عمر بن ابي ربیعه، فرزدق، جریر، اضطل، ابو عمرو بن العلا، مفضل ضبي، خلف احمر، اصمعي، مبرد، ابن معسز، قدامه، ابن عبدربه، ابوعلي قالي، ابو الفبرح اصفهاني، صولي، آمدي، قاضي جرجاني، ابومنصور شعالبي، ابوهلال عسکري، ابو العلا مصري، ابن رشیق، ابن الاثیر، ابن خلدون، ابن خلکان، صفدي، قلقشندي، ضفاجي، بدیعي او نور هغه لیکوال او نامتو کره کتونکي دي، چې په عربو کې د جاهلیت له دورې څخه رانیولې د اسلامي دورې په لومړیو وختونو، (اموي، عباسي حاکمیت پر وختونو) د عربو په بېلابېلو سیمو، حجاز، عراق او شام کې ان د عربو تر ویښتایي پېر پورې یې د کره کتنې په برخه کې په سلګونو اثار لیکلي او د عربي ادب په سمون، پرمختیا، بریالیتوب او بډاینه کې یې خپله ونډه اخیستې ده.

[په دري ژبه کې ظاهراً (ترجمان البلاغه) د کره کتنې په برخه کې لومړنی اثر دی، چې تر څه وخته پورې د (فرخي) اثر ګڼل کېده خو اوس ثابته شوه چې دغه اثر (محمد بن عمر الرادویانی) لیکلی دی. په دې اثر کې د بلاغت او ادبي صنایعو په باب مفصله څېړنه راغلې ده. په همدې وخت کې (رشید الدین وطواط) د کره کتنې او بدیع د مسایلو په هکله د (حدایق السحر فی دقایق الشعر) په نامه یو مهم اثر لیکلی دی. په دې اثر کې (وطواط) پر ځینو شعرونو باندې انتقاد کوي او د ځینو ښېګڼې رابرسېره کوي. د مثال په توګه دی پر یو شاعر باندې انتقاد کوي چې ولې یې (انګار) د (مشکو له دریاب) سره چې طلایي وړانګې خپروي، تشبیه کړی دی، نه د مشکو دریاب شته او نه طلایي وړانګې لري. د (نظامي عروضي) (چهار مقاله) هم د شعر او ادب په باب ډېر دقایق څېړلي دي. په تېره د شعر د تعریف او اهدافو په باره کې یې جالب ټکي وړاندې کړي دي. د (شمس قیس رازي) اثر (المعجم فی معاییر اشعار العجم) هم ډېر په زړ پورې انتقادونه لري او د ځینو شاعرانو د وینا نیمګړتیاوې یې ښودلې دي. د ځینو په نظر د کره کتنې په باب تر هغه وخته پورې د دې په شان بل اثر نه دی لیکل شوی. په دري ژبه کې ځینې نور مهم انتقادي اثار، لکه: آتشکده اذر، هفت اقلیم، مراة الخیال، ریاض الشعراء، سفینه خوشگو، تذکره خزین او نور دي.](۱۵: ۳۵-۴۰).

www.ael.af

پـر پورتنیـو کـره کتونکـو سـربېره قاضـي حمید الـدین بلخـي، بهاالـــدین بغـــدادي، منتجـــب الـــدین حضـــرتي، عنصـــر المعالي،محمدعوضـي، دولتشـاه، امیرخسـرو، شـېرخان لـودي، غـلام علـي ازاد، خـان ارزو او نـورو د کـره کتنـې پـه برخـه کـې اثـار لیکلي او په دې برخه کې یې پـه بېلابېلو وختونو کـې ډېر کـار کړی دی.

طبیعـي ده چې پـه لویدیځ او ختـیځ کـې د کـره کتنـې پـه هکلـه لـه رنسانس څخه بیا تر نن ورځې پورې په زرګونو کتابونـه خپاره شوي دي چې د هغو ټولو تفصیل ځانته جلا دایرة المعارف غواړي.] او پـه یـوه لیکنـه، کتـابګوټي او ان څو کتـابونو کـې نـه ځـایېږي. پـه درېیم څپرکـي یـانې د کـره کتنـې د پـایښـت پـه برخـه کـې بـه ځینـو تـه اشـاره وشي.

www.ael.af

د دویم څپرکي لنډیز

ادبپوهان په دې نظر دي، چېرته چې ادبیات دي، کره کتنه هم هلته پیدا کېږي. د لومړني کره کتونکي د پېژندلو په باب د ادبي مورخانو ترمنځ اختلافات لیدل کېږي. د ځینو په عقیده کره کتنه په لرغوني یونان کې تر میلاد شپږ پېړۍ مخکې منځته راغلې ده. وایي چې (زنیوفنیز) او (هراکلیتس) یوناني فیلسوفانو به د نامتو شاعر (هومر) پر شعرونو باندې اخلاقي ایرادونه نیول او نورو له (هومر) څخه دفاع کوله. په دې ترتیب په لرغوني یونان کې د مریي ساتنې په اجتماعي- اقتصادي فورماسیون کې د کره کتنې زړی زرغون شو او ورو ورو یې وده وکړه.

(پیز میسترات)، (فیلتیاس)، (ارستوفان)، (اپلاتون)، (ارستو)، (لانجینوس) او ځینې نور د لرغوني یونان لومړني او مخکښ کره کتونکي دي. دوی د کره کتنې په برخه کې نظري او عملي کارونه ترسره کړي او تر دوی وروسته د نړۍ ګڼ شمېر کره کتونکو د دوی نظریات پسې تعقیب کړي او شنلي دي.

تر لرغوني یونان وروسته په لویدیځ کې د کره کتنې بل مهم ځای پخوانی روم دی. د روم امپراتوري نه یوازې په سیاسي، اقتصادي

او پوځي ډګر کې ډېره مطرح وه، بلکې د دې امپراتورۍ په لمن کې د ادبیاتو د پنځونې لپاره ډېر ښه شرایط برابر وو.

په روم کې د کره کتنې په برخه کې د (هوریس) د (شعر فن) ډېر شهرت لري. په دې اثر کې (هوریس) لومړی د یووالي پر اهمیت باندې خبرې کوي او له شاعر څخه غواړي چې د عمل، شکل او هدف یو والی په نظر کې ونیسي. دده په نظر ساده ګي، تناسب او یووالی د شعر د ماڼۍ ستنې دي.

(مسیرو)، (سنیکا) او (پیترو ینوس) او نور د لرغوني روم له مطرح کره کتونکو څخه دي.

د منځنیو پېړیو په بهیر کې بیا تر رنسانس پورې مهال کې فلسفې او علم سقوط وکړ او د ادبیاتو په ساحې کې کوم عمده اثار منځته رانغلل، که څه هم ځینې اثار رامنځته شول، لکه په اسپانیه کې د (ال سید) حماسه، په فرانسه کې د (شاتون دورلان) اثر، په جرمني کې د (نیبلونګیلید) منظومه او د (دانتې) (رباني کمیدي) نامتو اثار بلل کېږي.

ددې وخت په کره کتنه کې اکثره بحثونه د مجاز، استعارې، د بلاغت د اصولو او بدیعي، صنایعو په باره کې دي. د منځنیو پېړیو په اخر کې ایټالوي شاعر (دانتې) د کره کتنې په برخه کې د (عامیانه بلاغت) په نامه یو مشهور اثر وکېښ.

د اثارو د قدامت له مخې د ختیځ په اند‌ول په لویدیځ کې کره کتنیز اثار د مخه ښو کېدلي دي، خو د اثارو د څرنګوالي او څومره والي له پلوه ختیځ هم تر لویدیځه کم نه دی.

د اسلام په صدر کې، کله چې به اعراب د حج د فریضې د اداکولو لپاره معظمې مکې ته راتلل، نو د مختلفو قبایلو خلک به د شلو ورځو لپاره د (عکاظ) په سارا کې سره راغونډېدل. دلته به یو لوی بازار جوړ شو. له یوې خوا به په دې ځای کې د سوداګرۍ بازار ګرم و، له بلې خوا به دلته شعرونه لوستل کېدل او خطابې به ورکول کېدې.

ډېر ځله د شاعرۍ په ترخ کې مناقشې او شخړې پیل کېدې او بیا به د ښه شعر د معلومولو لپاره یو حکم یا قاضي ټاکل کېده. د دغو قاضیانو په ډله کې (نابغه ذبیاني) چې پخپله هم نامتو شاعر و، ډېر شهرت لري.

اموي خلیفه (عبدالملک بن مروان) د شعر په ارزیابۍ کې پوره مهارت درلود. (مامون الرشید) هم په نقد کې پوره لاس درلود.

هغو کسانو چې د کره کتنې په برخه کې یې اثار لیکلي دي، ابو عبدالله محمد بن سلام جمحي، ابن قتیبه دینوري، جاحظ، ابوالعباس احمد بن ثعلب، قدامه بن جعفر او نور دي.

په دري ژبه کې ظاهراً (ترجمان البلاغه) د کره کتنې په برخه کې لومړنی اثر ګڼل کېږي.

www.ael.af

د دویم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

۱-د کره کتنې د پیدایښت په باب د پوهانو ترمنځ اختلاف تشریح کړئ؟

۲-د کره کتنې لومړنۍ نښې نښانې او عملي بېلګې په کوم ځای کې څرګندې شوې دي؟

۳-کومو پوهانو په لرغوني یونان کې د کره کتنې لومړني اثار ولیکل؟

۴-د ارستو او اپلاتون د کره کتنیزو نظریاتو ترمنځ اختلاف واضح کړئ؟

۵-په لرغوني روم کې کره کتنه څنګه او د چا له خوا رامنځته شوه؟

۶-په عربي نړۍ کې کومو لیکوالو کره کتنې ته ډېر کار کړی دی؟

۷-د فارسي ادب نامتو کره کتونکي څوک دي او کوم اثار یې لیکلي دي؟

۸-کره کتنې په لرغونې دوره کې په ادبیاتو کې کوم تحول راوست؟

۹-ستاسو په نظر په لرغونې دوره کې کره کتنه په سیستماتیک ډول مطرح وه که نه؟

۱۰-لرغونې کره کتنه د هغې دورې د ادبیاتو له ټولیز حجم سره معادله وه تشریح یې کړئ؟

سپارښتنې

- استاد دې له محصلینو وغواړي: د لرغونې کره کتنې، د هغې د ګټې او جانبي عوارضو په باب خپل نظر څرګند کړي.
- هر محصل دې د لرغونې دورې د یوه کره کتونکي نظریات تحلیل او وارزوي.

www.ael.af

د ربیم څپرکی

د کره کتنې پایښت

لکه څنګه چې مو په لویدیځ او ختیځ کې د کره کتنې پر تاریخي شالید لنډه رڼا واچوله او د هغې له لومړنیو مراحلو خبر شو. اوس غواړو د کره کتنې پر دوام او پایښت څه ناڅه رڼا واچوو. دا برخه هم غواړو پر دوو برخو وویشو؛ لومړی به په لویدیځ کې د کره کتنې پر دوام، پایښت او څرنګوالي خبرې وکړو او بیا به په ختیځ کې د هغې پر څرنګوالي لنډه رڼا واچوو.

الف-کره کتنه په لویدیځ کې:

تر میلاد مخکې او وروسته څو پېړیو کې کره کتنې په نړۍ، په تېره بیا په یونان، روم او د لویدیزې نړۍ په ځینو نورو برخو کې یو ښه طلایي پړاو تېر کړ. دې پړاو نږدې نیمه زریزه دوام وکړ، خو کله چې په غربي نړۍ کې مذهبي افکارو او یا له هغو څخه افراطي تعبیرونو، د ټولنې بېلابېلې خواوې تر اغېز او انحصار لاندې راوستې، نو د کره کتنې غړ هم چوپ غوندې شو.

د علمي او مذهبي افکارو ترمنځ ټکر او د مذهبي عناصرو مطلق واک ددې سبب شو چې نږدې یوه زریزه، ژوند په ډېرو ډګرونو کې سالمه وده ونه کړي. ادبیات او کره کتنه هم له دې اغېزو څخه لرې پاتې نه شول. په دې موده کې هغه شان کار، ونه شو چې تر میلاده دمخه او وروسته څو پېړیو کې شوی و. دې حالت ان تر منځنیو پېړیو او د رنسانس یا نویوالي تر دورې پورې دوام وموند، کله چې پر غربي ټولنې حاکم مذهبي جریان خپل واک وځواک له لاسه ورکړ، نو ورو ورو په دې برخه کې د پرمختګ او نوښت نوي څرکونه ولګېدل. لکه څنګه چې مو په لرغونې دوره کې ورته اشاره وکړه؛ په یونان او روم کې د کره کتنې موثر جریانونه رامنځته شوي وو او ډېره فرهنګي شتمني راټوله شوې وه. ((د لرغوني یونان او روم دا فرهنګي شتمني یوازې په هغو سیمو کې محدوده پاتې نه شوه، د هغو تاثیرات نورو سیمو ته هم ورسېدل، په تېره بیا په کره کتنه کې

دا تاثیرات ډېر محسوس او څرګند وو. بېلابېلو اروپايي هېوادونو د منځنيو پېړيو له پيل څخه دا تاثيرات راخپل کړل، يو زيات شمېر شاعرانو او ليکوالو، د ليکوالۍ ترڅنګ کره کتنې ته هم مخه کړه.

په زياتو اروپايي هېوادونو او ژبو کې د (کريتک- critic) او (کريتيسيزم- criticism) اصطلاح وکارېدله، د رنسانس په دوره کې چې اروپا په علمي ډګر کې نوې برياوې ترلاسه کولې، د (کريتکوس) نومونه په خپلې پخوانۍ مانا وکارېدله، پر (۱۴۹۲م) کال د (پولي زيانو- poliziano) په نوم يو ايتالوي عالم څرګنده کړه، چې پخوانيو ((ګراماتيکو سانو)) صلاحيت درلود چې په ښه ډول د اثارو کره کتنه وکړي او هغوی يې د (کريتکوس) په نامه نومولي وو. په همدې دوره کې (ګراماتيکوس)، (لاربښود)، (کريتکوس)، (کره کتونکی) او (فيلولوګ) (ژبپوه) نومونې تولې د يو بل پرځای کارېدلې. وروسته بيا (هيومانيستاتو) (بشرپالو) د (کريتک) او (کرتسيزم) نومونې په ځانګړي ډول د لرغونو متونو د سمون او کره کولو په مانا وکارولې. لکه څنګه چې د اوولسمې پېړۍ د ليکوالو له ډلې څخه د (کاسپرشوپ- kaspar schoppe) په نوم يو ليکوال څرګنده کړه، چې د (کريتک) دنده يوازې د ليکوالو د اثارو سمون او کره کول دي. (کرتيزم) يې د اروا پوهنې له اساساتو پيل کړ. په دې ډول په نورو اروپايي هېوادونو کې له هغې جملې څخه په ايتاليا او نورو کې د (کرتسيزم) نومونه د هغوی له ژبنيو

غوښتنو سره سمه وکارېدله. تر نولسمې پېړۍ دا کلمه په انفرادي ډول د ځينو ليکوالو او وروسته په ډله ييز ډول د زياتو ليکوالو له خوا وکارېدله.

په المان کې د (کانت) (۱۷۹۰) د اثارو په يوه عبارت کې د (Kriticism) اصطلاح وکارېدله، (شلنګ) بيا د (کرتسيزم) اصطلاح پر (۱۷۹۲م) کال په فلسفي مفهوم وکاروله.

(جاکوبي Jacobi) پر (۱۸۰۱م) کال، (هيګل) پر (۱۸۱۴م) کال د (kriticismus) اصطلاح د فلسفې په برخه کې د يوه خاص مفهوم لپاره وکاروله.

د نولسمې پېړۍ په وروستيو کې (الوس ريل Alois Riehl) ددې نومونې پر کارونې لاس پورې کړ.

(لسينګ، هردر او شيګل) هر يو خپل ځان ته (کرتيک) وايه. (شيګل او آدام مولر Adom muller) ادبي کره کتنې ته زياته پاملرنه وکړه.

د رنسانس دوره په حقيقت کې هغه دوره ده چې اروپايي ټولنه يې له ډېرو سياسي، ټولنيزو او فرهنګي بدلونونو سره مخ کړه او يو ځل بيا د بروژوازۍ دې نوي فرهنګ اروپايي ټولنه د يوناني فرهنګ او علم خواته کش کړه. په لرغوني ادب کې د بشرپالو څېړنې او هغه فکري او صنعتي اصطلاحات چې په دې وخت کې رامنځته شول،

ددې دورې د مفکرینو فکر یې د ازاد تفکر لوري ته بوته، پر ټولنیزو اخلاقو او نورو برخو بیا کتنه وشوه، په علمي ډګر کې هم تجربه یې حکمت ته ډېر پام وشو. ایټالیایي هنرمندانو لکه (لیوناردو داونچي، میکانجلو او رافایل) د ذوق او ښکلا ډېره پالنه وکړه، همدارنګه بشرپالو هم د رنسانس له پوهې سره سم نوې کره کتنه رامنځته کړه، په تېره بیا د لغوي او متني کره کتنې بنسټ یې کېښود، نه یوازې (وارچي، کاستل او ترو) د ایټالیا مخورو د شعر او هنر په باب د نړیوالو پوهانو نظریات وخېړل، بلکې هالنډي (ارسموس) او نورو هم کره کتنې او د متنونو څېړنې ته ډېره پاملرنه وکړه، همدا کره کتنه او څېړنه ددې سبب شوه چې د اروپا کلاسیک ادبیات ډېر مثمر شي او د هغو په لمن کې د (مولیر، کرني، راسین، شکسپیر، دادیدن) او نورو په شان لوی لیکوال راوټوکېږي او نومیالي شي. دې ادبیاتو په حقیقت کې د روم او یونان له فرهنګي شتمنیو الهام اخیسته او د رنسانس دورې د نوښتګرو هلو ځلو ثمره وه.

په هغه پړاو کې چې (فرانس بېکن) د (ارستو) له تفکر څخه د غربي نړۍ د ازادۍ هڅه وکړه، د رنسانس تر تاثیر لاندې کلاسیک ادب لا هم د ارستو د (شعر فن) او دده نورو تفکراتو ته د تعجب په سترګه کتل. ددې دورې کره کتنه لا هم د رنسانس پر لاره روانه وه، د (بېکن او دکارت) نظریاتو لا پرې کوم اغېز نه و کړی. په فرانسه کې

www.ael.af

ددې پړاو نومیالی کره کتونکی (بوالو) و. دی د (لافونتین، اسکین او مولیر) په شان یو ښه شاعر هم و. هغه پر پخوانیو قواعدو ، په تېره بیا د (ارستو) (د شعر فن) باندې ټینګار کاوه او استدلال یې کاوه، چې دا کار ځکه باید عملي کړو چې د ارستو اصول او قواعد له عقل او منطق سره موافق دي. هغه داسې ګڼله چې په هنر کې د پخوانیو پوهانو د لارې څارنه کولای شي، موږ حقیقت او ښکلا ته ورسوي. د پخوانیو پوهانو د لارې د تعقیب سپارښتنه رومي شاعر (موراس) هم کوله.

په انګلستان کې په (بوالو) پسې، (الکساندر پوپ) هم ددې نظریې ملاتړ وکړ او د کره کتنې په باب یې په یوه منظومه رساله کې خپل نظر څرګند کړ. وروستی سړی چې د پخوانیو پوهانو د ذوق له پلوه، څخه یې ګټه پورته کړه هغه (ګوتشد) الماني و.

ده د فرانسوي ادب ځانګړتیا ستایله. دی د (لایپ نیتس وولف) د افکارو تر اغېز لاندې و. د شعر او خطابې هنر په باب یې یو کتابګوټی هم ولیکه. (ګوتشد) په دې نظر و ؛ چې په شعر او ننداره کې باید له نامعقولو او ناباوره شیانو څخه ځان لرې کړو او حقیقت ته باید مخه کړو. په ډاډ سره ویلای شو چې په دې برخه کې د (بوالو) نظریاتو پر ده اغېز کړی و ، د هغه نظریاتو جنجالونه راوټوکول او د پخوانیو او نوښتپالو ترمنځ د ناموافقو نظرونو له څرګندېدو سره سره، ورو ورو نوې پوهې د ادب د خاوندانو پر اثارو او افکارو

خپل اغېز وښنده. په اتلسمه پېړۍ کې پر دوديزې روزنې ټينګار عملي بڼه خپله نه کړه او د فرانسې انقلاب ته ترنږدې وختونو پورې دې فکر پر شدت سره دوام پيدا کړ. په دې دوره کې د اروپا د پوهانو نظريات په کره کتنه کې د نويو افکارو د ټوکېدو سبب شول. د ساري په توګه د (تامس هابز، جان لاک او کندياک) د نظرياتو پر بنسټ، زياتره پر حس او تجربې ډډه ولګول شوه، د (لايب نيتس او د کارت) د نظرياتو له مخې عقل ته ډېره پاملرنه وشوه او د ايټالوي کره کتونکي (ويکو) له ليدلوري بيا د ښکلا پوهنې قضاوت ته ډېر ارزښت ورکړ شو. دی پوه شو چې دا ډول قضاوت يو ډول پېژندنه ده چې له استدلالي معرفت او تجربه يي معرفت سره توپير لري او د هرې ټولنې هنر نه شي کولای ښکلو قضاوتونو او دوديزو طريقو ته تسليم شي. البته ددې نظر پر وړاندې مخالفتونه پيدا شول. (ولتر) ددې دورې په ادبياتو کې د مبارزې رنګ ورزيات کړ، سربېره پر دې يې د روښنفکرۍ دورې له ژوندون سره د هنر اړيکې ټينګ کړل. (ديدرو) کره کتنه او ادب د ټولنې او اخلاقو د خدمت لپاره وګومارل، الماني کره کتونکي او ليکوال (ليسنګ) بيا د (ديدرو) د لارې د تعقيب ترڅنګ د پخوانيو پر وړاندې ودرېد او د فکر د ازادۍ لپاره يې مبارزه پيل کړه او (نيکلمان) بيا په دې نظر و؛ چې هم اقليم موثر دی او هم ټولنه. دا ډول افکار البته د هغه وخت په اروپايي ټولنه کې دود وو او د کره کتنې پر جوړښت او تحول يې

سخت اغېز وکړ. (نیکلمان) د لرغوني یونان هنرمندانه ساده والی او همدارنګه د هغه عظمت د ازادۍ زېږنده ګڼل او هغه ته یې د هنري ایډیال په سترګه کتل. د همدې تعبیر پر بنسټ، د روښنفکرۍ پړاو د ظلم او خرافاتو پر وړاندې میدان ته ودانګل. (ولتر، روسو او شیلر) هم ددې ډول فکر ملاتړ کاوه او د فرانسې لوی انقلاب د دوی هیلې تمثیل کړې.

(رنه ولک) چې (د نوي نقد تاریخ) په نامه یې په پنځو ټوکونو کې یو څو زره مخیز غټ اثر لیکلی، وایي چې: ((د اتلسمې پېړۍ له نیمایي او د (۱۸۳۰م کال) تر لومړۍ لسیزې پورې د مهال ټول اساسي مسایل چې لا اوس هم موږ ورسره مخامخ یو، نوې کره کتنه یې رانغاړي. دا هغه دوره ده چې په هغې کې د نوې کلاسیکې کره کتنې اډانه، په هغه بڼه چې له پخوانیو دورو څخه په میراث پاتې وه او په شپاړسمه او اتلسمه پېړۍ کې یې په فرانسه او ایټالیا کې پراختیا موندلې وه، وپاشل شوه. دا د نویو افکارو او تمایلاتو د ظهور زمانه ده چې د نولسمې پېړۍ په پیل کې د رومانتیکي غورځنګونو په بڼه کې څرګند شوي وو.))(۳۲: ۳۵).

په المان کې د (کانت) نظریاتو کره کتنه غښتلې کړه، هغه خپل نظریات د عقلي استدلال پر ستنو ودرولي وو. خو (ژان ژاک روسو) پر ذوق ډډه لګوله. ددې وضعې په پایله کې د (رومانتیزم ښوونځی) رامنځته شو. رومانتیزم، د معمول تصویر پر خلاف نه ګڼل و نه

www.ael.af

پتنګ او نه شاعرانه منظرې سره ارتباط لري او نه تشو خيالونو سره. دا داسې يو ښوونځى دى چې د ژوند واقعيتونو ته ګوري او نړۍ ليد يې پر ټاكلي فلسفې او رښتينې تعبير او تفسير ولاړ دى. په هر ډول د (كانت او فينمته) نظرياتو د رومانتيزم ښوونځي په جوړونه كې اساسي نقش درلود او (هنر د هنر لپاره) نظريه تر يوه حده د (كانت) پر نظرياتو ولاړه وه. د المان دوه ستر شاعران (شيلر او ګويته) له دې فلسفې څخه برخمن شول او (شلايرماخر) هم د رومانتيزم په پراختيا كې د پام وړ ونډه درلوده. د رومانتيزم جنجال تر (۱۹) پېړۍ پورې وغځېد او دا مهال د نويو ښوونځيو په راټوكېدو سره غلى شو. د (شوپنهاور) د نظرياتو تر اغېزې لاندې چې ويل يې، موږ هېڅكله له بهر څخه د شيانو پر حقيقت نه پوهېږو، هر څومره چې زياته پلټنه وكړو كوم څه ته نه رسېږو، خو الفاظ او خيالونه چې ژوند ته د فريب له دام پرته بل څه نه دي او دې ته ورته نور نظرونه او همدارنګه د هغه د شاګرد (هاتمان) فكر، د سمبوليزم ښوونځى رامنځته كړ. دې ښوونځي، د عقلي درك پر وړاندې حساسيت او احساس ته اهميت وركاوه او دې كار د (شوپنهاور او هاتمان) له نظرياتو الهام اخيسته، رمزو او كنايو ته ددې ښوونځي پاملرنه ځينې شاعران بدبينۍ او تشو خيالو ته راكاږل او وروسته د (فرويد) د نظرياتو له امله خبره (سورريالېزم) ته ورسېدله.

www.ael.af

په سور ریالیزم پسې په اروپا کې نور ښوونځي لکه (کزستانسیالیزم)، دادایزم، ریالیزم، ناتوریالیزم) او ګڼ نور ادبي جریانونه او د کره کتنې بهیرونه راوټوکېدل. دې بهیر ان تر شلمې پېړۍ پورې دوام وکړ. په شلمې پېړۍ کې په نړۍ کې ډول ډول حوادث پېښ شول. په نړۍ کې ګڼ شمېر خونړي جنګونه وشول، سیاسي، ټولنیز، پوځي او نور ډول ډول بدلونونه رامنځته شول، بشر د علم او تخنیک په برخه کې ډېر زیات پرمختګ وکړ. ادبیاتو هم په تېره بیا په غربي نړۍ کې، چې د ډېرو سیاسي، اقتصادي او ټولنیزو بدلونونو شاهده وه، د (۱۹) پېړۍ تر پایته رسېدو مخکې نوې بڼه خپله کړه. په دې خاطر چې د سمبولیزم، ریالیزم، سور ریالیزم او نورو په شان ښوونځي او ادبي جریانونه، چې یوه غټه برخه یې اوس، په ادبي مشاجرو کې مطرح ده، جریان لري. دې حالاتو نور حوادثو زېږول، طبیعي خبره ده چې دې حالاتو پر کره کتنې هم خپل خپل تاثیرات درلودل. په دې پېړۍ کې یو زیات شمېر کره کتونکو د کره کتنې پر ارزونې او د اثارو پر تحلیل لاس پورې کړ. دا نظریات که څه هم یو څه پخوانیو نظریاتو متاثره کړي وو، له بل پلوه یې پخوانۍ تجربې بدایه کړې او یو شمېر نوي شیان یې کره کتنې ته وړاندې کړل. وخت لا اوس هم د دې نظریاتو ټینګښت او دوام ته منتظر دی. د منلو او یا نه منلو په برخه کې یې باید له ډېرې بېړې کار وانه خیستل شي. یو ویشتمې پېړۍ ته باید انتظار

وا یستل شي، چې کوم یې ګټور او موثر ګڼي. تجربو ښودلې ده چې د تېرو پېړیو کره کتنې او نظرونه هم د هغوی پر خپل وخت او چاپېریال کې له ستونزو او نیمګړتیاوو خالي نه وو، خو دې سره سره د هغوی په منځ کې داسې کره کتونکي وو، چې د ادبیاتو او کره کتنې په پراختیا کې یې خپله ونډه واخیسته او ځان ته یې لاره خلاصه کړه. د هغوی کار او زیار معاصرانو ته هم د منلو وړ شو او د لویو کره کتونکو په توګه وځلېدل. د دې مسلې د پلې کېدو یوه وسیله په شلمه پېړۍ کې د انساني اړیکو پراختیا او ماشیني وسایلو وده وه.

د یادونې وړ ده چې په شلمه پېړۍ کې د ډول ډول او پېچلو حوادثو حالت، نه یوازې د بدیعي اثارو په دودولو او تړکولو کې خپل رول درلود، بلکې د کره کتنې د ډولونو او طریقو د څرنګوالي په برخه کې یې هم رول درلود. غالباً د نړۍ په ګوټ کې چې یو ادبي ښوونځی او یا کره کتنیز جریان رامنځته شوی، تاثیر او غبرګون یې پر ډېر لږ وخت په خپل ځای کې څرګند شوی او له هغو سره نوي مسایل یو ځای شوي دي.

د شلمې پېړۍ د کره کتنې له ځانګړتیاوو څخه یوه داده، چې د دې پېړۍ کره کتنه دا مشخصوي، چې د ادبیاتو د پخوانیو لویو لیکوالو نشتوالی او هغوی ته د مراجعې تشیال دی. په حقیقت کې د تېرو پېړیو پر خلاف چې د (پوپ، بوالو، سنت بوو، بیلنسکي) او

نورو اکثرو مثالونو د تېرو ليکوالو د ځواکمنۍ يادونه کوله، هغه کره کتنه چې جريدو، اوونيزو او مياشتنيو کې خپرېده او کله کله يې هغه د مبارزې کره کتنې په نامه يادوله، د يو نوي جمهوري فکر ښکارندويه شوه. په دې کره کتنه کې پخوانيو ته د مراجعت او فرصتونو د تساوي نشتوالی، ځينې ادبي مشاجرې د کره کتنې له دايرې څخه وويستلې. له کره کتنې څخه دا ډول انګېرنه په واقعيت کې د رومانيک ښوونځي له فکره الهام اخلي.

په شلمه پېړۍ کې د کره کتنې يوه بله ځانګړنه، تطبيقي اړخ ته تمايل دی. د شلمې پېړۍ پر کره کتنې د تطبيقي روح غلبې علت د روابطو پراخوالی، ژباړې، د رسنيو او نورو تبليغي ذريعو زياتوالی دی.

د دې پېړۍ د کره کتنې بله ځانګړنه د فلسفې او ټولنيزو ښوونځيو اغېز دی.

کله چې شعر د دې ډول بهيرونو تر اغېز لاندې راشي، کره کتونکی وغواړي او که نه، په يو نه يو ډول به يې تحليل، ارزونه او قضاوت د دې ډول تمايلاتو تر اغېزې لاندې راځي. نو ځکه خو د شلمې پېړۍ کره کتونکی د دې پر ځای چې په ټوليز ډول واقعيتونه ووينې، د ادبي پديدو په څېړنه کې د خپلو عقايدو او افکارو تر اغېزې لاندې راځي. غالباً دا سې کره کتنې ته لاره اوارېږي چې يوه لوري ته به ژمنتيا ولري. لکه څنګه چې په ځينو برخو کې د وخت د

www.ael.af

اخلاقي، ټولنیزو، اروا پوهنیزو او فلسفي ښوونځیو تر تاثیر لاندې ده، نو ځکه خو د نوي عصر له فکري او علمي جریانونو پرته د شلمې پېړۍ پر کره کتنه پوهېدنه ګرانه ده.

ښه به وي چې د دې پېړۍ کره کتنه د لوېدیزې نړۍ د کره کتونکو له نظره مطالعه کړو. چې دوی په دې برخه کې څه وايي.

شلمې پېړۍ ته نږدې د کره کتنې په ډګر کې په انګلستان کې د (ماتیو ارنولد) (۱۸۸۸م) تعلیمات څرګند وو. د ده بل همېوادوال (والستر پاتر) (۱۸۹۴م) هم په دې برخه کې ښه شهرت درلود. (ارنولد) شعر ته ډېر ارزښت ورکاوه، هغه فکر کاوه چې شعر د انسان د ژوندانه ترجماني کوي. هغه کره کتنه د انسان د فکر محصول ګڼله او له کره کتونکي څخه یې هیله کوله چې تل د ځان پېژندنې هڅه وکړي، لوستونکي ته ښه لارښوونه وکړي او خوښي ورته وروبښي. ده هڅه کوله د پخوانیو او معاصرو کره کتونکو د نظریاتو ترمنځ انډول وساتي. (ارنولډ) په کره کتنه کې د شاعر او لیکوال د ژوند او احوال او همدا رنګه د محیط پېژندنه مهمه ګڼله او ښکلا ته یې زیاته پاملرنه کوله، خو (والتر پاتر) بیا لذت ته ډېر فکر کاوه او (وسوین برن ګو) بیا په خپله زمانه کې (هنر د هنر لپاره) مفکورې ترویج ته زیات کار وکړ. په انګلستان کې د شلمې پېړۍ د لومړیو وختونو له کره کتونکي څخه یو هم (جرج سینتبوري) و چې تاریخي او تحلیلي کره کتنې ته یې پام وکړ، (کالیربج) بیا د ادبي

اثر په کره کتنه کې (تحلیل) ته زیات اهمیت ورکړ او په خپل اثر (له ادبیاتو سره کره کتنیز چلند) کې یې همدا مسله مطرح کړه. د ده کره کتنې تحقیقي بڼه درلودله. (تي. ای هارلم) بیا د ناپېیلي یا بې طرفه نقد توصیه وکړه، ده غوښتل ثابته کړي چې کره کتنه د ژوندانه یوه مهمه برخه ده، ځکه نو باید د ژوندون ورځنیو اړتیاوو ته ځواب ووایي.

(تي، اس، الیون) بیا په خپل کتاب (د شعر او کره کتنې ګټې) کې خپل نظر د کره کتنې په باب بیان کړ، هغه نه یوازې کره کتنه د معاصرینو د اثارو د نقد، بلکې د پخوانیو لیکوالو د کره کتنې لپاره هم لازمه وګڼله. د ساري په توګه د (ارسطو) په باب یې ولیکل: ((فکر کوم د شعر په باب د ارسطو هغه لیکنې چې تر موږه رارسېدلي دي، د یونان د تراژیدی د لیکوالو په باب یې زموږ درک لا ډېر ژور کړی دی.)) (الیوت) په شعر کې انځور ته ډېر ارزښت ورکاوه. د انځور تر څنګ یې عاطفه هم مهمه ګڼله. دی سره له دې چې د معاصرې نړۍ سړی دی، د خپلو معاصرینو پام د پخوانیو شاعرانو شعر ته اړوي او له هغو سره د اړیکو پر ټینګولو ټینګار کوي.

(ورجنیا وولف) (۱۸۸۲-۱۹۴۱م) په کره کتنه کې په دې نظر و، چې د یو هنري او ادبي اثر اهمیت په هغه حالت او احوال کې نغښتی چې دا اثر په کې منځته راغلی دی.

د اثارو پر تاريخي ارزښت سربېره يې د اثر ښکلا ييز اړخ ته هم پام کاوه.

په فرانسه کې کره کتنې د هغې د پخوانۍ غښتلې سابقې له امله په شلمه پېړۍ کې نوره وده هم وکړه.

د شلمې پېړۍ په پيل کې د (برونه تير، اميل فاګه، ژول لومتر، اناتولي فرانس او ګوستاولانسون) نومونه د هر چا په ژبه ګرځېدل. (ګوستاولانسون) تاريخي او علمي کره کتنې ته ډېره پاملرنه کوله. (اميل فاګه) د فرد حال او د هغه خوی او خُلق ته پر پاملرنې ټينګار کاوه. هغه په يوه اثر کې د ليکوال اخلاقي او رواني شېبو ته پاملرنه کوله. (رمي دوګورمون، پيرلاسر او ژلوستر) د فرانسې نور مهم کره کتونکي وو. پر دې سربېره د (ژان پل سارتر) نوم هم د يادونې وړ دی. هغه په کره کتنه کې د يو زيات شمېر ادبي ټولنو پام ځانته راواړوه او ((ادبيات څه دي؟)) نومي اثر کې يې ليکوال او کره کتونکي ته د تعهد او التزام اړتيا روښانه کړه. پر پورتنيو کره کتونکو سربېره (اندره مالرو، البرکامو، اندره ژيد) سره له دې چې لوی او با اعتباره ليکوال وو، کله کله يې کره کتنه هم کړې ده.

په (اسپانيا) او (ايټاليا) کې که څه هم ادبي کره کتنې خپل شور وځوږ درلود، خو د ځينو نورو هېوادونو په انډول ډېره قوي نه وه. په تېره بيا د فرانسې، المان او امريکا په انډول. په دې هر هېواد کې ډېر ځواکمن کره کتونکي وټوکېدل. په اسپانيا کې کره کتنه د

هومانيزم يا بشرپالنې د روح تر اغېزې لاندې وه. په ايټاليا کې بيا کره کتنې نسبتاً زيات قوت درلود. په ايټاليا کې (بندتوکروچه، جوانی جنتله) نوميالي کره کتونکي وو. په تېره بيا (کروچه) د ايټاليا کره کتنې کې نوې ساه پو کړه. که څه هم د (کروچه) نقد فلسفي اړخ درلود، خو ښکلا پېژندنې ته يې هم ډېره پاملرنه وکړه.

په شلمې پېړۍ کې په المان کې کره کتنې بيا خپلې ځانګړنې لرلې. په پيل کې کره کتنې د (ناتوريااليزم) پر ليدلوري ولاړې وې. د شلمې پېړۍ په پيل کې (ينرش هارت، (۱۸۵۵-۱۹۰۶) نوم چې اصلاً شاعر او ليکوال و، د کره کتونکو په نوملړ کې راغی. دده ورور (بويوس هارت (۱۸۹۰-۱۹۳۰) د ناتورياليزم پر اساساتو د ادبياتو څېړنه کوله. د (هرمان بار ۱۸۲۳-۱۹۴۳) په فعاليتونو سره د ناتورياليزم اساساتو او اصولو ته زيان ورسېد، د(رومانتيک، سمبوليزم، تعبير پالنې) او دې ته نور ښوونځي راوټوکېدل او ادبي کره کتنه د نوي رومانتيک ښوونځي اساساتو ته داخل شوه.

(شپتلر) او (شتفن ګيورګه) په ادبياتو کې د لويو قالبونو او مضمونونو په لټه کې شول. د (الکساندر شرودر) او (ويليم شوليس) په شان نورو کره کتونکو د شعر، کيسې او ننداريک پر کره کتنو پيل وکړ.

د دویمې نړیوالې جګړې په پایته رسېدو او د المان تر تجزیې وروسته له شک پرته کره کتنه په یوه حالت کې پاتې نه شوه، ادبي کره کتنه پر بېلا بېلو لیدلورو ووېشل شوه.

ادبي کره کتنه په امریکا کې د شلمې پېړۍ له پیل څخه زیات اهمیت حاصل کړ. د (نوي نقد) یا تخلیقي نقد په باب د (جویل سپینګارن، (۱۸۷۵-۱۹۳۹) نظریاتو خپرېدل د هیومانیزم انګېرنې غښتلې کړې او د (نوي هیومانیت) مفکورې پلویان د نویو معیارونو د پیداکولو په لټه کې شول. د (ه. ل. نکن) په نامه یو نومیالی کره کتونکی په دې نظر دی چې: ((ژوند لکه څنګه چې دی باید همغسې انځور شي.)) د نومیالیو کره کتونکو په ډله کې یو (عرزاپاوند) دی، او (ا. مک لیش) هم کولای شو په دې ډله کې حساب کړو. (مک لیش) د خپلو نورو نظریاتو ترڅنګ هم له یوې خوا د تخیل پر ارزښت ټینګار کاوه او له بلې خوا یې داسې انګېرله چې د شعر د لټې په خاطر د انسان د ټولو هڅو هدف دادی چې د هغه ماهیت باید پیدا کړي. هغه (د شعر او تجربه) په نوم په خپل اثر کې د شعر د ژوندانه لپاره تخیل ته زیات ارزښت ورکوي.

(مک لیش) د شعر او نورو ادبي ډولونو د کره کتنې په برخه کې د شکل او مانا پیوند په پام کې نیسي. له همدې کبله هغه وایي، ناشونې ده چې کره کتونکی په شعر او یا بل هنر کې مانا ته د رسېدو وسایل، له مانا څخه جلا کړي.

www.ael.af

دده په نظر د وسايلو همدا نفس دی چې مانا تضمينوي.

په واقعيت کې په ادبي کره کتنه کې د (عـرزا پاونـد ، مـک لـيش) او (واليوت) نظريـات د (ريچـاردز) لـه نظريـاتو سره ورتـوالی لـري، خو دې سره سره يې د ادبي کره کتنې په باب کتاب (د ادبي کره کتنې اصول) کې ليکلي چې ارزښتونه کولای شو د اروا پـوهنې پـه وسـيله وپېژنو. البته له ارزښت څخه دده مقصد انسـاني تجربـې دي. کېـدی شي ادبي وي او يا نورې. لکه څنګه چې مو يادونه وکړه ده د ارزښت مسالې ته ډېر پام وکړ، په خپل کتـاب کـې يـې لـه ارزښت سره د نقد اړيکي مشخص کړل.

په هر حال (ريچـاردز) د ادبـي کـره کتنـې پـه برخـه کـې څرګنـد رول ولوبـاوه. کـوم څـه چـې دده پـه نظريـاتو کـې راڅرګنـد شـول او د ادبـي کره کتنې په اصولو کې د ارزښتونو د نظام يو ډول فلسـفه تـرې جـوړه شـوه، همـدا نظريـه (عرزاپاونـد) او (اليـوت) د يـوه تحليلـي نقـد پـه توګه څرګنده کړه.

د امريکا په ادبي ټولنو کې د (عرزاپاوند) انتقادي کتنې په تېـره بيا تر لومړۍ نړيـوالې جګړې دمخـه مهـال زيـاتې پراخـې شـوې. ده د (رومانس روح) په نامه په خپل لومړني انتقادي اثر کې د (ريچاردز) د وينـا اساسـي جـوهر پـه سـاده ډول انځـور کـړ. پـه واقعيـت کـې (ريچاردز، پاوند) او (اليوت) پـه امريکـا کـې د (نـوې کـره کتنـې) د ښـوونځي اصول او مبادي پـه خپلـو ځـانګړو بيـانونو سـره رامنځتـه

کړل. د یادونې وړ ده چې د (پاوند) کره کتنې زیاتره عملي بڼه درلوده، نو ځکه خو د امریکا د ځوانانو ترمنځ زیاته دود شوه او د منلو وړ وګرځېده. ددې ترڅنګ، هغه طریقه چې په کره کتنه کې د (ریچاردز، پاوند او الیوت) له خوا وکارېدله، دا وه چې کره کتونکی باید د یو اثر د پېژندنې لپاره خپله اثر ته ډېره پاملرنه وکړي، نه هغه چاپېریال ته چې دا اثر په کې ټوکېدلی دی. ځینې نورو کره کتونکو لکه، (تیت آر یی، بلاکمر او کنت برک) زیاتره د شعر قالب او ظاهري بڼې ته کتل، ځکه (بروکس) او (وان دیک) ددې ساحې ځینو څېړونکو پورتنې اصول د قالب پالنې اصول ګڼل. یو بل امریکایي کره کتونکی بیا ادبي اثار د سیاسي او ټولنیزو مسایلو له نظره څېړل، خو (وی. ال پارینګون) بیا ادبیات د ولسواکۍ د معیارونو له مخې سنجول. ځکه نو په امریکا کې د ادبي کره کتنې جریانونو د ځینو نورو کره کتونکو په رامنځته کېدو سره، له مشخصو ځانګړنو سره دوام پیدا کړ.))(۲۱: ۴۱-۵۱).

ب- کره کتنه په ختیځ کې:

په غربي نړۍ کې د مذهبي افکارو او له مذهب څخه د ناسمو تعبیرونو حاکمیت که څه هم نړۍ نږدې یوه زریزه په تیاره کې وساتله او دې بهیر تر رنسانس پورې دوام وکړ، خو شرقي نړۍ په تېره بیا اسلامي نړۍ له دې تیارو څخه تر ډېره حده لرې پاتې شوه. په اسلامي نړۍ کې بیا عربي نړۍ تر ټولو زیاته مطرح ده، دلته غواړو د عربي نړۍ ته تم شو.

۱- کره کتنه په عربي نړۍ کې:

کره کتنه په ختیځ کې اوږد تاریخ او تسلسل لري. دا تسلسل لکه د غربي نړۍ په شان غوڅ شوی نه دی. په تېره بیا په عربي نړۍ کې تر اسلام دمخه او وروسته او بیا هم د اسلامي دورې په بېلابېلو پړاوونو، سیمو او واکمنیو کې کره کتنې خپل شتوالی ساتلی دی، چې مخکې مو څه ناڅه رڼا پرې واچوله او د مهمو کره کتونکو نومونه مو یاد کړل. په ختیزه نړۍ کې په سوونو ژبې او تمدنونه دي، چې د کره کتنې په برخه کې پر ټولو بحث کول د یوه اثر یا څو کتابونو له اوسېلې څخه وځي، خو دلته غواړو هغه ژبې او ټولنې چې له کلتوري، ژبني او ادبي پلوه زموږ له کلتور، ژبې، ادبیاتو سره څه ناڅه ارتباتاط لري، په معاصره یا اوسنۍ دوره کې ددې ژبو د کره کتنې پر څرنګوالي او د کره کتنې پر مخکښانو لنډه رڼا

واچوو. لومړی راځو د عربي نړۍ په تېره بیا د دوی د ویښتیایي پېر کره کتونکو ته.

له هغو ادیبانو او کره کتونکو څخه چې د عربو د بیا ویښتیا پېر د ادبي کره کتنې د بشپړتیا او پرمختیا غورځنګ مخکښان بلل کېږي، ځینې په لاندې ډول درپېژنو:

۱- احمد فارس الشدیاق:

(۱۸۰۵-۱۸۸۷م کلونه) د احمد فارس د ژوند کلونه دي. (فارس بن یوسف الشدیاق) د لبنان د (بعشقوت الکسروانیه) په کلي کې زېږېدلی دی، له (عین ورقه) مدرسې څخه فارغ شوی. د عمر پر لسم کال یې شعر ووایه او ډېر هغه کتابونه یې چې د پلار په کتابتون کې وو، په غور او مینه ولوستل. ډېر بېوزلی و او د کتابونو د نسخو د لیکلو په اجوره یې ګوزاره کوله. کله چې امریکایي عیسوي دعوتګرو د هغه د پوهې اوازه واورېده، مصر ته یې وروغوښت چې عربي ورزده کړي. په مصر کې هم پر زده کړه بوخت شو او د ((الوقائع المصریه)) د عربي څانګې د لیکنې کار هم ور وسپارل شو. بیا له مصره پر (۱۸۳۴م) کال (مالټا) ته د امریکایانو په مدرسه کې د زده کړې او د هغو د خپرونو د تصحیح لپاره ولېږل شو. هلته یې د مالټا پر تاریخ کتاب ولیکه، بیا د کیمبرج پوهنتون د انجیل د ژباړنې ټولنې، لندن ته وغوښت، هلته یې د دغه کتاب په ژباړه کې

www.ael.af

برخه واخیسته او د انګرېزي ټولنې په هکله یې څېړنې وکړې. بیا پاریس ته ولاړ او هلته یې فرانسوي او انګرېزي ژبې ښې زده کړې. له پاریس څخه نورو اروپایي هېوادونو ته ولاړ او خپل یونلیک ((کشف المخباعن فنون اوربا)) یې ولیکه. دغه مهال یې د ((الساق على الساق فی ماهو الفاریاق)) په نامه کتاب هم ولیکه. په پاریس کې یې د عثماني پاچا عبدالمجید په مدح کې قصیده وویله، هغه وروغوښت، خو دغه مهال د تونس ((بای)) (د تونس مشر واکمن) په پاریس کې پرې پېښ شو، د هغه په مدح کې یې د عربي نامتو شاعر کعب بن زهیر په تقلید قصیده وویله. کله چې هغه خپل هېواد ته ورسېد، ور ویې غوښت او ډېر عزت یې ورکړ. هلته په رسېدو سره د ((الرائد التونسي)) رسمي جریدې د لیکنې ډلې مشر وټاکل شو او د اسلام پر سپېڅلي دین هم مشرف شو، بیا د (احمد فارس) په نامه ونومول شو او په ټولو عربي هېوادونو کې یې په پوهه او ادب کې نوم وایست. بیا د (آستانې) عظمی صدارت وروغوښت او پر (۱۸۶۰م) کال هلته ورسېد. هلته یې ډېر درناوی وشو او د ((الجوائب)) په نامه ورځپاڼه یې راوایستله. پر (۱۸۸۷م) کال په آستانه کې مړ شو، خو د هغه له وصیت سره سم د بېروت په یوه هدیره کې خاورو ته وسپارل شو.

د شدیاق په لیکنو او نظریو کې بنسټپالنه لیدل کېږي. د ژوند ناخوالو ډېر ځورولی و. پر هغه چا چې دی یې تنګاوه، ډېر په غوسه

کېده او کلک غچ به يې ځنې اخيستـه. هغـه پـر پـورتـه يـادو شـويو کتابونو سربېره نور ډېر کتابونه هم ليکلي دي.

الـف- ټـولنيزه کـره کتنـه يـې: (حنافـاخوري) وايـي: شـدياق سـودايي مزاجـه و. د خلکـو عيبونـو او نـاوړو کـارونو تـه بـه يـې خُلق تنګېده او ځوراوه به يې، خو چې ملنـډې بـه يـې پـرې ووهلـې، خـوښ به شو، وايي چې دده پلار او نور خپلوان عثماني دولـت فـراري کـړي وو، ځمکې يې ورضبط کړې وې او له ډېرو کړاوونو سره يـې مخـامخ کړي و، له دې امله دی هم له واکمنو څخه د غچ اخيستنې پـه لټـه کـې وو او څنګه چې ځنې وېرېده، د هغـو خدمت يـې د زړه لـه اخلاصـه نـه کاوه. له ديني عـالمانو سره يې هم نـه وه جوړه، ځکـه هغـو دده د رايـو او تمايلاتو مخالفت کاوه. لـه بلـه پلـوه څنګـه چـې يـې د خپـل هېـواد وروسته پاتيوالی د اروپايي هېوادونو له پرمختياوو سره پرتله کړ، نو يې خپل قلم کره کتنې ته وګوماره.

د شدياق کره کتنه، افرادو او ټولنې دواړو تـه متوجـه وه، هغـه بـه خپلې خبرې په جرايدو کې د ((جمل ادبية) تـر سـرليک لانـدې تـل پـه ((من الناس)) پيلولې او د خلکو پر ناوړه خويونو او دروغو ويلو او داسې نورو شيانو به يې نيوکې کولې. د کورنيو پـه اړه د هغـه دا رايـه وه چې ښـځه د نـر لـه استبداده وژغـورل شـي او اولاد د والـدينو لـه ناپوهۍ، او همدارنګه په روزنـه کـې د هغـو لـه ناسمو کـړو وړو ازاد

شي. ښځې د (شدياق) په اند د لوی ښځو د لوی څښتن یو غوره مخلوق دی، د ژوندانه کچه يې باید لوړه شي او په ګټورو پوهنو وپسولل شي.

څنګه چې يې په لویدیځ کې لیدلي وو، چې علم، ښوونه او روزنه هلته پرمخ تللي، نو هیله یې لرله چې دده په هېواد کې هم علم، ښوونه او روزنه هغسې وي، ځکه يې پر خپل هېواد مسلط جهل غندده، تل به يې د خپلو لیکنو له لارې په لویدیځ کې د علمي پرمختیاوو معلومات خپرول او خپل ولس به یې د هغه ځای له نورو اکتشافاتو خبراوه.

ب- ادبي کره کتنه يې: (شدیاق) له ادب سره ډېره مینه درلوده او د لرغوني او نوي ادب په اړه يې بشپړ معلومات درلودل. له تقليدي بندیزونو څخه بېزار و، پر دې اساس يې د عالمانو او ادیبانو پر مروجو اسلوبونو نیوکې کولې، که څه هم دی په خپله نه دی بریالی شوی چې په خپلو ځینو منظومو او منثورو اثارو کې له هغو څخه ځان وژغوري.

څنګه چې هغه په خپلو سفرونو کې د لویدیزو ادبیاتو او اروپایي لیکوالو د اندونو او تعبیرونو په هکله معلومات ترلاسه کړي وو، نو يې د عربي ادبیاتو پر پخوانیو طریقو او متداولو اسلوبونو نیوکې کولې او د عربي نحوې، د هغې له سختو او

www.ael.af

مشکلو طریقو، د بیان او بدیع او د هغو د اړوندو صنایعو له بې ګټې اسلوبونو څخه یې ناخوښي څرګندوله.

هغه په خپلو لغوي کتابونو کې ځانته بېله لاره غوره کړې وه او د کلمو ماناوو ته یې ټول پام اړولی و. د کلمې اصل او مانا او د توري عام مدلول او خصایص به یې پلټل او په دې توګه د ډېرو لغتونو پر اسرارو داسې پوهېده چې نور ډېر لږ عالمان به پرې پوهېدلي وي.

هغه شعر د مناسباتو له بندیزونو او پخوانیو اسلوبونو څخه ازاداوه. له دې امله هغه پر شاعرانو ځورونکې نیوکې کولې، خو دې سره سره یې بیا هم ځان له همغو مناسباتو ازاد نه شو کړای.

د نثر پر پخواني دودیز شکل یې هم کلک بریدونه کول او له پخواني شکل څخه یې د نثر د ازادولو هڅه کوله.

www.ael.af

۲- شیخ ابراهیم یازجي:

شیخ ابراهیم یازجي له (۱۸۴۷-۱۹۰۲م) کلونو پورې ژوند کړی دی. د نومیالي پوه او لیکوال، (شیخ ناصیف یازجي) زوی دی. په بیروت کې زېږېدلی. تر تحصیل وروسته یې پر (۱۸۷۲م) کال د ((النجاح)) په نامه جریده راوایستله، بیا له عیسویانو سره (نهه کاله) د (انجیل) د عربي ژبارې پر سمون بوخت شو او د دې ترځنګ یې د عیسوي پادریانو په غوښتنه د لغتونو کتاب ((الفرائد الحسان من قلائد اللسان)) پر لیکلو پیل وکړ. د بېروت په (بطریرکیه) مدرسه کې یې د ښوونکي دنده هم ترسره کړه او ددې ټولو چارو ترځنګ یې بېل بېل کتابونه تصحیح او د پلار ځینې نابشپړ کتابونه یې بشپړ او ځینې یې لنډ او خلص کړل. بیا یې د ((نجعة الرائد)) کتاب ولیکه. بیا یې د دربو ډاکترانو په ملګرتیا د ((الطبیب)) په نامه مجله راوایستله، کله چې یې په مصر کې ډېره ازادي ولیدله، د ادب او خپرونې د کار قدر، نو اروپا ته یې سفر وکړ او د ځینو اړتیا وړ سامانونو او شیانو تر برابرولو وروسته مصر ته ولاړ. لومړی یې خپل یوه پخواني ډاکتر ملګري سره یوځای د ((البیان)) په نامه مجله راوایستله، خو یو کال وروسته سره بېل شول او بیا یې پر (۱۸۹۸م) کال د ((الضیاء)) په نامه مجله خپره کړه او اته کاله یې د خپلې مړینې ترمهاله وچلوله. هغه پر دې سربېره چې

www.ael.af

عالم، شاعر، لیکوال، ورځپاڼه لیکونکی او ویي پوه و، کره کتونکی هم و.

هغه ادبي اثار له مانیز او هنري پلوه کره کول او په دې هکله د نظر خاوند او د سلیم ذوق څښتن و.

۳- سلیمان البستاني:

(۱۸۵۲-۱۹۲۵م) کلونه دده د ژوند زمانه ده. (سلیمان البستاني) د (لبنان) په (بکشتین) نومي ځای کې زیږیدلی دی. د (بیروت) په (المدرسة الوطنیة) کې یې زده کړه کړې او په خپل ځاني کوښښ یې انګریزي، فرانسوي، الماني، یوناني، ایټالوي، اسپانوي، بلغاریایي، هنګري او پرتګالي ژبې زده کړي او په ریاضي، کیمیا، حقوقو، کرنه، سوداګرۍ، کانپوهنه او ټولنپوهنه کې یې مالومات ترلاسه کړي دي. عراق او د عربو ټاپو وزمې ته یې سفرونه وکړل او بیا یې په بیروت کې له (سلیم البستاني) سره د (دایرة المعارف) په لیکلو کې برخه واخیسته. بیا بیرته بغداد ته ولاړ، هلته یې له یوې ښځې سره واده وکړ. بیا یې په مصر کې د (هومر) د (ایلیډ) منظومه په عربي وژباړله، سریزه او شرح یې پرې ولیکله.

بیا یې پر (۱۹۰۸م) کال د ((عبرة و ذکری)) په نامه کتاب خپور کړ، دې کتاب له هغه سره د هغه د وطنوالو مینه زیاته کړه او د (بیروت) له ولایت څخه پارلمان ته وټاکل شو. بیا د پارلمان د دویم مشر په

توګه انتخاب شو ، بيا د عثماني دولت د استازي په توګه د اروپايي هېوادونو پلازمېنو ته ولاړ. پر (۱۹۱۳م) کال د کرنې او سوداګرۍ د وزير په توګه غوره شو. دغه مهال يې کوښښ وکړ چې عثماني دولت په جګړه کې برخه وانه خلي، خو چې خبره يې ونه منل شوه وزارت يې پرېښود او د درملنې لپاره سويس ته وخوځېد. تر جګړې وروسته مصر ته ولاړ، پر (۱۹۲۴م) کال امريکا ته ولاړ، هلته يې د خپلو کډوالو هېوادوالو له خوا تود هرکلی وشو او امريکايانو هم په درنه سترګه ورته کتل، خو وروسته په سترګو ړوند او پر (۱۹۲۵م) کال مړ شو.

د (بستاني) کره کتنه له هغه ځايه چې په هغه کې د يوه ربښتيني کره کتونکي اوصاف شته د عربي کره کتنې په غورځنګ کې يو بېل پړاو جوړوي. د هغه پراخه مطالعه د (ايليډ) پر منظومه باندې د هغه له تعليقاتو ښخه په ګوته کېږي، البستاني د هغو ربښتينو پوهانو په سر کې راځي چې د اړتيا وړ معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره يې هر ډول ستونزې زغملې. هغه د (ايليډ) پر عربي کولو او سپړلو باندې د شاوخوا سلو شاعرانو اثار، د يونان او عربو ډېرې مهمې سرچينې پلټلې، د لاتيني، انګرېزي او فرانسوي ژبو په اشعارو يې استشهاد کړی، د ډېرو کره کتونکو نظريې يې پرې را اخيستي او ډېر جغرافيوي او نور مسايل يې په کې څېړلي او ځای کړي دي.

ددې ترڅنګ يې د (ايليډ) په شننه کې له ډېره دقته هم کار اخيستی دی او ډېر کتابونه يې ورته کتلي دي، تر دې چې د يوه بيت د موندلو لپاره يې، چې د دليل په توګه يې وړاندې کړي، درست کتاب لوستی دی.

پر (بستاني) باندې د علمي او فلسفي لېوالتيا ذوق دومره غالب و چې هغه به د (هومر) شعر د خپل فلسفي تمايل له مخې څېړه او د يوناني او عربي ادب تو پيرونه به يې له دغه نظره په ګوته کول، په تاريخي، ژبنيو او اخلاقي مسايلو کې يې له زياتې څېړنې څخه کار اخيستی. خو کره کتنه يې د ادبي فنونو، ځيرکتيا او پوهې څخه برخمنه وه.

۴- جرجي زيدان:

(۱۸۶۱-۱۹۱۴م) کلونه دده د ژوند زمانه ده. (جرجي زيدان) په (بېروت) کې زېږېدلی په (مدرسه ثلاثة اقمار) کې يې څه زده کړه وکړه، بيا په داسې حال کې چې کوچنی و په بېروت کې د ناکراريو او مذهبي شخړو له امله اړ شو، چې سبق پرېږدي او له پلار سره د کورني خرڅ په پيدا کولو کې مرسته وکړي، له علم او ادب سره يې زياته مينه درلوده، ډېر کتابونه يې ولوستل، انګرېزي ژبه او ډېر نور څه يې زده کړل. پر (۱۸۸۱م) کال په بېروت کې امريکايي پوهنتون ته شامل شو او د روغتيايي علومو او درمل جوړولو په

www.ael.af

برخه کې تر څه زده کړې وروسته يې بېرته هغه پرېښود ، بيا مصر ته وخوځېد او د ((الزمان)) د جريدې د خپرولو چارې يې پرغاړه واخيستې، بيا يې پر (سوډان) باندې د انګرېزانو د حملې پر مهال د مصريانو او سوډانيانو د ژباړن په توګه دنده ترسره کړه.

پر (۱۸۸۵م) کال بېروت ته لاړ او د ختيځ د علمي ټولنې د غړي په توګه وټاکل شو ، بيا يې انګلستان ته سفر وکړ او بېرته مصر ته لاړ او هلته د تاليف، ژباړې او مجلې ليکلو پر کار بوخت شو. پر (۱۸۹۲م) کال يې د ((الهلال)) مجله راوايستله او ان د خپلې مړينې تر مهاله يې وچلوله.

هغه د تاريخ، جغرافيې، ادبي او لغوي علومو او کيسو په باب کتابونه وليکل، مشهور يې ((تاريخ مصر الحديث))، ((تاريخ التمدن الاسلامي))، ((تراجم مشاهير الشرق)) او ((تاريخ آداب اللغة العربية)) دي.

(جرجي زيدان) د عربي ژبې له هغو معاصرو ليکوالو څخه دی چې ډېر مهم او په زړه پورې کتابونه يې ليکلي، ((تاريخ آداب اللغة العربية)) اثر يې له ډېرو ادبي فوايدو څخه ډک دی او په (الهلا) مجله کې يې علمي، دقيق او معتدل کره کتنيز ذوق ټولو ته څرګند دی.

www.ael.af

۵- ابراهیم عبدالقادر المازني:

(۱۸۹۰-۱۹۴۹م) کلونه ددې کره کتونکي د ژوند مهال دی. (ابراهیم عبدالقادر المازني) د هغو کسانو له ډلې څخه چې د عربي کره کتنې وروستی بنسټیز غورځنګ دده د هلو ځلو زېږنده بلل کېدی شي، دې چارې ته یې ځانګړی پام اړولی و او په دې هکله یې ارزښتناک اثار پرې ایښي دي.

دغه مصري ادیب د انګرېزي ادب او فرهنګ په باب هم معلومات لرل، هم شاعر و او هم یې کیسې لیکلې. د کره کتنې له کتابونو څخه یې ((الشعر وغایاته)) او ((بشاربن برد)) دي. د لیکنو ټولګې یې هم چې د ((حصاد الهشیم)) او ((قبض الروح)) تر سرلیکونو لاندې خپرې شوې دي، د کره کتنې په اړه ډېر مواد لري.

www.ael.af

۶- عباس محمود العقاد:

(۱۸۸۹-۱۹۶۴م) کلونه د عباس د ژوند کلونه دي. (عباس محمود العقاد) په (اسوان) کې زیږېدلی دی، تر دودیزو زده کړو وروسته مصر ته ولاړ او هلته یې د ((الامة)) له ګوند سره اړیکي ټینګ شول، ورځپاڼو ته یې لیکنې ورکولې او په ازادو مدرسو کې د لوست ورکولو پر کار بوخت شو، بیا چې د ((الوفد)) له ګوند سره یوځای شو (نهه میاشتې) بندي شو. پر (۱۹۳۸م) کال د عربي ژبې د ټولنې د غړي په توګه وټاکل شو. هغه ډېر ګټور اثار لیکلي دي چې له هغو څخه یې ځینې دا دي:

۱-((الدیوان))، دغه کتاب یې ابراهیم عبد القادر المازني سره په ګډه لیکلی دی. دا کتاب دوه ټوکه دی او په هغه کې یې د ځینو معاصرو شاعرانو پر شعرونو کره کتنه کړې ده.

۲-((شعراء مصر و بیئاتهم في الجیل الماضي))

۳-((ابن الرومي، حیاته و شعره))

۴-((ابو نواس الحسن بن هانئ))

۵-((هتلر في المیزان))

۶-((الامام علي کرم الله وجهه))

۷-((فاطمة الزهراء))

۸-((فاطميون))، يې نور اثار دي.

د بېروت (دارالکتب اللبناني) پر (۱۹۷۴م) کال د (استاد عباس محمود العقاد) د اثارو بشپړه ټولګه په دوه ويشتو ټوکونو کې خپره کړه. عقاد چې له معاصرو سترو ليکوالو، کره کتونکو او شاعرانو څخه دی، تر هغه چې مړ کېده د نازيانو، فاشيستانو او ښکېلاکګرو پر ضد يې مقاومت وکړ او په خپلو اثارو کې يې د سمونپالو (مصلحينو) له هلو ځلو سره مرسته وکړه. البته کوم څه چې د ده اثار ځانګړي کوي، هغه د ده د حقيقت پلټلو او ازادۍ غوښتلو ذوق دی. ان د ده په اند ((ادب او هنر په خپله د ازادۍ او ازادۍ خوښوونې د اروا ډېر لوړ څرګندوی او بيانوونکی بلل کېږي.))

(عقاد) په کره کتنه کې د شاعرانو او ليکوالو د مهال او چاپېريال بيانولو ته په ځانګړې توګه پام اړوي. د ((شعراء مصر وبيئاتهم في الجيل الماضي)) په سريزه کې کاږي: ((په هر ولس او هر پېر کې د شعر او ادب د کره کتنې لپاره د چاپېريال پېژندلو ته ضرورت دی، خو دا ضرورت د مصر په هکله په تېره بيا کله چې د هغه د تېر توکم د شعر او ادب خبره په منځ کې وي، لا زيات دی.)) هغه په خپله هم په دغه کتاب کې د شاعرانو چاپېريال څېړلو ته ډېر زيات پام کړی دی.

www.ael.af

په ((ابن الرومي، حیاته و شعره)) کتاب کې يې پر بهرني چاپېريال سربېره د شاعر باطني او اروايي احوالو ته هم پام اړولی دی. دغه کتاب يې له ځينو اړخونو د انګرېزي کره کتونکي او ليکوال (هازليټ) بحث او کره کتنه سره ي ته ور په ياد وي او داسې ښکاري چې د دغه کتاب په ليکلو کې به يې د هغه کړنلاره په پام کې نيولې وي.

۷- محمد حسين هيکل بک:

محمد حسين هيکل بک پر (۱۸۸۸م) کال زېږېدلی دی. **نوموړی** د مصر او سمهالی کره کتونکی، ليکوال، څېړونکی او ټولنيز منتقد دی، هغه سربېره پر دې چې د نامتو جريدې ((السياسة)) ليکونکی و او په هغې کې يې مهمې او په زړه پورې ليکنې خپرولې، د ادبي او کره کتنيزو ليکنو ټولګه يې هم د (فی اوقات الفراغ) تر سرليک لاندې خپره شوې ده، نور اثار يې دادي: (تراجم مصرية وغربية)، (ثورة الادب)، (ولدي)، (حياة محمد) او (في منازل الوحی).

هيکل بک د مصري ادب د تجدد او تحول له مخکښانو څخه شمېرل کېږي، هغه په مصر کې د فرانسوي ژبې او ادب او د فرانسوي اديبانو او شاعرانو د اندونو او اسلوبونو د خپرولو لپاره ډېر زيار وايست. دده په اند د ټولو عربي ولسونو معارف او فرهنګ

یو دی او ټول عرب باید په ټولو عربي هېوادونو کې د هغو د پراختیا او پیاوړتیا لپاره هلې ځلې وکړي.

د هغه په نظر د عربي ادب بیا رغښت مهم کار دی او لار یې هم داده، چې لیکوال د زړو او متروکو بې مانا الفاظو له کارولو ډډه وکړي، ځکه رښتینی ادیب هغه نه دی چې له زړو او مشکلو الفاظو سره بلد وي، بلکې واقعي ادیب هغه دی چې وکولای شي افکار او مانا وې د داسې الفاظو په بڼه وړاندې کړي، چې د دغو مانا وو ښکلا له الفاظو څخه هم احساس او څرګنده شي. له دې امله هر څومره چې الفاظ ډېر ساده وي، هغومره پر غوږو ښه لګېږي او زړه ته نږدې کېږي.

۸- احمد امین:

پر (۱۹۵۳م) کال مړ شوی. (احمد امین) د مصر له معاصرو کره کتونکو او څېړونکو څخه دی. هغه سره له دې چې د عربي ادب او تاریخ په څېړلو کې یې کارنده ونډه واخیسته، له اروپایي ادب او فلسفې سره یې بلدتیا لرله. د هغه له مهمو اثارو څخه د ((فجرالاسلام))، ((ضحی الاسلام))، ((ظهرالاسلام)) او ((یوم الاسلام)) کتابونو لړۍ ده، چې د اسلام د تاریخ، تمدن او فرهنګ په هکله یې لیکلي او په هغو کې یې د تاریخي کره کتنې اصول او قواعد په ډېر ښکلي ډول کارولي دي. (عمراحمد عثماني) چې د

www.ael.af

دغې لړۍ ((فجرالاسلام)) يې په اردو ژبه ژباړلی دی، د احمد امين د دغو کتابونو په هکله وايي: ((پروفيسر احمد امين د خپلو کتابونو په دغه لړۍ کې د اسلام تاريخ ليکلی دی، نه د مسلمانانو، تر کومه ځايه چې زما فکر کار کوي دغه خبرې موږ ته تر دې وړاندې نه دي ويل شوي. په دغه کتابونو کې به تاسې ووينئ چې اسلام يې د يوه داسې بهاند سمندر غوندې ښوولی، چې خپلې سرچينې ته نږدې ډېر صاف، شفاف او سپېڅلی ښکاري. خو وروسته له يوې او بلې خوا، لښتي او ويالې پرې ګډې شوي او هغه يې اغېزمن کړی دی. که په سطحي کتو ورته وکتل شي، دغه بهرني عناصر عيناً اسلام ښکاري، خو که لږ څه يې تل ته پام وشي، نو د دغو راغلو لښتيو او ويالو اوبه د اصلي سمندر له روانو اوبو څخه ګرد سره بېلې ښکاري. (علامه احمد امين) د اسلام تاريخ په دغسې ژورليد څېړلی دی او په دغه ډول يې د تاريخ خپله دغه لړۍ وړاندې کړې ده.))

(علامه احمد امين) بل کتاب د ((النقد الادبي)) په نامه د کره کتنې د تاريخ او اصولو په هکله ليکلی دی. ددغه کتاب د ليکني کار يې پر (۱۹۵۲م) کال په قاهره کې سرته رسولی دی او له هغه مهاله تراوسه څو واره چاپ شوی دی. د احمد امين دغه کتاب په کره کتنه کې د هغه د کلونو کلونو تجربې او د مصر په (فوادالاول) پوهنتون کې ددغې موضوع د کلونو کلونو تدريس

محصول دی. د (علامه احمد امین) د لیکنو ټولګه هم د ((فیض الخاطر)) تر سرلیک لاندې په (اتو ټوکونو) کې خپره شوې، چې د کره کتنې په هکله ګڼې لیکنې په کې شاملې دي.

۹ - ډاکتر طه حسین:

(۱۸۸۹-۱۹۷۳م) کلونه دده د ژوند زمانه ده. مصری لیکوال، کره کتونکی، څېړونکی او ادیب (طه حسین) چې د مصر د (مغاغه) نومي ځای په یوه کلي کې زېږېدلی دی. په کوچنیوالي کې د سترګو له نعمت څخه بې برخې شو. هغه لومړی د ((الازهر)) په پوهنتون کې زده کړې ترسره کړې، بیا یې په ((الجامعة الاهلیة)) کې لوړو زده کړو ته دوام ورکړ او د عربي ادب په څېړنه کې یې د ختیځپوهانو او د نوي فرهنګ د مخکښانو د کړو کارونو زده کولو ته مخه کړه. بیا فرانسې ته لاړ، لرغوني ادبیات او فلسفه یې ولوستل او د فرانسې د معاصر ادب په هکله یې پوهه ترلاسه کړه. کله چې مصر ته ستون شو په (الجامعة الاهلیة) کې استاد شو. کله چې پر (۱۹۲۵م) کال ((الجامعة المصریة)) نوې پرانیستل شوه، د هغې د ادبیاتو د پوهنځي استاد او مشر وټاکل شو. ډېرې لیکنې یې مجلو ته ورکړې او د ((الوفد)) په اخبارونو کې یې هم سیاسي لیکنې خپرې شوې. بیا د ((جامعة الاسکندریة)) مشر، ورپسې د پوهنې وزیر او بیا د ((اللجنة الثقافیة للجامعات العربیة)) رئیس وټاکل شو.

ادبي او کره کتنيزې ليکنې يې ډول ډول او بېخي ډېرې دي. له هغو څخه يې ځينې دا دي:

۱-(ذکرى ابى العلاء) پر دغه کتاب يې پر (۱۹۲۵م) کال د مصر له پخواني پوهنتون څخه دوکتورا اخيستې ده.

۲-(ابن خلدون و فلسفته الاجتماعية) دغه کتاب يې د (ډي لټ ډګرۍ) (په ادبياتو کې د دوکتورا) لپاره د (پاريس) د (ساربون) پوهنتون ته وړاندې کړی دی. (عربي ژباړه يې پر (۱۹۲۵م) کال خپره شوه).

۳-(في الادب الجاهلي) د دغه کتاب پر خپرېدو ډېر ستر شور ماشور جوړ شو. اديبانو او استادانو پر هغه نيوکې وکړې او ډېر ايرادونه يې پرې ونيول او ويې ويل؛ چې هغه هڅه کړې ده چې د جاهلي شعر او ادب په نه منلو سره په حقيقت کې د عربو له ټول ادب، تاريخ، ژبې، دودونو او وياړونو څخه انکار وکړي او د هغه په رد کې يې ليکنې او کتابونه خپاره کړل.

(ډاکتر زرين کوب) په خپل اثر (نقد ادبي) کې وايي: ((که څه هم په دغه کتاب کې د طه حسين رايې او عقايد له مبالغې خالي نه دي، خو کومه غوڅه لهجه، لطيف او ساده بيان چې په هغه کې شته، هغه ته يې ډېر ارزښت ور په برخه کړی دی او طه حسين بې له شکه چې په

عربي نوې کره کتنه کې تازه ساه پوکړې ده او نور کره کتونکي په تېره نوي ځوانان تر ډېره د هغه تر احسان لاندې دي.))

۴-(حديث الاربعاء) دغه کتاب يې سړي ته د فرانسې د نامتو کره کتونکي (سنټ بوو) اثر (د دوشنبې ليکونه) ورپه زړه کوي. له آره (طه حسين) په کره کتنه کې د فرانسوي کره کتونکو، په ځانګړې توګه د (سنټ بوو)، (تين) او (برونتير) طريقو ته تمايل لري او د عربي ادب په کره کتنه کې د هغو د طريقو او اسلوبونو پلوي کوي. خو له دې سره سره په کره کتنه کې د هغه ډډه يوازې پر علم او عقل نه ده، بلکې ذوق او عاطفه هم د هغه په کره کتنه کې خپل ځای لري او دغه ټکي د هغه د کره کتنې له ښېګڼو څخه شمېرل کېږي.

۵-(الوان)

۶-(نقد و اصلاح)

۷-(مع المتنبی)

پورتني څلور کتابونه هم د هغه د کره کتنې د ليکنو ټولګې دي، چې ډېرې کره کتنيزې ګټې لري.

۱۰- محمد کرد علي:

پر (۱۸۸۹م) کال زېږېدلی دی. (محمد کرد علي) د (دمشق) اوسېدونکی او د ادب او څېړنې د ډګر ستر سړی دی. د سوريې د

فرهنګ وزیر شو. د ((المقتبس)) مجله یې تاسیس کړه او د دمشق د فرهنګي چارو د ریاست مشري یې هم کړې ده. څو ځله یې اروپا ته سفرونه وکړل. د ډېر ښه استعداد څښتن دی او د تاریخ لیکلو کار یې په ښه توګه سرته رسولی دی. په ادبي کره کتنه کې یې غالباً د پخوانیو اشخاصو په هکله لیکنې کړې او په خپله د زړه له کومې (د پخواني ژوند د نوي کولو)) د غورځنګ پلوی دی. د (کرد) مهم اثار دا دي: ((رسائل البلغاء)) (د لرغونو متنونو ټولګه)، ((غرائب الغرب))، ((القدیم والجدید))، ((خطط الشام)) (شپږ ټوکه)، ((الاسلام والحضارة العربیة))(دوه ټوکه).

۱۱- زکي مبارک:

(زکي مبارک) پر (۱۸۹۱م) کال زېږېدلی دی. نوموړی د مصر او سېدونکی او ښکلی او غوخ اسلوب لري. له شور او ځوږه ډک غنایي شعر وایي، مدرني ادبي څېړنې کوي او خپل شخصي او خپلواک عقاید په کې بیانوي. کله کله داسې مخالفت کوي چې شخصي او خپلواک عقاید په کې بیانوي. کله کله داسې مخالفت کوي او یا له استهزا ډکې لیکنې کوي چې د ځینو د سپکاوي، زړه بداوي لامل ګرځي، دښمني او ناوړه تفاهمات راپاروي. که په لیکنو کې یې یو څه ډېر صمیمیت وای، اثارو به یې ډېر مینوال درلودل.

د (زکي مبارک) مهم اثار: ((حب ابن ابي ربيعه))، ((البدائع))، ((مدامع العشاق))، ((الاخلاق عند الغزالي))، ((الموازنة بين العشراء))، ((ذکريات باريس))، ((النثر الفني في القرن الرابع)) (د ده د هغې رسالې عربي ژباړه ده چې د دوکتورا لپاره يې په فرانسوي ليکلې او په پاريس کې پر (۱۹۳۱م) کال چاپ شوې ده.) ((وحی بغداد)) او ((التصوف الاسلامي)) يې نور اثار دي.)) (**۲۷: ۴۲۸-۴۳۹**).

د يادونې وړ ده چې د عربي ژبې د ادبياتو په معاصره دوره کې نور په سلګونو کره کتونکي شته، چې د ټولو پېژندنه دلته ناشونې ده دا يو څو تنه د بېلګې په توګه ياد شول.

www.ael.af

۲- کره کتنه په دري کې:

عربي ژبه او کره کتنه پر پښتو ژبې او کره کتنې خپل خپل تاثیرات لري، زموږ یو زیات شمېر لیکوالو د خپلو ادبیاتو په وده کې د عربي ژبې له معنوي پانګې څخه ډېره زیاته ګټه اخیستې ده. په پښتو ادب کې نږدې (۱۴) شعري فورمونه له عربي ژبې راغلي دي. په پښتو کې د بدیع او بیان علم تطبیقي اړخ اکثره د عربي ژبې د بدیع او بیان علم څخه الهام اخلي.

زموږ یو زیات شمېر شاعرانو او لیکوالو له عربي ژبې څخه هم په کلاسیکه او هم په اوسنۍ دوره کې ګڼ شمېر اثار ژباړلي دي. عربي ژبه لا تراوسه زموږ د دیني نصاب اصلي ژبه ده. د کره کتنې په برخه کې هم له عربي ژبې څخه ځینې کتابونه او لیکنې ژباړل شوي دي.

د عربي ژبې ترڅنګ د فرهنګي شتمنیو له پلوه بله بډایه ژبه فارسي ده. په افغانستان او ایران کې په فارسي ژبې ګڼ شمېر اثار تو کېدلي دي. په دې اثارو کې د کره کتنې اثار هم د پام وړ دي. په تېره بیا په ایران کې په دې برخه کې ډېر زیات کار شوی دی. ایرانیانو نه یوازې په خپله د کره کتنې په برخه کې ګڼ شمېر اثار لیکلي دي، بلکې د نړۍ په نورو ژبو کې، چې په دې برخه کې کوم اثار لیکل شوي هغه یې ډېر ژر په فارسي ژبه ژباړلي او چاپ کړي

www.ael.af

دي. خو د ایران په انډول په افغانستان کې په معاصره دوره کې دري کره کتنې ته ډېر کار نه دی شوی.

زموږ په هېواد کې د دري ژبې کره کتنه په اوسني مفهوم ډېر اوږد تاریخ نه لري. ادبي کره کتنه په افغانستان کې د دري ژبې د شعر او ادبي نثر په اړه ظاهراً تر (۱۳۱۰ل، ۱۹۳۱م) کال وروسته د مقالو په لیکلو سره تر څېړنې لاندې نیول شوې ده. پر همدغه کال نامتو پوه او ادیب، (هاشم شایق) د ((منتقد کیست و انتقاد کدام؟)) تر سرلیک لاندې لیکنې د ((ایینه عرفان)) خپرونې د لومړي کال په څلورمه ګڼه کې خپره کړه، چې له دغه کال څخه تر اوسه اته لسیزې تېرېږي. وروسته ددې برخې مینه والو څېړونکو د ادبي کره کتنې په بشپړتیا کې ستره ونډه واخیسته.

پر (۱۳۳۲ل) کال د (محمد حیدر ژوبل) لیکنه د ((امکان نقد در ادبیات دری)) تر سرلیک لاندې د همدغه کال د (ادب) د مجلې په لومړۍ ګڼه کې چاپ شوه. پر (۱۳۴۱ل) کال (پوهاند محمد نسیم نګهت سعیدی)، د(رنه ویلک) او (اوستن واردن) د ((ادبیاتو نظریې)) د کتاب ځینې برخې، چې په ادبي کره کتنې پورې اړه لري، له انګرېزي څخه وژباړلې او پر همدغه کال یې د (ادب) مجلې په (پنځمو او شپږمو) ګڼو کې خپرې کړې. پر (۱۳۴۹ل) کال د ((بحثهای در زمینه ادبیات)) تر سرلیک لاندې یو کتاب چې (پوهاند عبدالقیوم قویم) لیکلی دی، د کابل پوهنتون د ادبیاتو او

بشري علومو د پوهنځي له خوا د کابل پوهنتون په چاپخونه کې چاپ شو ، چې په هغه کې د ادبي کره کتنې په هکله هم بحث شوی دی. پر (۱۳۵۴ل) کال یوه بله لیکنه چې (لطیف ناظمي) لیکلې وه د ((نقد مطبوعاتی و دشواریهای آن)) تر سرلیک لاندې د پښتون غږ مجلې په اوومه او اتمه ګڼه کې خپره شوه. پر (۱۳۵۷ل) کال د همدغه لیکوال یوه بله لیکنه د ((چرا از نقد بترسیم؟)) تر سرلیک لاندې د(آریانا) مجلې په لومړۍ ګڼه کې چاپ شوه. پر (۱۳۵۸ل) کال د ((تیوریهای ادبی و نقد ادبی) په نامه کتاب، چې (پوهاند محمدرحیم الهام) ژباړلی او تالیف کړی دی، د ادبیاتو پوهنځي له خوا د کابل پوهنتون په چاپخونه کې چاپ شو. پر (۱۳۶۱ل) کال یوه لیکنه د ((نگرشی بر نقد ، روند افرینش ادبی و نقد ادبی)) تر سرلیک لاندې د (رهنورد زریاب) له خوا د (عرفان) مجلې په (اوومه) ګڼه کې خپره شوه. بله لیکنه د ((وظیفه اموزشی نقد ادبی)) تر سرلیک لاندې د پوهاند عبدالقیوم قویم له خوا د (عرفان) مجلې په (۵-۶) ګڼه کې خپره شوه. بله لیکنه د ((درباره نقد ادبی)) تر سرلیک لاندې د (بیرنگ کوهدامنی) له خوا په ((مجموعه لکچرهای اموزشی)) کې چاپ شوه. د (رهنورد زریاب) لیکنه دویمه پلا د ((حاشیه ها)) په کتاب کې هم پر (۱۳۶۲ل) کال د افغانستان د لیکوالو د ټولنې له خوا چاپ شوه.

www.ael.af

پر پورته يادو شوو مقالو او کتابونو سربېره نورې ډېرې ليکنې هم په دغه کلونو او تر هغو په را وروسته کلونو کې د هېواد په مجلو، ورځپاڼو او جريدو کې د ادبي کره کتنې په هکله چاپ شوي دي. دغه راز په دې اړه سيمينارونه او د کيسو او شعر لوستلو او د هغو د کره کتنې غونډې هم جوړې شوې دي. چې د ځينو بهيرونه له راډيو او ټلويزيون څخه هم خپاره شوي او په دې توګه د ادبي کره کتنې بهير ورځ تر بلې وده او پياوړتيا موندله.

د دري ژبې د ادبي کره کتنې په هکله پر پورتنيو ادبپوهانو سربېره يو شمېر نورو ادبپوهانو لکه (پوهاند ډاکتر جاويد)، (پوهاند غلام سرور همايون)، (استاد واصف باختري)، (پويا فاريابي)، (عبدالرازق رويين)، (سرور انوري)، (نيلاب رحيمي)، (پرتو نادري) او ځينو نورو هم د قدر وړ کار کړی دی.

پياوړي استاد (پوهاند عبدالقيوم قويم) چې له دربو لسيزو را په دې خوا يې د کابل پوهنتون په ادبياتو پوهنځي کې د دري ژبې او ادبياتو په څانګه کې د ادبي کره کتنې، ادبي نظريې او ادبي فنونو او ادب تاريخ درس ورکړی او د دې برخې له مخکښانو څخه شمېرل کېږي، هم د ((نقد ادبی)) په نامه يو په زړه پورې کتاب ليکلی دی، چې تراوسه پورې څو ځله چاپ شوی دی. (۲۷: ۴۲۱-۴۲۳).

البته په ايران کې په سلګونو کره کتونکو د فارسي کره کتنې لپاره ډېر کار کړی دی. هم د ژباړې له لارې او هم په خپله د کره کتونکو د

اثارو له پلوه. (داکتر رضا براهني، شفیع کدکني، داکتر زرینکوب، رضا سید حسیني او نور) یوازې د ایران نه، بلکې د سیمې په کچه غټ کره کتونکي ګڼل کېږي.

۳- کره کتنه په اردو ژبه کې:

اردو ژبه بله هغه ژبه ده چې زموږ په ګاونډ کې په سوونو ملیونو وګړي پرې ګړېږي او اوس د نړۍ له ډېرو ګڼو ویونکو ژبو څخه ګڼل کېږي. که څه هم اردو ژبه د پخواني ادب د کارونې ډېره اوږده سابقه نه لري، خو له کوم وخته چې دا ژبه د رسنیو، حکومت، هنر او سیاست ژبه شوې، نو ډېر چټک پرمختګ یې کړی دی.

د اردو ژبو په سیمو کې د ولسواکۍ او تمدن چټکې ودې د دې ژبې پراختیا او په تېره بیا د کره کتنې عامېدلو ته لاره اواره کړه. دلته غواړو په اردو ژبه کې د کره کتنې پر څرنګوالي او څومره والي او همدارنګه د لویو کره کتونکو په باب لنډه رڼا واچوو:

یو- د اردو کره کتنې لومړنۍ بېلګې:

دا چې په اردو ژبه کې له (وجهي) څخه تر (حسرت موهاني) پورې هر ښه شاعر د کره کتنې یو ښه شعور هم لري، خو څنګه چې په شعر کې (قافیې)، (ردیف) او د (وزن) قید د خیال په بیان او پرله پسې

ځرګندونه کې ستونزې پیدا کوي، له دې امله تر شعر لا په تذکرو، بیاضونو، تقریظونو، دیباچو او داسې نورو لیکنو کې د کره کتنې پانګه له پیله په ډېره ځرګنده توګه موجوده ده. ځکه نو موږ د اردو ژبې پر لرغونې شعري پانګې باندې د پوهېدلو او د هغې د څېړلو لپاره د لرغونو کره کتنیزو اندونو د راسپړلو په لټه د اردو شاعرانو د تذکرو پاڼې را اړوو.

دوه- د اردو ژبو شاعرانو تذکرې او د کره کتنې لومړني ځرکونه:

د اردو ژبې د شاعرانو تذکرې د دې ژبې پخوانۍ او ارزښتناکه ادبي پانګه ده او په دې ژبه کې د کره کتنې بنسټ د همدغو تذکرو په مټ ایښودل شوی دی. په دغو تذکرو کې چې د کره کتنې بېلګې ترلاسه کېږي، هغو ته سمه او بنسټیزه کره کتنه ویل ستونزمنه خبره ده، خو هغه د اردو کره کتنې لومړۍ کرښې خامخا بلل کېدی شي.

د هند پر نیمه وچه باندې تر انګرېزي واک دمخه، اردو ادب له عربي او فارسي ادب څخه اغېزمن و او د دغو دوو ژبو ادبپوهانو تر لفظ مانا ته زیات ارزښت ورکاوه. د شاعرۍ د کره کولو لپاره یې معاني، بیان، بدیع، عروض او قافیې ته مراجعه کوله. د کره کتنې دغه معیار پخوانۍ اردو کره کتنې هم خپل کړ او د دغو پوهنو له مخې یې شعر او ادب څېړل کېده. لکه د فصاحت، بلاغت، تشبیه،

استعارې، لفظي صنعت، معنوي صنعت، سلاست، رواني، خوږ لهجې، خوږ ژبې او جادو کلامي غونډې الفاظو او اصطلاحاتو کارونه د کره کتنې په پخوانیو خیالاتو کې عامه شوه.

د (میر) تذکره چې وکتل شي د هغه د کره کتنې بصیرت به ومنل شي. هغه تر عام دود تېر شوی، بې پرې رایه ورکوي او په کره کتنه کې مراعت نه کوي. په (نکات الشعراء) کې چې د (میر) د کره کتنې کومې نظریې اوډل شوي دي، د هغو لنډون دادی: ((شاعري یوازې د ګل او بلبل بیان نه دی، له دې پرته نور ډېر شان هم بیانوي. د شاعر د نویو اندونو په اړخ کې د ژبې ښکلا هم باید په پام کې ونیول شي او د الفاظو په ټاکلو کې ډېر احتیاط وشي. د بیان سوچه والی او د الفاظو او محاورې سمون ته پاملرنه ډېره ضروري ده. د فصاحت او بلاغت اصول هېڅ ډول نه ښایي چې له پامه وغورځول شي.))

د (میر) په کره کتنه کې چې تر ټولو لویه ځانګړتیا تر سترګو کېږي، هغه دده ترخې خبرې دي. دده لهجه زیاتره تونده او کره کتنه یې له طنزه ډکه وه. (حاتم) غونډې ستر شاعر هم دده له طنز او خندا څخه لرې نه و پاتې شوی.

(مصحفي) په خپلو تذکرو کې سوچه او ساده ژبه وکاروله. هغه د لفظونو تور نه غوړاوه، بلکې په څرګندو الفاظو به یې رایه ورکوله. د هغه کره کتنه یوازې تر سترو شاعرانو محدوده وه. خو رایه یې کره او متوازنه وه، په قضاوت کې هغه تر (میر) وړاندې دی. هغه له

خپلو حریفانو څخه غچ نه اخیست، بلکې د هغو پر ویناوو به یې هم نیاومنه رایه ورکوله. (مصحفي) د (انشا) له شاعرۍ سره جوړ نه و، خو کله چې د هغه پر وینا باندې د رایې ورکولو وخت راغی، نو له دیانته یې کار واخیست او د هغه وړتیا یې وستایله او دا یې هم ولیکل چې (انشا) په کم عمر کې په درېو ژبو شعر وایه، خو ځانګړی پام یې اردو ته اړولی و. د هغه مثنوي ((وریجې او شیدې)) د روانې ژبې او فصاحت ډېره ښه بېلګه ده. (مصحفي) له (بقا) سره دوستي درلوده، خو هغه د (بقا) د شاعرۍ پر نیمګړتیاوو پرده ونه غوړوله. (مصحفي) د خپلو هممهالو په اړه سوچه او کره رایې ورکړې دي. د (سودا) د غلطیو او توارد یادونه یې هم کړې ده، خو د هغه روانه طبع یې هم ستایلې ده او هغه یې د اردو قصیدې ((لومړی انځورګر)) بللی دی. هغه په خپلو تذکرو کې ځوان شاعران هم له پامه نه دي غورځولي. د خپلو شاګردانو د ښېګڼو او نیمګړتیاوو په هکله هم بې پرې رایه ورکوي. د خپل شاګرد (آتش) په هکله یې وړاندوینه کړې چې: ((که عمر وفا ورسره وکړي، نو د خپل مهال له وتلو شاعرانو څخه به یو دی وي.)) خو د خپل بل شاګرد (رنګین) بې علمي یې منلې ده.

(شیفته) د خپل پېر بل باشعوره او پوخ کره کتوکی دی. د هغه یوه کارنامه دا هم ده چې هغه په ((ګلشن بې خار)) کې د شاعرانو مستند حالات او غوره ویناوې راغونډې کړې او د هغو د راتلونکي

www.ael.af

کره کتنې لپاره يې لار اواره کړې ده. (شيفته) ژور کره کتنيز نظر درلود، هغه د (مير) غزلې د هغه تر قصيدو ښې بولي او د (سودا) په هکله يې ليکلي چې د هغه غزل تر قصيدې او قصيده تر غزل ښه ده. د (مصحفي) د منتخبو اشعارو ښېګڼې يې ستايلي دي. (غالب) هم د (شيفته) د کره کتنې نظر مانه، په يوه فارسي شعر کې (غالب) ويلي دي چې که زما کوم شعر د (مصطفی خان شيفته) خوښ نه شو، نو زه هغه په خپل ديوان کې نه پرېږدم. په دې کې مبالغه شوې ده، خو چې څوک (ګلشن بې خار) مطالعه کړي، د شيفته د کره کتنې بصيرت به هرومرو ومني.

د اردو ژبې په شعر کې د کره کتنې لومړنۍ بېلګه د (وجهي) په (قطب مشتري) مثنوي کې ليدل کېږي او په تذکرو ليکونکو کې لومړنی کره کتونکی (مير) بلل کېږي.

لکه څنګه چې (مير تقي مير) په شاعري کې د استاد درجې ته رسېدلی دی. دغسې په تذکره ليکنه کې د لومړيتوب له امله لومړی کره کتونکی هم بلل کېږي.

په هر ډول د څېړنو له مخې د (مير تقي مير) تذکره ((نکات الشعراء)) تر اوسه تر ټولو لومړنۍ تذکره بلل کېږي، په دې کې د (۱۰۲) تنو اردو ژبو شاعرانو يادونه شوې ده. د (مولوي عبدالحق) د استدلال له مخې دغه تذکره پر (۱۷۵۲م) کال ليکل شوې ده. دغه تذکره (ډاکتر عبادت بريلوي) پر (۱۹۸۰م) کال په لاهور کې چاپ

www.ael.af

کړه. هغه په خپله سریزه کې لیکي چې (مولوي عبد الحق) هغه له خپلې سریزې یوځای د (۱۹۳۵م) کال په جون کې د اورنګ اباد (دکن) له (انجمن ترقي اردو) څخه خپره کړه.

د (میر) او (حمید الدین) تر تذکرو یو کال وروسته د اردو ژبو شاعرانو (دریمه تذکره) د (فتح علي حسین ګردیزي) ((تذکرة ریختة ګویان)) ده. چې د (۹۸) شاعرانو یادونه په کې شوې ده، له هغو څخه د (۲۵) تنو شاعرانو یادونه (میر) نه ده کړې. تر دې وروسته د اردو تذکرو شمېر ډېر شوی دی. (سید وقار احمد رضوي) په خپل ((تاریخ نقد)) او (سلیم اختر) په ((اردو ادب کې مختصر ترین تاریخ)) کې د څه د پاسه (پنځوسو) تذکرو نومونه یاد کړي دي، خو دغه تذکرې تقریباً ټولې په فارسي ژبه دي. یوازې د (میرزا لطف علي) تذکره (ګلشن هند)) (۱۸۰۱م) لومړی تذکره ده، چې په اردو لیکل شوې ده.

د کره کتنیزو رایو له پلوه تر (میر) وروسته د (مصحفي) (تذکره هندی ګویان) د (میر حسن) (تذکره شعرای اردو) او د (شیفته) (ګلشن بې خار) ډېر ارزښت لري. د شیفته تذکره پر (۱۸۳۵م) کال بشپړه شوې، خو وروسته خپره شوې ده. په دې تذکره کې د (۲۴۴) تنو شاعرانو یادونه شوې ده. دا تذکره د (ګلشن بې خزان) په نامه پر (۱۸۴۵م) کال (غلام قطب الدین باطن) په اردو ژباړلې ده.

www.ael.af

د (۱۸۵۷م) کال د ازادۍ د جګړې په پایله کې له بده مرغه مسلمانان مات او انګرېزي ښکېلاک واکمن شو. په دې اوښتون کې نه دا چې د مسلمانانو ځانونه، شته، عزت او ناموسونه قرباني شول، بلکې د انګرېزي ښکېلاک په بري او شتون کې د پخواني فرهنګ او اسلامي تمدن مرګ هم تر سترګو شو. په دغه حال احوال کې د نورو هڅو ترڅنګ د ادب نامتو وګړو ادب ته هم پام واړاوه او په دې لټه کې شول چې په ادب کې ژوندي پاتې کېدونکي عناصر په ګوته کړي. دغه مهال د لویدیځ نوې ادبي کره کتنه له پیاوړي او ځواکمن روایت سره رامنځته شوې وه. دغه روایت د خپل طبیعت او معیار له مخې نه یوازې د هند د نیمې وچې د ادبي کره کتنې، بلکې د ختیځ د ادبي کره کتنې له معیار او مزاج سره سر نه خوړ. ددغه نوي بهیر تر اغېزو لاندې د نوو اندونو یو شمېر ادبي کره کتونکي رامنځته شول چې په هغو کې څرګند نوم د (خواجه الطاف حسین حالي) دی. (حالي) د اردو کره کتنې لومړنی باقاعده کره کتونکی بلل کېږي او د هغه کتاب (د شعر او شاعرۍ سریزه) د اردو ادبي کره کتنې لومړنی معیاري کتاب دی.

درې- د اردو ادب منځمهال پېر:

د (سرسید احمد خان) تر غورځنګ وروسته تر (۱۹۳۲م) کال پورې، یا د هند تر پرمختیا خوښي غورځنګ دمخه موده، له دې

املہ چې په دغه موده کې په ادب کې کوم بنسټيز ادبي غورځنګ نه و رامنځته شوی د اردو ادب منځمهالی پېر بلل کېږي.

په دغه پېر کې د ادب د نورو اصنافو په پرتله کره کتنې ته ځانګړې پاملرنه نه ده شوې، خو د (مولوي عبدالحق)، (نياز فتح پوري) او (ډاکتر عبدالرحمن بجنوري) د ليکنو په بڼه کې د موضوعاتو او اسلوبو تنوع احساسېږي. بيا (مولوي عبدالحق) لومړی محقق او بيا کره کتونکی بلل کېږي. (عبدالرحمن بجنوري) د (محاسن کلام غالب) په کښلو سره د اروپا له نامتو شاعرانو سره د هغه په پرتلنې سره، د غالب د کلام ښېګڼې جوتې کړې دي، په دې ډول د هغه دغه کتاب د ((د پرتليزې يا تقابلي کره کتنې) يوه ځرګنده بېلګه ګڼل کېدی شي. (نياز) د کره کتونکي په توګه عصري کره کتنه له هره پلوه اغېزمنه کړې ده. پر دوی سربېره د (مهدي الافادي)، (وحيدالدين سليم)، (عبدالاسلام ندوي)، (کليم الدين احمد) او نورو نومونه هم د يادونې وړ دي.

څلور- پرمختيا خوښې ادبي غورځنګ:

هر نوی ادبي غورځنګ له خپل مهال څخه بېل د متصادم يا منفرد ادب د تخليقولو له امله پخوانی کره کتنيز معيار ناکافي ګڼي او د ځان لپاره نوې کره کتنې رامنځته کولو ته اړ کېږي. پر دې بنسټ د اردو د پرمختيا خوښو تخليقاتو د کره کولو او له دې سره

www.ael.af

سره د پخوانيو اسلوبونو او روايـاتو د ښېړلو او پلټلو لپاره چې کومه نوې کره کتنه له (۱۹۳۲م) کال څخه رامنځته شوې، هغه د خپلو اصولو او قوانينو له مخې مارکسيستي (کمونيستي يا اشتراکي) کره کتنه ده. ددې کره کتنې بنسټ د (پريم چند) له وينا څخه کېښودل شو. دده تر وينا دمخه ليکنې زياتره تبليغي وې. (پريم چند) اعلان کړه چې: ((د اديب موخه خوښي، د مجلس تود ېدل او تفريح نه بلل کېږي. ادب په هېواد پالنه او سياست پسې تلونکی حقيقت نه دی، بلکې داسې حقيقت دی چې ددې دواړو په مخ کې ډيوه نيسي او وړاندې درومي.))

د هر غورځنګ په پيل کې د نظريې او ډلو پر مهال نظرياتي مباحث او شخړې هم رامنځته کېږي. له دې امله د کره کتونکو لومړنۍ ډله ډېر ارزښت لري. لکه چې د دغه غورځنګ په مخکښانو کې (سجاد ظهير)، (ډاکتر عبدالعليم)، (مجنون ګورکپوري)، (احتشام حسين) او (ډاکتر اختر حسين راى پوري) ياد ېږي. له دوی څخه ځينو د نظرياتي کره کتنې په ترڅ کې ډېر څه وليکل. وروسته (سردارعلي جعفري)، (ممتاز حسين)، (عزيزاحمد)، (باري) او نور هم له دې ډلې سره يوځای شول او د ډيالکټيکي ماټرياليزم په رڼا کې يې د ادب او ټولنې د اړيکو د جاج اخيستلو په ترڅ کې د هنر او هنرمند حيثيت او اهميت وټاکه. د اردو کره کتنې په تاريخ کې دغه پېر ځکه ارزښت لري چې يوازې مارکيسيتي کره کتنې د يوه بنسټيز

ښوونځي ښه غوره کړه او له دې پرته د کره کتنې نورې ټولې نظریې یوازې د انفرادي تمایلاتو حیثیت لري.

د پرمختیا خوښي غورځنګ په پیل کې د بنسټپالنې په څوړ کې له پخوا سره د بېلتون تمایل، په څرګنده ښکاربده او له (میر) څخه نیولې تر (غالب) پورې ځینې ښه شاعران یوازې په دې ګناه چې په طبقاتي جګړو کې یې په هېڅ ډول برخه نه ده اخیستې، ټول له پامه ولوېدل.

د پاکستان د رامنځته کېدو پر مهال د (سیدعابد علي عابد)، (مولانا صلاح الدین احمد) او تر دوی وروسته د (نیاز فتح پوري) کره کتنه په ادب کې د ښکلا پېژندنې پر ارزښتونو او د امریکایي کره کتونکي (جویل سپینګارن) پر تاثراتي کره کتنه منحصره وه، خو د اردو ژبې په مشرو او معاصرو کره کتونکو کې زیاتره هغه ښاغلي دي چې مشکله ده ثوک یې په ځانګړې توګه د کره کتنې له کوم مسلک سره وتړي. لکه (خلیفه عبدالحکیم)، (ډاکتر تاثیر)، (حمید احمدخان)، (ډاکتر سید عبدالله)، (ډاکتر محمداحسن فاروقي)، (وقار عظیم)، (ممتاز شیرین). تر دوی وروسته نور کره کتونکي لکه: (ډاکتر ابوالخیر کشفي)، (سحر انصاري)، (ډاکتر خواجه محمدذکریا)، (جیلاني کامران)، (انیس ناګي)، (جمیل جالبي)، (ډاکتر وزیر اغا)، (فتح محمد ملک)، (ډاکتر سهیل احمد)، (احمد همداني)، (ډاکتر طاهر تونسوي)، (شېرزاد

منظر)، (انوار احمد)، (نجیب جمال) او داسې نور ډېر د یادونې وړ نومونه دي. د کره کتنې په اړخ کې د (اقبال پېژندنې) او (غالب پېژندنې) ماهرین هم شته، خو د لیکنې د اوږدوالي له امله د هغو له یادولو ډډه کېږي.

په اردو ژبه کې د کره کتنې او څېړنې په هکله لږ کار کېږي، خو څه چې کېږي د معیار او ارزښت له پلوه بشپړ دي، چې دا لویه خبره ده. هسې هم د کره کتنې لپاره د ځانګړي ذهني روزنې، د مطالعې د پراختیا او زیار اړتیا ده چې دا د هر چا په وس کې نه ده.))
(۲۷:۴۶۵-۴۸۲).

د دربیم څپرکي لنډیز

په لویدیځ کې په منځنیو پېړیو کې علم و ادب اکثره د کلیسا تر انحصار لاندې و، نو ځکه پردې مهال په شعر و ادب او په تېره بیا په کره کتنې کې د پاملرنې وړ پرمختګ ونه شو. دې پړاو ان تر رنسانس مهاله دوام وکړ.

د رنسانس په دوره کې چې اروپا په علمي ډګر کې نوې بریاوې ترلاسه کولې، (کرتیکوس) نومونه په خپلې پخوانۍ مانا وکارېدله.

پر (۱۴۹۲م) کال یو ایټالوي عالم (پولي زانیو) د کره کتنې په باب څرګندونې وکړې. وروسته (بشرپالو) د (کریتک) او (کرتسیزم) نومونې په ځانګړي ډول د لرغونو متونو د سمون او کره کولو په مانا وکارولې.

وروسته بیا (کانت)، (شلنګ)، (جاکوبي) او (هیګل) دا اصطلاح وکاروله.

www.ael.af

په نولسمې پېړۍ کې (الوس ریل) پر دې نوموني لاس پورې کړ او تر دې وروسته نورو ګڼو لیکوالو دا اصطلاح د کره کتنې په مفهوم وکاروله. تر دې وروسته (شیګل او اګلام مولر) ادبي کره کتنې ته زیاته پاملرنه وکړه.

د رنسانس په دوره کې (بشرپالو) د لغوي او متني کره کتنې بنسټ کېښود.

په انګلستان کې په (بوالو) پسې (الکساندرپوپ) او په المان کې (ګوتشد) د کره کتنې لړۍ پسې وغځوله. (ګوتشد) په دې نظر و چې په شعر او ننداره کې باید له نامعقولو او ناباوره شیانو څخه ځان لرې کړو او حقیقت ته باید مخه کړو.

د فرانسې انقلاب ته په ورځېرمه وخت کې د اروپا د پوهانو نظریات په کره کتنه کې د نویو افکارو د ټوکېدو سبب شول. د (تامس هابز، جان لاک او کندیاک) د نظریاتو پر بنسټ زیاتره پر حس او تجربې ډېره ولګول شوه. د (لایب نیتس او دکارت) د نظریاتو له مخې عقل ته ډېره پاملرنه وشوه او د ایټالوي کره کتونکي (ویکو) له لیدلوري بیا د ښکلا پوهنې قضاوت ته ډېر ارزښت ورکړ شو.

په المان کې د (کانت) نظریاتو کره کتنه غښتلې کړه. (ژان ژاک روسو) پر ذوق ډېره ولګوله. ددې وضعې په پایله کې د (رومانتیزم

ښوونځی) رامنځته شو. رومانتیزم د معمول تصویر پر خلاف نه ګل و نه پتنګ او نه شاعرانه منظرې سره ارتباط لري او نه تشو خیالونو سره. دا داسې یو ښوونځی دی، چې د ژوند واقعیتونو ته ګوري او نړۍ لید یې پر ټاکلې فلسفې او رښتیني تعبیر او تفسیر ولاړ دی.

د (فروید) د نظریاتو له امله خبره (سور ریالیزم) ته ورسېدله. په (سور ریالیزم) پسې په اروپا کې نور ښوونځي لکه (ګرستانیالیزم، ریالیزم، دادایزم، ناتوریالیزم) او ګڼ نور ادبي جریانونه او د کره کتنې بهیرونه راوټوکېدل او ان تر شلمې پېړۍ یې دوام وکړ.

په شلمې پېړۍ کې کره کتنې بېلابېل اړخونه پیدا کړل. ددې پېړۍ د کره کتنې یوه ځانګړنه د هغې تطبیقي اړخ دی. ددې کار علت د روابطو پراخوالی، ژباړې، د رسنیو او نورو تبلیغي ذریعو زیاتوالی دی. ددې پېړۍ د کره کتنې بله ځانګړنه د فلسفې او ټولنیزو ښوونځیو اغېز دی.

په شلمه پېړۍ کې په انګلستان، فرانسې، المان، امریکا او نورې لویدیځې نړۍ کې ګڼ شمېر کره کتونکي راوټوکېدل او په کره کتنې کې نوي نظریات رامنځته شول.

په عربي نړۍ کې، احمد فارس الشدیاق، شیخ ابراهیم یازجي، سلیمان البستاني، جرجي زیدان، ابراهیم عبدالقادر المازني، عباس محمود العقاد ، محمد حسین هیکل، احمد امین، ډاکتر طه

www.ael.af

حسین، محمدکرد علي، ذکي مبارک او نورو ډېر کره کتنیز اثار ولیکل. په ایران کې ډاکتر رضا براهنی، شفیع کدکني، داکتر زرینکوب، رضا سید حسیني او نور د ایران غټ کره کتونکي دي. په اردو ادب کې هم کره کتنې ته ډېر کار کړی دی. (میر تقي میر)، (مصحفي)، (مصطفی خان شیفته)، (مهدي الافادي)، (وحید الدین سلیم)، (عبدالسلام ندوي)، (کلیم الدین احمد) او ځینې نور د اردو ژبې مهم کره کتونکي ګڼل کېږي.

د دریم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

۱-په فرانسه کې د معاصرې کره کتنې مخکښان څوک دي؟

۲-په معاصره کره کتنې کې الماني کره کتونکي څوک وو او نظریات یې څه وو؟

۳-په امریکا کې معاصره کره کتنه څنګه رامنځته شوه؟

۴-د معاصرې او پخوانۍ کره کتنې ترمنځ اړیکي تشریح کړئ؟

۵-په شلمه پېړۍ کې د انګلستان، هسپانیې او ایټالیا د کره‌کتونکو نومونه واخلئ؟

۶-د عربي ژبې ادبیات او کره کتنه پر پښتو ادبیاتو څه اغېز لري؟

۷-د ایران نومیالي کره کتونکي څوک دي؟

۸-په افغانستان کې د دري ژبې نومیالي کره کتونکي څوک دي؟

۹-په اردو ژبه کې د معاصرې کره کتنې څرک چېرته لیدلای شو؟

۱۰-د اردو ژبې معاصر کره کتونکي څوک دي؟

www.ael.af

سپارښتنې

- محصلین دې د عربي ژبې د معاصرې دورې یو یو کره کتونکی وپېژني.
- محصلین دې له ګاونډیو ژبو سره زموږ د ژبې ادبي- کره کتنیز اړیکي د خپلو علمي سیمینارونو له لارې تشریح کړي.

www.ael.af

څلورم څپرکی

کره کتنیز او ادبي ښوونځي

د کره کتنې په بېلابېلو چاپ شویو اثارو کې د کره کتنې جریانونه او د ادبیاتو بېلابېل ښوونځي اکثره د ادبیاتو د ښوونځیو تر چتر لاندې څېړل شوي دي. کله چې یو ادبي ښوونځی را منځته شوی او یوه مشخصه محتوايي او شکلي بڼه یې غوره کړې ده، نو بیا ادبپوهانو یا کره کتونکو همغه اثار چې د دې ښوونځي ساحې ته داخلېږي، د همغه ښوونځي د ځانګړنو په رڼا کې مطالعه کړي، شنلي او څېړلي دي. د یوه ادبي ښوونځي د پولو او ځانګړتیاوو تشخیص هم د ادبپوهانو او کره کتونکو له خوا په ګوته کېږي. نو که موږ غواړو د کره کتنې د ښوونځیو په باب رڼا واچوو، ضروري ده چې د ادبیاتو بېلابېل ښوونځي هم وپېژنو، د همدغو ښوونځیو پېژندنه په حقیقت کې د کره کتنې د ښوونځیو بڼه اسانوي. په ځینو څېړنیزو اثارو کې د کره کتنې ښوونځي، ادبي ښوونځي او د کره

www.ael.af

کتنې ډولونه تر یوه چتر لاندې څېړل شوي دي، په تېره بیا د کره کتنې ښوونځي او ډولونه. د کره کتنې د ښوونځي او د هغه د یو ډول ترمنځ یو څه توپیر په کار دی. په یوه کره کتنیز ښوونځي کې کېدی شي، د کره کتنې څو ډولونه مطرح شي، خو په پښتو او دري کې اکثره کتابونو کې ددې موضوعګانو په باب توپیرونو ته ډېره پاملرنه نه ده کړې.

دلته لومړی غواړو کره کتنیزو ښوونځیو ته لنډه نغوته وکړو او بیا ادبي ښوونځینو ته لاړ شو.

۱- کره کتنیز ښوونځي:

لکه څنګه چې د مخه مو یادونه وکړه، یو شمېر ادبپوهانو د کره کتنې ډولونه، ښوونځي او ادبي ښوونځي د ځینو ګډو خصوصیاتو له امله یو له بله نه دي جلا کړي، دوی تاریخي کره کتنه چې پر یوه ادبي اثر او د هغه پر پنځوونکي باندې د تاریخي حالاتو او حوادثو د اغېز څېړنه کوي، هم د کره کتنې یو ډول ګڼلی او هم یوه کره کتنیز ښوونځی. (پارناس) ښوونځی چې په فرانسه کې رامنځته شوی و، (هنر د هنر لپاره) نظریه یې وړاندې کړې او د ښکلاییزې کره کتنې بیان توجیه کوي، هم یو کره کتنیز ښوونځی ګڼل شوی او هم د کره کتنې یو ډول. ددې تر څنګ اروا پوهنیزه کره کتنه چې د (فروید) د نظریاتو پر بنسټ رامنځته شوې او د انسان دورني او پټ ضمیر له

پلوه یو ادبي څېړې، هم یو ښوونځی او هم د کره کتنې یو ډول ګڼل شوی دی. مارکسستي کره کتنه هم یو ډول ښوونځی بلل شوی دی، په دې ښوونځي یا د کره کتنې په ډول کې داستان او ټولې اړیکي څېړل کېږي، په دې کره کتنیز ډول کې تخلیق د اقتصادي اړیکو او مادي حقیقتونو تابع ګڼل کېږي، دوی (ادب د ادب) نظریه هم راولي.

رومانتیکه کره کتنه هم د کره کتنې یو ډول یو غورځنګ او یو ښوونځی ګڼل شوی دی. ددې ښوونځي اساس پر مسرت حسن او جذباتو ابښودل شوی دی او په یوه ادبي اثر کې هم موضوعات څېړلي. ځینو تحلیلي نقد هم د نقد یو ډول او یو جلا ښوونځی ګڼلی او ځینو نورو یې مخالفت کړی دی.

استقرایي کره کتنه هم په همدې ډول ده، چا یو ښوونځی او چا د کره کتنې یو ډول ګڼلی دی. دا نقد د ادبي اثر تعریف او غندنې ته اړتیا نه لري، استقرایي نقد د ساینسي څېړنو په ادبي اثر کتنه او مطالعه کوي. دا ښوونځی یا د کره کتنې ډول ادبي قوانین په خپله په ادبي اثارو کې لټولي او ادبیات هم د فطري مظاهرو په څېر ارتقالي عمل سره تړلي بولي. دې ته ورته نظریات د کره کتنې په نورو ډولونو کې هم شته چې چا د کره کتنې ښوونځي او چا د کره کتنې ډولونه بللي. تفصیلي بحث به په شپږم څپرکي کې وشي خو اوس دلته پر دې لنډې یادونې بسنه کوو.

www.ael.af

۲- ادبي ښوونځي:

تر اوسه پورې ادبپوهانو په نړۍ کې ګڼ شمېر ادبي ښوونځي راپېژندلي دي، چې د ټولو سپړل، شنل او معرفي کول دلته ممکن نه دي خو، موږ غواړو دلته دا ادبي ښوونځي په دريو ډلبنديو کې وڅېړو او لنډه رڼا پرې واچوو.

الف- لوېديز ادبي ښوونځي:

په لوېديځ کې ګڼ شمېر ادبي ښوونځي چې ځينو ادبپوهانو د کره کتنې ښوونځي هم ګڼلي دي، رامنځته شوي دي. موږ دلته غواړو د دې ښوونځيو له جملې څخه ډېر مهم يې په لنډيز سره معرفي کړو.

۱- کلاسيزم:

د کلاسيزم ترکيبي کلمه چې له ((کلاس)) يا ((کلاسيک)) کلمو څخه د ((يزم)) روستاړي (لاحقې) په مرسته جوړه شوې، لغوي مانا يې په فرهنګونو کې پخوانی يا لرغونی، اولنی، تاريخي، هغه څه چې په لرغونو او پخوانيو زمانو پورې اړه لري، راغلې ده او په ادبي اصطلاح هغه هنري ادبي ښوونځی (مکتب) دی چې د اروپا د هنر او ادبياتو په ډګر کې يې لږو ډېر درې پېړۍ (له پنځه لسمې نه تر اتلسمې ميلادي پورې) رواج درلود. ښکلا ييز اصول او لارې يې د لرغوني يونان او روم له هنر او ادبياتو څخه اخيستې دي. ځينو په

ادبي څېړنو کې ددې ادبي مکتب د پيدا ېښت لومړنی ټاټوبی انګلستان، ګڼلی خو په زياترو کې فرانسه ښودل شوې ده، چې له هغه ځايه المان او د اروپا نورو هېوادونو ته خپور شوی دی.

اصول او ځانګړنې:

۱- د لرغونو تقليد: ددې ادبي ښوونځي پلويانو تل دا هڅه کړې چې د لرغونې زمانې د ادبياتو او ادبپوهانو ادبي نظريات مطالعه کړي او خپل اثار د هغوی په تقليد وليکي.

۲- د طبيعت تقليد يا پېښې: ددې ښوونځي هر پلوی مجبور و، چې تر هر قانون او قاعدې مخکې د طبيعت تقليد وکړي.

۳- د عقل اصالت: ددې ښوونځي پلويان (عقل) په وينا او کړنه کې د انسان لارښود ګڼي او د عقلاني اصولو پلوي دوی ته ډېره مهمه ده.

۴- لنډون او څرګندتيا: ددې ادبي ښوونځي په ټولو اثارو کې دې اصل ته پاملرنه شوې ده.

۵- يووالی: د دريو وحدتونو (د زمان ، مکان او د موضوع يووالي) قانون ته پاملرنه ده.

۶-اخلاقي: په ادبي اثارو کې ديني او اخلاقي مسايلو ته ډېره پاملرنه شوې ده.

www.ael.af

۷-کرکټرونه: خیالي او فوق العاده نه دي، بلکې طبیعي او د لوړو اخلاقو په لرلو سره هر چاته د منلو وړ دي.

۸-ساده ګي او رواني خوښوي

۹-د اثر په ټولو برخو کې تناسب او هماهنګي مراعاتوي.

۱۰-فصاحت او بلاغت ته زیاته پاملرنه کوي.

د کلاسیزم نومیالی استازي: په فرانسه کې (راسین)، (بوالو)، (پاسکال)، (لافونتین)... په انګلستان کې: (جان میلتون)، (درایدن) او په ایټالیا کې: (الفیری) او (ګلدوني) دي.

۲- رومانتیزم:

رومانتیزم د (رومان) له کلمې څخه اخیستل شوی، چې لغوي مانا یې خیالي، افسانوي او عشقي ده او په ادبي اصطلاح د یو ادبي مکتب نوم دی، چې د اتلسمې میلادي پېړۍ په پای کې د کلاسیک ادبي مکتب د مخالفت له امله په اروپا کې رامنځته شو. په (۱۹مه) پېړۍ کې د نړۍ په ډېرو هېوادونو کې خپور او د ادب او هنر په بېلابېلو څانګو، په ځانګړې توګه انځور ګرۍ (نقاشۍ) کې یې ډېره وده او پرمختیا وموندله.

ځانګړنې:

۱- د خیال او فکر ازادي او بې پروایي.

www.ael.af

۲-لوړ تخیل او الوت.

۳-د ښکلا او جمال ستاینه.

۴-د لغتونو او ژبنیو تعبیرونو پراختیا.

۵-له ادبي قید و بند نه ځان خلاصول، ددې مکتب یوه پیاوړي لاروي (ویکتور هوګو) به ویل: ((رومانتسیزم یانې د شرایطو له بې ځایه قیدونو څخه د ادبیاتو ازادي.))

ددې ادبي مکتب نومیالي استازي: په فرانسه کې: (ویکتورهوګو) ، (شاتوبریان) ، (د ولامارتین) ، په انګلستان کې: (ویلیام شکسپیر) ، (والترسکاټ او شلي)، په روسیه کې: (میخایل لرمانتوف)، (الکساندر پوشکین) ، په ایټالیا کې: (الکساندر مانزوني) او په مجارستان کې: (شاندر پتوفی) دي.

۳- ریالیزم:

دا ادبي ښوونځی تر رومانتسیزم وروسته په فرانسه کې رامنځته شو. دغلته یې لومړنی بنسټګر (بالزاک) ګڼل شوی دی. دې ادبي ښوونځي د نولسمې پېړۍ تر لومړۍ نیمایي وروسته رواج وموند او د اروپا د خلکو پاملرنه یې له خیالي او رومانتیکو افکارو څخه د ژوند واقعیتونو ته واړوله.

www.ael.af

ددې ادبي ښوونځي پلويانو د ژوند د ورځنيو مسايلو او پېښو په هکله خبرې کولې او واقعيتونه به (ښکلي وو، ناوړه او که بدرنګ) په خپلو ادبي اثارو کې بيانول.

ځانګړنې:

۱-په دې ادبي ښوونځي کې د ژوند، چاپېريال، موجودات او ټولنيز مسايل څنګه چې دي، هسې بيان شوي دي.

۲-د ادبي کيسو موضوعات هغه عيني مسايل دي، چې د ټولنې زياتره خلک ورسره مخامخ دي، لکه: لوږه، بدمرغي، رنځوري، دوستي، دښمني، کرکه او کينه، زياتره د خلکو روحي او جسمي غوښتنې او اړتياوې.

۳-د کيسو اتلان د ټولنې له هرې طبقې څخه غوره کېږي، کړنې، اخلاق او عادات يې بايد واقعي او عيني وي، نه دا چې خيالي او له واقعيت څخه لرې.

۴-په ادبي اثارو کې د پېښو د ټولو جزئياتو او اړخونو ژورې او دقيقې راخيستنې ته ډېره پاملرنه.

۵-د واقعيتونو د درک لپاره ډېر غور، دقت، ځيرکتيا، څېړنه او پلټنه، د ادبي اثارو د ليکوال لپاره ډېره ضروري وه.

لنډه دا چې: ربښتیا، اسانتیا، ښکلا او د واقعیتونو بیانول د دې ادبي ښوونځي غوره ځانګړنې دي.

استازي: په فرانسه کې: (بالزاک)، (استاندال)، (مادام بواری)، په انګلستان کې: (چارلیز دیکنس)، (ویلیام ثاکري)، په روسیه کې: (تولستوی)، (داستا یوفسکی)، (ماکسیم ګورکي)، په المان کې: (دهمل) او (هولتز) په امریکا کې: (ارنست همینګوی) او (ویلیام فاکنر).

۴- ناتورالیزم (نچرلیزم):

ناتورالیزم کلمه له ادبي پلوه په ادبیاتو کې د طبیعت دقیق تقلید او د ډېرې زیاتې ستاینې په مانا ده او په اصطلاح کې د یو ادبي ښوونځي نوم دی، چې په ادبیاتو کې د علمي او تجربه یي طریقې پر کارولو باندې باور لري.

دا ادبي مکتب د نولسمې پېړۍ په پای کې په فرانسه کې رامنځته او د شلمې پېړۍ تر لومړیو پورې یې ډېره وده او پرمختیا وکړه، ډېر پلویان یې پیدا کړل.

د دې ښوونځي پلویانو باور درلود: څرنګه چې هر لیکوال یا شاعر د خپل چاپېریال او طبیعي شرایطو، لکه: نژاد، روزنې او د خپل وراثت د عواملو تر اغېز لاندې وي، جسمي او روحي ځانګړنې یې پر اثارو هم اغېزه کوي، لکه څنګه چې علمي مسایل څېړل کېږي، د

www.ael.af

دوی اثار دې هم دغه ډول تر څېړنې او کره کتنې لاندې ونیول شي. دوی په دې هڅه کې وو چې د ادبیاتو لپاره هم لکه د نورو علومو په څېر د سنجش معیارونه پیدا کړي.

ځانګړنې:

۱-دا چې لیکوال یا شاعر د خپلو تجربو او ازمایښتونو بیانوونکی دی، باید په لیکنه یا شعر کې د خپل تخیل او هیجاناتو له دخالت څخه ځان وژغوري.

۲- په شعر او ادب کې دې دیني او اخلاقي مسایل نه راوړي.

۳-د ادبي اثارو په تخلیق او پنځونه کې دې د خلکو د محاورې ژبه وکاروي، چې لیکوال او شاعر د واقعیتونو په بیانولو کې ټینګ پاتې شي، څه کمی او زیاتی دې په کې ونه کړي.

۴-پر جبر باندې د باور لرلو او د خلکو ذات ته په کتو، ددې مکتب پلویان د انسانانو باطن ته ګوري او په هغه کې چې څه ناولتیاوې او فسادونه ګوري، هماغه د خپل قضاوت بنسټ او اساس ګرځوي.

۵-په دې ادبي ښوونځي کې د وراثت مساله ډېره ارزښت لري او د دوی په نظر د ادیبانو او هنرمندانو روح او فکر د جسماني او طبیعي عواملو تر اغېز لاندې راځي.

نومیالي استازي: په فرانسه کې: (امیل زولا)، (ګي دومو پاسان)، په امریکا کې: (جک لندن)، په انګلستان کې: (جوج مورو)، په

المان کې (کرتزر) او (هولتس) او په هالنډ کې (مارسل امانتس) دي.

۵- سمبوليزم:

د (سمبول) لغوي مانا (نښه) یا (علامه) ده. سمبوليزم په اصطلاح کې هغه ادبي ښوونځی دی، چې د (۱۹)مې پېړۍ په پای کې د (رياليزم) (ناتوراليزم) او (پارناس) ادبي مکتبونو پر خلاف، په فرانسه کې د نوميالي شاعر (شارل بودلر) په مشرۍ منځته راغی. دوی اعلان وکړ چې په شعر کې هېڅ ډول قيد او بند نه مني. شعر بايد د وزن او قافيې له قيد څخه ازاد وي؛ ساده، روان، ښکلی او اهنګوال وي، خو دا لازمه نه ده چې د ټولنې د ټولو طبقو لپاره دې وړاندې شي. دوی په شعر کې عجيبه نا اشنا مسايل مطرح کول، له ژوند او ټولنې څخه يې لرې کاوه، داسې څه به يې په رمز او اشارو وايه چې عام خلک پرې نه پوهېدل.

ځانګړنې:

۱-په شعر کې ابهام او په څرګند ډول د مسايلو له بيانولو سره مخالفت.

۲-د ژوند په هکله بدبيني او ناهيليتوب او پر نېکمرغۍ باور نه لرل.

۳- پر غیبي او له دې نړۍ څخه پرته پر یوې بلې نړۍ باور او عقیده لرل.

۴-پر دې نړۍ باور نه لرل او پر دې باور نه کول چې زموږ شته والی دی، چې دې نړۍ ته شکل وربښي.

۵-د ادبي مطالبو په بیانولو کې د یوې داسې لارې اختیارول، چې هر څوک یې لولي په مخصوص ډول په کې له خپلې روحیې سره سم خپل حال او مقام درک کړي.

نومیالي استازي: په فرانسه کې: (شارل بودلر)، په بلژیک کې: (موریس مترلینګ)، په ایرلنډ کې: (ویلیام باتلر)، په روسیه کې: (ولادیمیرسولوویف) او په انګلستان کې: (دیوید هربرت لارنس) او نور.)) (۲۲: ۹۷-۱۰۳).

۲- سور ریالیزم:

سور ریالیسم ښوونځی پر (۱۹۲۴م) کال د (اندره برتون) په وسیله رامنځته شو، هغه وایي: ((ادبیات باید د هغه فکر له تظاهراتو او څرګندتیاوو، چې له ټولو بندیزونو ازاد وي، پرته نور له هیڅ شي سره سروکار ونه لري، نوموړی وایي: ((سور ریالیسم هغه خپلسری فعالیت دی چې د هغه په واسطه کولای شو، په ګړنی یا لیکنی او یا هم په کوم بل ډول د فکر د حقیقي او واقعي فعالیت بیان وړاندې

کړو.)) سور ریالیسم له هر هنري او اخلاقي قید څخه ازاد ، د عقل له ملاتړ پرته، د فکر له وړاندې کولو څخه عبارت دی.

څرنګه چې (اندره برتون) او د هغه دوست (لویي اراګون) دواړه ډاکتران وو ، نو ځکه خو غواړي د (فروید) هغه نظریه چې د (پټ ضمیر) په اړه یې درلودله، ادبیاتو ته داخله کړي. ددې ډلې په اند هر څه چې د انسان په مغز کې ګرځي، که چېرې تر تفکر دمخه ولیکل شي، دا داسې نا اګاهانه مطالب او داسې خپلسرې خبرې دي، چې بېواکه له خولې څخه راوځي. سربېره پر دې خیال او تصور د سور ریالیسم لومړني مواد ګڼل کېږي، (سور ریالیستان) وایي اکثره تخیلات او تصورات د انسان په فکر کې شته، خو انسان د اخلاقي، سیاسي، ټولنیزو او دودیزو بندیزونو له امله د هغو له بیان څخه ډډه کوي او دا تصورات د خپل پټ ضمیر تل ته سپاري، خو دا ډول تخیلات بیا اکثره په ټوکو ټکالو ، خوبونو او هغو خبرو کې، چې له کومې ارادې پرته د انسان له خولې راوځي، ځان څرګندوي.

(سور ریالیستان) بیا په ربښتیني او صادقانه ډول ددغه ډول وهمونو ، افکارو او نظریاتو د بیان پلویان دي. په لنډه توګه ویلای شو چې سور ریالیستان په حقیقت کې همغه فعالیتونه د انسان اصیل فعالیتونه ګڼي چې د انسان په درانه کې د یو خوب او خیال په شان موجود وي، خو واقعي بڼه نه لري، یانې همغه د ناخبرې پټې نړۍ فعالیتونه. د (سور ریالیستانو) په فکر شعر د انسان د همدغې

www.ael.af

پټې داخلي نړۍ يو ډول غږ او فعاليت دی. د سور رياليستانو د ښوونځی نامتو شخصيتونه پر (برتون) او (اراګون) سربېره، (بل الوار) او (اپوليز) دي. (۱۸: ۱۲۳).

۷- اګسزسيتانسياليزم:

((سره له دې چې اګزيستانسياليزم په واقعيت کې يو ډول فلسفي ښوونځی دی، خو (ژان پل سارتر) هغه ادبياتو ته داخل کړی دی، سارتر د ((د وجود اصالت)) ته معتقد دی او وايي: ((په انسان کې هستي تر ماهيت وړاندې ده، يانې لومړی ((وجود)) دی او تر هغه وروسته همدا وجود ((ماهيت)) پيدا کوي، دا نو په واقعيت کې خپله انسان دی چې خپل ماهيت ټاکي، ځکه خو نو يو سړی بايد پر هغې لارې لاړ شي چې دده خپله ځانګړتيا ده او د هغې په غوراوي کې ازاد دی. څرنګه چې انسان خپل ماهيت په خپله جوړوي، نو ځکه د همېشنۍ هڅې په لټه کې دی، ځکه نو انسان په هېڅ وجه د طبيعت او تاريخ د لاس نانځکه نه ده، ذاتاً ازاد دی او د هغه د ژوند ماهيت د همدې ازادۍ په حقيقت کې دی. خو دا ازادي يوازې په انتخاب کې ده. انسان پر دې ازادۍ محکوم دی او نه شي کولای له هغې څخه وتښتي. له همدې کبله ذاتاً مسول او ژمن دی. ځکه خو سارتر په دې ډول ((ادبي التزام)) او ((مسوليت)) ته رسېږي او د ادبياتو اصلي جوهر همدا ((ژمنتيا او التزام)) ګڼي.

د (سارتر) په نظر انسان ددې لپاره چې خپل ماهيت جوړ کړي، پر يو ډول عمل لاس پورې کوي او دا ((عمل)) ادبيات دي. نو څرنگه چې موږ په خپله په يو عمل ځان بدلوو، دغه کار په خبرو هم کوو. د يو ليکوال کار دادی چې نړۍ او په تېره بيا يو انسان نورو ته څرگند کړي، چې هغوی د هغه شي پر وړاندې چې ورڅرگند شوی دی، خپل مسوليت څرگند کړي او مسوليت ومني. ليکوال بايد داسې کار وکړي چې هېڅوک له نړۍ څخه ناخبره پاتې نه شي او هېڅوک ونه کړای شي خپل ځان له هغې څخه جلا وانگېري. ليکوال يې ښکاره کوي او لوستونکی يې پنځوي، يانې هغه نړۍ چې ده ته د ادبي اثر له لارې وړاندې شوې، هغه له سره پنځوي. په دې ډول نو لوستونکی نور ناپېيلی او ناکاره نه دی. په عمومي ژوند کې خپله ونډه او مسوليت پر غاړه اخلي. د (سارتر) په نظر ادبي نړۍ بايد له واقعي نړۍ څخه ارماني او تحولي نړۍ ته د تېرېدو لاره وي او هم بايد د هوسونو ښار ته د تېرېدو مورچل وي.)) (۱۸: ۱۲۴).

۸-سينتيمنتاليزم:

((دغه ګړنه يا اصطلاح له فرانسوي کلمې (Sentimental) څخه چې مانا يې احساسي يا احساساتي کېدی شي، اخيستل شوې ده. دا ادبي ښوونځی د اتلسمې پېړۍ په دويمه نيمايي کې رامنځته شوی دی.

څېړونکي وايي: دا مکتب په اروپا کې د کلاسيزم د ادبي مکتب پرځای د فيوډالي نظام د زوال او د پانګوالي نظام له ودې سره يوځای په هغه مهال کې ايجاد شوی و.

دا هغه مهال و چې د فيوډالي او پانګوالي سيستمونو ترمنځ سخته مقابله او مبارزه روانه وه. ددغه هنري ادبي ميتود د پيدا ايښت لومړنی ځای انګلستان ګڼل شوی (هلته فيوډالي نظام له پښو لويدلی او د پانګوالۍ له واکمنۍ سره يوځای نوموړي ادبي مکتب خپل شتون، د کلاسيزم د پاتې شونو پر وړاندې ثرګند کړی دی.)

ددې ادبي ښوونځي بنسټ ايښودونکی انګليسي ليکوال (لورينس ستيرن) ګڼل شوی دی. ده په فرانسه کې د خپل مسافرت د خاطراتو يو اثر (سينتيمينتال)، (د عاطفي مسافرت، د احساساتو مسافرت) وليکه، له همدې کبله دې ادبي مکتب ته د (سينتيمنتاليزم) نوم غوره شو. د نوموړي ادبي مکتب پالونکو او پلويانو د لوړې طبقې د ظلمونو او تېريو پر وړاندې د مظلوم ولس غږ اوچتاوه او هم يې د کارګرې طبقې د زيار او زغم ستاينه کوله، د کلاسيزم د (تعقل پالنې) پر ځای يې د (عاطفي او احساس پالنې) پلوي کوله. ددې ادبي مکتب د انځورونې چاپېريال ببوزله کورنۍ وې. په دې ادبي مکتب کې د رياليزم او رومانستيزم د ادبي مکتبونو ځانګړنې هم ثرګندې دي.

www.ael.af

د ځينو سينتيمنتاليستانو ، لکه (روسو ، ديدرو ، ليسنګ) په اثارو کې د رياليزم نښې او ځانګړنې هم شته. همدا ډول د (توماس ګري، يونګ) په اثارو کې بيا د رومانتيزم ځانګړنې ډېرې دي.

د نوموړي ادبي مکتب استاد او زده کوونکو هڅه کوله، چې د ټيپيکو اشخاصو او تکرارېدونکو پېښو پر ځای، په چاپېريال کې واقعي پېښې او کسان انځور کړي. له همدې امله د دوی پاملرنه د چاپېريال د شرايطو د ترسيم او تصوير پرځای، په ژوند کې د واقعي اشخاصو د ژوند پېښو ، کړو وړو ، احساساتو ، دردونو او د هغو د داخلي نړۍ انځورونې او ترسيم ته ور اوښتې وه. ځکه خو د دوی اثارو تر ډېره، د مستندو مکاتبو او ورځنيو يادښتونو بڼه او رنګ درلود. دوی تل د انساني احساس داخلي او روحي نړۍ له مبالغې سره يوځای انځوروله، دوی د مبالغې په مرسته په ټولنه کې ځانګړې پېښې او فوق العاده اشخاص په هنري انځورنه لوستونکو ته وړاندې کول. دغو پېښو ته يې په ټولنه کې تعميم نه شو ورکولای، ترسيم به يې ټيپيک نه و ، ځکه خو يې د رياليستي مکتب ځانګړنې خپلې نه کړای شوې.

ددې ادبي مکتب اصلي زانګو انګلستان بلل شوی دی. هلته ددې ښوونځي پلويانو ، بې عدالتي او بې انصافي غندله، خلک يې د پرهېزګارۍ، تقوا او شرافت لور ته هڅول، د (پسيميزم) تلقين يې کاوه چې په دې لړ کې د (هولډ سميت) ، (يونګ) او نورو نومونه

یادېږي. په جرمني او فرانسه کې بیا سینیتمنتالیزم نه یوازې عواطف او احساسات ترسیمول، بلکې د مبارزې خواته یې هم بلنه ورکوله، چې له انګلستان سره یې توپیر درلود. په روسیه کې بیا په ځانګړو شرایطو کې دغه ادبي مکتب راوټوکېد ،له لویدیځ سره یې ښکاره توپیر درلود. دغه ادبي بهیر په روسیه کې د خواصو په خدمت کې و ، له بلې خوا د بزګرانو له پاڅون څخه یې هم وېره درلوده. مخ پر ودې پانګوالۍ څخه یې هم وېره درلوده، نه یې غوښتل چې فیوډالي او نیمه مریتوب مناسبات په ټولنه کې پایته ورسېږي.)) (۱۴: ۲۳۷-۲۳۸).

۹- نهیلیزم:

((په ادبیاتو کې یو بل جریان یا مکتب بیا د (نیهیلیزم) په نامه یادېږي د نیهیلیزم کړنه یا اصطلاح د لاتیني ژبې له (nihil) څخه جوړه شوې، چې مانا یې ده: (هېڅ شی) دا یو داسې فلسفي او ادبي جریان دی چې هر ډول مثبتې نظریې په مطلق ډول ردوي، منلو ته یې غاړه نه ږدي. نوموړې کړنه د لومړي ځل لپاره د جرمني فیلسوف (جاکوبي) له خوا وټاکل شوه، وروسته بیا د ډېر مشهور ادبي مکتب په نامه نومول شوې ده.

۱۰- فورمالیزم:

فورمالیزم کلمه د لاتیني له (forma) څخه چې بهرنۍ، ظاهري، شکل او بڼې ماناوې لري، اخیستل شوې ده. دې ته په ادب کې د نقد او ادبي تیورۍ له نظره یو ارتجاعي ادبي بهیر ویل شوی دی. د مضمون منځپانګه او مفکوره په پام کې نه نیسي، یوازې ظاهري بڼې، د الفاظو ترتیب، ترکیب او بنا یستونو ته پاملرنه کوي؛ ظاهري ښکلا ته ارزښت ورکوي.

فورمالیستان په شعر او ادب کې له قافیو، فنونو، مبالغې، پېچلو ترکیبونو او ظاهري جمال سره مینه لري، هنري اثار له واقعیت او حقیقي ښکلا او جمال څخه لرې کوي.

۱۱- ایماژینیزم:

ایماژینیزم هم یو کوچنی ادبي جریان یا مکتب دی چې ځینو فورمالیستیک ادبي جریان ته ورته او ځینو یې یو جز ګڼلی دی، چې ډېر شهرت نه لري. دغه کړنه د فرانسوي (Emage) (شکل، بڼه) له کلمې څخه جوړه شوې ده، چې د (ایماژیزم) په شکل هم لیدل کېږي. د دې جریان په نظر په ادبي اثر کې باید ژبه په ظاهري توګه په داسې نوې بڼه وکارول شي، چې وړاندې یې ساری موجود نه وي. اثر کې باید فکري تسلسل او منطق موجود نه وي. (هیوم پاوند)، (لوبیل) او داسې نور ددې جریان پلویان ګڼل شوي دي. دوی په

www.ael.af

روسیه کې د (ایماژیستانو) په نوم یوه مطبعه هم درلوده. د دوی شعار د نوي فورم ایجاد و چې هېڅ مفکوروي اړیکي ونه لري او له مضمون څخه فورم خپلواک وي.

۱۲- پارناس ښوونځی:

د (۱۸۲۰م) کال په شاوخوا کې د ادبیاتو په باب شدید بحثونه پیل شوي وو. یوه ډله هغه شاعران چې د رومانیزم پر ضد یې سر پورته کړی و او (هنر د هنر لپاره) د نظریې تر سخت تاثیر لاندې راغلي وو. سره راټول شول، ادبي ټولنې یې جوړې کړې، ددې شاعرانو په سر کې (لوکنت دولیل) و، چې شاوخوا ټول شاعران یې تر اغېز لاندې راوستي وو. د باید ددغه ادبي ښوونځي تر ټولو مهم استازی وګڼل شي. ده پر (۱۸۶۲م) کال د معاصرو (پارناسانو) په نوم ددې شاعرانو د شعرونو یوه ټولګه خپره کړه، څرنګه چې دا کتاب د لوستونکو خوښ شو، تر یو مهال وروسته یې د هغې دویم او درېیم ټوک هم پسې خپاره کړل، ورو ورو دا شاعران د (پارناسیانو) په نامه یاد شول. په پای کې د (اندره تریو) په نامه یوه کره کتونکي، په خپل یوه اثر کې چې (پارناسیانو) شاعرانو ته یې ځانګړی کړی و. د (پارناسیزم) اصطلاح وکاروله.

۱۳- امپرسیونیزم:

دغه ګړنه له فرانسوي کلمې (impression) څخه اخیستل شوې چې مانا یې (خاطره، تاثر) کېږي. نوموړی نوم یې په (پاریس) کې د انځورګرۍ له یوه مکتب څخه اخیستی دی. دا د پانګوالۍ ادب یو هنري ادبي مکتب پېژندل شوی، چې د نولسمې پېړۍ په (۲۰) کلونو کې رامنځته شو، په وروستیو دېرشو کلونو کې، چې د شلمې پېړۍ پیل و، دغه ادبي مکتب په غربي هېوادونو کې وده وکړه. ددې ادبي مکتب پلویان د هنر او ادب دنده، د لیکوال او هنرمند هغه احساسات، خیالات او خاطرات بولي، چې دی ورڅخه اغېزمن شوی وي او د انځورګرۍ په بڼه یې لیدونکو ته وړاندې کوي. دا ادبي مکتب یا جریان یو څه ناتورالیزم او ریالیزم ته ورنږدې دی، د ژوند ریښتینې انځورګري کوي او فردي احساس د فورم په مبالغې کې څرګندوي.

۱۴- کونستروکتیویزم:

دا ګړنه د لاتیني ژبې له (construcio) څخه چې مانا یې (جوړونه) کېږي، اخیستل شوې ده. نوموړی ادبي مکتب تر لومړۍ نړیوالې جګړې وروسته رامنځته شوی دی.

د ادب او هنر د مفکورې او فکري مضمون له ټولنیز ارزښت څخه سترګې پټوي. ددې ښوونځي د منځته راتلو وخت د طبیعي علومو

www.ael.af

او تخنیک د بریو وخت ګڼل شوی دی، پلویانو ته یې همدا ویل کېدل چې باید پوهې او تخنیک ته درناوی وشي؛ که دغه پوهه (علم، تخنیک) د هرې ټولنیزې طبقې په لاس کې وي. ددې ادبي مکتب پلویانو فکر کاوه چې د زړې نړۍ ادب او هنر زاړه شوي دي اوس نه پکارېږي. د زړو شیانو ځای اوس نوي ماشین، نوي تخنیک او نورو پرمختیاوو نیولی دی. دوی وایي چې زموږ د وخت هنري اثار همدغه پرمختللی ماشین ګڼل کېږي. دغه ډله لومړی، پر (۱۹۲۴-۱۹۳۰م) کال په پخواني شوروي اتحاد کې جوړه او د (کونستروکتیویستانو مرکز) تر سرلیک لاندې یې فعالیت کاوه. د دوی په ادبي هنري اثارو کې د (کونسترکتیویزم) اغېزې موجودې وې، خو وروسته بیا د هغو په هنري اثارو کې هغه ناوړې اغېزې ژر له منځه ولاړې او ډېر ښه هنري اثار ایجاد کړل.

۱۵- اوربانیزم:

له لاتیني کلمې (اوربان) څخه چې (ښاري) مانا ښندي، را اخیستل شوې کلمه ده. فرانسوي اوربانیزم د شلمې پېړۍ د دویمې لسیزې په شاوخوا کې رامنځته شوی و.

یوه پانګواله تیوري ده، چې غواړي ټوله کلیوالي مادي او معنوي شتمني باید په لویو ښارونو کې تمرکز ومومي او د باندو او کلیو په زیان ګام اوچت کړي. دوی په هنر او ادب کې پانګوالي نظام، په

لویو ښارونو کې صنعت، تجارت، ترانسپورت او د تخنیک حرکت ستایي. د انسان پر ځای ماشین ته ارزښت ورکوي او د پانګوالۍ سندرې وایي.

۱۶- دادایيزم:

نوموړې ګړنه له فرانسوي کلمې (Dadaisme) **څخه اخیستل** شوې ، مانا یې (د لرګي اس) ده. دغه ادبي مکتب د لومړۍ نړیوالې جګړې پر مهال پر (۱۹۱۸م) کال ایجاد شوی دی. ډېر دوام یې نه دی کړی، دې ادبي مکتب په شعر کې د بې مانا الفاظو او تصویرونو راوړل دود کړي او د مفاهیمو او انځورونو افاده یې خورا کمزورې وه. (دادایيزم) بیا په سویس کې د انارشیستو روڼ اندو ترمنځ او د هغو په شکل کې رامنځته شوی و. په فرانسه کې تر جګړې وروسته، فرانسوي دادیستانو د داسې هنر او ادب ناري سورې وهلې چې له خپلې ملي دندې څخه بې برخې وي. په فرانسه کې یې بیا د میلیتاریزم او پانګوالي نظام پر وړاندې څرګندونې کولې.

۱۷- اونانیمیزم:

فرانسوي کلمه ده له (unanime) اخیستل شوی مانا یې (متفق، یووالی) ده، دې ادبي جریان د بشرپالنې تبلیغ کاوه.

www.ael.af

۱۸- ویریزم:

دا کلمه له لاتیني ریښې ویروس (verus) او له ایټالیایي ژبې (vera) څخه اخیستل شوې ده، مانا یې (رښتیا- ریښتوني) کېدی شي.))(۱۴: ۲۵۳-۲۵۲).

د نړیوالو ادبي ښوونځیو ترڅنګ، په پښتو او دري ژبو کې هم د ځینو ادبپوهانو او کره کتونکو په باور او نظر یو شمېر ادبي ښوونځي شته، که څه هم د دې ښوونځیو په باب د نظر اختلاف شته، چا د ښوونځیو، چا د سبکونو او چا هم د ادبي جریانونو په نومونو یاد کړي دي، دلته به د دې ښوونځیو په باب هم لنډه رڼا واچوو:

ب- پښتو ادبي ښوونځي:

((مخکې تر دې چې د پښتو ځینې ادبي ښوونځي در وپېژنو، باید ووایو چې د پښتو، د ادبي جریانونو او مکتبونو په باب تراوسه بشپړ، منظم او اکاډمیک څېړنیز کار نه دی شوی او په دې باب نورو ډېرو څېړنو ته اړتیا لیدل کېږي. کله چې د پښتو د ادبي تاریخ زرینې پاڼې را اړوو د ځینو داسې سترو ادبي جریانونو بېلګې مخې ته راځي چې د ادبي مکتب بنسټیزې ځانګړنې په کې څرګندې دي، زموږ پیاوړو څېړونکو او ادبپوهانو په خپلو لیکنو کې دغه ادبي جریانونه د پښتو ادبي ښوونځي بللي او نومولي دي)) لکه څنګه چې مو پورته یادونه وکړه، ځینو نورو بیا دا ادبي سبکونه بللي

او ځینو ورته د ادبي جریانونو نوم ورکړی دی. د نظر له دې اختلاف سره مورږ غواړو په نسبتاً معموله مانا دا جریانونه، ښوونځي یا سبکونه دلته دادبي ښوونځو تر نامه لاندې په لنډه توګه در وپېژنو:

۱- روښاني ادبي ښوونځی:

دغه ادبي مکتب د لسمې هجري پېړۍ په دویمه نیمایي کې رامنځته شوی، بنسټګر یې پیاوړی عالم او لیکوال بایزید روښان دی. نوموړي د خپلې تصوفي او عرفاني لارې د تبلیغ او خپراوي لپاره فرهنګي هلې ځلې پیل کړې. په لیکنو کې یې ځانګړې لاره او سبک رامنځته کړ، ډېر پلویان یې وموندل، هغوی دده لاره تعقیب کړه او دغسې روښاني ادبي تصوفي ښوونځی جوړ شو. ددې ښوونځي د پیاوړو لیکوالو او شاعرانو په ډله کې دا لاندې نومونه د یادونې وړ دي:

ملا ارزاني، علي محمد مخلص، دولت لواڼی، ابابکر کندهاری، واصل روښاني، میرخان روښاني، میرزا خان انصاري، اورکزی، قادر داد او نور...

ادبي ځانګړنې:

۱-د تصوف او عرفان پېچلو مسایلو او اصطلاحاتو په پراخه کچه پښتو ادب ته لاره کړې. یا په بله وینا: عرفان د یو مسلک په توګه پښتو ادب ته راغلی دی.

۲-د عربي او فارسي شاعرۍ زياتره شکلي فورمونه، لکه: قطعه، رباعي، قصيده او نور پښتو ادب ته راننوتي او شاعرانو د عربي او فارسي ژبو د شاعرانو په څېر مردف دېوانونه جوړ کړي دي.

۳-په نثر ليکنو کې مسجع نثر رواج شوی دی.

۴-اخلاقي او ديني مسايل په شعر او ادب کې زيات شوي، حماسي او ملي روحيه په کې ډېره تتته او کمزورې ښکاري.

۵-دا چې ددې دورې زياتره ليکوال او شاعران د هند پر ځمکو اوسېدلي او يا هلته تللي راغلي دي، د هندي فرهنګ اغېزې پرې جوتې ليدل کېږي.

۶- پر پښتو ادب د عربي او فارسي ادب اغېز ډېر زيات شوی دی. ددې دورې ليکوالو او شاعرانو په خپله هم په عربي او فارسي ژبو اثار ليکلي او هم يې ژباړې ترې کړې دي.

۲- خوشال ادبي ښوونځی:

دغه ادبي ښوونځی کله کله په ادبي څېړنو کې د ((خټکو ادبي مکتب)) په نوم هم ياد شوی دی. په يوولسمه هجري پېړۍ کې منځته راغلی او بنسټ ايښودونکی يې د پښتو ژبې پياوړی شاعر او ليکوال، د تورې او قلم خاوند (خوشال خان خټک) و.

د نوموړي ادبي لاره دده زامنو، لمسيانو او نورو پلويانو د زړه په وينه او مينه پاللې او (خوشال ادبي مکتب) يې جوړ کړی دی.

ددې مکتب نوميالي پلويان: اشرف خان هجري، عبدالقادر خان ختک، سکندر خان ختک، صدرخان ختک او نور دي. د خوشال د کورنۍ پر غړو سربېره نورو ګڼو شاعرانو هم د خوشال ادبي ښوونځی پسې تعقيب کړ.

ادبي ځانګړنې:

۱-پښتو ادب يو نوي پرمختيايي پړاو ته داخلېږي او د ودې او پراختيا لپاره يې شعوري هڅې پيل کېږي.

۲-د مسجع او متکلف نثر پرځای ساده، روان او د خلکو محاورې ته نږدې نثر ليکنه پيل کېږي او د ختکو ځانګړی سبک رامنځته کېږي.

۳-په شاعرۍ کې حماسي، رزمي او ملي روحيه ډېره پياوړې کېږي او د پښتنو له ټولنيز ژوند انه رنګ اخلي.

۴-پښتو شعر د مضمون له پلوه بشپړېږي. پر پخوانيو عشقي، عرفاني، وعظيه او اخلاقي موضوعاتو سربېره د ټولنيز ژوند بېلابېل موضوعات، تاريخي پېښې، پر ټولنه انتقاد، له وطن او

www.ael.af

قوم سره د ميني احساسات په شعر او ادب کې په پراخه کچه منعکس کېږي.

۵-پښتو ادب ته د شرقي شاعرۍ ټول انواع؛ پر غزل، قصيدې، رباعي، مثنوي او مربع سربېره چې موږ يې تر دې دمخه دوره کې هم نمونې لرلې، مسدس، مثمن، ترکيب بند، ترجيع بند، ذوالقافيتين او نور ډولونه په پښتو شاعرۍ کې په پراخه کچه رواج مومي.

۶-د پښتنو ملي کيسې (لکه ادم خان او درخانۍ، دلی او شهۍ) وليکل شوې، له نورو ژبو څخه هم ډېرې کيسې وژباړل شوې او د پښتو د کيسه ييز او حکايتي ادب پانګه درنه شوه.

۷-ددې دورې ادبيات د موضوع د رنګارنګۍ او هنري ارزښتونو له پلوه ښه بډايه او د سيمې له ادبياتو سره د سيالۍ جوګه شول.

۸- ددې دورې شاعران پر خپلې مورنۍ ژبې سربېره په فارسي ژبه هم شعرونه ويل.

۳- رحمان بابا ادبي ښوونځی:

د پښتو پياوړي شاعر رحمان بابا د يو ځانګړي تصوفي عرفاني ادبي سبک خاوند و، پر همدې وجه هغه له زيات ټولنيز مقبوليته برخمن شو، پر خپل وخت او راوروسته زمانه کې يې ډېر پلويان وموندل چې د بابا ادبي لاره يې تعقيب او د وخت په تېرېدو يې د يو

ادبي ښوونځي بنه غوره کړه، چې په ادبي څېړنو کې د رحمان بابا تصوفي عرفاني ادبي ښوونځي په نوم یاد شوی دی.

ددې ادبي ښوونځي نومیالي پلویان: یونس خیبري، معز الله مومند، اخون ګدا، حافظ الپوري، میا نعیم متي زی، عبدالعظیم رانېزی، عبدالرحیم هوتک، مطیع الله او نور دي.

ادبي ځانګړنې:

۱-ددې ادبي مکتب پلویان زیاتره د اخلاقو او نصایحو د بیان خواته ډېره پاملرنه کوي.

۲- په ساده، روانه، خوږه او رنګینه ژبه د تصوف او عرفان د پېچلو مسلو بیانول، د ددې ادبي ښوونځيستره ځانګړنه ده.

۳- ددې ادبي ښوونځي له لارې د عربي او فارسي ژبو کلمات، اصطلاحات، تشبیهات او استعارات پښتو شاعرۍ ته هم راننوتې دي.

۴-د پښتو شعر وده موندلې او ډېرو شاعرانو د خپلو اشعارو دېوانونه ترتیب کړي دي.

۵-په دې ادبي ښوونځی کې د پښتني چاپېریال خپل رنګونه په ځلېدو دي او د هندي سبک اغېزې په کې ډېرې نه لیدل کېږي.

۶-د دې ادبي ښوونځی د پلویانو شاعرانو په ځینو اشعارو کې د هنر او شاعرانه خیالونو نړۍ خپلې ځانګړنې لري، انځورونه او خیالونه یې ساده، خو ډېر ښکلي، په زړه پورې او له لوړ ادبي معیاره برخمن دي.

۷-د دې ادبي مکتب پلویان واقعیتونو ته ډېر پاملرنه کوي او د خیال پلویتوب او تابعیت په کې ډېر زیات دی.

۸-د دې مکتب پلویانو پر پښتو سربېره په فارسي او هندي ژبو هم شاعري کړې ده.

۴- حمید-شیدا ادبي ښوونځی:

د پښتو د نازکخیالۍ ادبي ښوونځی د دولسمې هجري پېړۍ په اوږدو کې د هندي مکتب تر اغېزو لاندې رامنځته شوی دی. بنسټګر یې د پښتو نازکخیاله شاعر عبدالحمید مومند (تر **۱۱۴۷**هـ ق پورې ژوندی) او بشپړونکی یې کاظم خان شیدا (**۱۱۳۵-۱۱۹۴**هـ ق) ګڼل شوی دی.

سره له دې چې د دوی دواړو ادبي سبکونه یو له بله څه نا څه توپیر او تر یوې اندازې بېلې ځانګړنې لري او له زماني پلوه هم یو له بله څو لسیزې وړاندې وروسته دي، خو دا چې دواړه د هندي سبک د لږو یا ډېرو اغېزو په منلو دنازکخیالۍ لاره تعقیبوي او د ډېرو پیاوړو ادبي سبکونو خاوندان کېږي، د خپل وخت یا وروسته زمانې ډېر

www.ael.af

شاعران د دوی د ادبي لارې پلویتوب کوي، د دغو بېلابېلو سبکونو له ګډون څخه یو ادبي ښوونځی منځته راځي چې په ادبي څېړنو کې د ((حمید او شیدا د نازکخیالۍ ادبي ښوونځی)) نوم ورکړل شوی دی.

ددې ادبي مکتب پیاوړي استازي پر (حمید مومند) او (کاظم خان شیدا) سربېره چې ددې مکتب بنسټګر بللي شوي، قلندر اپریدی، محمدي صاحبزاده، حنان بارکزی، کامګار خټک، بېدل هشتنغری، علي خان او نور دي.

ادبي ځانګړنې:

۱-اوچت تخیل، نازکخیالي، نوښت، نادرې استعارې او تشبیه ګانې ددې ادبي ښوونځي بنسټیزه ځانګړنه ده.

۲-ددې ادبي مکتب پیروان غزل ویونکي دي او دغه ادبي ډول یا فورم یې کمال ته رسولی دی.

۳-د اشعارو موضوع زیاتره د مینې او محبت مسایلو ته وقف شوي؛ شعرونه یې له سوزو سازه ډک دي.

۴-سره له دې چې دا ادبي ښوونځی د هندي مکتب تر اغېز لاندې رامنځته شوی، پښتني ژوند او چاپېریال هم په کې په خپله بڼه انځور شوی، استعارې او تشبیه ګانې یې په دغه خم کې رنګ شوي دي.

۵-د خیال پر نازکۍ او د مانا پر باریکۍ سربېره په الفاظو او عبارتونو کې د ښکلا، سوز او ساز پیداکول، ددې مکتب غوره ځانګړنه ده.

۶- ددې ښوونځي په شعرونو کې متلونه، عامې محاورې او سیمه ییزه اصطلاحات ډېر استعمال شوي دي.

۷-د فارسي ژبې او ادب اغېزه هم ددې مکتب پلویانو منلې ده.

۸-حکایتي ادب او له نورو ژبو، په ځانګړې توګه له فارسي څخه ژباړو ډېر عمومیت موندلی دی.

ج- فارسي ادبي ښوونځي:

نومیالي ادیب ملک الشعرا بهار په خپل مشهور اثر (سبک شناسي) کې په فارسي شاعرۍ کې په عامه توګه دا څلور ادبي مکتبونه ښودلي دي:

۱-خراساني ادبي ښوونځی

۲-عراقي ادبي ښوونځی

۳-هندي ادبي ښوونځی

۴-د مراجعت دورې ادبي ښوونځی

مخکې تر دې چې دا پورتني ادبي مکتبونه په لنډه توګه دروپېژنو، دلته یو ځل بیا ددې خبرې یادونه ضروري بولو چې دا یاد شوي ادبي

مکتبونه په زیاترو پخوانیو ادبي څېړنو کې د (ادبي سبکونو) په نوم یاد شوي، خو ځینې ادبپوهان دا یوه تېروتنه ګڼي چې په ادبي څېړنو او لیکنو کې پرله پسې تکرار شوې او اوس هم زموږ د ېر لیکوال ادبي مکتب او سبک نه سره توپیروي او یو د بل پرځای یې استعمالوي، حال دا چې دواړه ځانګړې ادبي اصطلاح ګانې دي، دا ادبي جریانونه ادبي مکتبونه وو چې هر یوه په پراخو جغرافیوي ساحو کې نفوذ درلود او د ځانګړو ادبي سبکونو د پلویانو له یو ځای کېدو څخه رامنځته شوي او تر پېړیو یې دوام موندلی دی.

۱- خراساني ادبي ښوونځی:

دې ادبي مکتب ته کله کله ترکستاني ادبي مکتب هم ویل شوی دی. دغه ادبي مکتب په خپله پراخه لمن ک د فارسي شعر جریان له معلومې ابتدا او پیلامې نه راپد ېخوا د اوومې هجري پېړۍ تر نیمايي پورې رانغاړي او د طاهریانو، صفاریانو، سامانیانو، غزنویانو، غوریانو، سلجوقیانو او... د واکمنیو د بېلابېلو پېړیو په پوړیو کې د ځلاندو او پیاوړو ادبي بهیرونو څرګندويي کوي. ددې ښوونځي په پلویانو کې: د فردوسي، فرخي سیستاني، خواجه عبدالله انصاري، حکیم ناصر خسرو بلخي، مسعود سعد سلمان، سنايي غزنوي، انوري، خاقاني، نظامي ګنجوي، شیخ فریدالدین عطار او نورو نومونه د یادونې وړ دي.

www.ael.af

ادبي ځانګړنې:

۱- واکمنو او نورو زورواکو ته د زیاتو مدحو د ستاینو او قصایدو ویل.

۲-په شعر کې د کیسو او حماسو رواجېدل، لکه د فردوسي (شاهنامه) او د (خمسه نظامي) ځینې مثنوي ګانې.

۳-د غزل او اخلاقي شعرونو کموالی.

۴-په شعر کې د درنو او ثقیلو کلمو، اوږدو او مشکلو بحرونو کارول.

۵-لفظي او بدیعي صنایعو ته لږه پاملرنه او د شعري سبک ساده‌والی.

۲- عراقي ادبي ښوونځی:

دا د فارسي ژبې د بر په زړه پورې ادبي مکتب ګڼل شوی، چې د اوومې هجري پېړۍ له نیمایي څخه د لسمې هجري پېړۍ تر وروستیو پورې یې د دري ژبې په حدودو، په ځانګړې توګه د افغانستان او ایران په ځینو برخو کې، دوام موندلی دی.

ددې مکتب په نومیالیو پلویانو کې: مولانا جلال الدین بلخي، سعدي شیرازي، امیر خسرو دهلوي، مولانا عبدالرحمن جامي،

حافظ شیرازي، کمال خجندي، بابا فغاني شیرازي، وحشي باقفي او نور د یادونې وړ دي.

ادبي ځانګړنې:

۱-په دغه ادبي مکتب کې غزل ډېر د پاملرنې وړ ګرځېدلی دی.
۲- ادبي بدیعي صنایع او د شعر بېلابېل اصناف او ډولونه رواج شوي.
۳-عرفاني او تصوفي افکارو په شعر کې ډېر او ژور منعکس شوي دي.
۴-عربي لغات او اصطلاحات فارسي ژبې او ادب ته ډېر راننوتي دي، خو ددې مکتب د پلویانو د ځانګړي مهارت له مخې په شعر او ادب کې کومه پېچلتیا نه پېښوي.
۵-ددې ښوونځي د پلویانو په شعرونو کې معنوي صنایع، کنایه، ابهام او تمثیل، تشبیه او استعاره ډېر کارول شوي دي.
۶-د شعر او ادب لفظي او معنوي ځانګړنو ډېره پیاوړتیا موندلې ده.

۳- هندي ادبي ښوونځی:

د فارسي شعر او ادب دغه ښوونځی د لسمې هجري پېړۍ له پایه یا د یوولسمې هجري پېړۍ له پیل څخه رامنځته شوی، تر دولسمې پېړۍ پورې یې په ایران او تر ډېره پورې په هندوستان، افغانستان او نورو سیمو کې دوام کړی دی.

ددې ادبي ښوونځي په پياوړو او نوميالیو پلويانو کې د: عرفي شيرازي، غني کشميري، صايب تبريزي، ميرزا عبد القادر بېدل، ميرزا اسد الله غالب او نورو نومونه د يادونې وړ دي.

ادبي ځانګړنې:

۱-د نويو او تازه خبرو لپاره هڅه.

۲-مضمون پنځونه.

۳-د لفظي او معنوي صنعتونو په زيات استعمال سره د وينا پېچلتيا او کږکېچ.

۴-په مبالغه کې غلو او افراط.

۵-د مضمون او تشبيه د رامنځته کولو لپاره له چاپېريال څخه ګټه اخيستنه.

۶-د ارسال المثل صنعت زياته کارونه.

۷-د تخيل زياته ژورتيا.

۴- مراجعت ادبي ښوونځی:

دغه ادبي ښوونځی د دولسمې هجري پېړۍ په وروستيو کې په اصفهان کې رامنځته شوی دی. ددې مکتب پلويانو هڅه وکړه چې ځان د هندي ښوونځي له پېچلتيا څخه وژغوري او د هغوی خلاف مضامين او موضوعات په ساده ژبه بيان کړي.

ددې چارې لپاره دوی بېرته د فارسي ادب لرغونو مکتبونو (خراساني او عراقي) ته مخه وکړه، نو ځکه ورته د مراجعت يا ((بازګشت)) ادبي ښوونځی وايي. ددې مکتب زياترو پلويانو به د (سعدي شيرازي) او يا (حافظ) په پيروۍ شعرونه ويل.

ددې ادبي مکتب په سر لارو کې د (سید محمد شعله اصفهاني) (۱۱۲۰هـ ق مړ) (میرزا محمد نصیر اصفهاني) (۱۱۹۲هـ ق مړ) (میر سید علي مشتقا اصفهاني) (۱۱۷۱هـ ق مړ) او نورو نومونه د یادونې وړ دي. (۲۲: ۸۲-۹۲).

همدارنګه یو شمېر نور ادبي ښوونځي، سبکونه او ادبي جریانونه په ختیځ او لویدیځ کې رامنځته شوي چې دا ځو یې موږ داساسي بېلګو په توګه یاد کړل او د ټولو څېړل یې د یو جلا اثر د لیکلو ایجاب کوي. د ځینو ادبپوهانو په نظر ادبي ښوونځي د کره کتنې له ښوونځیو یا ډولونو سره ډېر ارتباط لري. د همدې ښوونځیو د اصولو، معیارونو او پرنیسپونو له لارې یو ادبي اثر څېړل کېږي، همدا ښوونځي دي چې کره کتنې ته لید لوري، تګلوري او پرنیسپونه ټاکي. ځینو څېړونکو خو ان ادبي ښوونځي د کره کتنې د ښوونځیو او ډولونو مترادف بللي دي، موږ دلته دا څېرکی ځکه تر ډېره حده ادبي ښوونځیو ته ځانګړی کړ چې کره کتونکي ته د مرستې لاس ورکړي چې یو اثر په اسانۍ سره تحلیل او وارزوي او دا ورته څرګنده کړي چې کوم ادبي اثر د کومو ځانګړنو د شتوالي له امله له کوم ادبي ښوونځي سره اړه پیدا کوي. لوستونکو سره هم د ادبي ښوونځي معرفي دا مرسته کوي چې له بېلابېلو ادبي جریانونو، لیدلورو او تګلورو سره اشنا شي.

د څلورم څپرکي لنډيز

تر اوسه پورې چې د کره کتنې په باب بېلابېل اثار چاپ شوي دي، په هغو کې اکثرو د کره کتنې ښوونځي او ډولونه څنګ په څنګ څېړلي دي. خو ځينو ادبپوهانو بيا د کره کتنې ډولونه جلا څېړلي دي او ادبي ښوونځي جلا ، په هر ترتيب په هر ادبي ښوونځي کې د کره کتنې ځرکونه ليدل کېږي. ځينو بيا خپله د کره کتنې ډولونه د يو ځانګړي ډول او کله هم د يوه ښوونځي په توګه څېړلي دي. په دې ډول د کره کتنې ډولونه، ښوونځي او همدارنګه د ادبي ښوونځيو څېړنې ته لا زياته اړتيا ده. کره کتونکو او ادبپوهانو د ادبي ښوونځيو په لړ کې ګڼ شمېر ادبي ښوونځي پېژندلي، چې ځينو ته يې موږه اشاره وکړه. دا هغه ښوونځي دي چې په نړۍ کې د زمانې په بهير کې رامنځته شوي او زيات مطرح دي:

کلاسيزم: دا هغه هنري ادبي ښوونځی دی، چې د اروپا د هنر او ادبياتو په ډګر کې يې لږ و ډېر درې پېړۍ (له پنځه لسمې تر اته

www.ael.af

لسمي پېړۍ) پورې رواج درلود. د لرغونې زمانې د اثارو مطالعه او تقليد ددې ښوونځي ځانګړنه ده. (بوالو)، (پاسکال)، (لافونتن)، (جان مليتون)، (درايدن)، (الفيري) او (ګلدوني) ددې ښوونځي غوره استازي دي.

رومانتيزم: دا هغه ادبي ښوونځی دی چې د اتلسمې پېړۍ په پای کې د کلاسيک ادبي ښوونځي د مخالفت له امله په اروپا کې رامنځته شو. لوړ تخيل، د ښکلا ستاينه، د خيال او فکر ازادي ددې ښوونځي ځينې ځانګړنې دي.

رياليزم: دغه ادبي ښوونځي د نولسمې پېړۍ تر لومړۍ نيمايي وروسته په اروپا کې رواج وموندهاو د اروپا د خلکو پاملرنه يې له خيالي او رومانتيکو افکارو څخه د ژوند واقعيتونو ته واړوله. عيني واقعيتونه او د ژوند پېښې لکه څنګه چې دي، په دې ښوونځي کې همغه شان منعکسېږي.

ناتوراليزم: دا ادبي مکتب د نولسمې پېړۍ په پای کې په فرانسه کې رامنځته شو او د شلمې پېړۍ تر لومړيو يې دوره وده او پراختيا وکړه. ددې ښوونځي پلويانو باور درلود، لکه څنګه چې علمي مسايل څېړل کېږي، دغسې بايد د ليکوال اثار هم د هغه د ژوند او چاپېريال د شرايطو په رڼا کې تر څېړنې او کره کتنې لاندې ونيول شي.

سمبولیزم: دا هغه ادبي ښوونځی دی چې د نولسمې پېړۍ په پای کې د (ریالیزم)، (ناتوریالیزم) او (پارناس) ادبي مکتبونو پر خلاف، په فرانسه کې رامنځته شو. دا ښوونځی په شعر کې هېڅ ډول قید و بند نه مني. دوی په رمز، نښو او اشارو کې خپل مفهوم وړاندې کاوه.

د پورتنیو ښوونځیو ترڅنګ د سور ریالیزم، اګزسیتانسیالیزم، سینتمنتالیزم او ځینې ښوونځي هم ډېر مطرح دي.

په پښتو او دري ژبو کې هم یو شمېر ادبي ښوونځي مطرح دي. په پښتو کې د روښان ادبي ښوونځی، د خوشال ادبي ښوونځی، د رحمان بابا ادبي ښوونځی، د حمید-شیدا ادبي ښوونځی مطرح دي. په فارسي کې بیا خراساني، عراقي، هندي او د مراجعت ادبي ښوونځی ډېر زیات مطرح دي.

پر دې سربېره ځینې نور ادبي ښوونځي هم د زماني په بېلا بېلو پړاوونو کې مطرح وو، لکه فورمالیزم، پارناس، امپرسیونیزم، کونستروکتیویزم، اوربانیزم، دادایزم، نانیمیزم او نور... چې موږ ورته پر خپل ځای نغوته وکړه.

د څلورم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

۱-په لویدیځ کې کوم ادبي ښوونځي زیات مطرح دي؟

۲-پښتو کې د مطرحو ادبي ښوونځي نومونه واخلئ؟

۳-د خوشال بابا د ادبي ښوونځي ځانګړنې په ګوته کړئ؟

۴- په فارسي ژبه کې د عراقي ادبي سبک ځانګړنې په ګوته کړئ؟

۵-د کلاسیزم او رومانیزم ادبي ښوونځیو غټې ځانګړنې کومې دي؟

۶-د ریالیزم او ناتوریالیزم ښوونځیو مخکښان څوک دي؟

۷-سور ریالیزم او اګسزسیتانیسالیزم ادبي ښوونځي چا رامنځته کړل؟

۸-د خوشال، رحمان بابا او حمید ادبي ښوونځیو پلویان څوک دي؟

۹-په فارسي ادب کې کوم ښوونځي زیات مطرح دي؟

۱۰-د هندي ادبي ښوونځي ځانګړنې څه دي او پلویان یې څوک دي؟

سپارښتنې

- هر محصل دې په دې څپرکي کې یو یاد شوی ادبي ښوونځی په خپله خوښه انتخاب او د هغه په باب دې تفصیلي لیکنه وکړي.
- هر زده کوونکی دې د خوشال، رحمان بابا او حمید په پلویانو کې د یوه تن اثار تحلیل او وارزوي.

www.ael.af

پینځم څپرکی

کره کتنه په پښتو ادب کې

لکه څنګه چې مو په تېرو برخو کې یادونه وکړه ادبي کره کتنه تر ادبیاتو وروسته رامنځته کېږي. که پر یوه مهال هم رامنځته شي، نو لومړی به یو ادبي اثر وي او بیا کره کتنه. که ادبي اثر موجود نه وي، نو کره کتنه به پر څه شي وشي؟ د یوه ادبي اثر تر لیکنې او د ادبي تجربو تر مسلسل تکرار وروسته د کره کتنې اړتیا پیدا کېږي، یو ادبي اثر هم هغه وخت د یوه فورم بڼه خپلوي چې ډېر اثار په یوه واحده بڼه تر ځینو ورته اصولو، قواعدو او معیارونو لاندې ولیکل شي. کره کتنه هم د یوه علم په توګه د یو ډول اصولو او پرنسیپونو مجموعه ده، چې اساس یې خپله د یوه ادبي اثر په اصلي جوهر کې خوندي دی. پښتو شفاهي ادبیات طبعاً تر لیکنیو ادبیاتو دمخه راټوکېدلي دي. ګړنی کره کتنه هم تر لیکنۍ هغې دمخه رامنځته شوې، خو څرنګه چې ګړنۍ کره کتنه ګړنۍ وي، نه لیکنۍ، ځکه خو یې اوس موږ کومې لیکنۍ بېلګې په لاس کې نه لرو. البته په

پښتو ګړني ادب کې د محتوا له پلوه د کره کتنې ډېر ځرکونه لرو. دلته غواړو د تاريخي تسلسل له مخې په پښتو ادب کې کره کتنې بهير ته کتنه وکړو. دلته غواړو د تاريخي تسلسل له مخې په پښتو ادب کې د کره کتنې بهير ته کتنه وکړو.

الف- پخوانۍ دوره:

پښتو ليکنی ادب چې ځرګنده بېلګه يې د امير کروړ سوري له شعره پيلېږي، محتوايي پانګه يې وياړنه ده، تر هغه وروسته په منظوم ادب کې ځينې داسې شعرونه شته چې په خپله محتوا کې د نقد تومنه لري، د (شيخ رضي لودي) او (نصر لودي) شعري مناظره يا تبادله هغه بېلګه ده چې د انتقاد، نيوکې او کره کتنې ځرک په کې شته. د دې کلام بېلګې دا دي:

د شيخ رضي لودي د کلام بېلګه:

((د الحاد په تور دې ترپلل
مورږ رونلې په زيارنه
لرغون ولې ګروهېدلې
هغه ګروه دې اوس اړه کړ
لودي ستا په نامه سپک شو
نصره نه مو يې له کهاله
زمورږ رغا ده ستا له ګروهه

ګروه دې زمورږ وکوراوه
تا په تور وتوراوه
چې دې ګوښې اړاوه
چې پلرو دې رڼاوه
که هر څو مو درناوه
لودي نه يې په کاوه
د ورځلوی په رغاوه.))
(۲۸: ۷۰).

www.ael.af

د پټې خزانې له مخې شيخ رضی لودي، د شيخ حميد لودي د پاچاهۍ په زمانه کې د اسلام د مقدس دين د تبليغ لپاره پښتونخوا ته تللی، دی دوه کاله په کسي غره کې ګرځېده او ډېر خلک يې مسلمانان کړل. شيخ رضی لودي ته دا مهال خبر رسېدلی و، چې دده د تره زوی (نصر لودي) له اسلامه اوښتی او د الحاد لاره يې غوره کړې ده، نو ځکه يې پورتنی شعر ورته وو ايه. کله چې دده دا شعر (نصر لودي) ته ورسېد، نو هغه ژر غبرګون وښود او دده د شعر په ځواب کې يې دا شعر وو ايه:

((د الحاد په تور تورن شوم　　زه لرغون خو ملحد نه يم
زما دښنه هسې تورا کړي که ملحد يم د دښنه يم
له اسلامه نه تر پلمه　　تورانو ځخه په ترپله يم
ګروه مې هغه لرغون دی　　اوس هم کروړ په لرغونه يم
د اسلام پر هسک به ځلم　　و تورانو ته تياره يم
د لودي زوی سنتي يم　　د حميد له لوړ کهاله يم
توراني دښن چې وايي　　زه له ګروهه په اړه يم
دا يې تور تاسې دروهوي　　زه مومن ستاسې په تله يم
د دښنو ويناوې مغره　　زه لودي يمه څو زه يم.))

(۲۸: ۷۲).

www.ael.af

دا دواړه نظمونه چې د سوال و ځواب په بڼه راغلي، په پښتو لرغونو نظمونو کې هغه نظمونه دي چې پر يو بل په کې نيوکې، تنقيد او د هغو معقول ځوابونه ليدل کېږي.

د ابو هاشم ابن زيد السرواني په لومړنۍ منظومه ژباړه کې هم د نقد ځرک شته:

((ژبـــه هـــم ښـــه وينـــا کانـــدي چـــې يـــې وينـــه
د خاونــــــد پــــــه لاس کـــــې زر او درهمونــــــه
ژبـــــور ورلـــــه ورځـــــي وينـــــا يـــــې اوري
د درهـــــم خاونـــــدان تـــــل وي پـــــه وياړونـــــه
کـــــه درهـــــم يـــــې ځنـــــې ورک ســـــو ســـــي نتلـــــی
پـــــر نـــــرۍ يـــــې وي پـــــه خـــــړو پېژندنـــــه
کـــــه بـــــدای ســـــوښي وبـــــولي خلـــــک وايـــــي
دا وينـــــا ده رښـــــتاينه لـــــه رښـــــتونه
کـــــه بېـــــوزلی ووايـــــي رښـــــتيا خبـــــره
نـــــور ووايـــــي دا خـــــو ســـــوښي دی تېرونـــــه
هـــــو درهـــــم ښـــــندي هـــــر چـــــا لـــــه لويـــــه برخـــــه
د درهـــــم د خاونـــــد هـــــر ځـــــای پرتمونـــــه
درهـــــم ژبـــــه ده کـــــه څـــــوک ژبـــــور کېـــــږي
ده وســـــله کـــــه څـــــوک پـــــرې کانـــــدي قتالونـــــه)) (۳۰: ۷).

www.ael.af

په دې ژباړل شوي شعر کې د ټولنې د افرادو له خوا ، مادي شیانو ، پیسو او مالي پانګې ته پر زیات احترام، سرټیټی او ارزښت نیوکه شوې ده، شاعر، خلک اخلاقي ارزښتونو ته رابولي او په ټولنه کې د مادیاتو پر نامعقول رول باندې نیوکه کوي. که څه هم دا شعر یوه عراقي شاعر (محمد ابن خلاد) ویلی دی، محتوا یې هم د هغه وخت د عربي ټولنې ټولنیزو واقعیتونو ته ورګرځي، خو شاعر دا سې ټاکلې محتوا ته اشاره کړې، چې په هره ټولنه کې د همدې یوشان ارزښت لرونکې ده. له هغه وخته نږدې دولس سوه کاله تېرېږي، خو بیا هم دا محتوا نه ده بدله شوې او تقریباً په همدې بڼه کارول کېږي.

د (شیخ اسعد سوري ویرنه هم د نقد ځینې ځانګړتیاوې لري، له فلکه ګیله، پر ناخوالو انتقاد، له ظلمه فریاد او نور هغه څه دي چې په دې قصیده کې د نقد څرک لګوي:

((د فلــک لــه چــارو څــه وکــړم کوکــار
زمولــوي هــر ګــل چــې خانــدي پــه بهــار
هــر غټــول چــې پــه بیــدیا غوړیــده وکــا
ریــژوي یــې پــاڼې کانــدي تــار پــه تــار
ډېــر مخونــه د فلــک څپېــړه شــنه کــا
ډېــر ســرونه کــا تــر خــاورو لانــدې زار
د واکمــن لــه ســره خــول پرېباســي مــړ شــي
د ببوزلــو وینــې تــوی کانــدي خونخــوار

ځه تېرى څه ظلم کانـدې اى فلکـه !
ستا د لاسه نه دى هېڅ ګل بې له خار
په ويرژلو، لورنه کړې په زړه کړاڼيه
پر نتليو اوروې د غم ناتار
کله غورځوې واکمن له پلازونو
کله کښېنوې په خاورو کې بادار
زموږ پر زړونو دې نن بيا يو غشى وويشت
ودې ژوبلله په دې غشي هزار

پر سوريو باندې وير پرېوت له پاسه
محمد واکمن چې ولاړى په بل دار.)) (۲۸: ۴۰-۴۸).

(شيخ اسعد سوري) د (امير محمد سوري) د دربار شاعر و او کله چې (اميرمحمد سوري) د (سلطان محمود) د لښکرو په لاس اسير او بيا د ډېر ظلم له امله مړ شو، ده دا قصيده ويلې وه، په دې قصيده کې د زماني پر جبر په دې خاطر انتقاد شوى، چې ولې عدل او انصاف په کې نه شته، له فلک نه شکايت شوى چې له دليل پرته تنکي ګلان رژوي. که څه هم دا قصيده په خپل ذات کې يوه ويرنه يا مرثيه ده، خو د قصيدې په منځ کې ګڼشمېر داسې بيتونه شته چې انتقادي او کره کتنيزه روحيه لري.

په لرغونې دوره کې نور هم داسې نظمونه او شعرونه شته چې د نقد څرک ترې لګي، خو اوس راځو منځنۍ دورې ته:

ب- منځنۍ دوره:

د پښتو ادبیاتو منځنۍ دوره له پیر روښان او د هغه د پلویانو د اثارو له مهاله پیلېږي. د روښاني پیر شاعرانو او ناظمانو په کلامونو کې هم د نقد ډېر مواد شته او کله چې د روښاني غورځنګ پر ضد د (اخوند درویزه) تحریک پیل شو، نو بیا د دواړو خواوو له خوا د یو بل پر ضد لیکنې وشوې، خپله د (اخوند درویزه) (مخزن الاسلام)، د (پیر روښان) د (خیرالبیان) پر وړاندې یو غبرګون دی. د روښان او د هغه د پلویانو او همدارنګه د اخوند درویزه او د هغو د پلویانو تنقیدونو اکثره مذهبي محتوا درلودله، اساس یې هم پر مذهبي اساساتو د نظریاتو اختلاف و، ادبي یا هنري برخه یې ډېره بډایه نه وه، خو بیا هم د نثر او نظم په بڼه دواړو خواوو یو پر بل تنقیدونه کړي دي. دغه راز د هر یو پلویان او یو بل هم ارزولي دي.

د روښاني پېر شاعر (دولت لوانی) د (میرزاخان روښاني) په باب وایي:

هېڅ افغان ده غوندې شعر کړی نه دی

دی په خپل عصر کې له هر چا نه بهتر و.

د علي محمد مخلص په باب وایي:

www.ael.af

((شـــاه طبعانو يې زده قدر

ښــه کـلام دُر عــدن دی

هــــمه دان مخلص دولته

ددې درو پـــه سفتن دی.)) (۲۳: ۱۷۰).

د اخونـد درویـزه او د هغـه د پلویـانو لـه خـوا پـر روښـان او د هغـه پـر پلویانو نیوکې زیـاتره د مـذهبي مسـایلو پـر محـور راڅرخـي، کـه پـر اثارو يې هم نیوکې کړي، نو د مذهبي ملاحظاتو له مخې دي، هنري جوهر او یا د کلام د ښکلاییز اړخ له مخې نه وې.

خو کله چې د خوشـال بابـا پېـر تـه راځـو، نـو دلتـه خپلـه خوشـال د یـو مفکر او نوښتګر سترګور کره کتونکي په توګـه څرګـند ېږي، څرنګـه چې خوشـال بابـا د کـره کتنـې پـه برخـه کـې د پـر ګـټـور او اساسـي کـار کړی، نو دلته لازمه ده چې پر کره کتونکي خوشال او دده پر انتقادي روحیې زیات بحث وکړو.

خوشال تر هر چا دمخه کره کتنه له خپله ځانه پیل کړې ده:

((د خوشـال بابـا ژور او تېـز نظـر د ژونـد هـره خـوا او د هنـر بېلابېـل ډګرونه پـه خپـل کـلام کـې رانغاړلـي دي، داسـې يـې کـره کتنـه، نیوکـه او بیا د سمون لاره هم له یاده نه دي ایستلې. خوشال بابـا لکـه څنګـه

www.ael.af

چې د پښتو ژبې او ادب پلار ګڼل کيږي، داسې په علمي، ټولنيز، ادبي او سياسي ډګر کې هم يو ستر او ژور کره کتونکی دی.

له يوې هنري ښکارندې (شعر) څخه رانيولې بيا تر يوې لوړې ټولنيزې پېښې او عمل پورې چې هر يو دده په نظر نيمګړی معلوم شوی، هغو ته يې د انتقاد ګوته نيولې او بيا يې د سمون لاره هم ورپه ګوته کړې ده.

خوشال بابا يو زړور کره کتونکی و، نه يې د چا مدح کوله او نه يې ځانستاينې ته اړتيا لرله، خوشال له فکري، اقتصادي او ټولنيز پلوه په داسې يو دريځ کې و، چې د سالم انتقاد لپاره يې وړ صفتونه او ظرفيتونه لرل، نو ځکه خو ده له خپل ځانه نيولې تر خپلو اولادونو، کورنۍ، قبيلې او ټولو پښتنو پورې څه شی چې په کې د انتقاد وړ وو هغه يې څرګند کړي او نيوکه يې پرې کړې، همداسې يې په ادبي او سياسي برخه کې د سمون او اصلاح لپاره ډېرې نيوکې کړې دي. د خوشال بابا د نيوکې محتوا ځکه پر خلکو ښه لګېږي چې حقيقتونه څرګندوي او د رښتيا ينې پر بنسټ ولاړه ده.

بابا دومره اخلاقي جرئت لري، چې که په ځان کې يې هم نيمګړتيا وي هغه نه پټوي او په ډاګه يې وايي:

((د مغول نمک مې وخوړ شېر پېړۍ
ما د زړو پګې روغې کړې ببېړۍ

www.ael.af

رعيـــت مـــې يو ســـفزيه د رســـت ختـهـک وو
پــه عــزت او پــه حرمــت کــې يــې څــه شــک و
د مغـــــول لپـــاره مـــا تـــوري وهلـــې
پښــتنو بــه راتــه کړې ډېرې کنځلې.)) (۲۹: ۲۸۳).

يادا چې:

چې منصب مې د مغـول خوړ يـو ملـک وم
چې منصب د مغـول نـه شـته اوس ملـک يـم.

خوشال بابا بيا په دويم ګام کې پر خپلو ځينو زامنو او د کورنۍ پر غړو چې دده پر وړاندې په ناحقه راولاړ شوي يا يې نافرماني کړې او يا هم د خپل ولس پرضد ودرېدلي، سخت انتقادونه کړي او د هغو شخصيتونه يې څېړلي، شنلي او څېرې يې ورته څرګندې کړې دي:

((نـــا خلـــف مـــې حوالـــه کـــړ پـــه تقـــدير
نصـــيحت وربانـــدې نـــه کانـــدي تـــاثير
خـــوی خصـــلت چـــې ازلـــي وي نـــه نـــورکېږي
پـــه ارشـــاد او پـــه تلقـــين د کامـــل پيـــر
بـــد فرزنـــد دې خـــدای د هېچـــا پيـــدا نـــه کـــا
په خصلت يې پلار په ځان دی مور په وير.)) (۲۰: ۳۸).

www.ael.af

يا دا چې:

((زمـــا زويـــه د ننـــګ نـــه دي غرېتـهـــار دي
پـــرې پـــو هېږم چـــې همـــه واړه مـــردار دي
نـــه يـــې لويـــه اند ښنـــه نـــه يـــې لـــوی کـــار شـــته
د مغولـــــو وطبــــاخ وتـــــه تيـــــار دي
د منصـــب د اضـــافو خبـــرې کانـــدي
پـــه عـــزت، پـــه حرمـــت کلـــه خبـــردار دي
اتفـــاق، يګـــانګي يـــې ســـره نـــه شـــته
همګـــــي روان پـــــه بېلـــــه بېلـــــه لار دي
نـــه د نـــوم دي نـــه د شـــرم نـــه د ننـــګ دي
اند ښـــنې يـــې د نـــاکس، د نا ســـردار دي
شـــکايت لـــه نـــورو مـــه کـــوه خوشـــاله
چې خپل زويه هم په ننګ له تا ويزار دي.)) (۹: ۴۳۹).

***

چـــې پيـــدا دي همګـــي زمـــا لـــه ځانـــه
کـــه پنځـــوس دي کـــه شـــپېته دي داغ د زړه دي

***

يـــو و پـــلار نيکـــه تـــه نـــه شـــو
همګـــــي د مـــــور پـــــه شـــــان

www.ael.af

***

اشـــرف ســـر تـــر ســـره نفـــس امـــاره دی
پـــه حســـد پـــه حماقـــت کـــې اواره دی

***

د مـــور پـــلار نیکـــه تـــه نـــه دي
دا نـــاکس دي لابـــل شـــان
پـــه ژونـــدون مـــې خپـــل ځـــای ورکـــړ
بانـــدې زه شـــوم مهربـــان

***

یـــو خـــو لا پـــه کـــې افـــت شـــول تـــر دا میانـــه
ځـــوک ((بهـــرام)) غونـــدې بـــد بخت بخیـــل شـــي

***

چـــې هـــېڅ کـــار نیـــولی نـــه شـــي اســـتوار
پـــه شـــامت یـــې خېلخانـــه شـــي تـــار پـــه تـــار
ځـــوک ((ســـدو)) غونـــدې نـــامراد عبدالزوجـــه شـــي
پـــه تنګســـه لـــه خپلـــه پـــلاره شـــي ویـــزار
ځـــوک ((مـــالو)) غوندې((جلو))غونـــدې پیدا شـــي
سرا ســـر واړه نـــابود او نـــا بکـــار.

***

مرګ د نا اهلو سبا بېګاه غواړم
دعا مې داده الله غواړم
زما توبه ده د بهرام له خیره
دده له شره امان پناه غواړم.

***

زما زړه له چا نه روغ نه دی بهرامه
د هرچا سره مې زیست دی له ناکامه
نور دې نوم زما په زویو کې حساب مه شه
د خوشال خټک وینا په دا تمامه.

***

چې په ځای یې نا قابل زویه خاني کا
د خوشال خاطر په دا پاره پاره دی.

لکه څنګه چې خوشال خان پر خپل ځان او هم پر خپلو زامنو نیوکه کوي او نیمګړتیاوې یې رابرسېره کوي داسې پر خپلې قبیلې (خټکو) هم نیوکې او انتقادونه لري او د هغو له ځینو عملونو او نیمګړتیاوو څخه هم ناخوښي څرګندوي.

لـه ختټکـو نـه مـې هـومره زړه نـاخوښ دی
چـې توبـه دهمګـي ختـټک لـه نامـه
د نعمـت پـه قـدر هـېڅ خبـردار نـه دي
نـوم ختـټک بـه مـې خـلاص نـه وي لـه انعامـه
ختـټک واړه د دودام دي کـه يـې ګـورې
څـوک بـه څـه غـواړي د خپلـو لـه دودامـه
د وفـا پـه ځـای همـه واړه جفـا ده
چـې بـه ماتـه رسـېده لـه خپلـه قامـه
کـه پـه تـوره ختـټک خپـل کـړې ګنـې خپـل شـي
کنـه هـېڅ بـه يـې خپـل نـه کـړې لـه اکرامـه.

***

چـې زمـا اختيـار يـې خـوار کـړ
خـدای دې خـوار هغـه ختـټک کـا.

***

((درسـت ختـټک زمـا پـه دور
نـامور شـو پـه دوران
کـه ختـټک پـه مځکـه پـروت و
پـاس مـې يـووړ پـه اسـمان.)) (۱۳: ۳۱-۳۲).

***

www.ael.af

تفحص که څوک د خوږ ژړونو کاندي
د خپل قام له لاسه ورک خوشال خټک دی.

خوشال بابا د خټکو تر انتقادي دايرې او نيوکې وروسته، پښتانه په خپله انتقادي دايره کې داخل کړي او هغه نيمګړتياوې چې په پښتنو کې دي هغه يې يوه يوه څېړلې ده. په پښتنو کې به د خوشال بابا غوندې هېڅ داسې بل لوی ليکوال تر سترګو نه شي، چې د بابا په څېر د پښتنو پر رواني چلند او ټولنيز ژوند بلد وي او هغو ته يې په خپلو اثارو کې په ډېر کچه ځای ورکړی وي. خوشال بابا د خپل فطري بغاوت او ژور فکر له مخې د پښتنو نيمګړتياوې هم څېړلي او نيوکې يې پرې کړي دي. د خوشال بابا اثار د پښتنو د ژوند هنداره دي، چې د هغوی ښېګڼې او بدګڼې ټولې په کې په ښه روښانه ډول څرګندېږي:

لېوني شول پښتانه په منصبونو
خدايه ما ژغورې له هسې غضبونو.

***

پښتانه لکه مګس ورباندې ګرځي
ورته ايښی دی مغل د حلوا تال.

***

www.ael.af

شرم دی ننګ دی که ډار د سر دی
سمه مې پرېښوه ځای مې غر دی
پښتانه واړه د مغول شوروا خوري
ماته یې پاتې دا شور و شر دی.

***

پښتانه په عقل پوهه څه ناکس دي
کوته سپي د قصابانو د جوس دي
اوښ له باره په ولجه په کور ورغلی
په ولجه د اوښ د غاړې د جرس دي.

***

درست جهان په ناپوهانو سره ډک دی
ولې زیات که پکې وګورې افغان دی.

***

که رښتیا وایم شېرشاه دا هسې نه و
لکه مور یې نن پیدا له کوهستانه
پښتانه چې بې ننګي کا څوک یې څه کا
ګورستان لره به د رومو له ارمانه.

***

((که په نور خلکو کې ښه سړي موندل شي
ولې ښه سړي به لږ وي افغانان

www.ael.af

هـــــره چـــــــار د پښــــــتانه ترمغــــــل ښــــه ده
اتفــــــاق ورســـــره نـــــه شـــــته ډېـــــر ارمـــــان
د بهلـــــــــول او د شېرشـــــــــاه خبـــــــري اورم
چـــې پـــــه هنـــــد کـــي پښـــــتانه وو بادشـــاهان
شـــپږ او اووه پيـــــړۍ يـــــې هســـــې بادشـــاهي وه
چـــې پـــــه دوی پـــــوري درســـــت خلـــک وو حيـــران
يـــــا هغـــــه پښـــــتانه نـــــور وو دا څـــه نـــــور شـــول
يـــــا دخــــــدای دی اوس دا هســــــې شـــــان فرمـــــان
کــــــه توفيـــــــق د اتفــــــاق پښــــــتانه مــــــومي
زوړ خوشال به دوباره شي په دا ځوان.)) (۱۱: **۱۵۳-۱۵۴**).

***

پښـــــــتانه د ادم زاد لــــــه زاده نـــــه دي
د عفريـــت دی کـــه د ديـــو دي کـــه د دد دي.

خوشال بابا د پښتنو ترڅنګ مغول هم د خپل انتقاد په دايره کې شامل کړي دي. د خوشال بابا د ژوند او مبارزې يوه زياته برخه له مغولو سره په دوستۍ او دښمنۍ کې تېره شوې ده. لکه څنګه چې بابا ته پښتانه معلوم وو، دا سې ورته مغول هم ښه معلوم وو. نو ځکه خو يې د هغوی ظلمونو، بدو عملونو او نورو نيمګړتياوو ته

هم نغوته کړې او انتقادونه يې پرې کړي دي. مغول پاچا (اورنګزېب)، چې د خوشال بابا د سياسي مبارزې يو اړخ ورسره تړاو لري، د بابا په کلام کې ډېر زيات ياد شوی او غندل شوی دی او همدا رنګه نور مغول هم.

تفاوت د خپل پردي وربانـدې نـه شـته
کـه يې ګوري اورنګزېب بادشاه ګمراه دی
دا لاځه چې هندوستان توره تيـاره ده
پـه هـر ځـای دده د خويـه بويـه اه دی
د اورنګ بادشاه پـه دور ارام نـه شـته
چـا ويـل چې جهـان ځـای د ارامګـاه دی
کـه زينت وتـه يې ګوري يو يزيد دی
کـه طاعت وتـه يې ګوري اهـل الله دی.

***

وخت د اورنګ شاه دی ‌ ‌ ‌ د هر چا تسپې په لاس دي
خدای(ج) ځيني خبر دی ‌ ‌ ‌ په اخلاص که په لباس دي

***

www.ael.af

((پـــلار يـــې پـــه بنـــد ، ورور يـــې بنـــد بنـــد کـــړ
ځـــان يـــې هـــم شـــيخ، هـــم دانشـــمند کـــړ
اوس پـــه غـــزا کـــې خپـــل ځـــان غـــازي بـــولي
پـه ځـو ځـو رنـګ يې، خپـل ځـان ځرګنـد کـړ.)) (۱۰: ۱۷).

***

خانـــــان يـــــې واړه تـــــلاوت خـــــوان کـــــړل
د هنـــــد هنـــــدوان يـــــې دانشـــــمندان کـــــړل
وخـــت داورنـــګ دی عمـــل يـــې هـــېڅ نـــه شـــته
خـــو کتابونـــه يـــې پـــه عـــالمګـــران کـــړل.

***

ددې دور شـــيخان ډېـــر دي لـــور پـــه لـــور
اورنګزېـــب بادشـــاه د واړو دی انځـــور
پـــه هغـــه چـــاړه قلـــم ســـازکا قـــرآن کښـــي
پـــه هغـــه چـــاړه شـــهرګ پـــرې کـــا د ورور.

***

نو ځکه خو خوشال بابا دداسې واکمن اطاعت نه کوي:

اطاعت د اولوالامر ځکه نه کړم

خليفه د زمانې په زړه کافر دی.

بابا د نورو مغولو په باب هم انتقادونه لري:

د هند په تخت چې عالمګیر کېناست

په خلکو کانې د اسمان پرېوت.

بابا د مغولو پرضد په مبارزه لاس پورې کوي او د پښتنو د یووالي هیله کوي، چې ټول پښتانه باید له کندهار تر اټکه د ننګ په کار کې پټ او ښکاره سره یو شي، چې د مغولو له ستم نه ځان خلاص کړي.

ټول پښتون له کندهاره تر اټکه
سره یو د ننګ په کار پټ او اشکار.

***

ناګهاني په دا ملک فساد بنیاد شو
د ما هم د تلافۍ کار را په یاد شو

***

نن د وارو پښتنو په ننګ ولاړ یم
دا چې هسې په هر در هر درنګ ولاړ یم
چې پښتون شوم په داهسې سپینه ږیره
نور مې خدای مه کړه مغول وایم په خیره.

***

و مغـــول و تـــه بـــه نـــن کـــړم اتـــک پولـــه
ملــک بــه خــلاص کــړم د مغــول لــه غالــه غولــه.

خوشال بابا نه یوازې په ټولنیز ژوندانه کې د ټولنیزو نیمګړتیاوو نقاد دی او پر دغـو برخـو یـې نیـوکې کړي، بلکـې پـر هغـه چا یـې هـم سختې نیوکې کړي، چې د ریـا عبـادت یـې د خپـل ژونـد د اړتیـاوو د خړوب وسیله ګرځولی او خلک پرې تېرباسي. خوشـال تـل دا ډول شیخان غندلي او له دې ډول ملایانو سره یې ورانه ده.

حقیقــي ســجده هغــه ده چــې د یــار پــه لــور یــې کــړې
و کعبــې تــه چــې ســجده شــي دا ســجود دی مجــازي.

***

هر چېرته چې ګرځې په لاحول ورنه تېرېږه
سل بلا په زړه کې سل دانې تسپې په غاړه.

***

د ابلـــیس غونـــدې مکرونـــه یـــې پـــه زړه کـــې
پـــه فریـــب کـــې تـــر ابلیســـه لا مـــاهر دی.

***

www.ael.af

ډېر دي چې تر تا نه، خپل ځان ملک کا
په ښو خبرو، ځان په فلک کا
نعوذ بالله، چې ښه يې ځير کړي
شيطان تر ځان پورې، لکه کودک کا.

***

په خوله يې ذکر په زړه کې نور فکر
فساد د دور دانا شيخان دي

***

((چې د کنز د قدوري شي ځان ملا کا
هر حلال حرام په ځان باندې روا کا
نه د کنز په دقيقو څه خبر شوي
نه په مخ د قدوري مبصر شوي
کتابونه په سر کېږدي ځان ملا کا
په هر کلي علت ګرځي تګي غلا کا
کښېني شرع پرېکوي په رشوتونو
ځان قاضي کا په غلط روايتونو

www.ael.af

و هرچاتـــــه مســـــلې د ســــــخاوت كـــــا
خپلـــه خونـــه ډكـــوه بلـــه غـــارت كـــا
پـــه مســـجد راځـــي پنځـــه وختـــه اذان كـــا
چـــې ذكـــات سرســـايه نـــه وي مســـجد وران كـــا
د ميـــراث مالونـــه خـــوري لـــه ظالمـــانو
نـــوم پـــه ځـــان بانـــدې كېـــږدي د عالمـــانو
پـــه دا هســـې علـــم برنـــد كېنـــي مـــلا يـــي
و عـــالم تـــه ميـــراث خـــور د انبيـــا يـــي
نـــه يـــې كښـــل زده، نـــه لوســـتل زده، تـــل تګـــل كـــا
تعويذونـــه وركـــوي پـــه دروغ كښـــل كـــا
پـــه نـــاروغ يـــې خوښـــي لا زياتـــه تـــر روغ شـــي
ځښـــت، تعويـــذ، دعـــا، هيكـــل كـــې پـــه دروغ شـــي
لا رنځـــور غريـــب صـــحت نـــه وي مونـــدلاى
چـــې اخـــون وي اخيســـتو تـــه ورنيـــولاى
كـــه پـــه وركـــړه كـــې ځـــه درنـــګ ځـــه خـــو تعطيـــل وي
پـــه غوغـــا پـــه شـــور و شـــر يـــې قـــال و قيـــل وي
چـــې دا زر هســـې ناســـازې كـــا اغـــازې
خپـــل مقصـــود مطلـــوب حاصـــل كـــا پـــه ناســـازې
چـــې څـــوک تـــرس لـــه خدايـــه نـــه كانـــدي غلـــول كـــا
اس بـه پربـږدي زيـن بـه بانـدې پـه جاهـل كـا.)) (۱۲: ۳۴-۳۶).

***

په خوله کلیمه لولي نمونځ روژه کاندي کافر شته
دعوې کا د شیخیه، تر شیطانه لا بتر شته
له کوره لوټه واخلي، استنجا لره روان شي
تقوی تر هسې حده، په ولجه یې وړي که زر شته
یو ځای الوده نه دی په دا هسې دروېشانو
په دا دور که ګورئ دا ناپاک په هر کشور شته
چې خاص د زمانې دي حال یې دادی، نور وګړي
د غوا وو د خرو د کلي دی خالي نوم باندې بشر شته
چې حال د پرهېزګار و سراسر واړه دروغ شو
رښتیا غواړي له چانه چیرته پاتې دا هنر شته.

***

شیخان چې هسې اوږده نمونځونه کا
په کې باغونه اسونه جونه کا
په کې رنګین رنګین ګنډي وریښمین سکڼي
په کې د سپینو د سرو ګنجونه کا.

***

www.ael.af

نمـــونځ، روژه چـــې د ريـــا د پـــاره کېـــږي
لـــه اســـمانه بـــه لعنـــت بانـــدې اوربـــږي.

***

کتابونـــه د اســـمان د ځمکـــې لـــولي
پـــه عمـــل يـــې فـــرق د ځمکـــې د اســـمان دی.
پـــه بـــاطن يـــې زړه ګومـــان ســـره تړلـــی
پـــه ظـــاهر ويـــل پـــه ژبـــه مســـلمان دی
پـــه خبـــرو کـــې يـــې فـــيض مونـــده نـــه شـــي
مذبـــذب پـــه قـــول پـــه عهـــد پـــه پيمـــان دی
پـــه طاعـــت پـــه عبـــادت کـــې کـــه بلعـــم شـــي
پـــه اخـــر انـــس پـــه نغوتـــه بـــې ايمـــان دی
زه خوشـــال ختـــک بنـــده د هغـــه چـــايم
چـــې يـــې رو د زړه د خـــولې ســـره يکســـان دی.

***

تـــل قـــرآن د ورانـــدې ايښـــی قـــرآن لـــولي
ولـــې هـــيڅ عمـــل يـــې نـــه وي پـــه قـــرآن.

***

خوشال بابا د یو لوی مفکر او سالار ادیب په توګه، ادبي برخې هم له نظره نه دي غورځولي، د خپلو لیکوالو ادبي نیمګړتیاوو ته یې هم ګوته نیولې، آن پر داسې لیکوالو یې نیوکې کړي، چې تر ده وړاندې پرې چا د انتقاد جرئت نه شو کولای، خو ده د خپل فنان ذهن او ژور لید له مخې د هغوی اثار وتلل او نیمګړتیاوو ته یې ګوته ونیوله.

تر بابا دمخه ډېر لوی شخص چې مذهبي شهرت او اغېزیې تر لیکنو زیات و، هغه (اخوند درویزه) و، چې چا پرې د انتقاد کولو جرئت نه شو کولای او هغه وخت په ټولنه کې مطرح شخص او لیکوال و، خو خوشال بابا د هغه اثار وتلل او بیا یې پرې داسې نیوکه وکړه:

درویــــزه لــــه یـــوه لـــوري راپیدا شـــو
پــه لــږ علم پــه دا ملــک کــې لــوی مــلا شــو
د روښـــان خیرالبیـــان یـــې ولیــــدلی
هغـــه هـــم مجهـــول بیـــان و ناســـپندلی
ده چــې خوشــې میــدان بیــا مونــد ســخنګوی شــو
پــه ویــل کــې یــې چــې زړه و هســې تــوی شــو
درویـــزه چـــې بیـــان کـــړی خپـــل کتـــاب دی
نـــوم یـــې مخـــزن الاســـلام کـــړی جنـــاب دی

که یوه مسره په شل بله په سل ده
نامربوطه ناموزونه په ویل ده
مسلې لس نظم کړي په پښتو دی
درته څه وایم چې څه دي د ایستو دي.

د اخوند درویزه د (مخزن) په باب زیاتوي چې دا یو مجهول او بې وزنه کتاب دی او هغه د عربي قصیدې بوصیري ترجمه ښیي.

هر هر بیت د قصیدې چې در مرجان دی
په پښتو کې تراوربشو لا ارزان دی
قصیده د بوصیري ترجمه کړې
عربي یې تر پښتو مضحک راوړې.

***

مخزن مې د اخون چې تمامي په نظر کښېوت
په دې کې عروض نه شته نه یو بحر ما موندلی
یو کتاب دی درویزه سره جوړ کړی
د سوات خلک یې له کل علمه موړ کړی
نا معقول مجهول بیان په کې بې ځایه
په کې بد د حسین وایه یزید ستایه
په حیرت به واړو ګوتې وچیچلې

د اخون په مخزن چاګوتې کښېولې.

خو هغه چا چې پوره او کره شعر ويلی، خوشال بيا هغه ستايلی دی، لکه ميرزا خان انصاري:

له چانه په پښتو کې ما ميزان ميندلی نه دی
ميرزا په دا زبان کې ويل کړي دي تللې.

خوشال بابا په يوه قصيده کې د ځينو نورو شاعرانو ارزونه داسې کوي:

يو په حال او په ماضي کې داسې نه و
چې ښکاره يې د خبرو راته خوند کړ
د ميرزا د ېوان مې ومنده په ګوډي
مسخره مې ارزاني خويشکی زمند کړ
که دولت و که واصل و که دا نور وو
په خبرو مې د هر يوه ريشخند کړ
کلمې مې ورته سازې کړې د قندو
د اوربشو په ډوډۍ چې به يې شخوند کړ.

***

هر چې لاف وهي د شعر
نن په دا دور دې ډېر
خدای دې نه کا چې به وایم
حال د دیو تېر و بېر
څوک پاوي څوک نیم پاوي دي
قلندر په کې نیم سېر
چې د مورږه په حساب دي
هېڅ مې نه دی واصل هېر
بل دولت فقیر درې پاوه
نه ترې څو سرشاهي سېر.

***

د هغه شاعر دانې وشه په ژبه
چې د شعر دردانې پلوري په مال.

***

د هغه شاعر مخ تور شه چې په طبعه
و هر درو هر دربار و ته ولاړ وي.)) (۳۳: ۲۸-۸۸).

د خوشال بابا او رحمان بابا ترمنځ هم شعري مکالمه تبادله شوې، خوشال د رحمان بابا د شعر پر یوه بیت نیوکه کړې او ویلي دي، چې په خپل منځ کې تناسب نه لري او رحمان بابا بیا د هغه پر وړاندې غبرګون ښودلی دی:

خوشـال او دولـتـا مې غلامان دي
زه رحمان په پښتو ژبه عالمګیر یم
***
یو خوشال او یو کم سل ختهکه نوره
ځار شه د رحمان د سړبن له یوه فرده

که چېرې خوشال بابا د رحمان بابا پر شعر نیوکه نه وای کړې، د رحمان بابا له دې غبرګون سره نه مخامخېده. همدارنګه د رحمان بابا په کلام کې چې د سترو انساني او روحاني ارزښتونو پالونکی او له دې ارزښتونو څخه د سرغړونکو ډېر پوخ کره کتونکی دی، دده په کلام او د ده پلویانو کې د کره کتنې ډېر څرکونه ښکاري هم. په پښتو کلاسیکه دوره کې کره کتنه د نظم په بېلابېلو فورمونو کې ډېره څرګندېږي، خوشال نه یوازې د یوه کره کتونکي په توګه د نظم په برخه کې خپل کره کتنیزه بریا څرګنده کړې، بلکې د یو ټولنیز کره کتونکي په توګه یې په خپل نامتو اثر (دستار نامه) کې هم د ټولنې

د سمون لارې چارې په ګوته کړې او د ټولنمشر؛ دستار سرې لپاره يې کره معيارونه هم په ګوته کړي دي.

د خوشال د شاعرانو زامنو په کلام کې هم د کره کتنې بېلګې شته. اشرف خان د خوشال د شعر د ارزونې په باب وايي:

((اولاً بــه د استاد لـــه حــاله وايــم
چې يـې شـعر جهـانګير لکـه د قمـر دى
پــه پښــتو ژبــه چــې شـعر چـا بيـان کـړ
د همـــه وو نظـم سـتوري، دى نمـر دى
ځـه خـوبي د هغـه نمـر وايــې مهجـوره
چې يې نام دهر نيولى سر په سر دى.))

(۸: ۲۴۷-۲۴۸).

د خپل شعر په باب وايي:

((په پښتو ژبه مې سيال د شعر نه شته
د معنو په جهان شاه اشرف ختک يم.))

(۷: ۲۲).

www.ael.af

د حمید بابا او کاظم خان شیدا په شعرونو کې هم د کره کتنې څرکونه شته:

((د حمید له فکره مه پوښته عام خلک
د زربفتو قدر، څه زده بوریا باف
د حمید د مینې کوټ به کره وڅې
که پرې ځیر شي قدر دان، دانا صراف.))
(۲۴: ۱۱۹).

د کاظم خان شیدا خټک په دیوان کې (د پښتو شعر حسب حال) تر عنوان لاندې چې کومه اوږده مثنوي چاپ شوې ده، د دې مثنوي له مطالعې څخه موږ ته د پښتو شعر په باب د شیدا انتقادي نظر ښکاري. دا مثنوي د پښتو شاعرۍ د هغه مهال د ادبي کره کتنو په لړۍ کې حسابولای شو. (۳۱: ۵).

پیرمحمد کاکړ هم د پښتو شاعرانو د شعرونو د فکر او ښکلا د ارزونې په ترخ کې وایي:

((تل په شعر کې هم سیال د خوشال نه شته
که څه درشت دی، دا دده سخندان شعر
که څوک بحر مواج وایي ورته ښایي

په دېوان کې يې مونده شي هر سان شعر
هېڅ تر شعره د رحمان به ډېر کم نه وي
و منصف ته د ختټک خوشال خان شعر
د ميرزا شعر به جوړ وای ولې دريغه
په وحشي الفاظو ده کړو ويران شعر
چې انصاف زه پير محمد کړم لافې نه کړم
په همعصرو کې مې خوښ دی د ځان شعر.))

(۲۲: ۴۲).

دا لړۍ نوره هم غځېږي، (عبدالله کندهاری) د (احمد شاه بابا) د شعر د ارزونې په باب وايي:

هر غزل يې عشق اوېز دی او هر بيت يې درد امېز دی
حقيقت دی که مجاز دی دده دواړو سره ساز دی
هم عالم دی هم شاعر دی په نکتو کې ډېر ماهر دی
په تحقيق سره هيرا دی چې دده دېوان هيرا دی
تر هيرا، بلکې فايق دی مشتمل په دقايق دی.

د تېمورشاه دراني د زمانې شاعر (بېدل هشنغري) په خپل دېوان کې د عبدالرحمن بابا د کلام د مزایاوو په باب وایي:

((چې مشهور په پښتو ژبه یې دېوان دی
شعراوو کې هغه عبدالرحمن دی
قال و حال یې سره سم زیات وکم نه دی
مسلم ځکه د هر دانا نادان دی
په سلطان الشعرا دی ملقب دی
چې یې بیت مصرع په هر ځای کې برهان دی
دغه واړه ځیر کي د بصیرت ده
چې یې فکر شکریز کړی بیان دی.))

(۲: ۲۱۲-۲۱۳).

د پښتو ادب په کلاسیکه یا منځنۍ دوره کې (کره کتنه) یوه په زړه پورې موضوع ده، چې پراخ بحث او اوږدو لیکنو ته اړتیا لري، خو موږ دا څو بېلګې یوازې ددې دورې له کره کتنې سره سره د اشنایۍ لپاره وړاندې کړې.

ج- اوسنۍ دوره:

د ادبیاتو په تاریخ کې یوه ستونزمنه مسله هم د ادبي دورو ټاکنه ده. ادبي دورې د تاریخي او سیاسي هغو په شان نه دي، چې ثابت

مهال په غبږ کې رانیسي، د یوې ادبي دورې تاثیرات په بله کې هم محسوس وي او د یوې دورې افکار او اغېز بلې ته هم غځېږي. په پښتو کې د اوسنۍ کره کتنې د پیل مسله هم دا سې یوه مسله ده. د افغانستان یو نومیالی څېړونکی او ادبپوه (سرمحقق زلمی هېوادمل) وايي: [ادبي کره کتنه په اوسنۍ مانا په پښتو ادبیاتو کې د شلمې پېړۍ د لومړۍ نیمايي په دوران کې پیل شوې ده. دغه مهال لر او بر کې د پښتو د ودې او پرمختیا لپاره سرکاري او ولسي اداري فعالې شوې، نوي ادبي جریانونه او د پرمختللې نړۍ ادبي نظریات د هند، ایران او اروپا له لارې پر پښتو ادبیاتو اغېزمن واقع شول او زموږ ځینې فرهنګیان او ادبپوهان د ادبي کره تنې د پخوانیو شرقي سنتي اصولو تر څنګه د ادبي کره کتنې په باب له نویو خبرو، نویو مسالو او نویو نظریو څخه هم خبر شول او زموږ ادبیاتو ته هم ادبي کره کتنې له نویو غوښتنو او نویو ځانګړنو سره لار پیدا کړه، خو له هماغه وخته تر ننه پورې، لکه څنګه چې ښايي هسې نه، بلکې ماته ګوډه تر موږه راورسېده.))

سرمحقق زلمی هېوادمل د ادبي کره کتنې په باب تیوریکو اثارو ته اشاره کوي، وايي: ((که چېرې موږ وواېو چې په پښتو کې د ادبي کره کتنې د مختلفو خواوو په باب لارښودي اثار نه شته، نو دا هم سمه خبره نه ده، خو که چېرې موږ دغه اثار په پښتو کې د ادبپوهنې د نورو څانګو د اثارو په پرتله له یوې خوا او د منطقې په نورو ژبو

کې د ادبي کره کتنې په خصوص کې د لارښودو اثارو د موجودیت په تناسب له بلې خوا مطالعه کړو، نو ښکاره به شي چې زموږ په ژبه کې دغه اثار ډېر لږ، بلکې ناڅیز دي.))

سر محقق زلمی هېوادمل وایي: ((د اروابناد سید رسول رسا (۱۹۹۰م مړ) (ادبي تنقید) د ښاغلي قلندر مومند (تنقید) (د ۱۹۶۳م) کال چاپ) او نظمیات (ترجمه) (د ۱۹۶۳م کال چاپ)، د مولوي محمد اسرافیل له خوا ترجمه کړی (کتاب الشعر)، د پروفیسور محمد نواز خان طایر له خوا د مولانا حالي د (مقدمه شعر و شاعری) پښتو ترجمه، داسې مستقل اثار دي، چې مطالعه یې د ادبي نقد لېوالانو او زده کوونکو ته بې ګټې نه ده، خو د یادونې وړ خبره داده چې لوړ یاد شوي اثار د کره کتنې د معیارونو، ادابو، روشونو، ډولونو او نورو ځانګړنو په باب ډېرې خبرې نه لري. د مثال په ډول د سید رسول رسا (ادبي تنقید) زیاتره د شعر په باب د بحثونو پر محور چورلي او ددې لړۍ ځینې نور اثار همداسې دروا خله.

دلته باید دا یادونه وشي، چې ایا په پښتو کې د ادبي کره کتنې په باب مشخص لارښودي اثار هم شته او که نه؟ ددې پوښتنې ځواب هم مثبت دی، په لوړو یادو شوو اثارو کې هم ځینې لارښودی ارزښت لري. پر دې سربېره کابل مجلې، د زېرې جریدې او د پېښور په (لار، رهبر) او نورو مجلو کې هم کله ناکله د ادبي کره کتنې په

www.ael.af

باب لاربښودي اثار خپاره شوي دي، چې موږ په دې خصوص کې د دغو اثارو له پدله هم سترګې نه شو پټولای.

پر دغو متفرقو مقالو سربېره د کاندید اکاډمیسن روهي په (ادبي څېړنې) نومي اثر کې د کره کتنې په خصوص کې ځینې مطالب خپاره شوي دي، چې د کره کتنې د معرفۍ، تاریخي پس منظر، هدفونو، اصولو او معیارونو او ادابو په خصوص کې بحثونه لري. ددې اثر د کره کتنې بحثونه له هغه چا سره ښه مرسته کولای شي، چې غواړي ځان د کره کتنې پر مسایلو پوه کړي.

همدا ډول دده په بل اثر (د ادب او فولکلور په باره کې) هم د کره کتنې دروشونو په باب یوه لیکنه شته، چې عنواني یې دی: (په ادبي کره کتنه کې د (ولې، څومره، څنګه؟) پوښتنو ته ځوابونه). دا لیکنه هم په تیوریکو اثارو کې حسابېدی شي. کاندید اکاډمیس محمد رحیم الهام چې کوم کارونه په دې برخه کې کړي دي، له هغو هم سترګې نه شو پټولای، دده په (ادبي مسالې) نومي اثر کې د (ادبي کره کتنه) او (زموږ د دوران د ادبي کره کتنې مسالې) تر عناوینو لاندې دوی لیکنې راغلي دي. دغه راز په (افغان یاد) نومي مجموعه کې هم موږ د کره کتنې په باب دده یوه ښه مقاله موندلای شو، چې لارښودی ارزښت لري. د استاد پوهاند دوکتور تږي او استاد سعدالدین شپون ددې برخې لیکنې هم د هېرولو نه دي.

www.ael.af

ګل افضل ټکور چې د زیري جریدې له بېلا بېلو ګڼو (۱۳۵۵-۱۳۵۶) څخه یې د ادبي نقد په خصوص کې د دې جریدې د اقتراح مضامین ټول کړي او د کره کتنې په نامه یې په یوه مجموعه کې چاپ کړي دي، د دې ټولګې ځینې لیکنې هم لاربښودی ارزښت لري او د کره کتنې نوي زده کوونکي ګټه ځنې پورته کولای شي.

دغه راز د متن د نقد په باب هم زموږ ژبې تر وروستیو کلونو پورې لازم تیوریک اثار نه درلودل او زموږ پوهانو چې په دې ساحو کې کوم کارونه کول، زیاتره د عنعنوي میتودونو تابع وو او یا یې هم یو پر بل پسې د اقتدا پر اساس دا کار سرته رساوه.)) سرمحقق زلمی هېوادمل زیاتوي: ((ماته خپله د متن نقد په باب کومه لاربښودې او تیوریکه مقاله نه وه معلومه، په وروستیو کلونو کې چې ما د متن د نقد، تحقیق او تدوین په باب ځینې مقالې له اردو ژبې څخه په پښتو ترجمه کړي، په هغو کې ځینې مطالب داسې هم شته، چې د متن د نقد په باب لاربښودی حیثیت لرلای شي. د څلوېښتمو کلونو په جریان کې کابل مجلې د استاد رښتین یوه لیکنه چاپ کړې ده، چې زیاتره د خطي نسخو د تصحیح او تدوین پر مسایلو بحث کوي، نه د نقد، خو لکه چې د مخه مې عرض وکړ، دغه اثار او مقالې په هېڅ ډول کافي نه دي او زموږ فرهنګي موسسو ته ښایي چې له ځوانو کره کتونکو او په خاص ډول له هغو کره کتونکو سره چې پر

خارجي ژبو نه پوهېږي، د مرستې په منظور په پښتو کې نوي او نور ډېر لارښودي اثار ور اضافه کړي.))

د پښتو ادبي کره کتنه په برخه کې، په تېره بيا په معاصره دوره کې چې د کره کتنې په باب کومه بله پوښتنه مطرح کېږي، هغه د کره کتنې د وېش ساحې دي؟ په کومه برخه کې کار شوی او په کومه برخه کې نور کار په کار دی. دې پوښتنې ته سرمحقق زلمی هېوادمل ځواب وايي:

((کومې عملي کره کتنې چې د شلمې پېړۍ په دوران کې زموږ کره کتونکو او ادبپوهانو په پښتو کې کړي دي، زما د عقيدې او مطالعې له مخې په څلورو ساحو کې دي:

الف- (د تخليقي اثارو کره کتنې، ب) متني کره کتنې، ج) د ادبپوهنې د ځينو څانګو د تحقيقي اثارو په باب کره کتنې، د) د کره کتونکو پر کره کتنو، کره کتنې.

د روانې پېړۍ په دوران کې لر او بر او حتی جنوبي پښتونخواه کې پښتو نقادانو د پښتو د تخليقي اثارو د نقد په خصوص کې يو څه کارونه کړي دي او د همدې لړۍ په کارونو کې په لسګونو تخليقي اثار، د اشعارو مجموعې، ځانګړي شعرونه، د کيسو مجموعې، د پښتو د يوې دورې شعري بهير او نور تخليقي اثار يې نقد کړي او له خپلو برداشتونو سره سم يې دا ډول کارونه سرته رسولي دي. دا ډول

نقدونه په طلوع افغان، کابل مجله، زېري، اصلاح، انیس، هېواد، ولس، رهبر، لار، ننګیالی، جمهوریت، ژوند، پښتو، شهباز، هېواد، وحدت، انجام او نورو ورځپاڼو، مجلو او جریدو کې خپاره شوي دي.

په دې لړ کې د ېرو ښاغلو قلم چلولی دی، چې د څو تنو نومونه یې دادي: استاد عبدالحی حبیبي، استاد الفت، استاد رښتین، پوهاند عبدالشکور رشاد، اروا ښاد شهید پوهاند دوکتور مجروح، پوهاند دوکتور حبیب الله تږی، کاندید اکاډمیسین سرمحقق محمدصدیق روهي، سعدالدین شپون، داکتر مجاوراحمد زیار او حبیب الله رفیع. په پېښور کې: دوست محمد خان کامل، قلندر مومند، ایوب صابر، همېش خلیل، مهدي شاه پاچا، تقي شراب هاشمي، قمر راهي، افضل رضا، ایاز داودزی، ربنواز اورکزی، قاضي احمد سعید، ولي محمد شویان، محمد اعظم اعظم، پروفیسور محمد نوازخان طایر. په کوټه کې: پروفیسور سیال کاکړ، صاحبزاده حمیدالله او نور...

زموږ په ځوانو نقادانو کې زرین انځور، دوکتور لطیف بهاند، خالق رشید، عبیدالله محک، ګل افضل ټکور، نورمحمد سهیم او نورو نومونه د یادونې وړ دي. د تخلیقي اثارو د نقد په لړ کې د استاد شپون مقاله معاصر پښتو شعر ته یوه کتنه او د زرین انځور

اثر (شعرونه او نقدونه) د يادونې وړ اثار دي، چې زموږ ځوان کره کتونکي ښه ګټه ځنې پورته کولای شي.

که چېرې د متن د تحقيق سوابق موږ په پام کې ونيسو، نو ان د نولسمې پېړيو له لومړۍ نيمايي څخه په اروپا کې د پښتو متونو د چاپ او نشر په لړ کې موږ په ځينو متني اثارو کې د متن د تحقيق بېلګې راپيدا کولای شو، چې دا لړۍ تر ننه پورې د ختيځپوهانو په حلقو او دغه راز افغانستان، پښتونخوا او جنوبي پښتونخواه کې راروانه ده. په دې تحقيقي متونو کې ځينې د متني کره کتنې له اصولو سره برابر تهيه شوي دي. د متني کره کتونکو په لړ کې موږ د لوی استاد پوهاند عبدالحی حبيبي، پوهاند عبدالشکور رشاد، پوهاند محمد رحيم الهام، استاد عبدالروف بېنوا، استاد رښتين، بسم الله ځيرمن، سرمحقق دوست شينواری، حبيب الله رفيع، سرمحقق عبدالله بختانی او زلمی هېوادمل او نورو؛ په پېښور کې د: استاد کامل مومند، قلندر مومند، صنوبر حسين مومند، هميش خليل، خيال بخاري او ځينو نورو نومونه نه شو هېرولای، دغو يادو شويو کسانو هر يو د پښتو زيات متون په تحقيقي ډول ترتيب، تدوين احيا او بيا چاپ کړي دي، چې د ځينو کارونه د کره کتنې برخې هم لري.

د تخليقي اثارو او زړو متونو ترڅنګه په پښتو کې د تحقيقي چاپ شوو اثارو کره کتنې هم شوي دي. دغه کره کتنې زياتره د هغو کسانو دي، چې د نقد په نورو ساحو کې يې هم کار کړی دی، لکه: استاد حبيبي، استاد رشاد، استاد رښتين، استاد کامل، محمد

نواز خان ختټک، قلندر مومند، صنوبر حسين مومند، سرفراز خان عقاب ختټک، ايوب صابر، حبيب الله رفيع، هميش خليل، عبدالله بختانی، دوست شينواری، پروفيسور سيال کاکړ، زلمی هېوادمل، پوهنمل حکيم حليم او نور.

د ښاغلي هېوادمل په وينا: [په دې کره کتنو کې زياتره د پښتو ادبي تاريخ، تذکرو او دغه ډول پر معلوماتي مقالو کره کتنې شوې دي، چې که په مجلو او ورځپاڼو کې خپرې شوي دغه ډول کره کتنې وشمارو، نو شمېر به يې ډېر اوږد شي. دلته به له دغه ډول کره کتنو څخه ځينې هغه کره کتنې يادې کړو، چې په مجموعو کې چاپ شوي دي:

۱- پښتو چاپ اثارو ته يوه کتنه. دا د پوهاند رښتين يوه مقاله ده چې د پښتو تذکرو ځينې عمده تېروتنې يې ښوولي دي. دا مقاله په (پښتو چاپي اثار) نومي مجموعه کې چاپ شوې ده.

۲- د پروفيسور سيال کاکړ ځينې دغه ډول کره کتنې د (کسي د لمنې پښتانه ليکوال) دواړو ټوکونو او (ادبي انځور) نومي مجموعه کې چاپ شوي دي.

۳- د هميش خليل يو نقد (د يو تنقيد بازګشت) د يوې ځانګړې رسالې په توګه په پېښور کې چاپ دی. دا نقد د لوی خان خوشال ختټک په باب د ښاغلي فضل احمد غازي د يوې کښل شوې مقالې په ځواب کې ليکل شوی دی. دا نقد کېدی شي سرې د کره کتنې (کره کتنه) وبولي، خو په واقعيت کې دا کره کتنه، کره کتنه نه بولم

او هغه دا چې د غازي مقاله کره کتنه نه ده، په دې کې يو لړ عنديات دي، چې سړی هر ډول عندي خبرې کره کتنه نه شي بللای.

۴- د ښاغلي قلندر مومند (پټه خزانه فی الميزان) او (د خيرالبيان تنقيدي مطالعه) مقدمه داسې نقدونه دي، چې زه يې په دغسې ځېړنو کې ضرور يادوم، خو دا يادونه ددې مانا نه لري، چې زه ورسره موافق يم، زه د دغو نقدونو په سلو کې له نوي خبرو سره موافق نه يم او دغه اثار د نقد له اصولو او معيارونو ډېر په کروهونو لرې اثار بولم. ما د دغو دواړو نقدونو د ځينو برخو په رد کې (د محمد هوتک ژوند او مزار) او (د پښتو د ادبي تاريخ د منابعو پېژندنه او ارزيابي) او نورو اثارو کې څه ليکلي دي. له دې نقدونو سره نه يوازې زه، بلکې زما په څېر په لسګونو نور ليکوال او ادبي محققين هم نه دي موافق.

۵- د پښتو د ادبي تاريخ له منابعو څخه د ځينو اثارو کره کتنه، دا مقاله د (زلمي هېوادمل) ده او د پښتو د ادبي تاريخ ميتودولوژي نومي مجموعه کې چاپ شوې ده. په دې مقاله کې د پروفيسور دورن (۱۸۰۵-۱۸۸۱ع) د خريستو ماتې پر مقدمه، فرهنګ ادبيات پښتو دوهم جلد، د پښتو غزل او د هشنغر ادب نومو اثارو باندې کره کتنه شوې ده.

۶- د پښتو د ادبي تاريخ د منابعو پېژندنه او ارزيابي، دا کتاب هم (زلمي هېوادمل) ليکلی دی او د پښتو د ادبي تاريخ د ځينو منابعو تاريخي تېروتنې په کې له وسې سره سمې شوې دي. دا کتاب د منابعو د پېژندنې ترڅنګه په بېلابېلو برخو کې د نقد برخې هم لري.

www.ael.af

۷- د سرفراز خان عقاب خټک ځینې نقدونه په خوشحالیات او د تواریخ حافظ رحمت خاني او اخلاقنامې نقدونه یې په خوشالنامه کې چاپ شوي دي.

۹- د لوی استاد علامه عبدالحی حبیبي ځینې کره کتنې په ((پښتو نثر ته کره کتنې)) نومي مجموعه کې چاپ شوي دي.

د کره کتنو کره کتنې او همدا راز ځوابي کره کتنې هم زموږ د پښتو کره کتنې په ساحو کې شاملې دي.

په افغانستان کې ددې لړۍ پخوانۍ کره کتنې هغه دي، چې پر (۱۳۲۲هـ ش) کال په انیس ورځپاڼې کې نشر شوي دي. د (ترین) په نامه یوه لیکوال د پښتو پر شعري بهیر یوه انتقادي لیکنه په انیس کې نشر کړې ده، ددې مقالې ځینې برخې پر پخوانیو، لکه خوشال بابا، حمید بابا او نورو باندې انتقاد و، دې انتقادي لیکنې زموږ د هغې زمانې ادبا او شعرا پارولي او دده پر کره کتنه یې کره کتنې کړې دي او یا دا چې د ده ځوابي کره کتنې یې کښلي دي. په دې لړ کې ډېرې کره کتنې کښل شوي، د ځینو کره کتونکو نومونه یې دا دي: استاد عبدالروف بېنوا، استاد سید شمس الدین مجروح، حیدر ژوبل او نور. د لوی استاد پوهاند حبیبي ددې لړۍ د کره کتنې عنوان و: ((ایا حق لرو چې پر پخوانیو تنقید وکړو؟))

ځوابي کره کتنې زیاتره د اثارو د لیکوالو له خوا د نقادانو پر نقدونو لیکل شوي دي، چې مثالونه یې ډېر دي، لکه: د (میا شرف) د پښتو عروضو پر چاپي نسخه کره کتنه، چې د استاد رشاد له خوا

شوې ده او ورېمې مجلې چاپ کړه او استاد رښتين يې ځواب ويلی دی، دا ځواب هم په ورېمه مجله کې چاپ شوی دی، يا لکه پر (ادبي ستوري) چې استاد رښتين کومه کره کتنه وکښله، استاد حبيب الله رفيع يې ځواب ووايه دا دواړې کره کتنې د کابل مجلې د **۱۳۵۴**هـ ش کال په دوو ګڼو کې نشر شوي دي.

همدا راز د زيري جريدې د **۱۳۵۲**هـ ش کال په ګڼو کې چې د زبردست، فقير احمد اخوندخېل او احمد د پچکۍ او د (طب نامې) او (بازنامې) د ځينو لغاتو په باب کومې کره کتنې او ځوابي کره کتنې نشر شوي، دا هم ددې لړۍ يوه کړۍ ده، دا کره کتنې د استاد رشاد، استاد رښتين، استاد رفيع او زلمي هېوادمل له خوا ليکلی شوي دي. د کره کتنو کره کتنې څو کاله دمخه د ليکوالو انجمن په ځينو محافلو کې ښې باب شوي، زرين انځور په دې لړ کې ګټور کارونه کړي دي.

د ګل افضل ټکور پر شعرونو چې سرمحقق دوست شينواري کوم نقد ليکلی و، د هغه پر نقد بيا زرين انځور نقد کړی دی، دا نهضت ډېر ښه پرمخ روان شوی و. د کره کتنو، د کره کتنې بل ډېر ښه مثال د قلندر مومند د (پټه خزانه فی الميزان) نقد دی، چې لومړی ځل پر **۱۹۷۲**ع کال پښتو مجلې د يوې مقالې په ترڅ کې نشر کړ. دده پر کره کتنه دغو لاندې ښاغلو کره کتنې وليکلې او نشر شوې: پروفيسور سيال کاکړ، عبدالرحيم مجذوب، همېش خليل او نورو، خو کله چې دا کره کتنه د کتاب په شکل نشر شوه، نو لومړی ځل زرين انځور او اصف صميم پرې يو کتابي اثر وليکه او په پېښور کې يې چاپ او

www.ael.af

خپور کړ چې ((د پټې خزانې میزان رښتیا میزان دی؟)) نومېږي. ددې لړۍ نورې کره کتنې هم شته چې د ټولو یادول خبره اوږدوي.] (۳۱: ۵-۱۸).

ددې ترڅنګ یو شمېر ختیځپوهانو هم د کره کتنې په برخه کې کار کړی چې دلته یې نومونه د یادونې وړ دي او همدارنګه د افغان لیکوالو چې په متفرقه ډول یې کار کړی دی.

د- د کره کتنې په برخه کې متفرقه کار:

پر پورتنیو ځانګړو اثارو سربېره یو زیات شمېر پښتانه لیکوال شته، چې په پښتو کره کتنه کې یې خپله ونډه اخیستې، د پورتنیو ځانګړو اثارو ترڅنګ یې د کره کتنې په برخه کې ځینې نورې لیکنې هم خپرې شوي، چې هغه لا په دې اثارو کې شاملې نه دي، خو د هغو لیکوالو ترڅنګ چې مستقل او متفرقه لیکنې یې خپرې کړي، په لسګونو داسې لیکوال نور هم شته چې د کره کتنې په برخه کې یې عملي او نظري کارونه کړي او متفرقه لیکنې یې په بېلابېلو وختونو کې په چاپي رسنیو کې خپرې شوي دي، په دې لیکوالو کې بهرني لیکوال هم شامل دي او خپله پښتانه لیکوال هم. دلته به د هغو بهرنیو او پښتنو لیکوالو نومونه واخلو چې پر متفرق ډول یې د پښتو کره کتنې په برخه کې لیکنې کړي دي.

۱- ختیځپوهان:

پروفیسور برنهارډ ډورن، میجرهاري جارج راورټي، ډاکتر هنري والسټر بیلز، جیمز ډارمستتر، سي. ای. بډلف، ډاکتر میکنیزي، سراولف کیرو، سرایولن هاول، پادري هیوز، ولادیمیر واسیلوویچ کوشیف.

او ځیني نور، دغو ښاغلو ختیځپوهانو د پښتو ژبې بېلابېل متفرق او مستقل منظوم او منثور اثار راټول کړي، اوډلي، متني سمون یې په کې کړی، په سم ډول یې ثبت کړي، تحلیل کړي دي، د مرګ له خطره یې ژغورلي ځیني یې د خپل ژوند پر مهال چاپ کړي او ځیني یې د دوی تر مړینې وروسته نورو ختیځپوهانو او افغان لیکوالو چاپ کړي دي. د ختیځپوهانو په دې کاروزیار کې د کره کتنې برخه هم له یاده نه شي ایستل کېدی او دا برخه یې هم خورا مثمره او ګټوره ګڼل کېږي.

۲- پښتانه کره کتونکي:

هغه پښتانه چې مستقل کره کتنیز اثار یې لیکلي د دوی په ګډون ګڼ شمېر داسې نور لیکوال هم شته چې په متفرقه ډول یې لیکنې په چاپي خپرونو کې چاپ شوي دي. دلته به یوازې د هغو نومونه واخلو، پوهاند علامه حبیبي، استاد ګل پاچا الفت، مولانا قیام الدین خادم، پوهاند اکاډمیسین عبدالشکور رشاد، استاد

عبدالروف بېنوا، پوهاند صدیق الله رښتین، کاندید اکاډمیسین محمدصدیق روهي، پوهاند مجاوراحمد زیار، استاد حبیب الله تږی، استاد سعدالدین شپون، سرمحقق عبدالله بختانی خدمتگار، سرمحقق زلمی هېوادمل، سرمحقق نورمحمد نعیم، زرین انځور، ډاکتر لطیف بهاند، اسد اسمایي، اسدالله غضنفر، نورالحبیب نثار، مصطفی سالک، عبدالمالک همت، اصف صمیم، عبدالخالق رشید، ایمل پسرلی، اجمل پسرلی، محمدمعصوم هوتک، عبدالغفور لېوال او نور...

همدارنګه په پښتونخوا کې مولوي احمد، قاضي عبدالسلام زیارتي، دوست محمد کامل، نصرالله خان سفر، مهجور خویشکی، شعید ګوهر، مجروح یوسفزی، زبیر حسرت، حنیف خلیل، سیدصابرشاه صابر، میا سهیل انشا، همېش خلیل، قنلدر مومند، محمدعبدالشکور، عقاب ختهک، ایاز داودزی، دوکتور اسرار، پروفیسور صاحب زاده حمیدالله... او ګڼ شمېر نور.

په افغانستان کې د فعالو او کره کتونکو له جملې څخه یو هم ښاغلی زرین انځور دی. ده په شپېتمو لمریزو کلونو کې د عملي او نظري کره کتنو ډېرې ښېلګې تولنې ته وړاندې کړې چې اکثره یې ډېرې موثرې واقع شوې او تر یوه حده یې د پښتو شعر د شعاري کېدو مخه ونیوله. لکه څنګه چې د مخه یادونه وشوه زرین انځور په دې برخه کې د (شعرونه او نقدونه) په نوم یو مستقل اثر هم لیکلی

دی چې د عملي کره کتنې یوه ښه بېلګه یې ګڼلای شو. دلته به له دې کتاب څخه ((په پښتو اوسني شعر کې د نوښت مساله) یوه لیکنه د عملي کره کتنې د بېلګې په توګه وړاندې کړو.

په معاصر پښتو شعر کې د هنري نوښت مساله:

د شعر او ټولو هنري څانګو یوه اساسي او بنسټیزه ځانګړتیا داده، چې باید نوي وي. دغه نوښت باید د شعر په رګ رګ کې ولیدل شي او که د دغه عنصر شته والی سوچه له یاده وویستل شي، نو هغه شعر به څو کرښې وي، کاغذ به پرې تور شوی وي، د جوړونکي یا لوستونکي او اورېدونکي، وخت به پرې نیول شوی وي، خو شعر به نه وي او له هنري ارزښت څخه به خالي وي.

زموږ ځینې معاصر شعرونه همداسې دي او زموږ ځینې معاصر شاعران او د نن ورځې شاعران همداسې، هغه نوښت چې باید شعر یې ولري، زموږ په شاعرۍ کې ورته ډېره پاملرنه نه کېږي او دا زموږ د معاصر پښتو شعر یو ستر بحران دی. د دې خبرې یو علت دا کېدی شي چې زموږ ځینې شاعران (بې ضرورته) شعر ونه لیکي. که شعر د یوه ژور ضرورت له مخې ولیکل شي یا وویل شي شاید په دغه ژور ضرورت کې د یوه نوښت څرک هم ولیدل شي یا باید ولیدل شي. د (کنستانتین فدین) په نامه یو لیکوال لیکي: ((یو لیکوال یوازې، هغه وخت باید قلم ته لاس کړي، چې یوه مشخصه او دروني هیله او

اړتيا هغه دې کار ته اړ کړي. که يو داسې څه ليکي چې د نورو له کار سره توپير ونه لري، نو اصلاً يې د څه لپاره ليکي؟ اخر له دې څخه څه لذت وړلی شي؟ تل او په هره لاره کې بايد يو انسان هڅه وکړي چې خپل ځان پيدا کړي او د ليکنې په کار کې د خپل کار لاره پيدا کړي. ليکوال بايد د هنر په هره څانګه او هره برخه کې خپل خلاقيت، انفراديت او ځانګړی توان وښيي..))

همدغه خبره ده چې شاعر بايد خپله لار پيدا کړي او هر شعر که په مجموع کې د شاعر د مشخصې لارې لارويان وي، بايد په جلا ډول هم د هغه هر يو شعر يو ځانګړی خصوصيت، ابتکار او نوښت ولري او د هغه هر يو شعر هم د ضرورت د جلاوالي پر بنسټ بايد د يو مشخص خصوصيت لرونکی وي.

شايد ځينې کسان د ابتکار په بحث کې د شکونو درلودونکی وي، يانې دا چې د تقليد او ابتکار په لړ کې ورسره پوښتنې پيدا شي. د يوه ليکونکي نظر په دې ډول دی چې وايي: ((... هېڅ داسې يو هنري او ادبي اثر نه شته چې هغه ته له يوې مخې ابتکاري ووايو، حتی د شاعرانو او ليکوالو په خيالي ترا ابداعاتو کې هم د نورو هنرمندانو د خيال د ترکيب اجزا ليدلی شو. په دې توګه هر ډول ابتکار تر يوې اندازې په بل ځای پورې تړلی او راغلا شوی دی. خو دغه موشګافي او زيات افراط په هېڅ ډول له پوهې او منطق سره سر نه خوري. د (ګويته) او (شکسپير) لپاره فولکلوري او ولسي کيسې او زاړه

پېښلیکونه د کار ماده شمېرله کېدله. داسې لکه تیږه او چونه چې د معمار او مجسمه جوړوونکي د کار اصلي مواد ګڼل کېږي ایا کېدی شي سړی معمار او مجسمه ساز هم په دې خبره ملامت کړي، چې ولې د خپل کار اصلي ماده یانې تیږه او چونه خپله نه خلقوي چې له طبیعت نه یې اخلي.))

معمار او مجسمه جوړوونکی په دې خبره نه شي ملامتېدی، خو که هغه ټکي په ټکي د کوم بل مجسمه جوړوونکي کار تقلید کړي، ځوک به ورته د هنرمند نوم ورنه کړي.

لیکوال یا شاعر هم په طبیعت کې له یوې اجتماعي پدیدې(ژبې) څخه د خپل کار د وسیلې یا مادې په توګه کار اخلي. که هغه د نمونې په ډول یوازې د ولسي کیسو او فلکلوري ادبیاتو ثبتوونکی وي او خپل هنري نوښت یې نه وي ورسره ملګری، نو شاعر یا هنرمند نه دی، د فلکلور یا ولسي ادب د راټولوونکي نوم باید ورکړي او په همدې ډول که د هغه په کار کې د خپل ولس د ادبي جریان له تېرو تجربو سره توپیر ونه لیدل شي بیا هم شاعر یا هنرمند نه دی.

په ټولو هنري ادبي پدیدو کې اصلي او د پام وړ موضوع داده چې هنرمند یا شاعر څه غواړي ووایي یا څه وایي؟ که غواړي یو داسې څه ووایي چې تر هغه مخکې ویل شوي او حتی په ښه توګه ویل شوي، نوبیا ویلو او یا اورېدلو ته یې ضرورت څه دی؟ له همدې

کبله خو د یوه ښه شعر ویل یا د یوې نوې هنري یا شعري خبرې کول دومره سخت ګڼل شوي لکه یو علمي کشف. یوه شاعره وایي: ((د یوه ښه شعر ویل دومره سخت دي او دومره غور، کار او زیار غواړي لکه د یوه علمي کشف غوندې. فکر کوم هر هغه څوک چې په هنري کار بوخت دی، لومړی باید خپل ځان جوړ او بشپړ کړي بیا له خپل ځانه رابهر شي او خپل ځانته هم د هستۍ د یوې برخې په توګه وګوري. په دې توګه به هغه وکولی شي خپلو ټولو فکرونو، حسونو او غوښتنو ته یو عمومي حالت وروښیي.))

کله چې په یوه شعر کې د یوه کشف په اندازه دقت او غور لازم دی، نو ایا داسې شاعري به څومره په درد خوړونکې وي او څومره به نوې وي. د (علمي کشف) خبره دلته د مفاهیمو پر اساس یاده شوې او د دقت او پاملرنې د راوړلو لپاره ورته اشاره شوې ده.

هره هغه خبره چې نوې نه وي، شعر نه دی خو هره نوې خبره هم شعر نه دی. هره نوې خبره د شعر تر حده باید راښکونکې او ښکلې شي، بیا یې یو سړی د شعریت پر امکاناتو باوري کېدی شي. هسې له ساده، سطحي او سرسري نوې خبرې څخه شعر نه شي جوړېدی.داسې خبره یا موضوع چې د شعر جوړولو استعداد ولري او یو باصلاحیته شخص (چې باید شاعر ورته وویل شي) هغه تر شعریته ورسوي. یو لیکوال کاږي: ((ساده ګي د شعر لوی صفت دی. خو په دې شرط چې هغه پیغام، هغه لید او هغه تجربه چې رابرسېره کوي یې مبتذله نه

وي، هغه خیال یا (امیج) چې په شعر کې وي هرومرو باید داسې وي چې په عادي ورځني ژوند کې که څه هم موږ ورسره مخامخ کېږو، خو د شعور مرحلې ته یې نه شو را ایستلی.))او د شاعر ابتکار په همدې کې دی چې هغه د (شعور) تر مرحلې او د (شعر) تر مرحلې ورسوي او د ژوند هره تجربه چې تر دې ځایه راورسېدله (شعر) دی او هغه چې یې دغه تجربه تر دې ځایه رارسولې ده (شاعر). هره تېره شوې تجربه که په هماغه بڼه بیا بیا تکرارېږي، شعر نه شي ورته ویل کېدی، دا ځکه چې د یوه شعر د جوړښت او سکښت یو اصلي ټکی (نوښت) به په کې نه وي. یو بل لیکوال لیکي: ((شاعر هغه څوک دی چې له ژوند څخه یې ځانګړی او نوی مفهوم موندلی وي. هغه د بیان په قالب کې نغاړي او نورو ته یې انتقالوي. یو تازه او خاص مفهوم ځکه چې که نورو پیدا کړی او بیان کړی وي، د شاعر د دویم ځلي لټون هڅې بېهوده شمېرل کېږي... ته که نړۍ هماغه ډول ګورې چې یوه بل شاعر بیان کړې وي، ښه به دا وي چې خپل وخت او زموږ وخت ضایع نه کړې، ځکه له همدغه ځایه څرګندېږي چې شاعر نه یاستئ!))

وایي چې محمود طرزي په خپلو لیکنو کې له یو غربي منتقد څخه نقل قول کوي چې: ((هغه څوک چې د لومړي ځل لپاره یې د خپلې مینې مخ له ګل سره تشبه کړ، شاعر و او هغه څوک چې د دویم ځل لپاره یې دا کار تکرار کړ، بې شعور!)) شاید د شعر د نوښت په

www.ael.af

بحث کې د غربي منتقد دا خبره يو څه (افراطي) تصور شي، خو په مجموع کې د پرنسيپ له پلوه جالبه خبره ده. تقليد که په هره پيمانه وي، د غندلو او ردولو وړ دی.

زموږ په معاصر شعر کې دد غسې تکراري شعري تجربو زياتې او پرلـه پسـې نمـونې ليـدل کېـږي. د يـوه معاصـر شـاعر يـوه مشـهوره څلوريزه ده چې:

پتنګ نه دی په ډيوه چې ستي نه شي

بلبل نه دی چې په ګل فريادي نه شي

زړه يې مه بوله تور کاڼی د صحرا دی

په ليدو د زخمي زړه چې زخمي نه شي

او زمـوږ د راوروسـتـه شـاعرانو لـه خـوا همدغـه خبـره اړول شـوې را اړول شوې ده. خو د دې پر ځای چې ښه او له نويو تجربو سره يوځای شي، په سرچپه ډول مبتذلـه شـوې، تکـراري شـوې او سـخته کمـزرې شوې ده. يوه نمونه يې زموږ د يوې ځوانې شاعرې (!) دغه شعر دی:

ښه هغه دی چې د بل په درد دردمن وي

په ليدو د زخمي زړه يې زړه غمجن وي

اصلاً یې شاعر څه غواړي ووایي؟ هغه څه چې دا یې غواړي ووایي، مخکې ویل شوي و تر دې په ښه توګه ویل شوي دي. دې بې ځایه خپل ځان سترې کړې دی. که زموږ په اوسني شعر کې ابتکار نه وي، که دغه ډول انفرادیت (په خپل عمومي هنري مفهوم سره) په کې نه وي او که نوي مفاهیم او نوي مضامین په کې نه وي، نو چېرې به هم د منل شوي معاصر شعر او د نمونه یي شعر په بڼه تائید نه شي. د ((شعر او هنر)) لیکوال لیکي: ((هغه هنرمند د ازادۍ دعوا کولای شي چې ذوق، سلیقه او فکر یې د بل چا اسیر نه وي. مقلد څرنګه ازاد دی؟ هغه څوک چې د ذوق او فکر لاس او پښې یې بند وي چې هڅو د خلاصون امکانات یې هم نه شي لیدل کېدی، ولې د شعري خپلواکۍ غورې کوي! غواړي ازاد وي، ددې لپاره چې بندي پاتې شي؟ ازاد وي چې له ځایه ونه خوځېدی شي، ازاد وي چې د بدمرغو بندیزونو زنځیرونه ونه شلولای شي! شاید دا د ازادۍ یوه نوې بڼه وي(!) زما په فکر په هنر کې هم د ټولنې په څېر د ازادۍ لپاره هلې ځلې په کار دي، جرات په کار دی او د ازادۍ د لټولو خاوند باید پر خپل ځان متکي وي... ازاد هنرمند هغه دی چې پر خپل ځان باندې په باور لرلو سره له هغه څه نه خپل ذهن خلاص کړي چې نورو ورته ښښلي دي. دا سې ګومان وکړي چې تر هغه وړاندې هېڅ هم ددې پراخې دنیا د وصف لپاره تکل نه دی کړی او هغه د لومړي ځل لپاره موظف شوی دی چې نړۍ هم خپله وپېژني او هم یې نورو ته

www.ael.af

وروپېژني. که کوم هنرمند پر دغه لار لاړ او کوم سوغات یې له ځانه سره راوور، د هغه دغه ډالۍ به تازه، نوې او د زیات ارزښت لرونکې وي...))

په ادبیاتو او یا په شعر کې د تقلید پر ځای او د بل په پل د پل ایښودلو پر ځای د (نوښت) اصلي کیفیت په دې کې پروت دی، چې د شاعر په قلم او ژبه باید د ولس ادبیات او د ولس ژبه غني شي د ژبې پر وړاندې او د ژبې د ادبیاتو پر وړاندې شاعر ستر مسوولیت لري. په شعر کې هره کلمه باید حساب شوې وي. د هغه هر شعر او د شعر هر نوی مفهوم باید د ژبې د ذخیرې لپاره یوه نوې او حساب شوې او معتبره پانګه وي. د نړۍ یو نامتو منتقد (تي، اس، الیوت) لیکي: ((خپله ژبه له هغه شکل څخه چې وه په پراخه، پاکه او دقیقه توګه راتلونکو ته سپارل،دا دی د شاعر په عنوان د شاعر ستر او ممکن بریالیتوب)).

که شاعر د ژبې لپاره دومره کار وکړي دا به رښتیا هم لوی بریالیتوب وي او هغه چې شاعر دی باید هم دومره بریالیتوب وګټي. زموږ د پښتو ژبې په کلاسیک شعر کې خوشال، رحمن او حمید او نورو ځکه مخکښان ګڼل کېږي چې هغوی خپله ژبه بډایه کړې ده. هغوی د ژبې په شعر کې مفاهیم وضع کړي دي او ځکه خو زموږ د شعر ځلندې او بلندې څېرې دي او ډیوې. د خوشال په شعر کې که له یوې خوا د وخت د پښتني ټولنې د ژوند دایرة المعارف

پروت دی، نو له بله پلوه هغه پښتو ژبه د شعري پرېمانه نويو او خوږو مفاهيمو له لارې غني کړې ده. شايد زموږ ځينې کلاسيک شاعران د همدغو لارو لارويان وي، چې ځکه يې شهرت نه دی موندلی او د مخکښانو نوم نه دی ورکړ شوی.

زموږ د معاصر پښتو شعر د ځينو او زياترو شاعرانو نيمګړتيا په دې کې ده چې هغوی نه يوازې دا چې دې ټکي ته پاملرنه نه کوي، بلکې اصلاً ورته دا خبره مطرح هم نه ده.

هغوی ژبه بډايه کوي نه، نيستمنه کوي يې، غني کوي يې نه، بې وسه کوي يې او دا څومره لويه بدمرغي ده ! څومره د افسوس وړ خبره ده ! هغوی د دې پرځای چې د ژبې پانګه بډايه کړي حتی د ژبې له تېرې او موجوده پانګې څخه هم په سمه توګه کار نه شي اخيستلی او دا زموږ د شعر ستره نيمګړتيا ده.

خبره دا ده چې د ټولنې د پرمختګ له بهير سره سم د ټولنې ادبي بهير هم بدلون مومي او بايد بدلون ومومي. دا يوه ډېره عمومي او حتی (چوکاټي) خبره ده، خو زموږ ځينې اوسني او ځوان شاعران له دغه منل شوي (چوکاټي) پرنسيپ سره هم زياته اشنايي نه لري. هماغه تېرې خبرې، همغه تېر مفاهيم او هماغه د ليلی او مجنون کيسې او مفهومونه او هماغه زړې شوې تکراري خبرې د نويو او اوسنيو شعرونو په نامه وړاندې کوي. د (ژوند او فن) ليکوال او شاعر ليکي: ((... د امير کروړ او بېټ نيکه زمانه د خوشال او د رحمن له

زماني بدله وه. ځکه يې په شاعرۍ کې د وخت د بدلون په لحاظ د موضوعاتو او اقدارو تبديلي واضحه ښکاري. د خليق او عبدالاکبرخان اکبر زمانه د خوشال او د رحمان زمانه نه ده، نو ځکه يې د ادب اقدار هم د زماني په مناسبت بدل شوی... د سوسيايټي له بدلون سره به د ادب انداز بدلېږي، که دا د چا خوښه وي هم او که نه وي خوښه نو هم، ځکه چې که بېټ نيکه وايي:

لويه خدايه لويه خدايه ستا په مينه په هر ځايه

غرولاړ دی درناوي کې تهوله ژوي په زاري کې

نو په خپل ساده ماحول يې په پاک ذهن او زړه عکس غورځولی دی. دغه وخت دغه د معاشرې ژوند و. که خوشال ووايي چې:

بله هېڅ ليدلی نه شي تر دا منځه يا مغل د منځه ورک يا پښتون خوار

نو د وخت حالاتو ورته دا احساس وربښلی و، ځکه دا سې وايي...))

زموږ په معاصر پښتو شعر کې نه يوازې دا چې د پرمختګ دغه مجموعي بهير ته په شعوري توګه پاملرنه نه کېږي، بلکې د تېرو شعري تجربو او د تکراري او زړو مفاهيمو هماغه زياته تکراري بڼه چې اوس مبتذله ده، رواج لري.

کومه بله خبره چې دلته يې يادول ضروري دي، هغه دا ده چې د ژوند د تجاربو ځينې عادي برخې زموږ د معاصر شعر زياتې نمونې

جوړوي، دا سې نمونې چې نه په کې شعري ابتکار شته او نه هنري تخيل. زموږ د يوه او سني خپاره شوي شعر يوه برخه لولو او وينو چې څومره عادي خبرې دي؟

څومره تکرار شوې او منلې شوې خبرې:

کـار دی چـې مـوږ تـه محبـت ښـيي
کـار دی چې معمـار بـه وي د نـوي ژونـد
کار دی چې به جنګ او جګړه ختمه کړي
کـار دی چې بـه واړه سـره وروڼـه کـړي
کـار دی چې سيندونه خيـژوي پـه غـرو
کـار دی د سـتړياوې د دمـې ضـامن
کـار دی چې بـه رنځ بيمـاري ورکـه کـړي
کـار دی چې د لـوږې بـد بختۍ پـر ضـد
کـار دی چې څـوک نـه شـي تمبـولی بيـا
کار دی چې به موږ پرې مخ پر وړاندې ځو

کـار دی چې مـوږ تـه ستر نعمت ښيي
کـار دی چې نـړۍ تـه بـه زينـت ښـيي
کـار دی چې بـه سـوله امنيـت ښـيي
کـار دی چې کـارګرو تـه وحـدت ښـيي
کـار دی چې رغـو تـه طـراوت ښـيي
کـار دی چې بشـر تـه سـعادت ښـيي
کـار دی چې صـحت او سـلامت ښـيي
مـوږ تـه اسـتحکام اسـتقامت ښـيي
څـرخ چې د تـاريخ تـه حرکـت ښـيي
کـار دی چې بـه مـوږ تـه دا جـرات ښـيي

وګورئ ! سمې خبرې دي او معقولې خبرې ! د کار ارزښت همدومره او حتی تر دې هم زيات دی، خو خبره دا ده چې له دغو خبرو سره او له دغو نصيحتونو سره د شاعر خلاقيت څه شی دی؟ همدومره خبرې چې (کار ښه دی، ډېر ښه دی، بېخي زيات ښه دی) دا خو نو عمومي

www.ael.af

خبرې او د شعر لپاره حتی سطحي خبرې دي، شاعر څه غواړي ووايي او په څه ډول يې غواړي ووايي؟ شاعر په دغه شعر کې کوم نوي ټکي بيانول غواړي؟ هېڅ نوی ټکی نه شته هماغه زوړ واعظ دی او زړې خبرې.

يا مثلاً دا چې د دهقان ارزښت او مقام د زياتې ستاينې وړ دی، خو که زمونږ معاصر شاعر د هغه د دريځ تشريح کول غواړي، بايد دا کار د نويو موضوعګانو او نويو مفاهيمو له لارې وکړي، په دې ډول چې سړی پوه نه شي چې کوم شعر دی او که د نباتاتو د پوهنې کوم فصل! د يوه نوي شاعر يو شعر ته پاملرنه کوو:

((ګرانه دهقانه))

راغی موسم د بهار ښايسته ښکاري ګلزار
نباتات واړه بيدار د ځوان بزګر انتظار
وطن مو کار غواړي زيار بېشمار غواړي

ګرانه دهقانه

پنبه غنم وکره په دغه دم وکره
په زړه بې غم وکره له چانه مه کوه ډار
وطن مو کار غواړي زيار بې شمار غواړي

او ګرانه دهقانه!...

او په همدې ډول درواخله، زموږ ځينې نور شعرونه. په دغه ډول شعرونو کې يوازې خبرې شته او ښکاري دا چې يوازې خبرې شعر نه شي کېدی. شعر بايد يو نوی ټکی او د بيان يو نوی ډول ولري او دغه بيان بايد يوازې د شاعر په ژبه او قلم پورې منحصر وي. ځکه چې هغه شاعر دی، هغه بايد ددې صلاحيت لرونکی وي او د هغه په قلم او ژبه کې بايد دومره توان پروت وي.

زموږ د معاصر پښتو شعر يوه بله ځانګړتيا او يوه بله نيمګړتيا داده چې که يو ځلې کوم شاعر يوه نوې، يوه ښه او يوه شعري او هنري خبره وکړه، هماغه خبره بيا هنګامې پيدا کوي او هر شاعر يې د تقليد لپاره راپاځي. هماغه ډول شعر ليکي، خو تر اصل شعره کمزوری او مبتذل. يوه نمونه وړاندې کېږي:

يوه لوی معاصر شاعر په دې موضوع چې زه شاعر يم او دا چې شاعر بايد څنګه وي؟ يو ښکلی شعر ليکلی دی، يوه ډېره لږه برخه يې داسې ده:

ته د سلطان د دربارونو شاعر — زه د محرومو ولسونو شاعر
ته د خمونو او جامونو شاعر — زه د پېرۍ د قيامونو شاعر
... ته د ماڼۍ د اقبالونو شاعر — زه د کېږدۍ او ادبارونو شاعر
ته په بزمو کې د نازونو شاعر — زه په زندان کې د مرګونو شاعر
ته د نېکمرغو پسرليو برېښنا — زه د بدمرغو بارانونو ژړا

او وروسته نو زموږ شاعرانو قلمونه راخیستي دي او همدغه چیغې یـې شـروع کـړي دي چـې: بـس زه د ولسـونو شـاعر او زه دردونـو او غمونو شاعر او زه د پاڅونونو شاعر او همدغسې نورې خبرې چې د لومړني ښکلي او اصلي شعر بې ځایه تحریف په کې لیدل کېږي. یا یوه بله نمونه: زموږ یوه بل معاصر نامتو شاعر په خپـل وخت کې یـو ډېر ښکلی شعر زمزمه کړ. داسې شعر چې زیاتې هنګامې او انګـازې یې جوړې کړې. شعر د خپل وخت یو لوی پیغام پـه ډېر هنـري ډول پـه خپل ځان کې نغښتی و، یوه برخه یې داسې ده:

نسیم ووې د ګل غوږ کې

بدل شو د یارانې رنګ

غلی شانته انقلاب دی

بدلوي د زمانې رنګ

ورسره نوي رنګونه

رنګا رنګ تحولونه

کړي سمسور به راغ راغونه

موسم بل دی هم بل شوی

www.ael.af

د بلبل د ترانې رنګ

غلی شانته انقلاب دی

بدلوي د زمانې رنګ

دړې وړې زوړ رباب دی

زوړ مطرب خانه خراب دی

زوړ اهنګ د روح عذاب دی

هم شو نوی د نغمې رنګ

غلی شانته انقلاب دی

بدلوي د زمانې رنګ

نوی دام نوی صیاد دی

نوی چل نوی بیداد دی

نوی آه نوی فریاد دی

هوښیاري صید لره بویه

بدل شوی د دانې رنګ

غلی شانته انقلاب دی

بدلوي د زمانې رنګ...

www.ael.af

د دغه ښکلي شعر تر خپرېدو وروسته، بیا هم زموږ شاعرانو ملاوې وتړلې، متې یې راونغښتې او قلمونه یې راواخیستل، هیڅ داسې شعر به نه وي چې د (نوي) نوم به په کې نه وو اخیستل شوی. هر څه نوي، شاعر نوی، شعر نوی، ژبه نوې، قلم نوی، ساقي نوی، پیاله نوې، میخانه نوې او پیمانه نوې.

زموږ زیاتو شاعرانو خپلو شعرونو ته دغه ډول (نوی) خو تکراري شکل ورکړ. هماغه خبرې ډېرې ډېرې او بې ځایه بې ځایه کارېدلې.

دغه ډول تقلیدي شعرونو زموږ د مطبوعاتو پاڼې ډکې کړې. د دې پرله پسې لړۍ یو (نمونه یي) شعر دلته لیکو:

موسم نوی بهار نوی ارغوان تازه تازه
چمن نوی ګلشن نوی بلبلان تازه تازه
محفل نوی شاعر نوی ساقیان تازه تازه
رباب نوی سرود نوی نغمه خوان تازه تازه
عشق نوی جانان نوی عاشقان تازه تازه
جمال نوی وصال نوی سره لبان تازه تازه
جهان نوی زمان نوی سور اسمان تازه تازه
دوران نوی ژوندون نوی ارمغان تازه تازه
تقدیر نوی تدبیر نوی طرازان تازه تازه

جنت نـوی نعمت نـوی جنتیـان(! !) تـازه تـازه
...خیـال نـوی فکـر نـوی طراحـان تـازه تـازه
معمـار نوی تعمیـر نوی نقاشان(!) تـازه تـازه
طبیـب نـوی درمـل نـوی هـم درمـان تـازه تـازه
شـربت نـوی ګـیلاس نـوی تشـنګان تـازه تـازه
معلـم نـوی تـدریس نـوی شـاګردان تـازه تـازه
شـکل نـوی مضمون نوی هم عنـوان تـازه تـازه
بیـان نـوی ادب نـوی ادیبـان تـازه تـازه
نثـر نـوی نظـم نـوی شـاعران تـازه تـازه
بـاغوان نوی بوسـتان نوی ګلسـتان تـازه تـازه
لـه خزان دې پـه امـان وي سره ګـلان تـازه تـازه

ښـه نـو دا خبـرې، دا لیکنـې او دا ډول تشـې قـافیې شعر ګڼل کېدی شي؟ نه ! نه ! هېڅکله هم نه !

زمـوږ پـه معاصـر پښـتو شـعر کـې کـه د عشـقي سندرو جـاج هـم واخیستل شي، له بده مرغه چې پـه زیـاترو شعرونو کـې همـاغـه زړې خبـرې او همـاغـه تکـراري خبـرې بیـا بیـا تکرارېږي. د سـر زوري او سرتېري مین لپاره هماغه لېونی مجنون نن هم زمـوږ د شعر سمبول دی. هماغه د قرنونو لیلی لا زموږ د شعر د ښایست اتلـه ده او همـاغـه سـرې شـونډې، زریـن شـال، تـورې سـترګې او تـورې زلفـې لا زمـوږ شعري مفاهیم دي چې په ډېرو لږ تو پیرونو سره د یوه او بـل شـاعر لـه

خوا په شعر کې په پرله پسې ډول کارول کېږي او که د قافيې ضرورت وي، نو بيا خو زرين شالان، تور چشمان، تور زلفان او سره شونډان هم د معاصر شاعر د شعر مضامين جوړېدلای شي.(!)

د نن ورځې د شاعر سندره هم بايد د قرنونو له سندرو سره توپير ولري.

دا يو عمده ضرورت دی او دا ځکه چې که موږ وايو: (معاصر پښتو شعر) ، نو بايد د خپل عصر ټول خصوصيات له ځانه سره ولري او که نه خو که يې تاريخ او د شاعر نوم ورسره ونه کښل شي، شايد معلومه نه شي چې دغه يا هغه شعر نن او پرون ويل شوی او که په لسمه يا دولسمه هجري پېړۍ کې. او بيا دا چې که زموږ د شعر مفاهيم همدا سې په مبتذل ډول دوام وکړي شايد د معاصر شعر د رشد لپاره د امکاناتو په لټون کې مو ځه برياليتوب په برخه نه شي. د يوه تقريباً ښه عشقي شعر نمونه دلته وړاندې کوم او وينو چې څومره ښه او خوږه شعري مفاهيم په کې کارول شوي دي. دا د پخوا وخت يو شعر دی خو يو نسبي ابتکاري شعر يې ګڼلای شو:

سپيدې مګر خيال د چوولو لري	چې زړه تلاش د تېبدلو لري
او ښکه به څو وي په زانګو د سترګو	دا هلک وخت د تلو راتللو لري
د وصل صيد په دعا رام کله شي	وحشي خو خوی د ترهېدلو لري
د خال دانې په هوا زړه الوزي	دا مرغه ذوق د الوتلو لري

پـه ښکلـي مـخ کې خنتما نه اوسي　　　خط دې نـوبـت د راوتلـو لــري
نـازو نـخرې بـه رسـاقد کوې څو؟　　　دا سبر وخت د کـرېدلـو لـري
لکـه ســحر تـاجر په مينه کې ستا　　　نوبت د خپـل ګرېـوان څيرلـــو لـــري.

معاصر شاعر بايد خپل شعر تـه د واعـظ د خبرو يا د ناصح د پند رنګ ور نه کړي. هغه بايد په شعر کې د لويو او وړو نيمګړتياوو پر وړاندې راپورته شي او په خپل شعر کې داسې خبرو ته ځای ور نه کړي چې له ده پرته پرې حتی ټول عادي خلک هم پـوهېږي. هغه بايد ژورتياوې راوسپړي او په ډېر دقت يې راوسپړي. هغه بايد په خپل شعر کې د خپلې ژبې لپاره نوي مفاهيم وړاندې کړي. د غني دغه شعر همداسې يو نوښت لري او دقت ورته په کار دی:

((پيدايش))

او ما ځان له ساز کړ پخپله جوړ　　　د خپـل خـوب نـه، د خپـل
خيـــــــــــــــــــال نـــــــــــــــــــه
د خـــپل غـم نـه، د مــستیـ نه　　　د خـــپل تــول نـــه، د خپـل تـال نه
او ماځان له يار کړ پخپــله جوړ　　　د خپــل سوز نـــه، د ارمــان نــه
د خوبـونو نـه، د رنګونـو نـه　　　د ګــلونـــو نـــه، د خـــزان نـــه
او ما ځان لـه غم کړ پخپله جوړ　　　د خنـدا نـــه، د خـوشالـــیـ نـــه
د وصـــال نـــه د خـــمار نـــه　　　د بــــهار نـــه د لـــولـــیـ نـه
او ماځان له ژوندون کړ پخپله جوړ　　　د امـيـــــد نـــــه، د
رنـــــــــــــــــــــا نـــــــــــــــــــــه

www.ael.af

د تیارو نه، د ښېرو نه | د غمونو نه د سودا نه
او ما ځان له مرګ کړ پخپله جوړ | د ژوندون نه، د مستۍ نه
د پسرلي د زېړو ګلو نه | د لالونو نه، د ځوانۍ نه

خبره رالنډوو او وایو چې د نن ورځې شاعران باید یوازې (خبرې) د شعر په نامه وړاندې نه کړي. د نن ورځې شعر د پېړیو پېړیو پخوا زمانو شعر نه دی. خو زموږ ځینې شاعران نه یوازې دا چې د نن ورځې شاعران نه دي، بلکې هغه د پېړیو پېړیو پخوانۍ عنعنه یې هم نه ده یاده او نه پرې پوهېږي.

او د (فضل الحق شیدا) یو بیت زموږ د معاصر پښتو شعر د ابتکار یا تقلید د بحث د پای ټکی جوړوي. موږ یې معاصر شعر او معاصر شاعر ته خطاب ګڼو:

تېل یې وچېږي خپلې وینې په کې ژر واچوئ
هسې نه مړه شي د جونګړو مو ډیوه ملګرو !))

(۳: ۲۲-۴۴).

ادبي بهیرونه: لکه څنګه چې د مخه یادونه وشوه، پر لیکوالو سربېره یو شمېر ادبي او علمي مرکزنو هم وخت پر وخت د کره کتنې عملي غونډې جوړې کړي، له هغې جملې څخه په شپېتمو کلونو کې د افغانستان د لیکوالو ټولنې او په تېره بیا د هغې د ځوانو لیکوالو

www.ael.af

ځانګې وخت پر وخت کره کتنيزې غونډې جوړولې، دې غونډو خپل خپل تاثيرات درلودل. د تنظيمي جګړو پر مهال دا غونډې له منځه لاړې. وروسته په اويايمو کلونو کې په پېښور کې افغان ادبي بهير جوړ شو، په دې بهير کې هره اوونۍ د کره کتنې غونډې جوړېدې، وروسته بيا په کوزه پښتونخوا، کابل، ننګرهار، کندهار، خوست، پکتيا، کندوز، بلخ، لغمان او د هېواد په ګڼ شمېر نورو سيمو، ولايتونو او علمي مرکزونو کې ادبي خوځښتونه رامنځته شول. په دې بهيرونو کې د کره کتنې په سوونو عملي بېلګې وړاندې شوې چې تر دې دمه يې په هېواد کې ساری نه و ليدل شوی، دا کره کتنيزې غونډې اوس هم ښې په درز کې روانې دي.

د پنځم څپرکي لنډ یز لنډ یز

له هغه وخته چې په پښتو ادبیاتو کې لیکنی ادب رامنځته شوی، نو کره کتنه هم ورسره ټوکېدلې ده. البته دا کره کتنه له ادبي اثارو څخه جلا د مستقلو اثارو په توګه نه ده ترلاسه شوې، کله چې موږ په لرغوني دوره کې پښتو ادبیات ګورو، نو د کره کتنې محتویات یې هم په متن کې تر سترګو کېږي. په لرغونې دوره کې د (شیخ رضی لودي) او (نصر لودي) په شعري مناظره یا مکالمه کې د نقد لومړني څرکونه شته، د ابو هاشم ابن زید السرواني په لومړني ژباړل شوي شعر کې هم د کره کتنې محتویات راغلي، د شیخ اسعد سوري قصیده هم کره کتنیزه او انتقادي مالګه لري او همدارنګه د ځینو نورو شاعرانو په شعرونو د کره کتنې ځینې ځانګړنې لیدل کېږي.

د پښتو ادبیاتو په منځنۍ دوره کې بیا د لرغونې هغې په اندول د کره کتنې برخه زیاته شوه، د روښاني دورې د شاعرانو په اثارو کې د کره کتنې محتویات راغلي، که څه هم دا نیوکې اکثره پر مذهبي اساساتو راڅرخېدلې، د اخوند درویزه او د هغه د پلویانو اثار چې یوه برخه یې د روښاني غورځنګ پر وړاندې غبرګون و، هم انتقادي محتویات لري. تر هغه وروسته بیا (خوشال) په ډېره غوڅه ژبه د

www.ael.af

دوا ړو جريانونو پر اثارو ډاګيزه کره کتنه کړې ده. د خوشال په منظومو او منثورو اثارو دواړو کې د کره کتنې جوهر شته، خو په منظومو اثارو کې يې کره کتنيز جوهر زيات ځلېږي. تر خوشال وروسته هم د منځنۍ دورې ګڼ شمېر شاعرانو په خپلو شعرونو کې د کره کتنې محتوا ځای کړې، د شعر او نظم په ژبه يې د نورو شاعرانو د شعرونو شننه او ارزونه کړې ده. خو په منځنۍ دوره کې چې خوشال کره کتنې ته څومره پاملرنه کړې، بل هېڅ شاعر او ليکوال د کره کتنې په برخه کې دومره کار نه دی کړی. خوشال له خپل ځانه نيولې، بيا تر خپلې کورنۍ، قبيلې، ټولو پښتنو او ټولو افغانانو پورې پر هر يوه پر خپل ځای کره کتنه کړې ده. پر خپل چاپېريال او په هغو کې يې د ملايانو او نورو په ګډون پر بېلابېلو ټولنيزو کرکټرونو ټينګې نيوکې کړي او په دې دوره کې د يوه لوی کره کتونکي په توګه څرګند شوی دی.

د پښتو معاصرو ادبياتو په بېلابېلو پړاوونو کې کره کتنې ته زياته پاملرنه وشوه.

ددې دورې په بېلابېلو پړاوونو کې بېلابېلې ادبي ټولنې جوړې شوې، کره کتنيزې غونډې يې جوړې کړې او مستقل اثار يې رامنځته کړل. د سيدرسول رسا (ادبي نقد)، قلندر مومند (تنقيد) د مولوي محمد اسرافيل له خوا ترجمه کړی (کتاب الشعر)، د کانديد اکاډميسين محمدصديق روهي (د کره کتنې تاريخي پس منظر او

معیارونه)، د پوهاند محمد رحیم الهام (ادبي کره کتنه) او ځینې نور اثار د یادونې وړ دي.

د شلمې پېړۍ پ بهیر کې د پښتو کره کتنې په برخه کې ګڼ شمېر لیکوالو لکه، استاد عبدالحی حبیبي، استاد الفت، استاد صدیق الله رښتین، پوهاند عبدالشکور رشاد، پوهاند دوکتور بهاوالدین مجروح، دوکتور حبیب الله تږی، کاندید کاډمیسین محمدصدیق روهي، استاد سعدالدین شپون، دوکتور مجاوراحمد زیار، حبیب الله رفیع، زرین انځور، لطیف بهاند، دوست محمد خان کامل مومند، قنلدر مومند، ایوب صابر، همېش خلیل، مهدي شاه باچا، افضل رضا، قمر راهي، ایاز داودزی، محمد اعظم اعظم، پروفیسور سیال کاکړ، صاحب زاده حمیدالله او نور ګڼ شمېر لیکوال او کره کتونکي د یادونې وړ دي.

د پنځم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

۱-په پښتو ليکني ادب کې د کره کتنې څرک له کومه وخته ليدل کېږي؟

۲-د پښتو ادب په منځنۍ دوره کې کومو ليکوالو پر يو بل کره کتنې او يا نيمه کره کتنې کړي دي؟

۳-د خوشال د کره کتنې، کرکترونه، چاپېريال او محتويات کوم دي؟

۴-ايا موږ په پښتو لرغونې او منځنۍ دورو کې د خوشال په شان بل کره کتونکی لرو ؟

۵-خوشال ولې کره کتنې ته ډېره پاملرنه کړې ده؟

۶-د پښتو د معاصرو ادبياتو په پيل کې کومو ليکوالو کره کتنې ته ډېره پاملرنه کړې ده؟

۷-په معاصره دوره کې له پښتو ادبي اثارو سره د کره کتنيزو اثارو اندول برابر دی؟

www.ael.af

۸-په معاصره دوره کې کوم کره کتنیز اثار د تائید او کوم د تامل وړ دي؟

۹-د لیکلو اثارو ترځنګ ادبي بهیرونه هم د کره کتنې د بهیر لپاره موثر دي او که نه؟

۱۰-کومې ستونزې دي چې په معاصره دوره کې یې پښتو کره کتنه ډېرې ودې ته پرې نښوده؟

سپارښتنې

۱-محصلین دې په خپلو څېړنو هغه پښتو اثار او کره کتونکي په ګوته کړي، چې په دې اثر کې یې یادونه نه وي شوې.

۲-هر محصل دې له خپل لیدلوري په معاصره دوره کې د پښتو کره کتنې پر ستونزو یوه تحلیلي او څېړنیزه لیکنه وکړي.

www.ael.af

شپږم څپرکی

د کره کتنې ډولونه

څومره چې د ادبیاتو محتوایي او شکلي ډولونه زیاتېږي، د کره کتنې ډولونه او د ادبیاتو د تشریح او توضیح میتودونه او لارې چارې هم ورسره زیاتېږي.

ادبپوهانو کره کتنه د خپلې محتوا او تخصص له امله پر بېلابېلو برخو وېشلې ده. سره له دې چې پر بېلابېلو ډولونو او په تېره بیا د کره کتنې د وېش پر ثابت شمېر د کره کتونکو د نظر یووالی نه شته، خو پر دې ټول ادبپوهان متفق دي، چې کره کتنه په لومړي سر کې پر دوو ډولونو: (نظري او عملي کره کتنې) وېشل کېږي.

[نظري نقد یو لړ اصول او روشونه رانغاړي، چې د همدغو روشونو په مرسته په نظري کره کتنه کې له ادب او هنر سره د مربوطو مسایلو او مباحثو ارزونه کېږي، جاج یې اخیستل کېږي او

د ادبي مېچونو او چنهولو له لارې د تخليقي اثارو د معيارونو تجزيه او تحليل کېږي.

ادب څه شی دی؟ کره کتنه څه ارزښت لري؟ له تخليق سره د کره کتنې څه ارتباط دی؟ نقاد څه مقام لري؟ او د بېلابېلو ژانرونو د فني ښېګڼو او بدګڼو د ټاکلو لپاره د لارښودو اصولو تشکيل او تحليل، د دغو او داسې نورو پوښتنو لپاره د ځوابونو پيدا کول، د نظري نقد کار دی. يوازې دا نه، بلکې د لوړو ټولو پوښتنو پر ټولو ځوابونو نقد هم په نظري نقد کې شاملېږي، يا په بله ژبه نظري کره کتنه، د کره کتنې کره کتنه هم ده.

کله چې د نظري نقد د وضع شويو اصولو په رڼا کې او يا د يوې بلې ذريعې له لارې، د ادبي تخليقي اثارو ښېګڼې او بدګڼې وښودل شي، نو دې کار ته بيا عملي نقد ويل کېدی شي. د عملي او نظري نقد له جلا او ځانګړو يادونو څخه مطلب دا نه دی، چې ګوندې موږ کره کتونکی هم په عملي کره کتونکو او نظري کره کتونکو سره جلا کولای شو؟ اصلي خبره داسې نه ده، ځکه چې يو کره کتونکی د کره کتنې د نظريو د جوړونې تر څنګه عملي نقد هم کولای شي.

د يو څېړونکي په وينا: ((د کره کتنې د نظريو او عملي کره کتنې ترمنځ بېلتون تر زياته حده مصنوعي دی، خو په دغو دواړو ډولونو کې توپير کول کاري ثابتېږي. دا پوښتنه چې ادب څه شی دی؟ او يا د يو خاص ادبي اثر د ځانګړنو د ښودلو عمل که څه هم په خپلو

www.ael.af

منځو کې سره مربوط او هماهنګ ښکاري، خو دغه دواړه د يو ځانګړي نوعيت لرونکی دی او د هغو ځانګړې مطالعه په يقيني ډول د اثر په پوهېدنه کې د صراحت او اسانتيا سبب ګرځي.))

په دې لړ کې دا هم بايد په نظر کې ولرو، د نظريې جوړونې لپاره چې ځومره اساسي او ژور فلسفيانه شعور، منطقي استدلال او رسا ذهن ته اړتيا ليدل کېږي، هماغومره زياتره نقادان له دې ذهنيت څخه محروم دي، نو له همدې امله د خپلو نظرياتو په رڼا کې پر خپلو نظريو ولاړ عملي کره کتونکي ډېر لږ پيدا کېږي. که کوم ستر نظريه جوړوونکی دومره همه ګير ثابت شي، چې ډېر نور نظري کره کتونکي ترې بالواسطه يا بلا واسطه ګټه واخلي، نو په دغسې مواردو کې د هغې نظريې انفراديت يوازې په هغه حالت کې ټينګ پاتې کېدلای شي، چې دوی په پټو سترګو د چا تقليد، ونه کړي.

ددې لپاره چې موضوع يو څه نوره هم روښانه شي، غواړو د نظري او عملي کره کتنې په باب لږ څه نوره رڼا هم واچوو او د کره کتنې ډولونه له همدې نظري کره کتنې پيل کړو:

۱-نظري کره کتنه:

د نقد ددغه ډول بل نوم Literary Aesthtics هم دی. دا ډول نقد د بېلابېلو ادبي او تنقيدي مسايلو په باره کې پر مباحثو او نظرياتو خبرې لري. ځينې ادبپوهان پر همدې اساس وايي موږ دا ډول نقد د

کره کتنې د ځانګړي ډول په توګه نه شو منلای. ځکه د ارسطو له بوطیقا څخه نیولې د نن ورځې تر کره کتونکو پورې ټول نقادان په پرله پسې ډول د نظریاتو پر نوي کولو او جوړولو مصروف دي. په انګلستان کې د اسپانیا او ایتالیا د کره کتونکو په څېر J.C.Scaliear او vives تر اغېز لاندې د (سډني) په زمانه (۱۵۷۰ع) کې نظریاتي نقد لږ و ډېر ظهور وکړ او په غالب ګومان د (رچرډ ډیلز) کتاب De,poetical کولای شو، د نظریاتي نقد په لاره کې لومړنی اثر حساب کړو. دا کتاب پر (۱۷۷۳ع) کال خپور شوی دی. په شپاړسمه پېړۍ کې (سډني) تر ټولو زیات مشهور شو، ګوا کې دی بالعموم لومړنی انګرېزي نقاد منل کېږي، خو دده د مشهور تالیف د لیکنې تاریخ په باب د نظریاتو اختلاف دی دی. عام قیاس دادی چې دا اثر پر (۱۵۸۰ع) کال پای ته رسېدلی دی او یا پر ۱۵۸۱ع کال بشپړ شوی دی، البته دا کتاب دده په ژوند کې چاپ نه شو، بلکې دده تر مړینې نهه کاله وروسته پر ۱۵۹۰ع کال چاپ شو. ددې کتاب دوه ایډېشنه خپاره شوي دي، په یوه ایډېشن کې یې نوم Anapology for poetire او په بل ایډېشن کې یې نوم The Defence of poesie راغلی و او له دې څخه ښکاري چې مسوده یې بې عنوانه وه.

دا د نظریاتي نقد پیل و او تر دې وروسته ددغه ډول نقد په پانګه کې زیاتوالی راغی او لکه: (هابس)، (اډیسن)، (برک)، (کولرج)،

www.ael.af

(میتوارنولډ)، (اوتی)، (اس ایلیت) او نورو له ادبیاتو او نقد سره تړلي مباحث له فلسفیانه مسایلو سره اشنا کړل.

لنډه دا چې نظري نقد د یوه ادبي اثر د ارزونې په باب نظر یې وړاندې کوي، په حقیقت کې د نقاد د نظریو یوه مجموعه ده چې په دې کې د کره کتنې معیارونه پرنیسپونه او میتودونه ټول شاملېږي.

۲-عملي کره کتنه:

عملي کره کتنه د کره کتنې تطبیقي اړخ دی. په دې کره کتنه کې هغه اصول، معیارونه او پرنسیپونه چې په نظري کره کتنه او یا هم د کره کتنې په نورو ډولونو کې بیان شوي، هغه په عمل کې پلي کېږي یا د هغو په رڼا کې یو اثر شنل کېږي. عملي کره کتنه تر نظري هغو ځکه سخته ده چې دلته ټول معیارونه او پرنسیپونه عملاً پر یو اثر تطبیقېږي.

عملي کره کتنه له عملي ببلګو پرته ممکنه نه ده. یو اثر باید موجود وي، چې پر هغه د کره کتنې عملیه تطبیق شي. په دې مرحله کې باید له ډېر احتیاط څخه کار واخیستل شي.

له نظري کره کتنې سره د نظریاتو اختلاف وي، خو دا اختلافات له عملي کره کتنې سره ډېر زیات دي، که په عملي کره کتنې کې له ډېر دقت څخه کار وانه خیستل شي، نو د کره کتنې او کره کتونکي پر

www.ael.af

وړاندې ډېرې ستونزې راولاړولای شي. (په پښتو اوسني شعر کې د نوښت مساله) لیکنه چې مخکې راوړل شوه، د عملي کره کتنې یوه بېلګه ده، چې دلته د شعر یا نظم عملي بېلګې راوړل شوي او پر هغو کره کتنه شوې ده. عملي کره کتنه کېدی شي د هنري ادبي اثر پر هر ډول ترسره شي.

۳-تاریخي کره کتنه:

تاریخي نقد یا کره کتنه د نقد یو ډول دی، چې ځینو کره کتونکو هغه د نقد یو ځانګړی ښوونځی او ځینو یو ډول معرفي کړی دی. د (کره کتنیز او ادبي ښوونځي) څپرکي کې مو دې ډول کره کتنې ته ځینې اشاره کړې ده. باید وویل شي چې د ادب په تخلیق کې ډېر او بېلابېل عوامل دخل لري، د ادبي ایجادګر له خوا قلم او چتول او د اثر ایجادول کومه میخانیکي بڼه نه لري، بلکې د هغه تخلیقي شعور ته خاص جهت ورکول، په پوره اندازه یو پېچلی عمل دی. څنګه چې ډېر ځله د محرکاتو او عواملو له یوځای کېدو څخه خاص نظر را زېږي، ددغو عواملو او محرکاتو شننه او بیا د هغو د اهمیت ټاکنه د نقد په مهمو مسایلو کې راځي، ددغه مقصد لپاره پر ادب او ادبي ایجادګر باندې د تاریخي حالاتو او حوادثو د اغېزمنې کتل او جاج اخیستل لازمي بریښي او په نقد کې تاریخي نظریه یا ښوونځی د همدې اړتیا د پوره کولو لپاره رامنځته شوی دی. (عابد علي عابد) په خپل اثر (اصول انتقاد ادبیات) کې کښلي دي:

www.ael.af

((په تاريخي لحاظ د ادبي انتقاد منظم پيل د اوه لسمې پېړۍ له ابتداء څخه شوی دی. پر ۱۲۷۵ع کال د (دنپلز) فلسفي رساله (نوی علم) خپره شوه. دا رساله د تاريخ پر فلسفه بحث کوي. په دې رساله کې غالباً په تاريخ کې لومړی ځل د ادب د اجتماعي تعبير کوښښ وشو او وروسته تر دې دغه تصوير ډېر زيات مقبوليت وموند، چې د هنر او ادبياتو مطالعه او تشريح او تعبيرول له دې لوري په کار دي او دا خبره واضح شوه، چې د ادبياتو او هنر د پوهېدنې لپاره لازم دی، ټول هغه سياسي، اجتماعي، تاريخي او فرهنګي حالات بايد مطالعه شي، چې ادبيات يې تر اغېز لاندې ايجاد شوي دي.

له زماني او مکاني اړخ سره سره (جانسن) دغه ډول نظر وړاندې کړی دی، لکه: ((د يوه تخليقي اثر په باره کې د سمې پرېکړې لپاره موږ اړ يو، چې د هغې زمانې عمومي فضا ځانته ښکاره کړو او دا وښيو، چې خلکو څه ډول ژوند کاوه، د خلکو غوښتنې څه ډول وې؟ او ادبي ايجادګر د خلکو د غوښتنو د پوره کولو لپاره څه ډول وسايل استعمال کړي دي.))

(جانسن)، د (ايډمنډ شيرر) Edmondscherer په څېر تاريخي نقاد نه و، خو له دې اقتباس څخه ضرور دومره څرګندېږي چې پخوانيو نقادانو ته هم د تاريخي عواملو ارزښت څرګند و او پر اهميت يې پوهېدل.

د تاریخي نقد منظم پیل د فرانسوي نقاد (ایډمنډ شیرر) له زماني څخه ګڼلای شو. ده پر (ملټن) باندې د (والټر) او (میکالی) انتقادي نظریات مطالعه کړي وو. (شیرر) پر دې خبرو ټینګار کاوه چې د یو ادبي اثر په انتقادي مطالعه کې باید تر ټولو د مخه شخصي خوښه یا نه خوښه او د خپلې زمانې ادبي تعصبات یوې خواته کېږدو او اثر ته د خپلو شرایطو په رڼا کې کتل په کار دي. د دې مقصد د ښه ترسره کولو لپاره د ادبي اثر د مفصلې او هراړخیزې کتنې تر څنګ د ادبي اثر د ایجادګر شخصي ژوند، د هغه د ژوند زمانه، ماحول او په هغه زمانه کې د سیاسي، اجتماعي او ادبي عواملو شننه او کتنه هم ضرور ده او دا باید ښکاره شي چې د غو عواملو پر ادبي اثر باندې په څه ډول مثبت یا منفي اغېز ښندلې دی.

د ریچارډ مولټن (Rechard Moulton) په څېر (شیرر) هم له معیار ټاکنې او درجه بندۍ سره مخالف دی، دده په خیال د نقاد وظیفه دا نه ده، چې دی د ادبي اثارو بیه وټاکي، د نقاد وظیفه دا ده چې دی په بېطرفۍ سره د تاریخي او نورو عواملو په رڼا کې ادبي اثر وشني او بیا د اثر د معیار او ارزښت پرېکړه لوستونکي ته پرېږدي. فرانسوي نقاد (سان) د (شیرر) نظریاتو ته زیاته پراختیا ورکړه. پته دې نه وي چې (سان بو) خپل علمي ژوند د طب له مطالعې څخه پیل کړی و. د همدې لپاره دی په نقد کې د نسل او نسلي وراثت اغېزمنۍ ته هم په زیات اهمیت قایل دی او په همدې

علت دی وایي چې د ادبي اثر تر مطالعې د مخه د ادبي ایجاد ګر مطالعه هم ضروري ده. ده یو ځل یو ځای ویلي وو: ((زه ادب او ادبي تخلیق له انساني تنظیم څخه کوم بېل شیز نه ګڼم)).

د (سان بو) نظریاتو ته بیا بل فرانسوي نقاد (دالاتین) زیاته پراختیا ورکړه، (تین) د ادب د تفهیم او د تخلیقي محرکاتو د شننې لپاره پر خپلو وضع کړیو اصولو تر دې حده ټینګار کاوه چې هغو د یوې خاصې فارمولې حیثیت ځانته غوره کړی و، هغه فارموله داده: (نژادي ماحول او د تخلیق شېبه) ددې نظریې له مخې ادیب د خپلې زمانې پیداوار دی هغه له یو خاص نژاد سره تړلی دی او په یو جلا ټولنه کې زېږېدلی دی او سربېره پر دې د کوم ځانګړي مقام او تاریخي شېبو د خاصو اثراتو له یو ځای کېدو څخه دده شخصیت جوړ شوی، ادبي شعور او تخلیقي استعداد په یو مخصوص قالب کې اچوي او په یو خاص ډول د اظهار جامه وراغوندي.

تاریخي کره کتنه له دې امله هم ډېر اهمیت لري، چې لومړی ځل یې د هغو اجتماعي عواملو تاریخي محرکاتو او نژادي اثراتو اهمیت څرګند کړ چې په یو ډول نه یو ډول د ادیب شخصیت په یو خاص قالب کې اچوي او د تخلیقي شعور لپاره یې په یو مخصوص انداز کې سره تنظیموي. څنګه چې تاریخي نقد یوازې هغو مسایلو ته اهمیت ورکوي، چې سرو کار ورسره لري، نو د همدې لپاره ډېر ژر یې خامۍ هم څرګند ېږي.

www.ael.af

(متیو ارنلډ) ځان له افراط او تفریط څخه ساتي او د تاریخي نقد په باره کې ډېر زیات متوازن نظر ورکوي، دی لیکي: ((په موجوده زمانه کې تاریخي نقد ډېر مهم او مشهور دی، خو ددې خبرې یادوه هم په کار ده، چې که وو ایو یوازې ددې مطالعې له لارې د ادب سم تفهیم کېدی شي نو دا یوه خطرناکه نظریه ده.))

د ایران مشهور لیکوال او کره کتونکي عبدالحسین زرینکوب بیا د تاریخي کره کتنې په باب وایي: ((که چېرې یو کره کتونکی د یوه ادبي اثر د تحلیل او ارزونې لپاره، تاریخي حوادثو، یا هم تاریخ پورې نورو اړوند مسایلو ته لاس وروړي، یا هم د یو شاعر شعر څېړي او یا د هغه همعصره شاعرانو اثار تحلیل کېږي، یا د اثارو تاریخي قدامت څېړل کېږي، دغه ډول کره کتنې ته تاریخي کره کتنه ویل کېږي. دا ډول کره کتنه د کره کتونکي د استعداد په اندول د هغه ډېر زیار ته اړتیا لري، ځکه چې په دې ډول کره کتنه کې یوه اثر ته له ذوقي لیدلوري ډېر نه کتل کېږي. ځکه نو کره کتونکی د یو اثر له هنري درک او ارزښت څخه عاجزېږي. په دې ډول ویلای شو چې تاریخي کره کتنه د یوه شهکار ادبي اثر پر واقعي تحلیل نه بریالی کېږي.))

۴-تشریحي او توضیحي کره کتنه:

د (جارج واټسن) په خیال تر (۱۶۶۰ع) کال د مخه انګرېزي نقد قانون جوړونکی او یا نظریه جوړونکی نقد و. (ډرایډن) لومړنی نقاد دی، چې په خپل (Dramatic poesie) نومي اثر کې یې توضیحي نقد په عام او پراخ مفهوم استعمال کړ. دا کتاب پر (۱۸۲۸ع) کال چاپ شو او په یوه وینا د نقد تاریخ له ده څخه پیلېږي او پر همدې اساس (ډاکتر جانسن) دی د ((نقد بابا)) بللی دی؛ په دې باب دده خپل الفاظ دادي: ((ډرایډن بې له شکه د انګرېزي نقد بابا ګڼلای شو، ځکه چې ده لومړی ځل ادبي اثار د ستاینې د اصولو په رڼا کې راوپېژندل.))

۵-ښکلاییزه کره کتنه:

ادبپوهان په دې نظر دي چې د ښکلاییز نقد او د هغه د اصولو تر مطالعې او کتنې د مخه د ښکلا پوهنې اجمالي مطالعه هم ضروري ده، ځکه چې له ښایسته زیاتې زمانې څخه، د شاعرۍ او نورو ښکلو هنرونو په نقد کې ښکلا پوهنه له ډېرو مهمو مباحثو څخه شمېرل کېږي. د ښکلا پوهنې مطالعه له دې پلوه هم مهمه ده، چې په ښکلا پوهنه کې د (کروچه) په څېر فلاسفه هم تېر شوي دي، د (کروچه) مفکورې د ادبي نقد پر معیارونو او له هغه سره پر ټولو مباحثو له یوې نوې زاویې څخه رڼا اچوي.

(ذموقراطیس) لومړنی فیلسوف دی، چې د هغه په اقوالو کې موږ د ښکلا پوهنې په باب ځینې اشارې پیدا کولای شو، خو دده افکار د ښکلا پوهنې په اړه اساسي اهمیت نه لري، ده په منظمه توګه د ښکلا پوهنیزو مفکورو د وړاندې کولو کوښښ نه دی کړی او دا خو افلاطون و، چې په منظم ډول یې دې خوا ته مخه وکړه او په خپلو اثارو کې یې له ښکلا پوهنې سره تړلي اصول او قوانین تدوین کړل.

اوس په دې برخه کې له تاریخي کرونولوژیک بحث څخه تېرېږو او اصلي مسئلې ته راځو او ګورو چې حسن او د هغه رنګارنګ مظاهر په یو نه یو ډول انساني ژوند اغېزمن کړی دی، خو تراوسه د هغه د ماهیت ژوره مطالعه لا نه ده شوې او په همدې علت د هغه جامع تعریف موږ نه شو وړاندې کولای. دا په دې مانا چې له خالص جسماني نظري لوري نیولې تر صوفیانه نظریاتو پورې په دې باب بېلا بېلو خلکو د کره کتنې زیارونه ایستلي دي او د ځوانۍ د خوب غوندې، د ښکلا هم په سلګونو تعریفونه دي، خو خبرې لا هسې بنیاد نه دی پیدا کړی او ددې وجه داده چې د نېکۍ، شر، خیر، محبت او نورو په څېر حسن هم یو مجرد کیفیت دی. ارسطو چې د استنباطي منطق د تعریف لپاره څو مره قواعد وضع کړي دي، د هغو اطلاق د هغو پر مجردو کیفیاتو نه شي کېدی، دغسې د رنګونو د حسي تاثر، له محسوسولو سره موږ د ژېړ، سور او نیلي رنګ تعریف نه شو کولای. دا د انسان بدمرغي ده چې حسن ګوري او د

هغه له ساحرانه کيفياتو مدهوش کېږي، خو خپل دغه احساسات په الفاظو کې نه شي راوستلای، پر همدې اساس د حسن په باره کې چې کوم تعريفات وړاندې شوي دي، هغه يوازې د الفاظو شعبده بازي ده.

اوس يوه ډېره با اهميته پوښتنه دا راپيدا کېږي، چې حسن انسان څنګه متاثر کولای شي؟ او ددې وجه څه ده چې د ګلاب ګل، کهکشان، سرې شونډې، نيلي سترګې، شفق، د بوډۍ ټال او نور څنګه پر انسان تاثير کولای شي؟

په دې لړۍ کې د ښکلا او د هغه د ليدونکي ترمنځ يوه اړيکه يا رشته شته او هغې ته لوی اهميت حاصل دی، موږ په ښکلا کې له اسراره ډک يو کشش حس کوو او موږ ددغه کشش له امله په ښکلا کې يوه لېوالتيا محسوسوو. دلته بيا سوال پيدا کېږي، دا لېوالتيا د څه شي زېږنده ده؟ دا لېوالتيا تخيل رازېږولې ده؟

د ښکلا په باب تر لوړې اجمالي او لنډې يادونې وروسته، د ښکلاييز نقد وار رارسي، خو په پيل کې يوه خبره څرګنده په نظر راځي، چې د نقد هره طريقه تر يوه حده پورې د اظهار او ابلاغ په وسيله کې جذابت پيدا کوي، خو ښکلاييز نقد، د نقد له نورو ښوونځيو پر دې پيلېږي، چې په دې نقد کې د ښکلا او ښکلاييزو مسايلو مطالعه د تنقيد اساس نه منل کېږي او پر دې سربېره کوم بل څيز هم نه مني، د همدې لپاره يو ښکلاييز نقاد په ادبي تخليقاتو

www.ael.af

کې د حسن او زړه راکښون د ځانګړنو تحلیل ته په خپل قضاوت کې اساسي اهمیت ورکوي.

د ښکلا پوهنیز نقد اصطلاح مشهوره او زیاته ده، خو زیاته پخوانۍ نه ده، حال دا چې د حسن فلسفه، حسن او ښکلا زیات پخواني دي.

دا چې د ښکلا ییز نقد اصطلاح ولې پخوانۍ نه ده، وجه یې دا ده چې د ښکلا پوهنې اصطلاح تر دوو سوو کلونو زیاته پخوانۍ نه ده.

(بام ګارټن) (۱۷۱۴-۱۷۲۲ع) تر هر چا دمخه د ښکلا Aesthetics اصطلاح وضع کړه. دا اصطلاح ډېره پخوانۍ نه ده، خو دغه الفاظ بې حده پخواني دي. او دا ټول له دوو یوناني لفظونو څخه مرکب شوي دي او مطلب یې دا سې شی دی چې د پنځګونو حواسو په وسیله یې درک کېدل ممکن وي، خو (ګارټن) دا پخپله تر لغوي حده پورې نه محدودوي او په عام ډول یې د ښکلا فلسفې لپاره استعمالوي.

د ښکلا ییز نقد اساسات د حسن د هغو مظاهرو پر ادراک پورې تړلي دي، چې ادبیات یې په یو نه یو ډول اظهار وي. د ادبي اثر د پنځوونکي شعوري ژورتیا چې کله د حسن له صورت منلو سره مرسته کوي او یا یې په یوه ځانګړي بڼه اظهاروي، نو دا بیا ښکلا ییز تخلیق دی. ښکلا ییز نقد هم د ښکلا او هنر له بېلا بېلو

www.ael.af

صورتونو سره تر حده زياته لېوالتيا لري، چې ښکلا څه شی دی؟ او تر دې هم مهمه دا چې څه شی ښکلا نه ده؟ ايا د حواسو په وسيله د حسن بشپړ ادراک ممکن دی؟ ايا ادبي ايجادګر د بشپړ حسن په اظهار قادر دی؟ ايا لوستونکی په ادبي اثر کې د حسن د وړانګو د ليدنې او کره کتنې د صلاحيت حامل دی؟ له دغو سوالونو او ځوابونو څخه د ښکلا ييز نقد معيارونه جوړېږي، خو که په دقيق ډول وکتل شي، دا ګرده سوالونه د نوعيت په لحاظ فلسفيانه دي.

په ادبي تخليق کې د حسن د مخصوص کيفيت د اندازه کولو لپاره د ښکلا ييز مېچ اصطلاح استعمالوي. په دې ضمن کې کله کله د جمالياتي حسن د اصطلاح نوم هم اوربدل کېږي او د همدغه حسن په وسيله هر انسان له ښکلا څخه تر يوې اندازې پورې د خوند اخيستلو صلاحيت پيدا کوي. ګنې د ښکلا د ادراک لپاره انسان پنځه ګونو حواسو ته اړ دی، خو له دغه ادراک سره تړلي کيفيات د خپل بې حده لطف له امله د انسان په زړه کې ځپې او په روح کې مستي پيدا کولای شي. د لطيفو احساساتو د ځښتننانو شديد ښکلا ييز حس په نسبي ډول زيات قوي وي. همدا حس لومړی د ايجادګر شعور او وجدان په يوه بڼه اغېزمنوي، بيا د همدې ښکلا تر اغېزې لاندې دې ايجاد ته تمايل پيدا کوي، خپل دغه کيفيات په يوه ځانګړي قالب کې اچوي او د نړيوالو مخې ته يې د يوه هنري اثر په بڼه وړاندې کوي. په دې ترڅ کې د لطيف حس، سليم مذاق، ذوق

او وجدان غوندې اصطلاحات هم استعمالېږي او ددې ټولو مطلب دادی چې د همدغو ذوقونو په مرسته انسان له یوه هنري اثر او د هغه له بېلابېلو کیفیاتو څخه د خوند اخیستلو صلاحیت لرلای شي. تر دغو اساسي اصطلاحاتو وروسته باید ووایو، چې ښکلاییز نقد، د نقد له نورو ډولونو سره په ځینو اساسي مسایلو کې د بېلوالي له امله ځینې اساسي توپیرونه لري، یانې دا چې د ادبي اثر د تشریح، تفهیم یا ارزښت ټاکلو لپاره د هغه د بېلابېلو اجزاوو یا مهمو خصوصیاتو تحلیل نه کوي، دویمه دا چې د اثر د ارزښت د ټاکنې لپاره پرېکړه خو کوي، خو دغه پرېکړه د نقد پر ځینو اصولو، یا ژبنیو قاعدې او کومې هنري طربقي باندې د ټینګښت زیار نه باسي او ددې مقصد لپاره له پخوانیو مهمو انتقادي نظریاتو څخه د مرستې غوښتلو کوښښ نه کوي.

ښکلاییز نقد په اصل کې (ادب د ادب لپاره) د مفکورې ضمني زېږنده و. ددې نظریې له مخې ادب له ژوند سره کوم تعلق نه درلود او پر همدې اساس ښکلاییز نقد هم له ژوند او د ژوند له مختلفو مظاهرو سره خپل اړیکي شلوي.

(ادب د ادب لپاره) نظریې په څېر ښکلاییز نقد هم د جان رسکن (John Ruskin) د معیار خوښوونې او اخلاق پالنې پر ضد یو عکس العمل ګڼلای شو او ښایي پر همدې اساس وي چې ښکلاییز نقاد هم هر هغه شی چې د ښکلا او له هغې څخه د حاصل شوي خوند

خلاف وي، د هغو پر مستردولو ټینګار کوي. والترپیټر (Walter peter) د ښکلاییز نقد مهم مخکښ ګڼلای شو ، ده چې د خپل کتاب (The Reaiscance) په سریزه کې د کومو خیالاتو بیان کړی دی، هغه په حقیقت کې د ښکلاییز نقد نچوړ دی. ددې سریزې پر بنسټ کله چې ښکلاییز نقاد د کوم ادبي ایجادګر د اثارو شننه کوي، پر دغه خبره ورته فکر په کار دی چې دغه اثر پر ذهن څه ډول نښې پرېږدي او اغېزمني یې تر کومه حده ثابتېږي؟ ښکلاییز نقاد دغه ډول سوالونه پیدا کوي: دغه ادبي اثر څه شی دی؟ ددغه اثر له مطالعې څخه څه ډول اثرات را زېږي؟ له هغه څخه خوښي پیدا کېږي که نه پیدا کېږي او بالاخره دغه خوښي څه ډول خوښي ده؟

دده په فکر د ښکلاییز نقاد فریضه هم ده، چې هغه د ادبي اثر هغه خواوې راڅرګندې کړي، چې د خپل حسن پر بنسټ د خوند موجبات جوړوي. په دې ترځ کې به ده د ځینو ښکلاییزو اغېزمنیو د ماخذونو وضاحت کاوه او ورسره به یې پر دې خبره هم رڼا اچوله چې دغه اغېزمني څنګه رامنځته کېږي.؟

په اوسنۍ زمانه کې د ایټالوي فیلسوف (کروچې) افکارو هم پر ښکلاییز نقد ژور اغېز پرې ایښی دی. هغه په ښکلا پوهنه کې د (Expressionism) له بنسټګرو څخه دی. دی په ځینو برخو کې (والترپیټر) او (اسکروو ایلډ) ته نږدې دی. د مثال په ډول (کروچه) هم د هر ډول موخې او خارجي حقیقت لیکنې مخالف دی. دی له ادب

څخه له ښکلا له پرته د بلې هرې افادې د اوچتولو مخالف دی.
(کروچه) د ادبي پنځونو د ښکلاییزو کیفیتونو پر سم ابلاغ باندې ټینګار کوي. په نقد کې تجزیه، تحلیل او عقلي جواز ضروري او مهم نه ګڼي، دده په فکر په یوه هنري اثر کې د حسن د بشپړ ابلاغ قوت په خپله یو ضرورت دی، نو پر همدې اساس په هنري اثر کې د اخلاقو، مقصد او منطقي صداقت تلاش بې ګټې کار دی، ځکه چې تخلیق ځانته د ښکلا خپل جهان دی. د تخلیق د ښکلا په دې جهان کې د عقل نه، بلکې د وجدان سکه چلېږي. هغه، تجزیه او تحلیل د نقد لپاره نا ضروري څیز ګڼي، دده په فکر مانا، صور، مواد، اډانه او اسلوب دا ګرده عناصر په یو ناوېشلي لوړوالي کې د ښکلا د ابلاغ سبب ګرځي، له وجدان څخه مرسته غواړي او له هغه څخه ګټه اوچتوي، چې په علمي طریقو سره ددې چارو تحلیل ممکن نه دی.

د (کروچه) په فکر تخلیق تر څلورو مرحلو وروسته بشپړېږي.

۱- تر ټولو دمخه پنځوونکی اغېزمن کېږي.

۲- تر دې وروسته د خپل تخیل او ښکلاییز ذوق په مرسته په یو نوي ډول د خپل ذهن او وجدان له امتزاج څخه کار اخلي، چې دی ورته (Expression) وايي.

۳- له دغه وجداني ترکیب او امتزاج څخه پنځوونکی ښکلاییز خوند اخلي (په دې خوند کې دده د اثر لوستونکی هم شریک دی).

۴- تر دې وروسته دغه ټولې اغېزمنۍ او د هغوی ښکلا ييز ترتيب، د وينا ، رنګ، اواز او اهنګ په ښه نورو ته د رسېدلو جوګه کېږي. (ډاکټر زرينکوب) بيا د ښکلا ييزې کره کتنې په باب وايي((دا هغه کره کتنه ده چې په يوه اثر کې د هغې له خاصې محتوا پرته د هنر ښکلا ييز جوهر څېړي. ددې ډول کره کتنې اساس او ريښه کولای شو په اروپا کې د (کاليريج) او په امريکا کې د (ادګارالن پوه) په نظرياتو کې ومومو. (الن پوه) هنر ته د ښکلا پېژندنې له ليدلوري ګوري او په هنر کې د اخلاقو عنصر پردی ګڼي، د ده په نظر هنرمند ته چې کوم شی اهميت لري دا نه دی چې کومه خاصه نظريه بيان کړي او کوم فکر څرګند کړي، بلکې هغه ته دا مهمه ده چې پر لوستونکي يو واحد او ټوليز تاثير پرېباسي. دده په نظر ادبي اثار هغه ودانۍ ده چې يو معمار يې جوړوي، خو کوم څه چې په دې کې ارزښت او اهميت لري، د هغې انډول او هماهنګي ده.

په فرانسه کې د (پارناس) (هنر د هنر لپاره) ادبي ښوونځي هم په يوه ډول د همدغې کره کتنې بيان توجيه کوي. که څه هم (هنر د هنر لپاره) تعبير د لومړي ځل لپاره (ويکتور هوګو) اعلان کړ، خو وروسته بيا (تئوفيل ګويته) د هغه پر توجيه او دودونې لاس پورې کړ. هغه د هنر په باب وايي: ((د هنر ګټه څه شی دی؟ ښکليتوب، ايا همدا کافي نه ده؟ لکه ګلونه، عطرونه، الوتونکي او نور هغه شيان چې بشر نه شي کولای له خپلې لېوالتيا سره سم يې تغير او ضايع

کړي. په ټولیز ډول هر هغه څه چې ګټور شي، نور نه شي کولای ښکلي اوسي، ځکه چې ورځني ژوند ته داخلېږي.))

۶-حکمي کره کتنه:

دا کره کتنه د یو لړ داسې اصولو او معیارونو له مخې کېږي، چې د مخه وضع شوي. کره کتونکی د نقد پر وخت پخواني ټاکلي معیارونه مخې ته ږدي او د هغو په رڼا کې د ادبي اثر په هکله حتمي فیصله ورکوي. ادبپوهان په دې کره کتنه کې یوه لویه نیمګړتیا دا ګڼي، چې د کره کتنې دا روش له هغو ادیبانو سره زیاتی دی، چې په ادب کې ارتقا او بدلون ته قایل دي. په لنډه وینا ویلی شو چې د کره کتنې دا لاره په ادب کې د نویو لارو چارو د رامنځته کېدو پر وړاندې لوی خنډ دی.

۷-ارواپوهنیزه کره کتنه:

د ارواپوهنیز یا اروایي کره کتنې ښوونځی اوډول ډېر زوړ نه دی، څنګه چې په ډېره لږه موده کې ارواپوهنیزو تحلیلونو د انساني فکر لوری بدل کړ او د مذهب، معاشرې، اخلاقو او ښکلا په اصولو او طریقو کې یې د یو نوي انقلاب هنګامه توده کړه، د غسې ارواییز نقد هم د ادبي او تخلیقي نظریو په پوړیو کې اساسي بدلونونه راوستل، وینا او پیغام د بېلابېلو تجربو لپاره د تهیج د برابرولو سبب شو.

د ارواييي کره کتنې اساس د (فرويد) په نظرياتو کې نغښتی دی، د وروستيو اروا پوهانو نظرياتو ورته ژوروالی وبانبه او حتی نن د ايرا پروګوف (Ira progoff Depth psycoloty) په بنه اروا پوهنې او د هغې تر څنګ ارواييي نقد زياته پراختيا موندلې ده. د ارواييي نقد تر نقادانه مطالعې دمخه پر دې خبره پوهېدل په کار دي، چې نن په ادبياتو کې د ارواپوهنيزو مباحثو مقبوليت او يا په نقد کې د ارواپوهنې د اصطلاحاتو د عام منښت دا مطلب نه دی، چې د کره کتنې له دغه ښوونځي څخه ړومبی هېڅکله کوم نقاد له ارواپوهنې څخه کومه ګټه نه ده پورته کړې او نه له دې دا پوهېدل پکار دي، چې يوازې د (فرويد) او (ايدلر) او (رژنګ) غوندې د لويو مفکرينو تعليماتو په ادبي کره کتنه کې ارواييي مسايل راداخل کړل او له دغو مسايلو څخه يې ګټه واخيسته. څنګه چې روحيات د انساني ذهن او دده د چلند او کړو وړو د تفهيم نوم دی، نو دا ښکاره خبره ده، چې له ارواپوهانو څخه دمخه هم ځينو خلکو او ايجاد ګرانو له دغسې ذهني کيفيتونو سره لېوالتيا لرله. همدا وجه ده چې له اوسنۍ ارواپوهنې او د ارواپوهنې له اصطلاحاتو څخه ناخبره پخوانيو نقادانو، ځينې داسې ارواييي څرګندونې کړې وې، چې په هغو کې ارواپوهيز بصيرت ځلا موندلې وه، لکه: (ډيوډ ډيشز) (David Daisches) چې دی ارواييي پوهه ان تر افلاطونه پورې رسوي. دده په فکر افلاطون چې په (Ion) که د ادبي تخليق د

www.ael.af

عمل پېچلتیا وي په کوم ډول ځرګندې کړې وي، هغه په نفسیاتي طریقې پورې اړه لري.

همدارنګه ایټالوي نقاد لان جینس (Lon Ginus) په خپل کتابګوټي (On the subline) کې د خپلې ادبي نظریې د ځرګندولو په ترڅ کې ځینې داسې افکار ځرګند کړي، چې هغه موږ د اروایي نقد تر عنوان لاندې راوړی شو. (ډاکټر زرینکوب) د اروا پوهنیزې کره کتنې په باب وايي: ((په دې ډول کره کتنه کې کره کتونکی هڅه کوي چې د شاعر او لیکوال باطني او رواني احوال درک او بیان کړي او د هغه استعداد، ځواک او هنري ذوق وسنجوي، د هغه د عواطفو او تخیلاتو ځواک وتړاکي او له دې لارې هغه تاثیرات چې د چاپېریال، دودونو او ټولنې له خوا ددې جریان پر ټوکېدو وارد بېږي، مطالعه کړي. ځکه نو کره کتونکي، د ادبي اثارو د پوهېدنې لپاره اروا پوهنیزو ارزښتونو ته پاملرنه مهمه ګڼي او د کره کتنې د نورو ډولونو او برخو دخولي دروازه يې ګڼي، په حقیقت کې شعر او ادب د شاعر او لیکوال اروا پوهنه ګڼي.

د انسان د روح د لیدلورو څېړنه له ډېر پخوا څخه د یونان په ډراماتیک شعر کې موجوده وه، وروسته بیا په اروپا کې د (راسین)، (شکسپیر)، (ایبسن)، (متیرلینګ) او (داستایوفسکي) په شان اشخاصو دې پلټنې ته دوام ورکړ او دې سره یو نوی فکري فلسفي بهیر، ددې سبب شو چې ادبیات د

www.ael.af

اروا پوهنې له نظره وڅېړي او دا د (فروید) (یونګ) او (ادلر) د نظریاتو تاثیر و.

د (فروید) په نظر: د انسان روان د مرګ او ژوند د غریزې ترمنځ کشمکش دی. د انسان ارامي د هغه ژوند د غریزې بریالیتوب او د نا رامۍ هغه یې د مرګ د غریزې بریالیتوب دی.](۱۸: ۲۱-۴۱).

له لوړو عمومیاتو نه چې ورتېر شو اروایي نقد په عمومي ډول د اثر جاج دا سې اخلي:

ـ د ایجادګر د شخصیت د نفسي اساس پیدا کول او بیا د هغه په رڼا کې د تخلیقي شخصیت مطالعه.

ـ د اروا پوهنیزو اصولو په شیاق او سباق کې د مخصوصو تخلیقي پلټنو تشریح او توضیح او بیا د هغه د ادبي مرتبې ټاکنه.

د اروایي نقد د عمل د دایرې له دې ټکو څخه ځرګند ېږي، چې اروایي کره کتونکي پر یوه وخت د تخلیقي عمل او ایجادګر له مطالعې څخه یوې نتیجې ته د رسېدو کوښښ کوي. تخلیقي عمل د ایجاد په ډګر کې د ځینو داسې مخصوصو تعبیراتو سبب ګرځي، چې دده د شخصیت لپاره د ځینو اروا پوهنیزو ګټو باعث کېږي او هغه د یوه له مطالعې سره، د بل مطالعه لازمي ګڼي. که اروایي کره کتونکی یوازې په ایجادګر پورې ځان محدود کړي، نو دا به د روحي معالج د کار خبره وي او که ددې برعکس دی په تخلیقاتو کې

www.ael.af

د اروايي مسايلو لټون وکړي، نو دا به بيا د غشي ويشتونکي خبره شي. له اروايي نقد څخه د مخه تاريخي نقد او ټولنيز نقد هم د ايجادګر د شخصيت او د چلند د محرکاتو د پېچلتياوو پر پوهېدنه ټينګار کوي، خو په اروايي نقد کې دې چارې ته زيات ارزښت ورکول کېږي.

د (فرويد) د لاشعور نظريه او د هغې پر نتايجو بنا د اروايي تحليل نظريه اوس هم متنازع فيه حيثيت لري، خو دلته زموږ د دې نظريې له ښه والي او يا بدوالي سره کوم کار نه شته دلته يوازې دومره ويل کافي دي چې اروايي تحليل، اروا پوهنې ته يوه نوې پراختيا ورکړه او ژوروالی يې ور وباښه، لکه څنګه چې د ژوند او هنر د نورو څانګو په څېر يې ادبي نقد هم له اغېزمنتيا څخه په امان کې نه پاتې کېږي. (فرويد) د نفسي تحليل نظريه د عصبي ناروغانو د شفا لپاره وړاندې کړې وه. اما تر ده وروسته د ده شاګردانو او مقلدينو زياتې څېړنې وکړې او د اروايي مسايلو د اهميت په باب يې مواد راټول کړل. د دې نظريې ځلېدلو پراخ حيثيت غوره کړ. که څه هم (فرويد) نه ادبي نقاد و او نه ده د خپلو نظرياتو په رڼا کې د ادبي نقد طريقې تدوين کړې دي. خو هغه (داستايوفسکي) او نور وو ، چې پر دې موضوع يې مقالې وليکلې او د (موناليزا) پر خالق (ليو ناردو) يې هم مفصله مقاله وليکله. اما د دغو ليکنو لومړنی

مقصد د ادبي مباحثو تفهیم نه و ، بلکې د جنس او د هغه د کارونو د تنوع د څرګندتیا لپاره د شواهدو تولول وو.

تر (فروید) وروسته د ده شاګردانو او له اروا پوهنې سره د ژورې لېوالتیا لرونکو کره کتونکو په پرله پسې او پېیلي ډول د ادبي شننو او د لیکوالو د حالاتو د څېړنې لپاره د اروایي تحلیل څراغ روښ کړ. په دې لړ کې د (فروید) د شاګرد او د هغه د مشهور سوانح لیکونکی (دکتر ارنست جونز) ځانګړې یادونه په کار ده. دی په خپل کتاب (Hamlet and Oedipus) کې د (شکسپیر) (هملت) له اروایي پلوه تحلیلوي، پر (۱۸۵۹ع) کال دکتر، جي، سي، بکنل (Dr.J.C. Bucknil) په خپل کتاب (Psy chloty of Shakespeare) کې تر (دکتر ارنست جونز) څخه څه وړاندې دا خبره کړې وه، چې د (هملت) انتقادي مطالعه د اروا پوهنې له لارې پکار ده، ده خپله د (هملت) اروایي مطالعه وړاندې کړه.

په دې لړۍ کې د (فروید) یو بل شاګرد داکتر هنس ساش (Dr. Hans sachs) نوم هم اخیستلای شو. ده د (شکسپیر) یوه بله ډرامه (Measure for measure) د اروا پوهنې د اصولو له مخې مطاله کړه. د ده کتاب (Crative unconscious) ډېر مشهور دی. ده د ځینو ځانګړو ادبي اثارو له مطالعې سره سره د ادبیاتو اروایي تحلیل هم وکړ.

www.ael.af

د ادبي اثارو له اروايي تشريح سره سره د اروايي نقد بله مهمه فريضه د ليکوال يا شاعر د اروايي جوړښت تاکنه او بيا د هغه په رڼا کې د هغه د تخليقي اثارو شننه او کتنه ده. ځينې وختونه د غسې شنني او کتنې يوازې په تخليقي اثارو پورې محدودې پاتېږي، ځينې وختونو کې ددې خبرې لټون کېدی شي دا په ډاګه کړي چې دغه تخليقات تر کومه حده پورې د ليکوال د اروايي جوړښت او له دغه جوړښت څخه د رازېږېدلو پېچلتياوو زېږنده دي.

د اروايي جوړښت د پيداکولو لپاره له لاندې طريقو څخه کار اخيستلای شو:

۱- د ادبي ايجاداتو له تجزيې څخه دداسې طريقو را ايستنه چې د هغو په مرسته د ايجادګر پر نفسي وارداتو هم رڼا واچوي. ددې مقصد لپاره خو په کار دي، چې دده ټول ايجادي اثار وکتل شي او وشنل شي. که نه وي دا سې تخليقات خو دې ضرور مخې ته پراته وي، چې مهم او د استازو تحقيقاتي اثارو د ارزښت له لرلو سره سره د اروايي اهميت لرونکی هم وي.

۲- د ايجادګر (ليکوال) د ژوند له خارجي واقعاتو سره سره شخصي خطوطو، ورځپاڼو، د ځان ليکلو سوانحو، اعترافاتو ،تذکرو او نورو د غسې اثارو په مرسته د ليکوال د شخصيت او دده تخليقي ذهنيت د جوړوونکو عواملو له ټاکنې څخه دې دده د ژوند د مهمو اروايي حوادثو پته ولګوي او بيا دې د هغو په رڼا کې دده د

ایجادیاتو عمومي شننه وکړي او یا دې ځانګړي ادبي اثار تر څېړنې لاندې ونیسي. دا طریقه ډېره ګټوره او د مخنۍ طریقې په پرتله څو ځله زیاته سمه او خوندي ده او زیاتې اروایي څېړنې ددې طریقې په وسیله ترسره کېدی شي. کله چې (هربرت رید) پر (بربایرن) باندې د خپلې مقالې پر لیکنه پیل وکړ، نو ده نه یوازې خپل نقادانه مسلک څرګند کړ، بلکې د اروایي څېړنې اهمیت یې هم ددې طریقې په کالب کې په ډاګه کړ، د ده په وینا: ((د بایرن د ژوند او هنر د نوي طرز د شننې لپاره یوازې همدا یوه طریقه کېدی شي، د استناد وړ وي او هغه دا چې د دده ټولو منظومو، لیکونو او د ژوند له نورو شخصي کیفیتونو څخه موږ په بشپړ ډول ځان خبر کړو.))

۳- د لوړو یادو شویو دوو طریقو له یو ځای کولو څخه کولای شو، دریمه طریقه هم وضع کړو، یانې دا چې د ایجادګر د ژوند حالات او دده د پنځونې څنګ په څنګ سره کېښودل شي، بیا د هغو کتنه او شننه وشي او بیا دې ځانګړې ایجادي اثار د ژوند د ځانګړو حوادثو د اروایي پېښو او حالاتو تابع شي، نو دا طریقه به هغه وخت زیاته ګټوره او سودمنه واقع او په زړه پورې پایله به ترې ترلاسه شي.

د (داستایوفسکی) ژوند په ځانګړي ډول یو ښه داستان دی او دده ځینې ناولونه لکه: (The Gambler, the House of the dead) او (The idiot) او نور دده د ژوند د بېلابېلو دورو ښکارندوی دي. ده

څو کاله په (سايبريا) کې تېر کړي دي. دده لومړی ناول د ده د ژوند ددې دورې په باره کې دی. د غسې (منشي پريم چند) هم درواخله. دا طريقه په زړه پورې خو ده، ليکن يوازې ددې طريقې جواز ليوالتيا نه پيدا کوي، بلکې دا د کره کتونکي وظيفه ده چې خپلو لوستونکو ته داسې شواهد پيدا کړي، چې د هغو په رڼا کې د تخليق ځينې نوي څنګونه راڅرګند کړي او پر هرې ځانګړتيا يې له يوې نوې زاويې رڼا واچوي او يا د تخليقي محرک له ټاکنې څخه، د تخليق پس منظر روښانه کړي او بيا يې ارزښت او بها وټاکي. ددغسې مقاصدو تر بشپړونې وروسته، بيا نو ددې طريقې کارول جواز لري.

د اروا پوهانو لپاره د ټولو اساطيري فرضيو يا پخوانيو مفکورو تائيد ضرور نه دي، خو اروا پوهانو پر شاعرانه لېونتوب ډېر غور کړی او هغه يې تائيد کړی هم دی. اروايي حالات او پېښې پخوا هم پېښېدلې او اوس هم پېښېږي، د افهام او تفهيم لپاره تو پير يوازې له ژبې او اصطلاحاتو څخه پيدا کېږي. په دې ترخ کې د (رژنګ) خبرې د اورېدو دي: ((د هنرمند رباني لېونتوب تر خطرناکه حده پورې د ناروغتيا له حالاتو سره اړه لري، تر يوې زمانې په اروايي نقد کې ددې نظريې سکه چلېدله، خو تر ژورو څېړنو وروسته ددې نظريې پر خلاف د احتجاج اواز لوړ شو، دا طلسم باطل شو او په مخالفتونو کې يې (لايلي ترننګ) د ځانګړي اهميت لرونکی دی، هغه په خپل مضمون (Art and neurosis) کې چې ډېر مشهور دی

وویل :((موږ ته ددې حقیقت یاد ساتل په کار دي، چې ادیب د خپل کار د ځانګړتیاوو له مخې له یو ډول نه یو ډول فانتیزي سره په ارتباط درلودلو مجبور دی. دده کار دادی چې که دی د خپل لاشعور اظهارول وغواړي، د وسایلو رنګارنګي دده د لاشعور د جامو د بدلولو زیار باسي، خو د جامو دغه بدلون ځان پټول نه دي، بلکې حقیقت دادی چې که چېرې یو ادیب د خپلو تخلیقاتو له خپل ذات او باطن څخه د ځان پاللو کولو کوښښ وکړي یو څه زیات دده شعور په څرګند ډول مخې ته راځي.))

د ادبي تیورۍ مولفینو، (رنه ویلیک) او نورو هم په دې باب ځینې ښې خبرې کړې دي. د دوی د فکر بنیادي پوښتنه دا ده، چې ایا عصبي خلل د ادیب لپاره د موضوع د تخلیق یا محرک سبب ګرځي؟ د دوی په عقیده عصبي خلل د تخلیق موجب ګڼل یوه غلطه نظریه ده او له سرې څخه لاره ورکوي، خو په انتقالي ډول کېدی شي یو ادیب پر عصبي خلل مبتلا وي، مګر د عصبي خلل هر مبتلا ناروغ ادبي ایجادګر نه شي کېدی.

۸-متني کره کتنه:

متني کره کتنه لوستونکی د متن له رموزو، ماناګانو او قرینو سره اشنا کوي او د یوه اثر د صحت او سقم په باره کې ژوره څېړنه کوي. د متني کره کتنې هدف دادی چې د مختلفو نسخو له مخې د یوه اثر

اصلي متن احيا کړي. د نولسمې پېړۍ تر نيمايي پورې د متني کره کتنې عمده هدف دا و چې تر ټولو ښه نسخه لاس ته راوړي. خو اکثرو کره کتونکو ددې هدف د تحقق لپاره کوم منلی مېتود نه درلود. (کارلپخين) پر (۱۸۳۲م) کال يو نوی تخنيک رامنځته کړ چې په هغه کې دوی مرحلې په نظر کې نيول شوې دي: بيا کتنه او سمونه. په بيا کتنه (recension) کې ټولې هغه نسخې پلټل کېږي چې احتمالاً له لرغونو نسخو سره اړه لري او د يوې مشکلې پروسې په ترڅ کې هر ډول جزييات په نظر کې نيول کېږي. په دويمه مرحله کې د ټولو نسخو له پرتلنې څخه اصلي نسخې ته ډېره ورته نسخه ترتيبېږي چې دې مرحلې ته سمونې (emendation) ويل کېږي.

۹-مارکسستي کره کتنه:

مارکسستي نقد هم د تاريخي او ټولنيز نقد په څېر له ټولنې او معاشرې سره تړلو عواملو ته اهميت ورکوي او دا ښيي چې ټولنه او معاشره اديبان او ادبيات څنګه متاثره کوي. په لومړي نظر د ټولنيز نقد او مارکسستي نقد ترمنځ کوم توپير نه محسوسېږي. د کره کتنې دواړه ښوونځي له انساني معاشرې څخه بحث کوي، خو دا يو شانوالی سطحي دی او دا ځکه چې ټولنيز او تاريخي نقد له معاشرې ټولنې سره لېوالتيا لري، خو د ټولنې او معاشرې له جوړوونکو او اساسي عناصرو او محرکاتو سره کوم تعلق نه ساتي. د کره کتنې دواړه ښوونځي يا ډولونه انساني معاشره، لکه څنګه

چې ده هسې مني. خو کله چې مارکسستي نقاد دغه مسایل تر کتنې لاندې نیسي، د کومو پر بنسټ چې معاشره جوړه شوې ده، نو د هغو محرکات شني او تجزیه کوي يې. د کره کتنې له نورو ښوونځیو څخه د مارکسستي نقد د بېلتون یوه اساسي وجه داده، چې ددغه نقد پیل خاص د ادبي مقاصدو لپاره نه و او دا نقد تر یوې اندازې پورې له روایي نقد سره نږدې والی لري، دا دواړه ښوونځي د ادبي نظریاتو او نقادانه غورځنګونو زېږندوی نه دي او دا دواړه د ځانګړو علومو ضمني زېږنده دي.

د مادي ایجادیاتو په رڼا کې چې څوک د ادب مطالعه کوي، نو هغوی ایجاد د تفریح څیز نه بولي، بلکې وايي چې تخلیق، د فرد او ټولنې د همېشني ارتباط او طبقاتي مبارزې ترجماني کوي. په اشتراکیت کې شعور، فکر او تخیل هم د مادي حقیقتونو او اقتصادي عواملو تابع وي، پر همدې اساس په دې سیستم کې مادې او د هغې مظاهرو ته اساسي اهمیت ورکول کېږي؛ حال دا چې خیال او شعور ته ثانوي. په مارکسیستي نقد کې د ادبیاتو د مطالعې لپاره له اجتماعي حالاتو، طبقاتي وېش او د تاریخ د مادي عواملو جایزه اخیستل تر حده زیات ضروري برېښي او ددغو ټولو عواملو له سمې تجزیې پرته پر ادبیاتو سم تنقید نه شي کېدی. د نقد نور ښوونځي، لکه: ښکلاییز نقد، روایي نقد او نور، لوړو یادو شویو عواملو ته ډېر زیات ارزښت نه ورکوي، اما مارکسستي

نقد او د کره کتنې دا ډول نور ښوونځي بيا دا ډول فکر د ادبياتو لپاره نه يوازې ناموزون ، بلکې بې ګټې بولي چې له سره ي څخه لار ورکوي. ځکه نو مارکسستي نقادان پر اروايي نقد او د نقد پر نورو ښوونځيو انتقادونه لري او د نقد دغسې نظريې د پانګوالي نظام مولود ګڼي. په مارکسستي نقد کې ادبيات د ژوند او ټولنې په مادي ارتقاء کې شريک بولي او وايي چې ددې ارتقا د بېلابېلو پوړيو انځور هم وړاندې کوي. د مارکسستي نقاد په ګروهه که چېرې ادب د ژوند پراخه او پېچلې مبارزه کې د عوامو ترجماني ونه کړي، نو له دغه ډول ادبياتو څخه کومه ګټه نه ده متصوره. لنډه دا چې په دې ډول نقد کې د ادب او ژوند مرکز مزدور انسان وي، لکه چې (مارکسسم ګورکي) ويلي دي: ((زموږ د ليکنو هيرو او قهرمان بايد مزدور وي، يا په بله وينا هغه زيار کښ انسان چې په زيار او زحمت ژوند کوي.)) د مارکسستي نقد له مخې (ادب د ادب لپاره) نظريه غلطه ده. دوی وايي دا داسې نظريه ده چې له خلکو لاره ورکوي او وايي چې دا ډول ادبي نظريات د عوامو په استثمار کې موثريت لري. ادب د ژوند لپاره پر همدې هدف من ادب چې دغه ډول نقد څومره زور اچوي، ښايي. تر دې دمخه د نقد يوه ښوونځي هم پرې دغه رنګه ټينګار نه وي کړي. د مارکسستي نقاد لپاره اساسي سوال دادی چې اديب په طبقاتي کشمکش کې د کومې طبقې حمايت کوي؟ څنګه هغه د پربوتو ارزښتونو او مراتبو سندرې وايي

او د مړه نظام بوللې بولي؟ او که په ژوند کې د مادیت صفت کوي؟ پاخونوالو عوامو او زیار کښانو ته اوړه ورکوي او پرمخ درومي؟ که دی د زیار کښانو او خلکو دوست وي، نو دا سمه خبره ده او د ادبي تخلیقاتو مقصد همدا دی او دا دی د مارکسستي ادبي نقد مقام او منزل.

۱۰- قانون جوړوونکې کره کتنه:

ددغه ډول نقد کار د عملي نظریو په بیان کې ددغسې اصولو وضع ده، چې هغو اصولو او قوانینو ته په پاملرنه شاعر ښه شعر ویلای شي او په دې ډول نقد کې د نقاد کار د خرابو شعرونو د خامیو ښوول او د ښو شعرونو د ویلو لپاره تر مشورې ورکولو پورې محدود پرې. د سرفلپ سډني (Sir Philip Sidney) له استثنایي مثاله که تېر شو، په ټوله شپاړسمه پېړۍ کې او د اوه لسمې پېړۍ تر نیمایي پورې د انګرېزي نقد همدا شکل و. له دغه ډول نقد سره د لوستونکو لړه، خو د لیکوالو او شاعرانو ډېره لېوالتیا وه. په اوه لسمه پېړۍ کې جان ډرائیډن (John.Drydin) ددغه نقد او راتلونکې نوي نقد ترمنځ د یوې کړۍ حیثیت غوره کړ. ددغه نقد قوانین قوي، اصول یې ګران او تر کره کتنې لاندې اثر سخت ګیرۍ یې، نه یوازې د زغم وړ نه و، بلکې کله کله دغه روشونه د تخلیقاتو لپاره ضرر رسوونکي هم وو، پر همدې اساس کله چې ددې کره

www.ael.af

کتنې زور مات شو، نو بيا د همېش لپاره د کره کتنې دا طريقه متروکه شوه.

۱۱- ټولنيزه کره کتنه:

د تاريخي نقد نظريه يې د نژاد، چاپېريال او د تخليق د شېبو پر درېو بنيادونو متکي ښوولې ده، دغه رنګه د ټولنيز يا د ځينو په اصطلاح اجتماعي نقد له دغو درېو عناصرو څخه يوازې د چاپېريال له عنصر سره سروکار لري او ماحول په ژور ډول تر کتنې او تجزيې لاندې نيسي. په دې نقد کې نقاد له چاپېريال سره تړلي بېلابېل عوامل له يوې محدبې هېنداريې څخه مطالعه کوي. د ادبي اثارو د تخليق او د ايجادګر په تشکل کې د ټولو اجتماعي محرکاتو تلاش ته اساسي اهميت ورکوي، او دا کار ادبي نقد ته د اجتماعي عواملو د يوې څانګې حيثيت ورکوي.

تر ټولو دمخه ددې خبرې څرګندونه لازمه ايسي، چې په ټولنيز نقد کې ټولنه، چاپېريال او ټولنيزو عواملو غوندې اصطلاحات په خپله محدوده مانا نه استعمالېږي، بلکې ټولنه يوه لويه دايره ده، چې په هغې کې کلتوري عناصر او تمدني عوامل هم شامل دي. څنګه چې د ټولنې په تشکل کې کلتوري او تمدني محرکات اساسي حيثيت پيداکوي، نو د هغو ځانګړې مطالعه هم په خپل ذات کې موږ ته په علم کې نوي څنګونه روښانه کوي.

که څه هم په یوه ټولنه کې ځینې انګېرنې، رواجونه او رسمونه یا هم کرکې، کړنې او نور په څرګنده ازاد، او خپلسري ښکاري، خو په حقیقت کې دا ټول یو له بله سره اړه لري او په شالید کې یې د پېړیو پېړیو لرې زمانو انساني شعور ځای لري. یوه عقیده په یوه ټولنه کې په اسانۍ سره ریښه ځغلوي او وده مومي او همدا عقیده بیا په یوه بله ټولنه کې د یو پردي نیالګي په ډول مړاوې کېږي. دا خبره ولې داسې ده؟ دې او دې ډول نورو پوښتنو ته د ځوابونو د برابرولو لپاره باید علم الانسان (بشر پوهنې) ته مخه شي. د انسان او د انسان په لاس د جوړ شوي تمدني او هم کلتوري تغیراتو مقایسه یې کتنه به کېږي او په دې ډول به د پخوانیو نا متمدنو ټولنو او اوسنیو معاشرو ترمنځ د فکري مسیرونو ورتوالی او توپیرونه څرګندېږي، په دې مانا چې پخوانی فکري څرنګوالی او اوسنی په کومو برخو کې سره یو شی او په کومو برخو کې سره توپیرونه لري. دغه ډول مسایل هم موږ د بشر پوهنې په رڼا کې حلولای شو.

د ټولنیز کره کتونکي دوه مهمې دندې دي، یو دا ده چې تر ټولو دمخه باید له یوې خاصې ټولنې او معاشرې سره تړلي رجحانات تجزیه کړي او د یوې ځانګړې زماني ذهني شالید باید وټاکي، په دې لړ کې باید د ټولنې له هرې هغې څانګې څخه مرسته وغواړي، چې په یو نه یو ډول دده په مطالعاتو کې د نویو لیدلورو د راپیدا کېدو سبب ګرځي. د دغه ذهني شالید او د هغه د جوړوونکو

تمدني عناصرو تجزيه ځکه اهميت لري، چې کره کتونکی د همدغو په مرسته د ادبي پنځوونکي، ادبي تخليقات مطالعه کوي.

د ادبي تاريخ د مطالعې په بهير کې که موږ له ځينو استثنايي مثالونو تېر شو، نو راڅرګندېږي، چې په بېلابېلو زمانو کې د ځينو خاصو فکرونو او نظرونو څراغ روښان شوی دی او د همدغسې فکرونو تر اغېزې لاندې يو خاص ډول ادبي اثار تخليق شوي او همدا د ټولنيز نقد تر ټولو لويه ګټه ده، موږ د هغو په مرسته دا اندازه لګولای شو، چې په يوه خاصه زمانه کې څنګه او څه ډول د يوې زمانې ادبي ايجادګر د بلې زمانې له ادبي ايجادګر څخه څنګه او څه ډول بېلېدی او توپيرېدی شي؟

ددې مسلې يا سوال ځواب (هډسن) داسې ويلی دی:

په انګرېزي ادبياتو کې د ناولونو د مطالعې لپاره له ټولنيز نقد څخه په خاص ډول ګټه پورته کېږي او ددې وجه داده چې په ناول يا لنډه کيسه کې ليکوال ژوند ته د هغه په ټولنيز مفهوم ګوري. کېدی شي د نظر څرنګوالی بالکل شخصي وي، ژوند ته هم له يو خاص ليدلوري څخه وګوري او لوستونکو ته يې هم له يوې مخصوص زاويې څخه وښيي، خو بيا هم دی کولای شي، چې د ټولنې بېلابېل تصويرونه وړاندې کړي، د همدې لپاره ټولنيز نقد په دې ساحه کې ډېر ګټور تمامېدی شي.

(ایډمنډولسن)، (چارلس دکنز) او (کیپلنګ) د ټولنیز نقد پر اساس خپله مطالعه کړې ده. همدا ډول د (همفری هاوس) د کتاب ((ډکنز ورلډ)) نوم هم په دې لړۍ کې یادولای شو. که له ټولنیز نقد څخه د هر ډول ناول او لنډې کیسې په کره کتنه کې ګټه وانه خلو، نو د هغو ناولونو او افسانو په نقد کې خو باید ضرور ترې ګټه پورته شي، چې پر ټولنیزو مسایلو بحث کوي او که نقاد پر دغسې اثارو د بحث پر وخت له ټولنیزو عواملو سترګې پټې کړي، نو دا په خپله یو لار ورکی عمل دی. دلته د یوې بلې خبرې یادونه هم ضرور او د دغسې اثارو د نقاد لپاره لازمي ده، هغه داده چې نقاد باید د هماغې ټولنې پر خصوصیاتو او ټولنیز ژوندانه پوه وي. که چېرې نقاد ته په خپله د ټولنې په باب څه نه وي معلوم، نو دی به څنګه حقیقت راوسپړي او پر حقیقت به پوه شي؟

له لوړو مثالونو څخه ښایي ځینو کسانو ته دا فکر پیدا شي، چې ټولنیز نقد به یوازې د کسییز ادب لپاره لارښودی ارزښت ولري، خو خبره داسې نه ده، شعري تخلیقات هم موږ د دغه ډول نقد په مرسته کتلای او شنلای شو.

په دې کره کتنه کې د ټولنې او ادبیاتو ارتباط څېړل کېږي، پر ادبیاتو د ټولنې او پر ټولنې د ادبیاتو اغېزې شنل کېږي. ټولنیزه کره کتنه تل ادبیات د ټولنې او ټولنیز چاپېریال محصول ګڼي. ځکه نو وروستیو کره کتونکو هڅه کړې چې په ادبیاتو کې هر ډول تحول

او بدلون یوازې په ټولنه کې د ټولنیزو بدلونونو له لیدلوري بیان کړي. د دوی په نظر که شعر د شاعر د زړه د عواطفو ترجمان او ژبه ده، خو کوم څه چې دا عواطف یې راټوکولي هغه د ژوند له چاپېریال، زمان او مکان پرته بل څه نه دي. ځکه نو د شخص د عواطفو او احوال د دقیق درک لپاره د ټولنیزو حوادثو د علومو له پیداکولو پرته بله لار نه شته.

نامتو فرانسوي کره کتونکی (هیپولیت تن) په دې نظر دی، چې ادبیات د ((زمان)) ((ټولنیز چاپېریال)) او ((نژاد)) محصول دي. دده په نظر ټولنیز حوادث او احوال د دغو درېو پورتنیو عواملو نتیجه ده.

۱۲- رومانتیکه کره کتنه:

رومانتیک نقد د روماني ادبي غورځنګ محصول دی، پر همدې اساس که چېرې موږ رومانیت یا روماني ادبي غورځنګ په پام کې ونه نیسو، نو بیا موږ د رومانتیک نقد کتنه او مطالعه نه شو کولای. د رومانتسیزم له پرمختیا سره سم رومانتیکې کره کتنې هم پرمختیا وموندله او د هغه له زوال سره دې ډول نقد هم زوال وموند؛ اوس نه روماني ادبي غورځنګ ژوندی دی او نه رومانتیک نقد تر سترګو کېږي، خو رومان، روماني فکر، رومانیت، روماني احساس، روماني طرز، روماني فکر او نور داسې الفاظ او

اصطلاحات نن هم استعمالېږي، خو په زړه پورې خبره يې داده چې له استعمال سره سره يې په مفهوم کې کوم قاطعيت نه شو پيداکولای، په ډېرو حالتونو کې دا مفهوم د غوټې د خلاصونې پرځای تر زياته حده انجړبنجړ او پېچلی بهير پيدا کوي. په رومانيت او له هغه سره په اړوندو مباحثو کې رومان د کيلي حيثيت لري، د رومانيت د ځرګندونې لپاره په عام ډول له کلاسيکيت سره د هغه موازنه کېدی شي، خو په دې ترڅ کې دا خيال ساتل په کار دي، چې د رومانيت برعکس کلاسيکيت د کوم ادبي غورځنګ نوم نه دی او دا يوازې د ښکلو هنرونو او ادبي تخليقاتو د ازمېښت لپاره د يوه ځانګړي فکري ډول نوم دی. په غالب ګومان تر ټولو دمخه (ګويته) پر رومانيت باندې د کلاسيکيت پر مفهوم بحث پيل کړی و، د هغه په قول ((رومانيت ناروغي ده او کلاسيکيت روغتيا)). د مقايسوي بحث دغه طريقه د منلو وړ ده او راتلونکی نقادان بالعموم د کلاسيکيت او رومانيت موازنه کوي او پر دې هم بايد پوه شو چې څه شی چې کلاسيکيت دی، هغه رومانيت نه دی، په بله وينا که موږ کلاسيکيت مثبت فرض کړو، نو د نفي په حالت کې يې د رومانيت خصوصيات راڅرګندېږي.

کله چې (شال دال) د کلاسيزم برعکس رومانيت د زمان غوښتنه او د وخت اواز ومانه، نو يې کلاسيزم ته يو عمومي حيثيت ورکړ. د همدې نظريې پر اساس ټولې اساسي ادبي پنځونې لومړی روماني

دی او بیـا تـر عـامې مننـې وروسـته کلاسیکه ښـه غـوره کـوي. (ویکتورهوګو) د (کراسول) په سریزه کې رومانیت پـه ادبیـاتو کـې له ازادۍ خوښوونکو رجحاناتو سره مرادف باله.

اوس دلتـه پوښـتنه پیـدا کېږي چـې د کلاسـیزم د پـردې تـر شـا رومانیت په څه ډول موجود دی؟ ددې خبرې ځواب د رومانیت له دې تعریف څخه، چې (هر برت رید) وړاندې کړی دی، ترلاسه کېږي. دده په فکر ((د رومانیت اصول په دې تصور کې نغښتي دي، چې هغه ته د تخیل (رغانده قوت) وویـل شـي او دا هغـه ځـواک دی، چې دوه عنصر سره یوځای کوي او یوه نوې جامه وراغوندي. له ډول ډول عناصرو څخه رازېږېدلی دغه وحدت یا سکښت تـه هنري اثر ویلی شو.))

په بله وینا همدا رغانده قوت دی، چې پـه هـره دوره کـې جـاري وي او د رومانیت د تشکل سامان راټولوي او زمینه ورته برابروي.

دا هغه اساسي مباحث دي چې د روماني غورځنګ او رومـاني نقد د تفهیم لپاره د یو تناظر حیثیت اختیاروي.

د رومانیـت د غورځنـګ تـر مطـالعې وړانـدې ذهـن تـه ددې خبـرې سپارل په کار دي چې تر ډېرو وختونو پورې انګرېزي، فرانسوي او جرمني ادبیات، یونـاني او لاتیني تخلیقـات د نقد د اصولو پـه رڼـا

کې ګام په ګام پرمخ درومي، چې نتیجه یې د انفرادي فکر پـه مرګ کې ځان ښکاره کوي.

په انګلستان کې (ډرایډن) او په جرمني کې (ویلک مـین) تـر ټولـو دمخـه د یونـاني اصـولو او ضـوابطو د زنځیرونـو دمـا تولـو زیـار ویوسته او پر دې خبره یې ټینګار کاوه، چې موږ د خپل عصر ازاد ترجمانان یو. په انګلستان کې تـر (ورډزورتهـ) پخـوا (ولـیم بلیـک) لـومړی شـاعرو، چې انګرېزي شـاعري یـې لـه یونـاني اثراتـو څخـه وژغورلـه او پـر دې خبـره یـې ټینګـار کـاوه چې: ((مـوږ تـه پـه خپلـو ادبیاتو کې د رومن یا یوناني مثالونو څه ضرورت نه شته، موږ تـه یوازې لـه خپـل تخیلي قـوت څخـه، چې زمـوږ لـه رومـاني قـوت سـره تړلی دی، د پلوۍ ضرورت دی.))

(بلیـک) شـاعري یـو الهـامي څیـز بالـه او تـر دې حـده ازادي خوښوونکی و، چې له پخوانیو عروضو څخه یې د ځان ژغورلو هڅه کوله، (بلیک) د تخیل قوت ته قایل و او شاعرۍ یې یو الهامي څیز ګاڼه او ددې مفهوم د بیان لپاره یې د نویـو قـالبونو پـر لټـون ټینګـار کاوه، نو پر همدې اساس نقادان د رومانیت اثرات د همده لـه لیکنو څخه پیلوي.

پـه جرمنـي کـې (لسـینګ) (LeSSing) ډېر مهـم نقـاد و، د هنـري کـارونو او ادبیـاتو د مطـالعې پـه تـرڅ کـې یـې پـه هنـري اثـر کـې پـر ښایست او د هغه د اغېزمنې پر ځانګړنو زیات ټینګار کاوه. پـر دې

سربېره (ګویته) او ځینو نورو فیلسوفانو ویل چې ((د علم د حصول لپاره رومانیت یوه ذریعه ده، لکه څنګه چې جذبات، احساسات او مسرت تر مناسب او موزون حالت لاندې زموږ لپاره د خیر ښېګنې سبب ګرځي او له همدغه حالت څخه موږ د پوهې او محبت د حصول په لاره کې ممکنه مرسته ترلاسه کولای شو.))

لنډه دا چې مسرت، حسن او جذبات د رومانیت اساس جوړوي، (ورډزوتهـ) په خپله سریزه کې ځینې داسې سوالونه هم رامنځته کړي چې تر هغه وخته پورې جدي توجه نه وه ورته شوې، لکه: شاعر څوک دی؟ شاعر له کومو تخلیقي عملیو څخه تېرېږي او په کوم ډول ذهني حالت کې هغه تخلیق ته لېوالتیا پیداکوي؟ دا داسې سوالونه دي، چې په اروا پوهنیز نقد کې اساسي حیثیت پیداکوي. (ورډزورتهـ) په شاعرۍ کې ژبې ته په خاص اهمیت قایل دی او دی زیار باسي چې له ادبي تخلیق سره تړلي جذبات، احساسات او د هغو د اظهار لپاره د کوټلې ژبې خپل منځي روابط څرګند کړي. څنګه چې هغه د فطرت او ادبي ایجادګر هماهنګي خوښوله، نو د همدې لپاره هغه د فطرت په څېر د سمې، ساده او له تصنع څخه د پاکې ژبې تلقین کاوه.

د (کولرج) په فکر د یو نظم لومړنی او اساسي مقصد یوازې د صداقت ترجماني نه ده، نظم باید خوښي هم وبښي، دی وایي، که څه هم شاعري باید په مجموعي ډول د خوشالۍ ښنلو ترڅنګ

www.ael.af

صداقت هم ابلاغ کړي، خو د نظم لپاره د خوښۍ ښښل لومړنی شرط دی. یو نظم چې څومره د خوښۍ په انتقال کې بریالی وي، هومره خپل نظمي حیثیت هم لرلای شي او ښه نظم هغه دی، چې لوستونکي ته د خوښۍ اسباب برابر کړي. ددې کار لپاره شاعر ته ښايي، چې د ژبې خواته هم زیاته پاملرنه وکړي، ځکه چې د موزونو او مناسبو الفاظو د استعمال له لارې د خوښۍ د انتقال په لاره کې بریالی کېدی شي، په دې برخه کې د ده دا لاندې وینا د غور وړ ده:

((د ډېر ښو الفاظو استعمال نثر دی، خو کله چې ډېر ښه الفاظ په ډېر ښه هنري ډول استعمال شي، نو هغه بیا شعر شي.)) د همدې لپاره ده د شاعرۍ لپاره معیار وضع کړ او ویل یې چې ښه شاعري هغه ده چې د هغې له هر ځل لوستو څخه خوښي ترلاسه شي. که چېرې په کوم شعر کې د الفاظو په تغییر او تبدیل سره کوم اثر نه پرېوځي، نو هغه شعر بېکاره او د شعریت درجه یې پرېوتې ده.)) تر (ورډزوتهـ) او (کولرج) وروسته دریېم کره کتونکی (شیلي) ګڼلای شو، پر ده هم د(ورډزورتهـ) او (کولرج) مفکورو ژوره اغېزه درلوده.(شیلي) هم د دوی په شان الهامي قوت ته قایل و او شاعري یې د جذباتو او احساساتو د اظهار وسیله بلله. د قیدونو او عروضو پر وړاندې ده هم باغیانه فطرت درلود ، دده په فکر تخلیقي اظهار د یوې منظمې ژبې له لارې کېدی شي. روماني نقد او روماني شاعري په اصل کې د هغه وخت په لرغونپالي انګلستان کې یو داسې

بغاوت و، چې د تخليق په کچه يې ځان څرګند کړ. په روماني نقد کې چې پر حسن، مسرت، جذباتو او احساساتو کوم ټينګار شوی و، د هغو غبرګون په وروستيو ادبي غورځنګونو کې لا ډېر تېز و، لکه څنګه چې نورو ادبي غورځنګونو او د کره کتنې نورو ښوونځيو ټينګ نقدونه پرې وکړل.

۱۳- تحليلي کره کتنه:

(ډيوډ ډيشنز) د کره کتنې دغه ډول د يو ځانګړي ښوونځي په توګه نه مني. دده په ګروهه دا د ادبياتو د پوهېدنې يوه طريقه ده، چې مثالونه يې موږ په پخوانيو کره کتنو کې لټولای شو. ددې ډول نقد يادونه، (ارسطو)، (ډرايدن)، (ډاکتر جانس) او (کولرج) او نورو کړې ده. که چېرې د (ډيوډ ډيشنز) نظريه ومنو او تحليلي نقد ته د يوه ځانګړي ښوونځي مفهوم ورنه کړو او په پراخ مفهوم يې استعمال کړو، نو بيا د نقد هره طريقه تحليلي ګڼلای شو.

که له عموميات تېر شو، نو دا ډول نقد د کره کتنې د يو ښوونځي په توګه تر ټولو دمخه (وليسم ايمپسن) Wiliam Epson مشهور کړ او دی يې تر ټولو مهم لارښود ګڼلای شو. (وليم) د (دريچاردز) شاګرد و. (ريچاردز) چې له الفاظو سره کومه لېوالتيا لرله، هغه له چا څخه پټه پناه خبره نه ده، څنګه چې ده هم د خپل نقد بنسټ د هغه پر نظرياتو بنا کړی دی، نو دده نظر هم د الفاظو له بېلابېلو مانيزو

څنګونو څخه پیدا شوی، د بېلابېلو پیغامونو ځانګړې کتنه یې د خپل کار اصلي مقصد ګڼه.

د (ایمپسن) په فکر د شاعر، شعر د جلا جذباتو او احساساتو له مخې ممتاز حیثیت نه غوره کوي، بلکې دا د ژبې استعمال دی، چې هغه له عامو خلکو او نثر لیکونکو څخه بېلوي، یا په بله ژبه شاعري د ژبې د یوې ځانګړې بڼې د منلو نوم دی.

د (ریچاردز) په فکر نقاد د الهام په مرسته ژبې ته یو نوی صورت ورښندي، دغه نظریات بیا (ایمپسن) د خپلو انتقادي نظرونو د بنسټ په توګه ومنل، په دې برخه کې دده څه استدلالونه دادي، چې د شاعرۍ اساس ژبه ده او د ژبې اساسي پیغام رسول دي. پر همدې اساس شاعري هم یو پیغام دی، نو څرنګه چې د شاعرۍ ماڼۍ پر پیغام ولاړه ده، نو د پیغام له تحلیلي مطالعې څخه درې مسالې مخې ته راځي:

۱- د تخلیق پر مهال یا د پیغام د عمل تر جوړښت منلو دمخه د شاعر ذهني کیفیتونه څه وو؟

۲- ددې پیغام په نتیجه کې د لوستونکي په ذهن کې کوم کوم بدلون راځي؟

۳- که چېرې مورږ د پیغام جایزه واخلو، نو دا پیغام د شاعر او لوستونکي ذهنونه له څو ډوله کیفیتونه سره مخامخوي؟

www.ael.af

(ریچاردز) د پیغام له امله د شاعر او لوستونکي په اذهانو کې د روحیاتي مطابقتونو مطالعې او د هغه روحي اهمیت خواته هم توجه کړې وه.

د (ایمپسن) د افکارو له پورتنۍ لنډې یادونې څخه دا څرګندېږي چې تحلیلي کره کتونکی د ادبي اثر د تفهیم لپاره الفاظو ته لکه څنګه یې چې زړه غواړي، برابر، برابر داسې طلسمي اهمیت ورکوي، چې له هغو سره د تړلو ټولو مفاهیمو د روښانولو زیار باسي. دی په دې نظر دی چې د لوستونکي او لیکوال ترمنځ الفاظ د پیغام رسولو وسایل دي، نو پر همدې اساس کره کتونکي ته پکار دي، چې دی د الفاظو د استعمال له ټولو ممکنو توکو څخه خبر وي، تر دې وروسته دې لوستونکي ته ټول مربوط مفاهیم ورتفهیم کړي. دا د کره کتنې هدف او دا هم د کره کتونکي کار دی. د همدې لپاره د کره کتنې په دې ښوونځي کې پر ادبي اثارو د پرېکړې پر وخت د مرتبې د ټاکلو څه اړتیا نه پېښېږي او په دې توګه د لیکوال د افکارو او اندونو د ښوولو په څېر هومره ارزښت نه لري، لکه څومره چې د پیغام دی. څنګه چې لفظ د پیغام کیلي ده، نو پر همدې بنسټ دې ډول کره کتنې ته یوازې الفاظ په زړه پورې دي.

له الفاظو سره د تحلیلي کره کتنې تر زیاته حده لېوالتیا، د ختیځ، د کره کتنې له هغه روایت سره، چې کره کتونکی یوازې د صرف و نحوې او د بیان د علم پر اساس د اشعارو ښېګڼې او بدګڼې

www.ael.af

ځرګندوي، ډېر نږدې والى لري. د ختيځ په زياترو تذکرو کې د کره کتنې د غه ډول جريان درلود.

د اثر د مرتبې ټاکنه او د هغه په باب پرېکړه د نقد اساس ګڼل کېږي، خو د کره کتنې د غه ښوونځى دا دواړه توکه مستردوي. د تحليلي کره کتونکو په فکر پرېکړه يو فلسفيانه عمل دى. کره کتونکى بايد د يو ساينسپوه په شان له بشپړ ناپېيلتوب څخه کار واخلي او د ادبي اثر تشريح او توضيح وکړي، لکه څنګه چې (ولیم ايمپسن) ويلي دي: ((د نوي تحليلي نقد په هر پړاو کې دې لوستونکى د اصلي متن مراجعې ته اړ باسي، دا چې لوستونکى د نقاد له تشريحاتو سره موافقه کوي يا يې نه کوي، دا خبره هومره مهمه نه ده ، خو د کره کتونکي د استدلال او د بحث د پوهېدو لپاره ده ته د اصلي متن د محتاطانه مطالعې اړتيا پېښېږي، دا چې لوستونکى د کره کتونکي دلايل نه مني دا پر کره کتونکي کوم اغېز نه لري، ځکه چې تحليلي کره کتونکى يوازې خپله رايه ځرګندوي او پر نورو يې د منلو هڅه نه کوي.))

۱۴- استقرايي کره کتنه:

د کره کتنې ددغه ښوونځي بنسټګر پروفيسور (ريچارډ مولټن) (Prof. Richord Moulton) دى. دده په فکر کره کتنه هم بايد د ساينس په څېر بېطرفي ولري، د کره کتونکي وظيفه دا نه ده، چې د

www.ael.af

تخليقاتو ښېګڼې او بدګڼې څرګندې کړي او د هغوی ادبي مرتبه وټاکي. دده په وينا: ((نن سبا د کره کتنې په مروجو طريقو کې د مرتبې ټاکنه تر ټولو زيات ارزښت لري او ددغه مقصد لپاره د پرتلې له لارې د تخليقاتو د مقام د ټاکنې زيار ايستل کېږي.))

دی د معيار پالنې تر نامه لاندې کېدونکو کره کتنو، نقادانه پرېکړو او د مرتبې ټاکنې پر هر ډول هڅې سخته نيوکه کوي او د استقرايي نقد ادبي مقام داسې بيانوي: ((ددې ډول کره کتنې مقصد دادی، چې ادبي کره کتنه دې د استقرايي علومو په لړۍ کې شامله کړای شي.))

په نقد کې د اثر د مرتبې د مقام د ټاکنې لپاره موازنې او مقايسوي مطالعې ته بنيادي ارزښت ورکول کېږي او د هرې زمانې کره کتنه پر هغې باور کوي، خو (مولټن) ته دا مسايل د منلو وړ نه دي، دده په وينا: لکه څنګه چې د بوټو يو پېژندونکی د ګلابو يو ګل او نورو ګلانو په ډله کې يو ته ښه او بل ته بد نه وايي، بلکې دی ټول بېلابېل ګلان بولي او هر يو په ځانګړي ډول مطالعه کوي، د هغو د ودې او زياتوالي قوانين پيدا کوي، دغه ډول نقاد هم ددې حق نه لري، چې دی د دوو شاعرانو د کلام موازنه او مقابله وکړي او بيا دې يو پر بل وړ ثابت کړي، استقرايي نقاد د معيار پالنې تر نامه لاندې له ټولو نقادانه نظرياتو سره مخالفت کوي. د هغه په فکر څنګه چې په ساينسي پوهنو کې له اصولو او قوانينو د باندې کوم عمل نه شي

نافذ يدي، بلکې د زياتې مطالعې په منظور مشاهده او تجربه د خپل لټون له لارې د لارښود په توګه قبلوي، نو دغه ډول نقاد هم بايد تر هر څه دمخه له موجودو اصولو، پخوانيو رواياتو او د کره کتنې له فورمولونو څخه ځان وساتي او د ساينسپوه په څېر د ايجاد ګر د ټولو ايجادياتو تر مطالعې وروسته پر هغو د کره کتنې لپاره، د کره کتنې د اصولو لټون وکړي، ګنې دا ډول نقد د دوو بېلابېلو شاعرانو د کلام او اندېښنو جاج د يو معيار په وسيله نه اخلي، بلکې د هر يوه د اثارو تر ځانګړې مطالعې وروسته، د ځينو لارښودو طريقو له لارې لټون کوي او يوازې د همدغو طريقو په رڼا کې د هر يوه د اثارو شننه او تحليل کوي. د استقرايي نقد اصول له معيار پالنې سره مخالفت لري او هر ادبي صنف او هر اديب په ځانګړي ډول مطالعه کوي او د هر اثر په مطالعه کې نقادانه اصول هم بدلېږي. دا ډول نقد نه څوک غښتې ثابتوي او نه د چا غندنه کوي. (مولټن) ليکلي دي: ((استقرايي نقد د ادبي اثر تعريف يا غندنې ته اړتيا نه لري، استقرايي نقد د ساينسي څېړنو په څېر د اثر کتنه او مطالعه کوي، دا ډول نقد ادبي قوانين، په ادبي اثارو کې لټوي او ادبيات هم د فطري مظاهرو په څېر له ارتقايي عمل سره تړلي بولي.))

د کره کتنې په ځينو ښوونځيو په خاص ډول په ښکلاييز نقد کې، ذوق او وجدان ته اساسي اهميت ورکول کېږي، خو استقرايي نقد

يې مستردوي، لکه څنګه چې ساينسپوه د خپلې ځاني خوښې يا نه خوښې پرځای پر تجربه، مشاهده، څېړنو او له هغو څخه پر استخراج شويو استثنايي جولو ډډه لګوي، نو دغسې بېطرفي توقع له نقاد څخه هم کېدی شي او دا په دې مانا چې نقاد بايد د ذوق په نامه له خپلې شخصي خوښې، نه خوښي او د معيار پالنې له تعصباتو څخه لوړ وي او په يوه بېطرفه موقف کې دې کره کتنه وکړي.

استقرايي نقد تعصب او تنګ نظري غندي او د کره کتنې د زيات درنښت او قطعې کولو زيار باسي.

خو استقرايي نقاد يو اساسي حقيقت هېروي او هغه دا چې ادب له احساساتو او جذباتو سره اړه لري او اديب د هغو تر اغېز لاندې ژوند داسې انځوروي، چې د لوستونکي هېجانات او احساسات په خاص ډول اغېزمن کړي، خو ساينسپوه برعکس د ژوند دا اړخ نه ويني، ځکه هغه هر څه د علمي مشاهدو او لابراتواري تجربو په رڼا کې ويني. سربېره پر دې د ادبي اثر په تخليق کې، اجتماعي، روحي، اقتصادي او تاريخي محرکات مهم نقش ادا کوي، استقرايي نقد دا ګرده له پامه غورځوي.

دغه ډول د ژبې په استعمال کې هم توپير شته، ساينسپوه د طبيعت د پيداکولو لپاره پر اصطلاحاتو انحصار نه کوي، بلکې په ليکنه کې د کفايت او په تفهيم کې د سهولت لپاره اشارات (Signs)

وضع کوي او هره نقطه له خپلې لغوي مانا سره سمه استعمالېږي، خو په ادبیاتو کې د اغېز ښندلو لپاره الفاظ نه یوازې په مجازي او نا لغوي مانا استعمالېږي، بلکې د مبالغې او ادبي صنایعو په مرسته په نا شعوري ډول د له قطعیت څخه مفهوم د پاکولو کوښښ کوي.

لنډه دا چې د ساینس او ادب له دې مقایسوي مطالعې څخه راښکاري، چې په اساسي ډول د دواړو ترمنځ کوم معیار او ارزښت شریک نه دی، نو بیا د یوه د پوهېدنې لپاره له بل څخه څنګه ګټه پورته کېدی شي؟

د کره کتنې استقرایي ښوونځی د منازعې وړ یو ښوونځی دی. پر (مولټن) سربېره (ګریوز)، (مس سټل) او ځینو نورو هم په دې ښوونځي کې نوم پیدا کړ. اکثریت نقادانو دا ښوونځی نه دی منلی، د مثال په ډول (ریچارډ) په خپل مضمون (Speculative Instrument) کې دا ډول نقد یوه مضحکه بللې ده. (هر برټ د نګل) په (Science and litery Criticism) کې پر ساینسي کره کتنه سخت انتقاد کړی دی او د کره کتنې دا ډول یې مسترد کړی دی. همدا رنګه (ایس، ایلیت) په خپل مضمون (For ntiers Criticism) کې په څرګندو ټکو کې ویلي دي:

((نقد نه ساینس دی او نه له هغه څخه ساینس جوړېدی شي.))

www.ael.af

۱۵- پرتلییزه کره کتنه:

د مقایسوي نقد له مطالعې څخه ددې خبرې څرګندول ضروري دي، چې مقایسوي نقد یوه طریقه ده او دا د کره کتنې کوم مخصوص ښوونځی نه دی. دا طریقه د ادبي تخلیقاتو له موازنې، مقابلې او پرتلنې څخه د اثر د معیار او مرتبې د ټاکنې زیار باسي.

که له نقادانه بحثونو او علمي اصطلاحاتو تېر شو، نو په عامه ذهني سطح کې هم لوستونکی په شعوري او یا نا شعوري ډول په خپلو ادبي پرېکړو کې له مقایسوي نقد څخه کار اخلي، لکه د ډېرو ادیبانو له جملې څخه یوه ته ځانګړې ارزښت ورکول او یا پر یوه موضوع د څو اثارو له جملې څخه د یوه خوښونه، په عام ژوند کې د مقایسوي نقد عام مثالونه دي. د ادبي نقد په تاریخ کې ډېرو مهمو نقادانو له مقایسوي نقد څخه کار اخیستی دی، لکه: له (درایدن) او (جانسن) څخه نیولې تر (متیو ارنلد واتي)، (ایس ایلیت) پورې نقادان. که د هرې مفکورې نقادان دي، دوی په یو نه یو ډول له مقایسوي نقد څخه کار اخیستی دی. په عام ډول د دوو لیکوالو مقایسوي موازنه، مقایسوي نقد ګڼل کېدی شي. ددې نقد تر ټولو منلی شکل دا دی، چې د دوو شاعرانو تر مقایسوي مطالعې وروسته یوه ته ترجیح ورکول کېږي، خو ددې ترجیح لپاره بېطرفي

www.ael.af

لازمي شرط دی. که چېرې نقاد په خپل قضاوت کې بېطرف نه وي، نو ګڼې دا نقد، نقد نه دی. د مقايسوي نقد پر پورته ډول سربېره ددې نقد بل ډول دا دی چې د يوې ژبې په ادبي اثارو کې د يوې ځانګړې موضوع اثار او اشعار له پيله تر پايه پورې په مقايسې ډول تحليل او تجزيه شي. د مثال په ډول د يوې ژبې په ادبياتو کې د ويرنو جاج اخيستل کېږي. په دې ډول پرتليز نقد کې يوازې دا نه ويل کېږي، چې چا د ويرنې په تکنيک کې ښه تجربه کړې ده او چا په کې نوې موضوعات ورځای کړي دي، بلکې دا هم ورسره ويل کېږي چې د چا مرثيې ډېرې ښې دي.

د پرتليز نقد وروستی صورت دا دی، چې د دوو يا زياتو ژبو يا هېوادونو د ادبياتو يو خاص ادبي ژانر د ليکوالو او ويناوالو د بېلابېلو اړخونو د ځرګندونې په منظور په مقايسوي ډول مطالعه شي.

د مقايسوي کره کتنې بېلابېلې بڼې البته د نقاد لپاره ګټورې دي، خو ددې مانا دا نه ده چې د نقد دا طريقه له خاميو او اعتراضونو څخه لرې ده. د نقد پر دې ډول تر ټولو لومړنی اعتراض دا دی، چې د اروا پوهنې له مخې ان په يوې کورنۍ کې دوه ورونه بېلابېلې طبعې او خصوصيات لري، رواني تمايلات يې سره بېل دي، نو بيا څنګه کېدی شي چې د دوو ادبي ايجادګرو مقايسوي مطالعه دې وشي،

هغـه هـم پـه دې دليـل چـې دواړه اديبـان دي او پـه يـوه عصـر کـې اوسېدلي دي؟ په اروايي لحاظ دا ډول مطالعه ناممکنه ده.

لـه دې او داسـې نـورو اعتراضـونو څخـه لـې تـر لـږه ضـرور دا څرګندېږي چې مقايسوي نقد ګټه ور دی، خو له دې نقادانه مطالعې څخه چې کـوم نتـايج ترلاسه کېږي، د هغـو د نتـايجو پـه بـاره کـې د احتياط ساتل پکار دي.] (۳۱: ۳۲-۲۳).

۱۲- لغوي کره کتنه:

[دا په يوه ادبي اثر کې د ژبې او ګرامر د اصولو، قاعدو او ګرامـر لـه کارونې سره سروکار لري او همدا برخـه ارزوي. څرګنده خبره ده چې يوه کلمه هغه وخت کولای شي خپل مانـا پـه ښـه ډول وښندي چې پـه ښکلې او ظريفانه ډول پر خپل ځای وکارول شي.

له هغه پرته د کلمې مانا له ستونزو سره مخامخېږي او دې سره د يوه اثر ارزښت راټيټېږي. ځينې کره کتـونکي بيا پـه دې نظر دي چې د ژبې له معمولو قواعدو څخه سرغړاوی، په ژبه کې يو ډول تحول او حرکت رامنځته کوي او دا کار د يوه اثر جذابيت څرګندوي، خو دې سره سره ځينې نور بيا پـه دې نظر دي چې ليکوال بايد د ژبې نور نورمال قواعد مراعت کړي او خپـل کـلام تـه هماهنګي ورکړي، پـه دې برخه کې بايد مانا له ابهام سره مخامخ نه کړي. کره کتونکي بايد ليکـوال تـه څرګنـده کـړي، چـې تـر کومـه حـده د ژبـې لـه قواعـدو

www.ael.af

سرغړاوی کولای شي او تر کومه بریده باید د ژبې قواعد مراعت کړي.

د کلمې سمه کارونه، د ښکلو تعبیراتو او نورو شیاتو پنځونه او جوړونه او دا چې یوه کلمه د جملې په کوم ځای کې راشي، هغه مسایل دي چې په لغوي کره کتنه کې پرې بحث کېږي. مترادفې کلمې که له شکلي پلوه وي که له محتوايي پلوه، هم په لغوي کره کتنه کې راځي.))

۱۷- فني کره کتنه:

دا کره کتنه په نثر او نظم دواړو کې د بلاغت بېلابېل فنون څېړي، د هغوی ارزښت او اعتبار مطالعه کوي. ددې کره کتنې بنسټ په یونان کې د (ارسطو) او (اریستاک) او په روم کې د (هوراس) له خوا اېښودل شوی دی او د سکندریه د پوهانو له خوا پالل شوی دی. په عربي او فارسي ادب کې هم دا مهمه کره کتنه ګڼل کېږي، په عربي ادب کې د (قدامة بن جعفر)، (ابو هلال عسکري) او (عبدالقاهر جرجاني) په شان پوهانو دې کره کتنې ته ډېر کار کړی دی.

په فارسي ادب کې (رشید الدین وطواط) او (شمس قیس رازی) ددې کره کتنې اصول او قواعد وضع کړي دي. په عمومي ډول په دې کره کتنه کې د مانا، بدیع او بیان په ګډون د بلاغت پر ټولو اړخونو

www.ael.af

بحث کېږي. خو د هغې پر اصولو او قواعدو پوهېدل د دې مانا نه ورکوي چې لیکوال یا شاعر دې د یو اثر په پنځونه بریالی شي، خو پر دې اصولو پوهېدل له لیکوال سره د یو اثر په ښکلا کې مرسته کولای شي.

۱۸- اخلاقي کره کتنه:

په دې کره کتنه کې اخلاقي ارزښتونه د کره کتنې اساسي اصل ګڼل کېږي، کېدی شي د ادبي کره کتنې تر ټولو پخوانی ډول وي. اپلاتون په شعر او ډرامه کې د هغو اخلاقي او ټولنیزو تاثیراتو ته توجه کوي، له شعر او ادب څخه یې په همدې خاطر انکار کاوه چې کېدی شي د ځوانانو اخلاقو ته زیان ورسوي. (ارسطو) هم په دې باور دی چې د شعر په تېره بیا د تراژیدي هدف باید د نفس تصفیه او تذکیه وي. (هوراس) بیا د شعر ارزښت د هغه په ګټورتیا او ښکلا کې ګوري. په هر حال اکثره پخواني مفکران د شعر او ادب روزنیز او اخلاقي اړخ ته قایل وو.

په اروپا کې په منځنیو پېړیو کې یوازې د کلیسا پلویانو، په دې خاطر چې شعر د اخلاقو په خدمت کې نه و، د شیطان غذا ګڼله، د اوولسمې پېړۍ کلاسیکانو هم د شعر لپاره د ظاهري ښکلا ترڅنګ اخلاقي هدفونه هم لازم ګڼل. په اتلسمه پېړۍ کې فرانسوي (دیدرو) پاکي پالنه، د ازایلو غندنه، او د عیبونو راسپړنه د هر ډول هنر

اهداف ګڼل. ویل به یې ((د یو ادبي اثر هدف دادی چې په سړي کې د مینې او تقوا روحیه وروزي او له وحشت څخه یې لرې کړي.)) د همدې پېړۍ انګلیسي لیکوال (دکتر جانسون) په دې نظر دی چې شاعر باید نړۍ لکه څنګه چې ده تر هغې ښکلې انځور کړي)).

د شلمې پېړۍ په پیل کې (تولستوی) او ګڼ شمېر نورو کره کتونکو د ادبیاتو پر اخلاقي اړخ ټینګار وکړ او نورو لیکوالو او کره کتونکو هم دا لاره تعقیب کړه.

د کره کتنې دغه پوره بېلابېل ډولونه چې هم د کره کتنې د بهیرونو او هم د ښوونځیو په نامه یاد شوي دي، دلته مو په لنډیز سره معرفي کړل، خو یو زیات شمېر ادبپوهانو چې کله هم د کره کتنې ښوونځیو ته اشاره کړې، نو هلته یې ادبي ښوونځي معرفي کړي دي، ددې ښوونځیو تشخص یې په واقعیت کې د کره کتنې د ښوونځیو تشخص ګڼلای دی. د کره کتنې پر پورته ډولونو سربېره چې ځینو پوهانو د کره کتنې د ښوونځیو په نامه هم یاد کړي دي، د کره کتنې ځینې ډولونه، لکه تاثراتي، نیوهیومانیستي ، فتوایي، محاکاتي، عیني، صوري یا شکلي، ټولنیزه-کلتوري، انطباعي او ځینې نورې کره کتنې هم شته، خو پورتني ډولونه یې هغه دي چې ډېر کارول شوي او لا هم کارېږي.

د شپږم څپرکي لنډیز

لکه څنګه چې دمخه مو (د ادبي ښوونځیو) په څپرکي کې یادونه وکړه، یو شمېر لیکوالو او څېړونکو د کره کتنې ډولونه، د کره کتنې ښوونځي او ادبي ښوونځي سره څنګ په څنګ څېړلي، یو بل کې ډېر نغښتي او یو بل سره اوډل شوي، په تېره بیا د کره کتنې ډولونه او ښوونځي، دلته غواړو د کره کتنې د ډولونو په باب ډېرې لنډې څرګندونې وکړو:

کره کتنه په لومړي پړاو کې پر دوو لویو برخو وېشل کېږي: نظري کره کتنه او عملي کره کتنه او په نظري کره کتنې کې د کره کتنې فکري لیدلوری، نظرونه، پرنسیپونه، اصول او معیارونه راځي. په عملي کره کتنه کې عملاً یو اثر تر څېړنې، ارزونې او شننې لاندې نیول کېږي.

د کره کتنې له بېلابېلو ډولونو څخه یو قانون جوړونکی نقد دی. دا ډول کره کتنه د عملي او علمي نظریو د بیان لپاره اصول وضع کوي.

په تاریخي کره کتنه کې یو ادبي اثر د تاریخي شرایطو او چاپېریال له مخې ارزول کېږي.

په ټولنیزه کره کتنه کې بیا په یوه اثر کې د نژاد، چاپېریال او تاریخي شېبو رول ارزول کېږي.

په رومانتیک نقد کې، مسرت، ولولې، رومانیت ددې ډول کره کتنې اساس جوړوي.

په ښکلا پیژنقد کې په یوه هنري ادبي اثر کې د هغه اثر د ښکلا پیژ اړخ تحلیل او تجزیې ته زیاته پاملرنه کېږي.

په تحلیلي کره کتنه کې کره کتونکی ناپېیلی پاتې کېږي. په دې ډول کره کتنه کې د ادبي اثر پیغام تحلیلېږي، پر لوستونکي یې اغېز ته پام کېږي، روحیاتي مطابقتونو ته پام کېږي، خو کره کتونکی کومه فیصله یا حکم نه صادروي.

په استقرایي کره کتنه کې وایي چې کره کتنه باید د ساینس په څېر بې طرفه وي. ددې ډول کره کتنې هدف دادی چې ادبي کره کتنه د استقرایي علومو په لړۍ کې شامله شي.

په مارکسیستي کره کتنه کې د ټولنې او ادبیاتو ترمنځ اړیکي شنل کېږي.

په اروا پوهنیزه کره کتنه کې په یوه ادبي اثر کې د پنځوونکي نفسي اساس ته توجه کېږي او د هغه په رڼا کې د تخلیقي اثر د پنځوونکي شخصیت څېړل کېږي.

په مقایسوي او پرتلیز نقد کې بیا د کره کتونکي له خوا د یوه لیکوال اثر د بل لیکوال له اثر سره پرتله کېږي او یا هم د یوې ژبې د یوې دورې اثار د هغې ژبې د بلې دورې له اثارو سره مقایسه کېږي. همدارنګه د کره کتنې نور ډولونه چې پر هر یوه یې په خپل ځای کې رڼا اچول شوې ده.

www.ael.af

د شپږم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

۱-نظري کره کتنه کومې کره کتنې ته وايي؟

۲-عملي کره کتنه څه ډول کره کتنه ده؟

۳-رومانتيک نقد څه ډول نقد دی، بنسټګر يې څوک دي؟

۴-تحليلي کره کتنه څه ډول کره کتنه ده، چېرته رامنځته شوه او پلويان يې څوک دي؟

۵-د استقرايي کره کتنې اساسي محتويات څه دي؟

۶-ايا مارکسستي کره کتنه اوس هم د چلند او تطبيق ساحې لري؟

۷-د اروا پوهنيز نقد بنسټګر څوک دی او د دې کره کتنې اساسات پر څه شي ولاړ دي؟

۸-ايا پرتليزه کره کتنه يوه ګټوره او ممکنه کره کتنه ده؟

۹-ښکلا ييز نقد څه ارزښت لري؟

۱۰-پر پورتنيو کره کتنو نورې کره کتنې کومې دي؟

www.ael.af

سپارښتنې

- هر محصل دې له دې پوړتنیو کره کتنو څخه یوه په نښه او پر هغې دې ځانګړې څېړنیزه لیکنه وکړي.
- محصلین دې په یادو کره کتنو کې دوه په نښه او یوه دې له بلې سره پرتله کړي او په ټولګي کې دې په ګړني او یا لیکني ډول نورو محصلینو ته وړاندې کړي او د هغوی پوښتنو ته دې ځواب ووايي.

www.ael.af

اووم څپرکی

د کره کتنې اصول او معيارونه

کره کتنه د يوه علم په توګه ځانګړي اصول او معيارونه لري، خو دا معيارونه د ساينسي هغو په شان فکس او کانکرېټې نه دي، لکه د ټولنيزو علومو د نورو برخو په شان، دلته هم معيارونه د يوه نسبي توافق تر حده پورې دي.

د ارزونې ليد لوري هم کله کله توپير کوي. کره کتنه اکثره د شکل او محتوا د ځانګړنو له مخې ترسره کېږي. د شکل لپاره معيارونه څه دي؟ او د محتوا لپاره څه معيارونه په کار دي؟ ((هنري يا ادبي اثر کومې ځانګړنې لري؟ د ادبي اثر مضمون مهم دی که يې شکل؟ که شکل مهم دی نو خصوصيات يې څه دي؟ که مضمون ته ارزښت ورکول کېږي، په هغو کې کوم اړخ تر نورو د مخه دی؟ ښکلا ييز،

www.ael.af

اخلاقي، عقيده يي، سياسي او كه بل څه؟ په ادبي اثر كې څومره واقعيت او څومره تخيل شته او افاده يې په كوم سبک شوې ده؟ د ادبي اثر هدف او غرض څه دی؟ تر لاس لاندې متن ثقه دی؟ د ادبي اثر ژبه صريحه او خوږه ده؟ د ادبي اثر د تخليق چاپېريال څه ډول دی؟ له عصري معيار سره سم يې ښكلاوې او عيبونه كوم دي؟ اثر ابتكاري دی كه مبتذل او تكراري؟ د ليكوال د ريځ او په اثر كې كلتوري انعكاس څنګه دی؟ اثر په كوم ادبي جريان پورې اړه لري؟ د ليكوال هدف او ارزښتونه څه دي؟ ايا ادبي عنعنې په كې مراعات شوي دي او داسې نورې پوښتنې او غوښتنې...)) (۲۲: ۳۵-۳۶).

كه څه هم ادبپوهانو د كره كتنې د معيارونو په باب بېلابېل نظريات څرګند كړي چې پر خپل ځای به ورته اشاره وشي، خو دوه معيارونه يا اصول يې تر نورو زيات مطرح ګڼلي دي، غواړو په پيل كې د كره كتنې دې دوو اصولو او معيارونو ته په لنډيز سره اشاره وكړو:

۱- مطلق اصول او معيارونه:

يو شمېر ادبپوهان په دې نظر دي چې په كره كتنې كې يو لړ داسې مطلق اصول او معيارونه شته چې هغه پر هر ځای او هر زمان كې پر يوه ادبي اثر د تطبيق وړ دي. ښكاره پيغام، اخلاقي ارزښتونه، تصوير او نور هغه معيارونه او اصول دي، چې د هغو په رڼا كې يو

www.ael.af

ادبي اثر ارزول کېدی شي او يو ادبي اثر بايد دا ځانګړنې ولري، چې ورته ادبي اثر ووايو، دا اصول او معيارونه د زمان او مکان حدود نه پېژني، په واقعيت کې نړۍ شموله دي او د هرې ژبې پر ادبي اثر د تطبيق وړ دي.

۲- نسبي اصول او معيارونه:

يو شمېر نور ادبپوهان بيا په دې نظر دي چې د کره کتنې اصول او معيارونه مطلق نه دي، بلکې نسبي دي، يو کره کتونکی يو اثر ته له يوې زاويې ګوري او بل ورته له بل ليدلوري. په دې کتنه کې د کره کتونکي شخصي نظر، فکر او ذوق هم دخيل دی او د اثر چاپېريال هم، چې دا ډول د بل کتونکي له اثر او چاپيريال سره توپير کوي، د دوی په نظر د کره کتنې اصول او معيارونه د ساينسي فورمونو په شان مطلق نه دي، بلکې نسبي دي، دا دواړه نظريې خپل پلويان او مخالفين لري او دواړه خپل خپل دلايل. د دې لپاره دا دلايل لا ښه څرګند شي او همدرانګه د کره کتنې نور ډولونه او معيارونه را ته په ډاګه شي، خپل بحث به پسې وغځوو. که څه هم موږ د کره کتنې ډولونو ته په شپږم څپرکي کې اشاره کړې، خو دلته يو ځل بيا غواړو د کره کتنې ځينې ډولونه او د هغو معيارونو ته په لنډيز سره نغوته وکړو او په دې برخه کې د ځينو ادبپوهانو نظريات هم څرګند کړو:

د افغانستان نامتو کره کتونکی او ادبپوه استاد محمدصدیق روهي د کره کتنې د اصولو او معيارونو په باب وايي: ((ايا په کره کتنه کې جهانشموله (Universel) معيارونه او اصول شته؟ په دې برخه کې دوه ډوله نظريې ليدل کېږي: ځينې، معيارونه نسبي ګڼي او وايي چې د کره کتنې معيارونه له يوې خوا د شخصي ذوق او ځکې تابع دي او له بلې خوا د هر کره کتونکي معيارونه د هغه له نړۍ ليد او د تفکر له ځرنګوالي څخه مشتق کېږي. پر دې اساس د ادبي اثارو ارزيابي د جهانشموله قوانينو غېږې ته ځان سپاري او په عندي بڼه پاتې کېږي. ځينې نور د مکلفيت پر خوا دي او ادعا کوي چې سربېره پر نسبي معيارونو ځينې مطلق معيارونه هم شته چې پر ټولو ادبي اثارو په هر هر ځای کې او هر وخت د تطبيق وړي دي... د مثال په توګه موږ حتی په شلمه پېړۍ کې د (هومر) له حماسې څخه خوند اخلو او له هغې څخه داسې فلمونه جوړوو، چې لګښت يې تر عادي فلمونو زيات دی. د (هومر) د ژوند داستان د روايتونو په غبار کې پټ شوی دی او هېڅوک په يقيني توګه نه پوهېږي چې دی چېرته او څه وخت پيدا شوی دی. په يوه حساب دی له نن څخه نږدې (درې زره) کاله مخکې ژوندی و. خو د ادب په نړۍ کې هېڅوخت نه دی مړ شوی. د (سوفوکليز) د (اوديپ) ډرامه دومره تاريخي شهرت او ارزښت لري چې د (فيورتې) په اصطلاح يوه کتابتون کتابونه

ورباندې ليکل شوي دي. همدارنګه د (شکسپير) او (مولير) ډرامې لا تراوسه د نړۍ په اکثرو تياترونو کې ښودل کېږي.

په دې ترتيب موږ ګورو چې يو زيات شمېر کلاسيک ادبي اثار په هر وخت او هر ځای کې د ستاينې او پاملرنې وړ ګرځېدلي دي او د ادبياتو په تاريخ کې لوړ مقام لري. دغسې نامتو اثار هرومرو ګڼه ارزښتمن خصوصيات لري چې د تاريخ پر پيکر باندې د قيمتي غميو په شان ځړېدلي او ځلېدلي دي او خپل ارزښت يې له لاسه نه دی ورکړی، نو ويلای شو چې سربېره پر نسبي معيارونو، ادب ځينې مطلق معيارونه هم لري چې د زمان او مکان له قيودو څخه ازاد دي. ددغو اصولو او معيارونو تشخيص او پلټنه طبعاً مشکل کار دی، خو له موجوديت څخه يې سترګې نه شو پټولای. له بلې خوا د نسبيت د نظريې پلويان همېشه پوښتنه کوي چې ايا د کلاسيکو اثارو کره کتونکي کولای شي يو ډول معيارونه ومني؟ د مثال په توګه (شکسپير) يوه وتلې او نامتو ادبي څېره ده، خو کله چې دده اثار ارزيابي کېږي مختلف کره کتونکي دده د اثارو مختلف اړخونه ستايي، ځينې يې مضمون ته پاملرنه کوي او ځينې يې شکل ته، ځينې يې ټولنيزه قرينه کې ګوري او نور يې د سايکالوجۍ برخه په نظر کې نيسي. ځينې يې د (نږه) هنر په تله کې تلي او نور يې د اخلاقي ارزښتونو له موازينو سره برابروي. پر دې اساس ويلای شو چې د کره کتونکو معيارونه بيا هم نسبي بڼه غوره کوي او نه شو

www.ael.af

کولای چې یو مطلق او د ټولو له خوا منل شوی معیار ورباندې تطبیق کړو. له دې پورتنیو کتنو څخه دې نتیجې ته رسېږو چې د کره کتونکو نظرونه یو له بله توپیر لري.))(۱۵: ۴۱-۴۳).

پوهاند عبدالقیوم قویم چې (نقد ادبي) په نامه یې یو کتاب لیکلی دی او په پوهنتون کې د نقد مضمون تدریسي اثر ګڼل کېږي په دې نظر دی چې: ((کره کتونکی د یوه اثر د ارزونې لپاره بېلابېل معیارونه په پام کې نیسي، خو ښه کره کتونکی همغه دی چې یو معیار مطلق ونه ګڼي. پوهاند قویم د لفظ یا کلمې د کارونې ځرنګوالی د کره کتنې بل معیار دی په دې برخه کې د (لوناچارسکي) یو مثال ورکوي او وایي، چې د (مایافسکي) په شان په هره بڼه چې وغواړي په همغه ډول یې ترکیبوي. د پوهاند قویم په نظر په یو اثر کې د هنري ارزښت ارزونه د کره کتنې بل معیار دی، کره کتونکی یو اثر د هغه د خپل هنري ارزښت له مخې ارزوي. نوښت، ابتکار او نویوالی بل معیار دی چې کره کتونکی یې په پام کې نیسي. ټولنیز پرنسیپونه هم د معیارونو له جملې څخه ګڼل کېږي.)) (۲۱: ۸۰).

په ادبي کره کتنه کې پر مطلقو معیارونو نه توافق او د نسبي معیارونو رنګارنګي او څو اړخیزوالی ددې سبب شوی چې ډول ډول معیارونه رامنځته شي، د کره کتنې هر ښوونځي د یوه اثر د تحلیل او ارزونې لپاره یو لړ معیارونه وضع کړي دي، یو ښوونځی

یو اثر له ښکلا ییز، بل یې له فکري، بل یې له رواني، بل یې له شکلي او بل یې له بل اړخه څېړي، خو ددې ټولو ترمنځ مشترک ټکي هم شته. مشترکات دادي چې د کره کتنې معیار دا معلوموي چې یو ادبي اثر رښتیا هم ادبي اثر دی که نه؟ ادبي جوهر لري او که نه؟ له عادي کلام څخه د ادبي کلام بېلول دا د کره کتنې دنده ده.

ددې لپاره چې د کره کتنې پر معیارونو مو یو څه رڼا اچولې وي، ښه به وي چې دا معیارونه د بېلابېلو ادبپوهانو او د کره کتنې د بېلابېلو ډولونو له نظره هم وګورو چې یو ادبپوه او د کره کتنې یو ډول د یو ادبي اثر د څېړنې او شننې لپاره کوم لید لوري لري: ((اپلاتوني کره کتنه ادبي اثارو ته د اخلاقي او سیاسي هدفونو له نظره ګوري. اپلاتون پر (هومر) او د یونان پر ځینو نورو شاعرانو باندې د اخلاقي ارزښتونو پر بنا ځینې انتقادونه کړي دي او ویلي یې دي، هغه شعرونه دې ماشومانو ته نه لوستل کېږي چې د دروغو، ټګۍ او بې زړه توب درس ورکوي. دی وړاندیز کوي چې د داسې شعرونو ویونکي دې د (اتن) له ښار څخه وشړل شي. نو د اپلاتون د کره کتنې معیارونه د اخلاقو او ګټې پر بنسټ دربدلي دي. لیکن د (ارستو) په نظر د یوه ادبي اثر ارزښت باید د هغه په داخلي جوړښت، منطقي او صوري خصوصیاتو کې وپلټل شي. په بله ژبه، ارستو که څه هم په ادب کې د اخلاقي ارزښتونو په مقابل کې بې تفاوته نه پاتې کېږي، خو دده په عقیده ادبي اثارو ته باید د

ادب له نظره وکتل شي. په حقیقت کې ویلای شو چې د (ادب د ادب لپاره) مفکوره په مستتر ډول د لومړي ځل لپاره د ارستو له خوا وضع شوې ده.

د کره کتنې دوه نور متضاد معیارونه د مطلقیت او نسبیت له مفکورو سره اړه لري. د مطلقیت پلویان وایي که چېرې کره کتنه عندي او ذهني شکل غوره کړي، انارشي او ګډوډي به منځته راشي چې دا کار به ادبیاتو ته ډېر زیان ورسوي. د مطلقیت پلویان ټینګار کوي چې د ادبي اثارو په ارزیابي کې همېشه باید فقط یو ډول معیارونه او اصول تطبیق شي. له بلې خوا نسبیون عقیده لري چې د ادبي اثارو د ارزیابۍ لپاره د جهانشموله او مطلقو معیارونو موندل یو ناشونی او ناممکن کار دی. معیارونه نسبي دي او له مختلفو فلسفي تمایلاتو او نړۍ لیدونو سره اړه لري. د مثال په ډول، یوه طبقاتي ټولنه کې استثماروونکې طبقه ادبیاتو ته یوازې د تفنن او تجمل له نظره ګوري او د هغو په زعم ادبیات باید فقط د سرګرمۍ او تفریح وسیله وي. په داسې حال کې چې استثمار شوې طبقې غواړي چې ادبیات د خلکو د ویښولو، لمسولو او د هغوی د طبقاتي شعور د لوړولو وسیله وګرځي.

د تفسیري انتقاد پلویان ادعا کوي چې کره کتونکی کولای شي په نسبي توګه نا شخصي او بېطرفه معیارونه وضع کړي. د دوی په عقیده، هر ادبي اثر یو سند دی. د کره کتونکي وظیفه داده چې

د دغه سند ماهیت او اصلي کرکتر (اوبژکتیف) ډول وڅېړي او خپل عندي تمایلات په کې داخل نه کړي. کله چې یو ادبي اثر د بېلابېلو تعبیري کره کتونکو له خوا وڅېړل شي د هغه اصلي څېره په روښانه توګه لیدل کېږي.

متني کره کتنه لوستونکی د متن له رموزو او معناګانو او قرینو سره اشنا کوي او د یوه اثر د صحت او سقم په باره کې ژوره څېړنه کوي. د متني کره کتنې هدف دادی چې د مختلفو نسخو له مخې د یوه اثر اصلي متن احیا کړي.

د متني کره کتنې په برخه کې چې تاریخي سابقه هم ولري او یا په اصطلاح د تاریخي متونو، هغه څه نظم وي که نثر، کره کتنه ډېر دقت غواړي، ددې ډول کره کتنې او دا چې له کومو معیارونو څخه باید په کې کار واخیستل شي، ښه به وي چې د هېواد د یو پیاوړي لیکوال کاندید اکاډمیسین پوهاند محمد رحیم الهام یوه داسې لیکنه را واخلو، چې یو تاریخي متن یې د متنپوهنې او سبکپوهنې میتودونو له مخې ارزولی او پر هغه یې عملي کره کتنه هم کړې ده:

[محمد هوتک او محمد یو شاعر دی که بېل کسان دي؟

سـرمحقق زلمـی هېوادمـل د لیننګـراد د ختیځپـوهنې د انستیتیوت په خطي کتابونو کې د (فوایدا شریعت) د یوې خطي نسخې په پای کې د ((محمد)) په نامه د یوه شاعر یوه غزله موندلې

ده. ده دا غزله ((د پښتو ادبي تاريخ خطي منابع)) په رساله کې رانقل کړې او ويلې يې دي، چې ښايي دغه ((محمد)) د ((پټې خزانې)) مولف ((محمد هوتک)) وي چې دغه يوه غزله يې په دې نسخه کې نقل او خوندي شوې ده. هېواد مل دغه غزله له هغې غزلې سره پرتله کړې ده، چې محمد هوتک د پټې خزانې په پای کې د خپل شعر د نمونې په توګه راوړې ده او دې نتيجې ته رسېدلی دی، چې د فوايدا شريعت د قلمي نسخې غزله چې دده د کتاب ((د پنځمې برخې يوولسمه نمره غزله ده، له محمد هوتک څخه پرته د بل شاعر نه شي کېدی.)) خو سره له دې هم، ښاغلی هېوادمل چې يو دقيق او ځيرک سرمحقق دی، غواړي چې دغه مساله نوره هم وسپړله شي چې مبادا ده په خپل دغه قضاوت کې اشتباه کړې وي. نو له مانه يې هم وغوښتل چې خپله رايه په دې باب کې څرګنده کړم، چې که دی په خپل قضاوت کې تېروتلی وي خپله سهوه اصلاح کړي. ما د سرمحقق هېوادمل دا غوښتنه ومنله او دا دی هڅه کوم چې که وکولای شم د پرتليزې سبک پوهنې د اصولو په رڼا کې دغه مساله وڅېړم.

www.ael.af

سوال:

ایا هغه غزله چې هېوادمل په لیننګراد کې د (فوایدا شریعت) په خطي نسخه کې موندلې ده د پټې خزانې د مولف (محمد هوتک) ده که د کوم بل (محمد) چې لاتراوسه پېژندلی شوی نه دی؟

دې سوال ته د یوتقریبي سم ځواب د موندلو لپاره لومړی د هغه میتود چوکاټونه راوړم چې دلته یې تطبیقول غواړم.

د ځینو پوهانو په عقیده، د سبکپوهنې ساحه پر نهو برخو باندې په دې ډول وېشله کېږي:

۱- سیمه ییز واحد سبک

۲- ملي سبک

۳- په یوه دوره کې د یو ملت د سبک شریکې ځانګړتیاوې

۴- د یو دریځ، مکتب یا نهضت سبک

۵- د یو لیکوال فردي سبک

۶- د یو لیکوال فردي سبک د لیکوالۍ په یوه خاصه دوره کې.

۷- د یو اثر سبک

۸- د یو اثر د یوې برخې سبک

www.ael.af

۹- د یو عصر سبک چې پر ټولو یادشوو هنري پوړیو باندې اغېزه کوي.

ددغو دوو غزلونو په برخه کې د دوو فرضیو د اقامې امکان شته:

لومړی فرضیه: دا دوې غزلې به د دوو تنو وي.

دویمه فرضیه: دا دوې غزلې به د یوه شاعر وي.

د دواړو فرضیو د ازمویلو لپاره له ورته میتود نه کار اخیستلای شو. زموږ لومړی هڅه به دا وي چې په پاسنیو (نه ګونو) ساحو کې هغه چوکاټ پیدا کړو، چې دغه دوه غزلې د قرینې، منطق او کمیت له مخې په کې واچولای شو. پاتې دې نه وي، چې د یوې علمي فرضیې د سموالي او نا سموالي د ثابتولو لپاره د data کمیت ډېر اهمیت لري.

یعنې هر څومره چې data زیاته وي، همغومره د څېړنې نتیجه ډاډمنه وي. خو له بده مرغه data ډېره کمه ده، یعنې صرف له دوو لنډو غزلونو څخه د سبکي عناصرو او ددغو عناصرو دجوړښت د کلیت پشانتیا او بېلوالی په یقیني توګه نه شو معلومولای.

خو موږ به خپله هڅه ونه سپموو.

اوس خپله data رانقلوو: د محمد هوتک غزل:

www.ael.af

ساقي، پاخه، د سرو ملو ډک يو جام را
ستا له غمه نا ارامه يم، ارام را
بې له ميوو د سهار ننداري څه کړم؟
پسرلی سو، د خوښی ښه پيغام را
دنيا پاته ده، ښادي مو يو ګړی ده
يو ګړی مې خوښ که، مې کړی انعام را
د بېلتون په تاريکو کې مې زړه شين سو
رڼا لمر د جام د ميوو په ظلام را
ناکاميو د دنيا مې کام راتريخ کا
چې مې خوږ کا کام، ترخه و مانا کام را
نه نشاط سته، نه مستي سته، نه رندي سته
چې سم رند هغه اوبه علی الدوام را
په اوبو مې سوړ زړګی لږ څه راتود که
محمد ته د اور ډک يو هسې جام را.

د محمد غزل:

نه کړې په هېڅ باندې صرفه هجرانه، ته
يار دې له ما بېل کړ ما په دوه سترګو کاته
دا ترابه ما نه ول چې به يار له ما جدا کا

www.ael.af

ځکــه مــې پــه ځيــر د يــار و مــخ وتــه کاتــه
مـه وايـه خنـدان ګـل دې ببـل کـړی لـه بوسـتانه
ولاړه پــه ارمــان بلبــل لــه ګلــو الواتــه
تـور بانـه دې غشـي نـاوکي کـړه مـا پـه وژنـې
ولـې صـرفه نـه کـړې، تـر زړګـي مـې وخاتـه
نجونـه زلمـي واړه تـورو خـاورو لـره درومـي
تــور اوبــل و څنـــې و لحـــد تـــه پرېواتـــه
ولاړه د ... کـــــړه ولاړه نـــــه ســـــــتنبږې
يـار يـې څنـې ببـل کـړئ محمـد يـې وناتـه

اوس، راشئ وګورو چې خپله data پـه کومـو چوکـاټونو کـې ازمويلای شو:

۱- سيمه ييز واحد سبک: زمونږ data پـه دې چوکـاټ کـې څېړل کېدی شي.

۲- ملي سبک: په دې چوکاټ کې څېړل کېدی نه شي.

۳- په يوه دوره کې د يو ملت د سبک شريک خصوصيتونه: پـه دې چوکاټ کې هم څېړل کېدی نه شي.

۴- د یو دریځ، مکتب، یا نهضت سبک: په دې چوکاټ کې هم نه شي څېړل کېدی.

۵- د یو لیکوال فردي سبک: په دې چوکاټ کې څېړل کېدی شي.

۶- د یو لیکوال فردي سبک د لیکوالۍ په یوه خاصه دوره کې: په دې چوکاټ کې نه شي څېړل کېدی.

۷- د یو اثر سبک: په دې چوکاټ کې هره غزله لومړی جلا څېړل کېدلای او بیا دواړه سره پرتله کېدی شي.

۸- د یو اثر د یوې برخې سبک: په دې چوکاټ کې نه شي څېړل کېدی.

۹- د یو عصر سبک چې پر ټولو یاد شوو هنري مرحلو باندې اغېزه کوي. په دې چوکاټ کې هم څېړل کېدی نه شي.

لومړی:

د سیمه ییز واحد سبک په چوکاټ کې.

دواړه غزلې د ژبنیز جوړښت له مخې په لهجوي لحاظ په دې لاندینیو پوړیو کې تحلیل او پرتله کوو:

۱- فونو لوژیک جوړښت.

۲- لګزیک جوړښت

۳- مورفولوژیک جوړښت

۴- سنیتا کتیک جوړښت

موږ پوهېږو، چې د محمد هوتک لهجه د کندهار داده، چې په خپله د پټې خزانې د نثر متن یې ثابتوي.

الف- فونولوژیکه پرتله:

د پښتو په ګرافیمي سیستم کې ددې ژبې ټولې فونتیکي ځانګړتیاوې نه شي منعکسېدی. په غزله کې، سره له دې هم، د پټې خزانې د قلمي نسخې د لیک دود له مخې یوازې یوه کندهاري ځانګړنه موندلای شو:

((پسرلی سو، زړه شین سو، نه نشاط سته، نه مستي سته، نه رندی سته، چې سم رند.))

دکندهار په لهجه کې د ((سول)) د مادي ټول مشتقات په (س) ویل کېږي او دغه فونیم په همدې کلمه کې د نورو لهجو له (ش) سره تقابل لري:

کندهار	نورې لهجې
سوم	شوم

www.ael.af

سوو	شوو
سوی	شوی
سواست	شوئ
سو	شو
سول	شول

خو د محمد په غزله کې د کندهار د لهجې د فونیمیک جوړښت بېلګې نه شته.

ب- لګزيکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې د کندهار د لهجې خاص لګزيکي عناصر نه ليدل کېږي. خو د محمد د غزلې د دويم بيت په لومړۍ مصرع کې د ((ترا)) کلمه او د ((مانه ول)) جمله چې د نورو لهجو له ((ما نه ويل)) سره تقابل لري، د کندهار د لهجې ځرګندې لګزيکي بېلګې دي. همدغسې د محمد دغزلې په مقطع کې چې وايي:

يار يې ځنې بېل کړئ محمد يې وناته

د کندهار د لهجې دوه نورې بېلګې شته دي: ((کړئ)) او ((ناته)).

www.ael.af

په کندهار کې د ((کړئ- کی)) شکل (چې مورفولوژيک خصلت هم دی) د واحد غایب د صیغې لپاره د نورو لهجو له ((کړ- که)) سره تقابل لري او ((ناته)) د ((نتل)) له مادې څخه ما په خپله په نورو لهجو کې نه دی اوربدلی او زما له پوهې سره سم دغه شکل هم د کندهار د لهجې ممیزه ګڼل کېدی شي.

ج- مورفولوژیکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې د ((کا)) او ((را)) شکلونه د ((کړ)) او ((راکړه – راکه)) پر ځای؛ ((پاته ده)) د ((پاتې ده))؛ ((دبېلتون په تاریکو کې)) د ((بېلتانه په تاریکیو کې)) پر ځای ((کاته، الواته، وخاته، پرېواته، وناته)) د ((کوت، الوت، وخوت، پرېووت، وکوت (چې مانه دی اوربدلی) پر ځای او ((وما ناکام را)) د ((ما ناکام ته راکه)) پر ځای ټول د کندهار د لهجې مورفولوژیک ممیزات څرګندوي. په دې غزله کې ((کا)) او ((کړ)) دواړه راغلې دي. په همدې توګه ((نجونه زلمي واړه)) باید د نورو لهجو په شان ((نجونې زلمي واړه)) وي.

نو د مورفولوژیک جوړښت له مخې د محمد شعر د کندهار د لهجې خورا زیات ممیزات لري.

د- سنتاکتیکه پرتله:

www.ael.af

د محمد هوتک په غزله کې ((یو ګړی دی)) د ((یوه ګړی ده)) پر ځای؛ او بله پلا ((یوګړی)) د ((یوه ګړی)) پر ځای؛ ((رڼا لمر)) د روڼ لمر)) پر ځای، ((ناکامیو ددنیا)) د ((دنیا دناکامیو)) پر ځای (چې په پټه خزانه کې ډېر زیات راغلی دی) کاروني د کندهار د لهجې او د محمد هوتک د سبک له ممیزاتو څخه دي.

د محمد په غزله کې ((په دوه سترګو)) د ((په دوو سترګو)) پر ځای؛ ((د یار ومخ وته)) د ((د یار مخ ته) پر ځای ((یار له ما جدا کا)) د ((یار له مانه (څخه شکه))) پر ځای او ((ولحد ته)) د ((لحد ته)) پر ځای کاروني د کندهار د لهجې د عباراتو د جوړوني ممیزې دي.

له دې پرتلې څخه دا نتیجه لاس ته راځي چې: د محمد په غزله کې د کندهار د لهجې فونولوژیک عنصر نه شته، مګر د لګزیک، مورفولوژیک او سنتاکتیک جوړښتونو او عناصرو له مخې د سیمه ییز واحد سبک دومره کافي ځانګړني لري چې په پوره یقین سره وواېو: (محمد) د (محمد هوتک) په شان کندهاری لهجه لرله او نو ځکه کندهاری دی.

دویم: د فردي سبک په چوکاټ کې

الف- شکلي جوړښت: په متعارفه مانا دواړه ټوټې غزلې دي. د محمد هوتک غزله ((۷)) بیته او د محمد دا ((۲)) بیته لري او د وزن له مخې د عبدالحمید مومند د هغې غزلې غبرګون دی چې داسې شروع کېږي:

الـهي د مـحبت سـوزو ګـداز را

په دې اور کې د سهي سمندر ساز را

چې د فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن عروضي وزن لري. خو د محمد غزله بېل وزن او بېله قافیه لري او د مفتعن مفتعن مفتعن فع په عروضي وزن که ده.

د محمد هوتک د غزلې د مطلع لومړۍ مصرع او د مقطع وروستۍ مصرع د ((جام)) شایګانه قافیه او د محمد د غزلې مطلع او دویم بیت د ((کاته)) شایګانه قافیه لري. د محمد هوتک د غزلې د دویم بیت دویمه مصرع، یانې ((پسرلی سو د خوښۍ ښه پیغام را)) د وزن سکته ګي لري او باید داسې ولوستله شي: ((پسرلی سو د خوښیه ښه پیغام را)). د محمد د غزلې د پنځم بیت دویمه مصرع، یانې:

((تور اوربل و څڼې و لحد ته پرېواته)) ګرامري نیمګړتیاوې لري: لومړی دا چې ((تور اوربل و څڼې)) باید ((تور اوربل او څڼې))

ولوستل شي او دويم دا ((پرېواته)) فعل دوه فاعله: ((تور اوربل او څنې)) لري، خو فعل مفرد دی او د عدد له نظره د جملې ددې دوو توکونو ترمنځ مطابقت نه شته. د ګرامري جوړښت په لحاظ باید دغه مصرع په دې ډول وي: ((تور اوربل او څنې و لحد ته پرېوتل)).

نو د شکلي جوړښت په لحاظ دواړه شعرونه نیمګړتیاوې لري، په تېره بیا په دواړو غزلو کې له شایګانه څخه د ځان ژغورلو پروا نه ده ساتل شوې.

ب- محتوایي جوړښت: دواړه غزلې لریک خصلت لري؛ خو د دواړو اصلي تیمونه سره توپیر لري. د محمد هوتک په شعر کې، شاعر ساقي ته خطاب کوي او شراب ترې غواړي او ډېر شراب غواړي او مدام یې غواړي او شراب ځکه غواړي چې شاعر د ساقي له غمه غمجن دی، نو په پسرلي کې هم له ښادۍ نه برخه نه لري. د بېلتانه په تاریکو کې یې زړه شین دی. په دنیا کې ناکامه دی، نشاط، مستي او رندي نه لري او دنیا هم بې بقا ده. په شعر کې د عرفاني روحیې سوز او صمیمیت منعکس شوی دی. د غم او ښادۍ د تضاد موضوع د شعر محتوا ته فلسفي رنګ او د دنیا بې بقاتوب ورته دیني، عرفاني پرداز ورکوي، دغه تړته که څه هم غزله ده او په غزلو کې عرفاً د موضوع وحدت، چې شراب غوښتل

www.ael.af

او ددغې غوښتنې دلایل دي، په ډېره ښه وجه ساتل شوي دي او شعر ته یې منطقي- عاطفي قوت ورکړی دی.

خو محمد په خپل شعر کې ((هجران)) ته خطاب کوي او سر ترپایه دغې موضوع ته انکشاف ورکوي. دغه ټوټه په حقیقت کې ((مرثیه)) ده، ځکه د شاعر محبوبا داسې تللې ده، چې بیا نه راستنېږي: تور اوربل او څنې یې په لحد کې پرېوتې دي. په دغه شعر کې ((هجران)) د ((مرګ)) سمبول دی. شاعر هم د خپلې محبوبې په مرګ کې غمجن دی او هم په خپله خپل ځان ته تسل ورکوي. په دې شعر کې هم عرفاني روحیه منعکسه ده او دا چې وایي نجونې او زلمي واړه تورو خاورو لره درومي د خپل ځان د تسل لپاره منطقي استدلال کوي او د محمد هوتک په شان خپل شعر ته منطقي- عاطفي قوت ورکوي. په دې شعر کې هم د موضوع وحدت او تمامیت ساتل شوی دی. نو دواړه شعرونه په سبکي لحاظ عمومي پشانتیاوې لري او دا فرضیه قوي کوي، چې دواړه شعرونه به د یوه سړي وي.

دریېیم هنري جوړښت:

په دې برخه کې باید ددغو دواړو غزلو د خیال صورتونو (یانې ایماژونو) چې تشبیهاتو، استعاراتو، کنایاتو، اساطیرو،

www.ael.af

سمبولونو او تشخیصاتو (یعنې د بېځایه شیانو ذیروح انګارلو) شرحه او پرتله وشي.

د محمد هوتک په شعر کې طباق، تجنیس او استعارې، مګر ډېر لږ راغلي دي، یانې ایماژونه په کې کم دي، خو د شعر ژبه، وزن، د الفاظو انتخاب او رواني په دې حد کې دي، چې دغه ټوټه ماته سهل محتنع غوندې برېښي او په نسبي صورت یو ښه مکمل شعر دی.

خو د محمد غزل ایماژونه ډېر لري. سمبول لري، تشخیص لري، د اشعات صفت په کې شته او په عمومي توګه د محمد هوتک تر شعر هنري بډايتوب لري، مګر د محمد هوتک د شعر په شان رواني نه لري. زه د اختصار د رعایت په خاطر له تفصیل نه تېرېږم.

نتیجه:

۱- محمد هوتک او محمد د یوه سیمه ییز سبک پیروان، یانې دواړه د خپلو شعرونو د فونولوژیک، مورفولوژیک، سنیتاکتیک او لګزیک جوړښتونو په لحاظ بېخي مشارکت لري. نو دواړه د یوې سمیې، یانې د کندهار دي.

www.ael.af

۲- دواړه د غزلو په ویلو کې پوره مهارت لري او دواړو د شعر په دې ډول کې د موضوع تمامیت او کلیت سالتی دی.

۳- دواړه په خپلو شعرونو کې په قافیو کې ((شایګان)) لري، یانې په دې برخه کې بې پروا دي.

۴- د دواړو د غزلو په محتوا کې په فکري، عاطفي لحاظ یو ډول طرز لیدل کېږي.

دغه مشترک وجوهات دې فرضیې ته قوت ورکوي، چې ګوندې دغه دواړه غزلې د یوه شاعر وي. یانې دواړه د محمد هوتک د قریحې محصولات دي.

ددې فرضیې قوت عجالتاً په سلو کې اتیاو ته رسېږي، شل په سلو کې نور هغه وخت اثباتېدی یا زموږ دغه فرضیه بالکل نفې کېدی شي، چې د محمد هوتک او د محمد نور منظوم یا منثور اثار هم پیدا شي او زموږ د کمیت د څېړنې لپاره دومره کافي شي، چې د غوخ قضاوت علمي امکان میسر شي.] (۲: **۵۸-۷۳**).

دا وه د سبکپوهنې او متنپوهنې د اصولو له مخې د یوه تاریخي منظوم متن ارزونه. غواړو اوس د کره کتنې په باب خپل بحث نور پسې وغځوو او دا څرګندوو چې د کره کتنې بېلابېل ډولونه د

www.ael.af

کومو بېلابېلو معیارونو له مخې یو اثر ارزوي یانې دا چې د کره کتنې هر ډول د یو اثر د ارزونې لپاره خپل خپل معیارونه لري.

انطباعي (امپریسیونیستي) کره کتنه پر دې اصل ولاړه ده، چې یو ادبي اثر پر کره کتونکي باندې څه ډول اغېزه کوي. دلته کره کتونکی د یوه اثر تر لوستلو وروسته خپل احساس او خپله انطباع څرګندوي.

د (اناتول فرانس) په عقیده، انطباعي کره کتنه: ((د شاهکارونو ترمنځ د یوه حساس روح ماجراجویي ده)). امپریسیونیستي کره کتنه، د ځینو په عقیده، درومانتیک انفرادیت او معاصرې ځان پامۍ زېږنده ده. انطباعي کره کتونکی په دې پسې ډېر نه ګرځي چې واقعیت څه شی دی، بلکې دی تاثرات او برداشتونه انځوروي او د هغو له مخې پر یوه ادبي اثر باندې قضاوت کوي او داسې ښکاري، لکه یو څوک چې پر خلکو باندې د هغو د څېرو له مخې قضاوت کوي.

پر دې اساس انطباعي کره کتنه د افراطي ذهنیګرۍ او (اندیویدو الیزم استازیتوب کوي، لکه پورته چې یادونه وشوه، که د چا له قیافې څخه یې ښه راغلل نو هغه سړی ښه دی او که بالعکس د شخص څېره یې په لومړي نظر خوښه نه شوه نو دا د لیدونکي (امپریسیونیست) تقصیر نه دی، بلکې د لیدل شوي شخص

www.ael.af

نیمګړتیا ده چې ولې یې د لیدونکي په ذهن کې په زړه پورې انطباع نه ده پرې ایښې.

د ژبنۍ کره کتنې له نظره، ادب یو داسې هنر دی چې د ژبې له لارې تحقق مومي. له دې امله په هر ادبي اثر کې ژبه څرګند او عمده نقش لري او حتی ویلای شو چې د ادبي اثر تحلیل په واقعیت کې یو ډول ژبنی تحلیل دی. د ژبنۍ کره کتنې پلویان له یوې خوا د یوه ادبي اثر مفهومونه او ماناګانې روښانوي او په دې وسیله د ناسم پوهاوی مخه نیسي. له بلې خوا، دوی لوستونکي د الفاظو او عباراتو له ښکلا او اغېزې څخه خبروي. په ژبنۍ کره کتنه کې ژبه فقط د ژبې په حیث نه ازمایل کېږي، بلکې دلته ژبه په خپله د یوه صنعت او هنر بڼه غوره کوي.

اکثر ادبي اثار ساده او بېطرفه الفاظ په داسې قرینه کې استعمالوي چې هلته یو ارزښت پیدا کوي. یو معنوي پس منظر زېږوي، څو ډوله سیوری پیدا کوي او کله کله خپله کلمه له منځه ځي خو سیوری یې پاتې کېږي. ادبي ژبه له علمي ژبې سره توپیر لري ځکه چې ادبي ژبه غالباً رمزي او سمبولیکه وي او کېدی شي چې په یوه وخت کې تر یوې زیاتې ماناوې پیدا کړي. د (لیو پیپڅر) اتریشي ژبپوه او مورخ په نظر باید ژبپوهنه او ادبي کره کتنه سره یوه شي.

www.ael.af

د کره کتنې په ډولونو کې تاریخي کره کتنه خاص مقام او شهرت لري. که څه هم کره کتنه په لرغونو وختونو کې موجوده وه، خو د اکثرو ادبي مورخانو په عقیده، تاریخي کره کتنه له اوه لسمې او اتلسمې پېړیو څخه د هغې په اصلي مفهوم پیل کېږي، چې غوره استازي یې (درایدن) او (جانسن) دي. (درایدن) عقیده درلوده چې هر شاعر تر یوې اندازې په ((یوه عصر)) پورې اړه لري. د (جانسن) په نظر: ((د دې لپاره چې پر اوسني وخت باندې قضاوت وکړو هغه باید له تېرې زمانې سره پرتله کړو.))

سره له دې، تاریخي کره کتنه په نولسمه پېړۍ کې دوو تنو فرانسوي لیکوالو (شارل اکوبستین سن بوو) او (هیپولت ادولف تین) په لیکنو کې تبارز او عمومیت پیدا کوي. (سن بوو) ویل چې دی غواړي د ادبیاتو طبیعي تاریخ ولیکي. ده پر بیو ګرافي باندې زور واچاوه او د یوه ادبي اثر ((شخصیت)) یې د لیکوال له شخصیت سره تاړه. دده په نظر مونږ تر هغه پورې چې لیکوال په سمه توګه ونه پېژنو دده ادبي تخلیق هم په سمه توګه نه شو ارزیابولای: ((لکه څنګه چې ونه هماغسې یې مېوه.))

د (سن بوو) شاګرد (تین) تر ده یو ګام مخکې ولاړ او د طبیعي پوهنو له مېتود څخه د پیروي په اثر یې د علت مقولې ته پاملرنه وکړه او خپل ادبي تحلیل ته یې د علت او معلول د بیانولو له لارې انکشاف ورکړ. دده په پوهه د ادبي کره کتنې معیارونه: ملي کرکتر،

www.ael.af

تاريخي دوره او ټولنيز چاپېريال وو. ويل کېږي چې په راوروسته کې (ټولنيز کلتوري ميتود) هم د (تين) له نظريې څخه الهام اخيستی دی. د (سن بوو) او (تين) نظريو د اروپا په لويه وچه کې ډېر زيات نفوذ وکړ او حتی په هماغه پېړۍ کې يې امريکې ته هم لاره پيدا کړه. اروپايي کره کتونکو د (سن بوو) او (تين) په پيروۍ د ادبي اثارو د ارزونې پرمهال کوښښ کاوه چې د ليکوال د تفکر څرنګوالی، دده بيوګرافي، دده تاريخي او ټولنيز چاپېريال او د هغه ادبي منبع وڅېړي. په امريکا کې تر (۱۹۲۰م) کال پورې همدغه تاريخي کره کتنه مروجه وه، خو تر دغې نېټې وروسته د فورماليزم له مقاومت سره مخامخ شوه او پر (۱۹۲۰م) کال يې دفاعي حالت غوره کړ.

د نوبل د جايزې وړونکی (سن کلو ليويس) پر (۱۹۳۰م) کال د کترۍ په ډول تاريخي کره کتنې ته د اشارې په ترڅ کې وويل: ((زموږ امريکايي پروفيسوران داسې ادبيات خوښوي چې څرګند، ساړه تخليق او بالکل بې روحه وي. که په لنډ ډول ووايو تاريخي کره کتنه د يو ادبي اثر د ارزونې پرمهال کې د متن اصالت، ژبني خصوصيات، کلتوري ارزښتونه، ادبي عنعنې، د ليکوال د ژوند جزييات، د مادي کلتور اغېزې او د هماغه اثر ټول منابع په نظر کې نيسي.))

د اخلاقي، مقايسوي او قضايي کره کتنو له تفصيل څخه تېرېږو، ځکه په اسانۍ سره پوهېدی شو چې په اخلاقي کره کتنه کې يو اثر د اخلاقي ارزښتونو په تله کې تلل کېږي. مقايسوي کره کتنه هم ادبي اثار سره پرتله کوي او زيار باسي چې په دې وسيله د ((عصر روح)) کشف کړي او قضايي کره کتنه هم د يو لړ منل شوو معيارونو پر اساس د يوه اثر ښېګڼه او بدګڼه بيانوي او زياتره اخلاقي بڼه غوره کوي.

صوري يا شکلي کره کتنه (Formalist criticism) په انګلستان او د امريکې په متحده ايالاتو کې ډېر زيات عموميت لري او په دواړو هېوادونو کې په وروستيو څو لسيزو کې يو مسلط مېتود ګڼل کېږي. فورماليزم په ادبياتو کې يو رياليستي ضد تمايل دی، چې پر هغه يو زيات شمېر ادبي مکتبونه، لکه کيوبيزم، نړه هنر، سور رياليزم، دادايزم، پيوريزم، فاويزم، ټاچيزم او پريمټيويزم ګڼه شوي دي.

ددې ادبي مکتب مشترک خصوصيات دادي چې هنر له واقعيت څخه لرې کوي، شکل ته د مضمون په نسبت ترجيح ورکوي او د شکل خپلواکي او لومړيتوب ته قايل دي. ددې مکتب تيوريکي اصل دادی چې ګويا هنر يوازې له خوند او ښکلا سره اړه لري او بايد له ټولنيزو مفکورو او د خلکو له حياتي اړتياوو څخه لرې وساتل شي. فورماليستي کره کتنه کله کله د (ارستويي کره کره

www.ael.af

کتنې) په نامه هم یادېږي او ددې علت دادی چې د (ارستو) په نظر یو ثابت، لایزاله او ایډیال شی دی، په داسې حال کې چې ماده نیمګړې او متغیره ده.

(ارستو) په ادبیاتو کې پر شکل او جوړښت باندې تکیه کوي او هر څومره چې به یوه ادبي اثر کې شکل کمال او بشپړتیا ته نږدې وي، په هماغه تناسب یې بدیعي او هنري ارزښت زیاتېږي. ماده په هغه وخت کې کمال ته رسېږي چې له ایډیال سره عیاره شي. په دې وروستیو وختونو کې ځینې بورژوا فزیک پوهان هم ادعا کوي، چې ماده په خپل نهایي تحلیل او تجزیه کې پر شکل منتهي کېږي او شکل د جهان د پیدا ایښت مبدا ده. دغه فلسفه له علمي فلسفې سره په متضاد قطب کې واقع شوې ده او کوم علمي ارزښت نه لري. جهان له اشکالو څخه نه دی جوړ شوی او نه خالص شکل وجود درلودلای شي.

اوس به راشو د فورمالیستي کره کتنې عمده خصوصیاتو ته. تر ټولو دمخه باید ووایو چې فورمالیستي کره کتنه د تاریخي کره کتنې عکس العمل دی. فورمالیست کره کتونکی وایي چې د یوه ادبي اثر د ارزونې لپاره د لیکوال څېړنه په کار ده. په خپله لیکوال په اثر کې مدغم شوی دی او د خپل تفکر څرنګوالی یې په خپل اثر کې ښوولی دی. په دې ترتیب، فورمالیست نقاد د هغو عواملو له تحلیل څخه ډډه کوي چې لیکوال یې د ټاکلي اثر تخلیق ته مجبور

www.ael.af

کـړي یـا هڅـولی دی. فورمالیســت کــره کتــونکی د اوضــاعو او د چاپېریـال لـه تحلیـل څخـه وړېـړي ځکـه چې پـه دې صـورت کې د بورژوا ټـولنې خصوصـیات رابرسـېره کېـږي او د فـردي ازادۍ او (انډیویډوالیزم) اصلي ماهیت افشا کېږي. فورمالیست هڅه کوي پر ادبي اثر باندې فشـار واچوي او هغـه د لیکـوال لـه شخصـیته بېـل کړي او له ماضي څخه یې جلا کړي. دا سې ښکاري، لکه چې لیکـوال پـه خلا کې اثـر ایجـاد کـړی وي. نـو بایـد د هغـه جوړښت او شـکل مطالعه شي. مثلاً باید وکتل شي چې د لیکـوال پـه لیکنـه کې تضـاد شـته کـه نـه؟ د تکـرار او نوښت برخـه یې څـومره ده او دا سې نـور. د (شیکاګو) مکتب چې د فورمالیستي کـره کتنې یـو ډول دی پـر هـر ادبي اثر باندې د خونـد او لـذت معیـار تطبیقـوي. یـو شمېر نـور کـره کتونکي پر ادبیاتو باندې احصاییوي قاموس تطبیقوي. ځینې نور، لکـه انالوجسـتان د شعر د جوړښت د څېړنې لپـاره هغـه ټـوټې ټـوټې کوي او اجزا یې مطالعه کوي. د فورمالیستي نقد پـه بـاره کې ویـل شـوي چې هغـه د ښـکلا پېژنـدنې لـه نظـره کلاسـیک، د ټـولنیزو او سیاسـي تمـایلاتو لـه پلـوه ارسـتو کراتیـک او د مـذهبي عقایـدو لـه اړخه محافظه کار دی.

د کـره کتنـې لـه ډولـونو څخـه یـوه هـم ټـولنیزه کلتـوري کـره کتنـه (Socio-cultural cri ticism) ده. دا کـره کتنـه پـه خپلـو معیـارونو کې تـاریخي کـره کتنې تـه ډېـره ورتـه ده خـو لـه هغـې څخـه یـو څـه تـوپیر

www.ael.af

هم لري. (اډمیونډویلسن) په خپله مشهوره مقاله (د ادبیاتو تاریخي تفسیر) کې ټولنیزه کلتوري کره کتنه داسې تعریفوي: ((د اجتماعي، اقتصادي او سیاسي اړخونو له پلوه د ادبیاتو تعبیر او تفسیر)) ټولنیزه کره کتنه، د تاریخي کره کتنې پر خلاف، د لیکوال تاریخي پس منظر او د یو ادبي اثر منابعو، متن، ژبنیو کیفیتونو، ژانر او عنعناتو ته فقط یوه عبوري کتنه کوي او پر همدې موضوعاتو باندې زیات توقف نه کوي.

دلته کره کتونکی د یوه ادبي اثر اړیکي له ژوند سره (په تېره بیا له سیاسي، اخلاقي او کلتوري خواوو سره) مطالعه کوي. د ټولنیزې کلتوري کره کتنې په منځته راتګ کې د (اپلاتون)، (هیګل)، (تین)، (مارکس) او (متېو ارنولډ) اغېزه لیدل کېږي، ځکه چې (اپلاتون) په شعر کې د التزام پلوی دی او شعر ته د اخلاقي او سیاسي هدفونو له مخې ارزښت ورکوي او یا یې نفې کوي. (هیګل) هم د (۲۳-۱۸۲۲) په لکچرونو کې پر دې ټکي ټینګار کړی و، چې ادب د ټولنیز ژوند مظهر او د ټولنې د مسلطو افکارو انعکاس دی. (تین) توصیه کوي چې ادبي کره کتنه باید ملي کرکتر، تاریخي دوره او ټولنیز چاپېریال په نظر کې ونیسي. د علمي نړۍ لید بنسټ اېښودونکو دا ثابته کړه چې تولیدي اړیکي د هر ډول سیاسي، حقوقي، فلسفي او هنري مفکورو او موسساتو بنسټ (زیربنا) ګڼل کېږي او په دې ترتیب موږ نه شو کولای ادبیات د تولید طرز له

www.ael.af

چو کاڼ څخه دباندې مطالعه کړو. (متهیو ارنولډ) هم په ادبي کره کتنه کې پر اخلاقي، فکري او ټولنیزو معیارونو ډېره لګوي او فورمالیستي کره کتنه ردوي. ځینې بورژوا مفکرین په ساده ګۍ سره ټولنیزه کلتوري کره کتنه (اپلاتوني) بولي او ځینې نور هغه (چپ لاس) ته منسوبوي او پلویان یې په تور لست کې نیسي. مګر حقیقت دادی چې د ټولنیزې کلتوري کره کتنې پلویان مختلفې درجې لري او ټول یو ډول سیاسي تمایل نه لري. ځینې سیاسي او ځینې نور یې ټولنیزو-اخلاقي او کلتوري برخو ته زیاته پاملرنه کوي، خو په عمومي ډول درې واړه له نړه هنر او فورمالیزم سره مخالف دي. د (ګریبشتاین) په عقیده د ټولنیزې کلتوري کره کتنې عمده خصوصیات دادي:

۱- ادبي اثر په هغه صورت کې په سمه توګه ارزول کېدلای شي چې د چاپېریال او کلتور په غېږ کې دننه مطالعه شي او د یوې ځانګړې او مجردې پدیدې په نظر ورته ونه کتل شي. هر ادبي اثر د پېچلو ټولنیزو او کلتوري عواملو محصول دی.

۲- د یوه ادبي اثر مفکورې د هغه د شکل او تخنیک په اندازه اهمیت لري. شکل او تخنیک په خپله تر یوې اندازې د مضمون او مفکورو په واسطه ټاکل کېږي او له هغه څخه الهام، اخلي هېڅ عمده اثر تر هغې پورې د ادبیاتو قلمرو ته لاره نه شي پیدا کولای تر څو پورې چې پر ژورو، مهمو او ګټورو مفکورو باندې ډېره ونه

لګوي. سطحي، مبتذلې او له شرارت نه ډکې مفکورې يو اثر ته مقبوليت نه شي ورکولای.

۳- هر ادبي اثر بايد د کلتور اخلاقي او منل شوي ارزښتونه منعکس کړي او له ژوند سره نه بېلېدونکې اړيکي ولري.

۴- په ادبي اثر کې بايد التزام او مسووليت نغښتل شوي وي.

۵- ادبي اثار طبقاتي ماهيت لري او له ټولنيزو غوښتنو او اړتياوو څخه ځان نه شي جلا کولای.

۶- کره کتونکی د تېرو زمانو او اوسنيو ادبياتو په مقابل کې له مسووليت نه ډک چلند کوي او د هر نسل اړتياوې د خپل وخت د معيارونو پر اساس په نظر کې نيسي.

په همدې ترتيب، د کره کتنې ځينې نور ډولونه شته چې اکثره يې يو له بله جزيي توپيرونه لري او يو په بل کې متداخل دي. په عمومي ډول، د بورژوا ټولنې کره کتنه د لوړو او منځنيو طبقو علايق او ذهنيتونه منعکسوي. البته په دغه ټولنه کې ځينې کره کتنې خپل معيارونه له انتقادي رياليزم څخه را اخلي او د کپيتاليستي ټولنې مزمنې ناروغتياوې، استثمار او اقتصادي بحرانونه، مليتاريزم، هېپي ګري، کانګېستريزم او د ډول ډول جنايتونو شبکې افشا کوي.

د نولسمې پېړۍ له نيمايي نه راپد ېخوا يو شمېر مترقي ليکوالو او هنرمندانو د ټولنيزو، دموکراتيکو ايډيالونو د تحقق او د پانګوالۍ له جغ څخه د خلکو د پرګنو د خلاصون لپاره پراخې مبارزې پيل کړې دي. د انتقادي رياليزم سترو ليکوالو، لکه: (ستاندال)، (بالزاک)، (ډيکنز)، (ګوګول)، (تورګنيف)، (ګنچاروف)، (شيدرين)، (نيکراسوف ليف تولستوی)، (دپين) او نورو د انتقادي رياليزم په پلوۍ د ملاکانو، بورژوازي او بيروکراتيکو اصولو پر ضد بې امانه قلمي مبارزه کړې ده او خپل قهرمان يې له زيار ايستونکو او انقلابي روشنفکرانو څخه انتخاب کړی دی. په راوروسته وختونو کې (چارلي چاپلين)، (همينګوی)، (ګرين) او نورو د خلکو د ازادۍ، سولې او نېکمرغۍ لپاره خپل غږونه پورته کړي دي. يو شمېر کره کتونکي د انتقادي رياليزم په پله روان شوي دي، د هغو هدفونه او معيارونه يې د اثارو د ارزونه په برخه کې تطبيق کړي دي. د ټولنيزې کره کتنې ډېره لوړه مرحله د سوسيالستي رياليزم پر معيارونو باندې ولاړه ده چې عمده پرنسيپونه يې پرولتاري ليکوالو او شاعرانو، لکه: (ماکسيم ګورکي) او (د بيان بيدني) له خوا وضع شوي دي. ددې مکتب عمده اصول د علمي نړۍ ليد له ليدلوري د ژوند د واقعيتونو روښانول، مترقي کارګري ايډيالوژي ته ځان وقفول، د خلکو خدمت، سوسياليستي هيومانيزم، انټرنيشنليزم تاريخي ايپټيميزم، د

www.ael.af

ذهنیګـــری او فورمـــالیزم ردول، د ســـولې، ازادۍ، برابـــرۍ او نېکمرغۍ لپاره کار کول دي.]**(۱۵: ۴۴-۵۵)**.

د کره کتنې پورتنیو ډولونو ته په کتنې ویلای شو، چې د کره کتنې هر ښوونځی او هر ډول د یوه اثر د ارزونې لپاره خپل خپل معیارونه لري، نسبي او مطلق معیارونه دواړه موجود دي او ددې ترمنځ بیا هر ښوونځی یا هر ډول خپل خپل معیارونه لري.

د اووم څپرکي لنډيز

کره کتنه يو علم دی، هر علم خپل ځانګړي اصول او معيارونه لري. ادبپوهانو يو وخت د کره کتنې دوه ډوله معيارونه په ګوته کړي وو.

يوه ته يې (نسبي معيار) ويل او بل ته يې (مطلق معيار). وايه دا چې دا دواړه معيارونه پر يوه اثر د تطبيق وړ دي، په دې برخه کې د ادبپوهانو ترمنځ د نظر اختلاف و او لا هم شته. د شکل او محتوا معيارونه هم مطرح وو او دي، ځينو د يوه اثر د ارزونې لپاره شکلي او ځينو نورو محتوايي مهم ګڼل. د ځينو ادبپوهانو په نظر د ځينو د ارزونې لپاره نسبي معيارونه د تطبيق وړ دي، خو ځينې په دې نظر دي چې په ادبياتو کې يو شمېر داسې مطلق معيارونه هم شته چې د هرې ټولنې پر ادبياتو يو شان د تطبيق وړ دي. ځينې نور معيارونه هم مطرح دي چې هغه هم اکثره د کره کتنې له ډولونو سرچينه اخلي، د ساري په توګه انطباعي کره کتنه پر دې اصل ولاړه ده، چې يوه ادبي اثر پر کره کتونکي باندې څه ډول اغېزه کړې ده.

www.ael.af

د ژبنۍ کره کتنې له نظره بیا ادب داسې یو هنر دی چې د ژبې له لارې تحقق مومي، له دې امله په هر ادبي اثر کې ژبه څرګنده او عمده نقش لري او حتی ویلای شو چې د ادبي اثر تحلیل په واقعیت کې یو ډول ژبنی تحلیل دی. تاریخي کره کتنه بیا خپل اصول او معیارونه لري، اخلاقي کره کتنه په یوه اثر کې اخلاقي مسایل څېړي، صوري یا شکلي کره کتنه خپل، فورمالیستي خپل او همداسې هر ډول کره کتنه خپل اصول او معیارونه لري، خو په مجموعي ډول، بې طرفي، بې تعصبي، علمیت او دقت د کره کتنې هغه معیارونه او اصول دي چې د کره کتنې په هر ډول کې باید مراعت شي.

د اووم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

۱-د کره کتنې نسبي اصول او معيارونه کوم دي؟

۲-د کره کتنې مطلق اصول کوم دي؟

۳-د مطلقيت او نسبيت نظرياتو کې پر کوم يوه ټينګار په کار دی؟

۴-متني کره کتنه کوم مسايل څېړي او معيارونه يې څه دي؟

۵-د سبکپوهنې ساحه پر کومو برخو وېشل کېږي؟

۶-د شکلي کره کتنې ځانګړنې کومې دي؟

۷-ايا يو ادبي اثر پر يو مهال د مطلقيت او نسبيت اصولو په رڼا کې څېړل کېدی شي؟

۸-په کره کتنه کې نړۍ شموله معيارونه شته؟

۹-د ارستو او اپلاتون د کره کتنيزو نظرياتو ترمنځ توپيرونه کوم دي؟

۱۰-ژبنۍ کره کتنه ادب له کوم ليد لوري څېړي؟

www.ael.af

سپارښتنې

- که په دې څپرکي کې د سبکپوهنې د اصولو له مخې پر متن شوی عملي کره کتنه تاسې ته د منلو وړ وه؟، نو علتونه يې وليکئ!
- محصلين دې په خپله خوښه د نظم او نثر يوه ټوټه وټاکي، هغه دې د کره کتنې د يو ډول اصولو په رڼا کې وارزوي او په ټولګي کې دې خپلو ټولګيوالو ته واوروي.

www.ael.af

اتم څپرکی

د کره کتونکي ځانګړتیاوې

لکه څنګه چې هر علم ځانته خپل اصول، معیارونه او میتودولوژي لري، کره کتنه هم د ادبپوهنې د یوې ځانګړې څانګې او پوهې په توګه ځانګړي معیارونه او اصول لري. کره کتونکی هم د یوه عالم او ادبپوه په توګه مشخص عام او خاص معیارونه لري. که کره کتونکی د کره کتنې لپاره لازم ظرفیت، کیفیت او معیار، ونه لري، نو هېڅوخت سالمه کره کتنه نه شي کولای، د ځانګړتیاوو، ورتیاوو او معیار د نشتوالي په حالت کې کره کتنه له خپل علمي مسیره وځي او خپل پوهنیز خصوصیت له لاسه ورکوي، لکه څنګه چې کره کتنه علم دی، دغسې اجرا کوونکی یا رامنځته کوونکی یې هم باید عالم وي او د علم د خپلې ټاکلې برخې پر ټولو حدودو خبر او واکمن وي. ادبپوهانو د کره کتونکي لپاره یو لړ ځانګړتیاوې او

www.ael.af

ځینې خاص صفات ټاکلي دي. هر کتونکی چې دا خصوصیات ولري، کولای شي په تول پوره کره کتنه وکړي؛ له تېروتنو ځان وژغوري، د لیکوال په اثر کې سمون راولي، نیمګړتیاوې یې لرې او لیکوال ته د بریالیتوب مسیر او لاره اسانه کړي. په دې ځانګړتیاوو کې پوهه او بصیرت، عدل او انصاف، ناپیېلتیا، بې تعصبي، پر اصولو ټینګار، زړورتیا، د کره کتنې د ادابو درناوی او ځینې نورې ځانګړتیاوې شاملې دي، دلته به په ترتیب سره پر دې برخو لنډ لنډ بحث وکړو:

۱- پوهه او بصیرت:

د کره کتنې په باب دا خبره ثابته ده چې کره کتنه علم دی، نه هنر. کره کتونکی په حقیقت کې عالم دی او لیکوال یا پنځوونکی هنرمند. هغه چاته عالم ویل کېږي چې د پوهې پانګه یا علمي زېرمه ولري. څوک چې ځانته کره کتونکی وایي، د پوهې او بصیرت لرل ورته خورا ضروري دي. کره کتونکی د همدې پوهې په برکت د یوه اثر تیاره او مبهم ګوټونه روښانوي، نیمګړتیاوې یې په ګوته کوي او حل لارې ورته ښیي. د یوه روسي لیکوال (لوناچارسکي) په وینا ((کره کتونکی د شاعر یا لیکوال استاد یا پلار دی، خو که چېرې له کره کتونکي څخه ډېره وړه تېروتنه وشي، نو خبره سرچپه کېږي.))

www.ael.af

نو ځکه خو پوهه او بصيرت يا ژورليد د کره کتونکي لپاره يو اساسي توکی دی. کره کتونکی د خپلې پوهې په برکت د يوه اثر د تحليل، ارزونې او شننې لپاره معيارونه ټاکي. کله چې پر يوه اثر باندې د هغه د تحليل او شننې لپاره علمي معيارونه تطبيق شي، ليکوال هم ورسره توافق کوي، په دې ډول د ټولنې پرمختګ او د يوه اثر سمون ته لاره اواريږي.

له پوهې او بصيرت پرته د يو اثر څېړنه او ارزونه په تيارو کې د هدف په نښه کول دي. نه يوازې مطلوبې نتيجې ته نه رسېږي، بلکې معکوس جانبي عوارض هم راټوکوي. د کره کتنې، کره کتونکي او هم د دې عامې پروسې پر وړاندې د مخالف ټوکېدو ته هم لاره اواريږي. بې پوهې او بصيرته کره کتنه کول اصلاً هېڅ جواز نه لري.

۲- عدل او انصاف:

د ژوند په هر ډګر کې د عدل او انصاف ټينګښت د هغې پديدې د ژوند د دوام او ثبات سبب کېږي. که چېرې د يوې موضوع په حل کې له عدل او انصاف څخه کار وا نه خيستل شي، د لنډ وخت لپاره کېدی شي، هغه موضوع ثابته او يا د منلو وړ شي، خو دا ثبات مقاوم او دايمي نه دی. که د يوې ادبي پديدې په تحليل، ارزونه او شننه کې هم د عدل او انصاف عنصر کمزوری وي، هغه تحليل ډېر

دوام نه کوي، په رد کې یې د شننې زیات احتمال راپیداکېږي او همدارنګه ټولو هغو خواوو ته چې په یو نه یو ډول له موضوع سره لېوالتیا لري د منلو وړ نه ګرځي. نو ځکه د کره کتنې اصول کره کتونکي ته توصیه کوي، چې په خپلو تحلیلونو، ارزونو او وروستۍ نتیجه کې له ډېر دقت، عدل او انصاف څخه کار واخلي. که یوه ادبي موضوع له علمي پلوه هم څېړل شوې وي، خو د متواترو دلایلو په لړۍ کې عدالت او انصاف نه وي مراعت شوی، نو بیا هم کره کتنه له ستونزې سره مخامخېږي او کره کتونکي ته هم مشکلات پیداکېدی شي. نو ځکه د پوهې او بصیرت ترڅنګ د عدل او انصاف درلودنه د کره کتونکي یوه ځانګړنه ګڼل کېږي.

۳- ناپېیلتیا:

د کره کتونکي یوه بله ځانګړتیا، بې طرفي یا ناپېیلتیا ده. که چېرې کره کتونکي د یوه اثر په ارزونه کې خپله ناپېیلتیا وساتله او خپل شخصي، فکري، عقده یي، سیاسي او نور تمایلات یې د ارزونې په بهیر کې داخل نه کړل، نو ښکاره خبره ده چې د بري پر لوري یې یو ګام پورته کړی دی. ناپېیلتیا ددې زمینه برابروي چې عدالت او انصاف هم تطبیق شي. که چېرې یو کره کتونکی د ناپېیلتیا اصل تر پښو لاندې کوي، نو کولای شي د خپلې پوهې په

زور د يوه اثر ښېګڼې د بدګڼو کچې ته راتيټې کړي. د عام لوستونکي ذهن ډېر نازک دی، هغه د يوه ليکوال او کره کتونکي په شان د يوه اثر په باب هغومره ژور فکر نه کوي، لوستونکی يو اثر يوازې د خوند او د مالوماتو د زياتونې لپاره لولي، خو که يو کره کتونکی وغواړي، له خپلې پوهې ناسمه ګټه واخلي، ناپېيلتيا ته ژمن نه وي، عدالت هم تر پښو لاندې کړي، نو کولای شي د عامو لوستوالو ذهن کږې خواته بوځي. په همدې خاطر د کره کتنې علم د کره کتونکي په ځانګړنو او صفاتو کې ناپېيلتيا هم د يو مهم عنصر په توګه انګېري او پر هغې ټينګار کوي.

۴- ناتعصبي:

له کينې، بغض، تعصب او شخصي غرضونو څخه ځان لرې ساتل د کره کتونکي يو بل خصوصيت دی. تعصب، عصبيت چې د (عصبه) له ريښې سره تړاو لري، داسې يو حالت دی چې انسان په کې نورمال نه وي؛ فکري تمرکز يې پرځای نه وي. هر هغه څوک چې عصبي تکليف ولري، طبعاً ناروغ ګڼل کېږي، عصبيت يا تعصب اکثره وخت د نورو پر وړاندې د توپيري چلند په مانا هم کارېږي. تعصبي چلند فکري اساس نه لري، زيات وخت له نامعقول احساس، شخصي اغراضو او ځاني ګټو څخه سرچينه اخلي. که يو څوک په

یوه کار کې له تعصب څخه کار اخلي مانا دا چې د تفکر عنصر یې کمزوری دی. یو کره کتونکی که وغواړي د یوه لیکوال یا د هغه د اثر په ارزونه کې له تعصب څخه کار واخلي، هغه کولای شي په یوه اثر کې کوچنۍ نیمګړتیا ډېره غټه وښیي، د اثر په باب د لوستونکي لیدلوري ته هم بدلون ورکړي. دا هڅه نه یوازې د یوه اثر د منفي ارزونې سبب کېږي، بلکې د لیکوال استعداد هم مړاوی کوي، د لیکوال او کره کتونکي ترمنځ د کرکې سبب هم ګرځي، په نتیجه کې د ادبیاتو د ودې پر بهیر ناوړه اغېز کوي. د ایران یو نامتو کره کتونکی (رضابراهني) وایي: ((د کره کتونکي کار دا نه دی چې بې ځایه ستاینې وکړي او په غرضي ډول د یو اثر بې ارزښته وښیي ، بلکې هغه ادبیاتو ته لیدلوري ورکوي، هغه بډایه کوي او له ابتذال څخه یې ژغوري. کره کتونکی باید د خپل ګټور کار له امله د ادبیاتو د نیمګړتیاوو په اړه د خلکو ذهن روښانه کړي او د ادبیاتو د پنځونې لپاره باید یو ښه بنسټ کېږدي.)) (۴: ۱۳). موږ په خپله ټولنه کې د کره کتنې په نوم داسې بېلګې لرو چې له سیاسي، مذهبي او ان شخصي تعصب څخه یې سرچپه اخیستې. دا ډول کره کتنې د کره کتنې عمومي بهیر ته خورا زیان رسوي. د دې ډول کره کتنو، چې د تعصب عنصر په کې شامل و، د یوې عملي بېلګې کیسه به درته وکړم.

((د ډاکتر نجیب الله د حاکمیت پرمهال به په کابل کې د افغانستان د لیکوالو ټولنې، وخت پر وخت د کره کتنې غونډې جوړولې، (د خلکو دیموکراتیک ګوند) د یوه غړي د لنډو کیسو یوه ټولګه چاپ شوې وه، تاکل شوې وه دا ټولګه کره کتنې ته وړاندې شي. د کره کتنې لپاره د همدې خلک دیموکراتیک ګوند یوه بل غړي دنده اخیستې وه. سره له دې چې لیکوال او کره کتونکی د یوه ګوند غړي وو، خو د یوه ګوند دوو بېلابېلو فرکسیونونو پورې یې اړه درلوده، زړې دښمنۍ او سیالۍ د دواړو ترمنځ ذهني واټن او تعصب رامنځته کړی و. کله چې پر ټولګې ((کره کتنه)) پیل شوه، نو له ورایه د سیاسي تعصب، غچ او نیوکې څرک ترې ولګېد. د کره کتنې ډېرې برخې د سیاسي افکارو تاثیر لاندې وې. په غونډه کې ناست یو شمېر کسان یې پر سیاسي افکارو وو پښل، غونډه تاوجنه شوه، یو شمېر ازادو لیکوالو پر (کره کتنې) (کره کتنه) وکړه. غونډه له ستونزو ډکه شوه، ډېره بېخونده او پیکه پایته ورسېده، د لیکوال او کره کتونکي ترمنځ کرکه نوره هم پسې زیاته شوه. زه اوس هم دا دواړه لیکوال پېژنم. له هغې نېټې تراوسه (ددې اثر تر لیکلو پورې) نږدې (۲۵) کاله تېر شوي، خو بیا هم د هغه (لیکوال) او (کره کتونکي) ترمنځ زړه بداوی دوام لري.))

دغسې کره کتنې چې د تعصب عنصر په کې دخیل وي، کره کتنه له اصلي مسیره اړوي، نو ځکه خو ادبپوهنې د کره کتونکي لپاره دا

ضروري ګڼلې چې په خپل ذهن او فکر کې هېڅ ډول تعصب ته ځای ور نه کړي، له هره ډول تعصب څخه ازاده کره کتنه په حقیقت کې رښتینې کره کتنه ده.

۵- پر اصولو ټینګار:

نه یوازې په کره کتنه کې، بلکې د ژوند په هره برخه کې چې اصول او پرنسیپونه تر پښو لاندې شي، توازن له منځه ځي او ګډوډۍ ته لاره اوارېږي. که یو کره کتونکی د کره کتنې پر مهال خپل اصول مراعت کړي، لوستونکو ته ښه نتیجه په لاس ورکوي، لیکوال ترې نه خوابدی کېږي او د ادبیاتو ودې ته هم لاره برابرېږي.

د ارستو په باب دا خبره مشهوره ده، چې پر خپل استاد (اپلاتون) به یې ډېرې نیوکې کولې. ارستو د علم پر اصولو ولاړ سړی و. د حقیقت په لټه کې و، نو ځکه یې د پوښتونکو په ځواب کې ویل چې: ((خپل استاد اپلاتون راباندې ګران دی، خو حقیقت تر هغه هم راباندې ګران دی.)) نو یو څوک چې د حقیقت د اصولو په پام کې نیولو سره هڅه، پلټنه او نیوکه کوي، پر چا ډېر بد نه لګي. خپله لیکوال هم د کره کتنې پر اصولو پوهېږي. اصول او پرنسیپونه د علمي لارښوونو په رڼا کې تنظیمېږي او ټاکل کېږي. کله چې لیکوال وګوري، کره کتونکی د علمي اصولو په رڼا کې کره کتنه

کوي، حساسیت ورسره نه ښیي، دا ډول علمي کره کتنه تر هر څه زیاته په خپله د لیکوال په ګټه ده، نو څوک نه غواړي چې ګټه له لاسه کړي. کره کتنه پر خپلو اصولو ټینګار کوي، کره کتونکي ته په کار دي چې د کره کتنې پر مهال دا اصول په پام کې ونیسي، د کره کتنې د نورو اصولو ترڅنګ، همدا پوهه، عدل او انصاف، ناپېیلتیا، بې تعصبي، زړورتیا او نور چې د کره کتونکي د شخصیت رغوونکي توکي دي، دا ټول په حقیقت کې د کره کتنې اصول هم دي، نو که یو کره کتونکی غواړي عادلانه کره کتنه وکړي، بایده دي چې د کره کتنې پر اصولو ټینګار وکړي او هغه عملي کړي.

۲- زړورتیا:

انتقاد، ګوتنیونه، نیوکه که په هر نیت وي، په واقعیت کې یې هغه څوک کولای شي چې یو ډول جرئت ولري، نیوکې که مثبتې هم وي، په لومړي ګام کې د مقابل لوري یو ډول حساسیت راپاروي. نیوکې هر ځای سختې وي، په تېره بیا په هغو ټولنو کې چې د تحمل کلتور په کې عام شوی نه وي او د نیوکو ډېره اوږده سابقه و نه لري. په ختیزو ټولنو په تېره بیا زموږ په ټولنه کې د تشدد په انډول د تحمل کلتور ډېر عام نه دی. نو ځکه خو دلته د سمون په نیت نیوکه هم په خپله سمونچاري ته د دښمنۍ مانا لري. دلته داسې مدبرو او مفکرو اشخاصو ته اړتیا ده، چې د فکر او تدبر ترڅنګ جرئت او

زړورتیا هم ولري. په لومړي ګام کې زړورتیا یو څه ستونزه راولاړوي، خو وروسته یې مېوه خوږه وي. که یو څوک د یوچا پر ټولو نیمګړتیاوو، په دې خاطر چې حساسیت راولاړ نه شي، سترې پټې کړي، نو د نیمګړتیاوو تسلسل به همداسې وغځېږي. داسې هم نه ده چې په هر ځای کې باید له زړورتیا څخه کار واخیستل شي. زړورتیا هغه وخت یو سړی هدف ته رسې چې له هغې سره معقول تفکر، منطق او پوره علم ملګری وي. کله کله داسې هم وي چې یو لیکوال یا کره کتونکی د یوه اثر پر ټولو نیمګړتیاوو خبر وي، خو د ویلو جرئت یې نه لري، د بې جرئتۍ په وجه نیمګړتیا همداسې پاتې شي. دلته د پوهې او جرئت ترمنځ یو منطقي انډول په کار دی، د استاد الفت په نظر کله کله ډېره پوهه وهم تقویه کوي او ان یو څوک د مضر احتیاط درجې ته پورته کوي. کره کتونکي ته زړورتیا په کار ده، خو معقوله زړورتیا، داسې زړورتیا چې د علم او منطق په ګانه سمبال وي. زړورتیا داسې یو عنصر دی چې که کره کتونکی د کره کتنې نور ټول عناصر ولري، خو چې دا عنصر ورسره نه وي، له هغو یوه څخه هم کار نه شي اخیستلای.

۷- د کره کتنې د ادابو درناوی:

یوه کره کتونکي ته په کار دي چې د کره کتنې د اصولو او ادابو درناوی وکړي. که کره کتونکی په خپله د کره کتنې اصول او اداب مراعت نه کړي، نو نورو تطبیقوونکو څخه دې هم د هغو د منلو هیله

www.ael.af

نه کوي. زموږ په ټولنه کې اکثره وخت داسې وي چې موږ له نورو څخه د قوانینو او اصولو د تطبیق هیله کوو، خو خپله ورته غاړه نه ږدو، همدا علت دی چې د وینا والو او نورو خلکو ترمنځ واټن رامنځته کېږي او پر ویناوالو د باور کچه راټیټېږي. د کره کتنې په ادابو کې د سپکو سپورو کلمو د کارونې جواز نه شته، د چا تحقیر او توهین لپاره ځای نه شته، یوازې د علمي اصولو له لارې چې د ژبې ټول مهارت او خوږلني ورسره ملګري وي، د مفهوم انتقال ضروري دی. ژبنی تفاهم او د خوږو کلمو کارونه د کره کتنې د ادابو یوه برخه ده، د مقابل لوري د شخصیت خوندیتوب بل عنصر دی چې باید پام ورته وشي.

که چېرې په یوه کره کتنه کې د هغې اداب مراعت نه شي، نو طبیعي خبره ده چې د کره کتنې تطبیقي اړخ ته سخت زیان رسي، نو کره کتونکي ته په کار دي چې د کره کتنې ادابو ته دقیق پام وکړي، د همدې ادابو مراعتول په حقیقت کې د کره کتونکي د شخصیت یوه برخه جوړوي.

د پورتنیو ځانګړنو ترڅنګ ځینو ادبپوهانو، ژبني مهارت، تجربه، عاطفي مشارکت، فردي اصالت، پلټنه، ذهني روښانتیا او نورې ځانګړتیاوې هم د کره کتونکي لپاره ضروري ګڼي او دا ممیزات د هغه د کار په ښه والي کې موثر ګڼي.

د اتم څپرکي لنډيز

لکه څنګه چې کره کتنه يو علم دی او هره پوهه ځانته خپل معيارونه لري، دغسې د يوه عالم په توګه کره کتونکي ته هم ځينې خاص معيارونه او ځانګړنې په کار دي.

د کره کتونکي د ځانګړنو له جملې څخه يوه دا ده چې دی بايد پوهه ولري او په خپله څانګه کې تخصص او تجربه ولري، بې پوهې کره کتنه ممکنه نه ده. له پوهې او بصيرت پرته د يوه اثر څېړنه او ارزونه اصلاً په تيارو کې د هدف په نښه کول دي.

عدل او انصاف د کره کتونکي بله ځانګړنه ده. که يوه ادبي موضوع له علمي پلوه هم څېړل شوې وي، خو که د متواترو دلايلو په لړ کې په کې عدالت نه وي مراعت شوی، نو کره کتنه له ستونزې سره مخامخېږي.

ناپېيلتيا او بې طرفي د کره کتونکي بله ځانګړنه ده، چې که کره کتنه کې مراعت نه شي عدالت زيانمنېږي او په نتيجه کې عادلانه کره کتنه نه رامنځته کېږي.

www.ael.af

کره کتونکي ته په کار دي چې د کره کتنې پر مهال ځان له هر ډول تعصب، کینې او شخصي بغض څخه وژغوري.

کره کتونکی باید پر خپلو اصولو ټینګار وکړي او د کره کتنې پر مهال هغه عملي کړي. که د کره کتنې اصول مراعت شي، لوستونکو ته ښه نتیجه په لاس ورکوي، لیکوال ترې نه خوابدی کېږي او د ادبیاتو ودې ته هم لاره برابرېږي.

کره کتونکی باید زړور او باجرئته وي، که یو کره کتونکی د کره کتنې پر نورو ټولو اصولو برابر وي، خو چې د هغو اصولو د تطبیق جرئت ونه لري، اصلاً کره کتنه نه شي کولای، نو جرئت د کره کتونکي لپاره خورا ضروري دي.

که یو کره کتونکی دا ځانګړنې ونه لري، هغه د یوه کره کتونکي په توګه اصلاً پېژندل کېدی نه شي.

د اتم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

۱-له پوهې پرته کره کتنه ولې ممکنه نه ده؟

۲-ایا هر پوهاند کره کتنه کولای شي؟

۳-که په کره کتنه کې له عدل او انصاف څخه کار وانه خیستل شي څه به وشي؟

۴-ناپېیلتیا په کره کتنه کې څه رول لري؟

۵-په کره کتنه کې تعصب د هغې روغتیا ته څه زیان رسوي؟

۶-د سالمې کره کتنې لپاره اصول څومره موثر دي؟

۷-که یو کره کتونکی د کره کتنې ټول معیارونه او ځانګړنې ولري، خو چې جرئت ونه لري، کره کتنه کولای شي؟

۸-د کره کتنې د ادابو مراعتول د کره کتونکي او لیکوال ترمنځ د څه ډول اړیکو سبب ګرځي؟

۹-ایا زموږ په ټولنه کې کره کتونکی پورتنیو ځانګړتیاوو ته پاملرنه کوي؟

۱۰-ایا داسې لارې چارې شته چې کره کتونکی د کره کتنې اصول او ځانګړنې عملي کړي؟

www.ael.af

سپارښتنې

- محصلین دې د کره کتونکي ځانګړنو څخه په خپله خوښه یوه ځانګړنه غوره او پر هغې دې تحلیلي لیکنه وکړي.
- محصلین دې پر یادو ځانګړنو سربېره ځینې نورې ځانګړنې هم په ګوته او خپلو ټولګیوالو ته دې په لیکني او یا ګړنې ډول په ټولګي کې تشریح کړي.

www.ael.af

نهم څپرکی

د کره کتنې ګټې، د ادبیاتو او نورو علومو په وده کې د هغې اغېز

کره کتنې د ادبپوهنې د یوې مهمې څانګې او د یوه تحلیلي علم په توګه د بشري علومو په وده کې خپل رول لوبولای دی. له هرې علمي څانګې سره یې چې کره کتنه ملګرې نه وي او پر هغې څانګې بیا کتنه ونه شي، هغه علمي څانګه مطلوبې نتیجې ته نه رسېږي او له ګڼو تېروتنو سره مخامخېږي. کره کتنه په همدې نیت کېږي چې د نیمګړتیاوو او تېروتنو مخه ونیسي. هر هغه لیکوال یا عالم چې د کره کتنې له محوره وځي او یا کره کتنې ته غاړه نه ږدي، دا مانا لري چې نه غواړي خپل کړی کار یا اثر یې اصلاح شي. کره کتنه علم دی، علم له چا سره شخصي دښمني، کینه او عداوت نه لري، البته کېدی شي کره کتونکی کله کله د شخصي تمایلاتو، غرضونو او مرضونو

تر اغېز لاندې راشي، خو که علم تر دې اغېزو لاندې راغی، هغه نو بیا علم نه دی. د علم او هنر ترمنځ تو پیر په همدې کې دی، چې علم شخصي تمایلات، عواطف، احساسات، کینې او عداوتونه نه مني او یا دې پدیدو ته په کې ځای نه شته. هغه یوه پېښه، پدیده او یا موضوع له دې اړخونو نه څېړي، خو هنر بیا ، چې ادبیات یې هم یوه برخه ده، یوه پدیده د عواطفو او احساساتو له لید لوري څېړي. نو کره کتنه هغه علم دی چې د یوه علم په توګه یې ګټه هرې برخې ته متصوره ده. دلته غواړو د کره کتنې د عملي او نظري ګټو په باب او دا چې د علم او ادب د ډګر کومو خواوو ته یې څه ډول ګټه رسېږي؟ پر هرې برخې لنډه لنډه رڼا واچوو:

۱- عامو لوستوالو ته یې ګټې:

کله چې پر یوه هنري اثر، لیکنی وي که ګړنی یا تصویري، لکه هنري فلم، ډرامه، ستېج ډرامه یا اورېدنی وي، لکه راډیویي ډرامه او یا هم نور، نو که کره کتنه پرې ونه شي، د ډېرو تېروتنو د پېښېدو امکان شته، که کره کتنه تر خپراوي دمخه وشي، نو ګټه یې دا ده چې تر خپرېدو دمخه د تېروتنو مخنیوي کېدی شي، خو که یو اثر نشر ته چمتو وي او د کره کتنې د وړاندیز شویو نظریو د تطبیق امکان په کې نه وي، نو که د نشر پرمهال کره کتنه هم ورسره خپره شوي، له لوستونکي، اورېدونکي او یا هم کتونکي سره ډېره مرسته کولای شي، چې د اثر د خپرېدو پر مهال د هغه په باب سم

قضاوت وکړي. یوه لوستوال ته د یو اثر په باب د کره کتنې ګټه داده چې ((د لوستونکي د زیات وخت د ضایع کېدو مخه نیسي او هغه اثر چې په څو ورځو کې یې نه شي لوستلای، د کره کتنې د لوستنې له لارې یې ډېر ژر د محتوا پر روح او د لیکوال په موخه او غرض پوهېدلای شي. بل دا چې د اثر په اړه د ګټورو معلوماتو په ورکولو او یا د تیاره ګوټونو د توضیح او تشریح له لارې، د لوستونکي معلوماتي پانګه زیاتوي او د پوهې سطحه یې لوړوي، سربېره پر دې د اثر ادبي ارزښتونه درک او له ښو او بدو اړخونو یې خبرېږي.)) (۲۲: ۳۲-۳۳).

کره کتنه یو عام لوستونکی، کتونکی، لیدونکی یا اورېدونکی له ګڼو تېروتنو ژغوري او د یوه اثر په باب یې قضاوت اسانه کوي. په تېره بیا هغه اثار چې د حقوقي، مذهبي، تاریخي او نورو مسایلو په باب لیکل شوي دي. په حقوقي اثارو کې د یوې کامې(،) ، ندایې (!) او یا هم ټکي (.) بېځایه کارونه ستر حقوقي پرابلمونه پیدا کولای شي. د مذهبي اثارو او افکارو په باب لیکلي اثار او یا هم په هغو کې جزیي تېروتنه لوی عقیدوي بحران ته کولای شي. په همدې خاطر د مذهبي مسایلو په تشریح، توضیح او تفسیر کې خورا دقت په کار دی، حتی یوه چاپي یا ژبنۍ تېروتنه هم کولای شي په ټولنه کې لوی بحران رامنځته کړي. په هنري او ادبي اثارو کې تېروتنه د اثارو ښکلا ته زیان رسوي؛ ډېر غټ ټولنیز بحران نه راټوکوي، خو

www.ael.af

په تاريخي، مذهبي، سياسي او حقوقي اثارو کې تېروتنه د لوی ټولنيز او فکري کړکيچ سبب کېږي. د ليکوالو له خوا تېروتنه کېدی شي قصدي وي او يا هم نا شعوري، خو دا د کره‌کتونکي دنده ده چې تېروتنې يې سمې کړي، که کره کتنه د يو اثر تر خپرېدو دمخه وشي، نو ډېره ښه ده، خو دا کار تل ځکه ممکن نه دی چې يو اثر خپور نه شي، نو څنګه به د کره کتونکي او لوستوالو لاس ته ورشي. د اثارو ترخپرېدو وروسته کره کتنه ډېره باب ده، کله چې يو لوستوال يو اثر لولي، نو که همهاله د هغه اثر په باب شوې کره کتنه هم ولولي، نو په اثر کې له شويو تېروتنو څخه به خبر شي او په يوه اثر کې هغه شعوري او ناشعوري تېروتنې، چې کېدی شي د لوستوال ذهنيت کوږ او بلې خوا ته بوځي، له هغو څخه به خبر شي. کله کله دا سې هم وي چې يو لوستوال په بشپړ ډول يو اثر نه وي لوستی، يا يې وخت نه وي پيدا کړی، نو که د هغه اثر په باب سالمه او عادلانه کره کتنه ولولي، نو دا سې ده لکه نږدې ټول اثر يې چې لوستی وي. اوسنۍ زمانه، چې وخت په کې رښتيا هم لکه سره زره دی، د اوږدو رومانونو کتنه او لوستنه سخت کار دی، پر هغو باندې شوې کره کتنه او يا د هغو پر شکل او محتوا شوې کره کتنه ددې سبب کېږي چې لوستونکي ته د هغو اثارو په باب ذهنيت ورکړي. کله کله کره کتونکی په خپله کره کتنه کې لوستونکو ته د يوه اثر د هغو برخو په باب چې مانيز يا شکلي مشکلات لري، توصيه کوي چې د

((احتياط په قيد) سره يې ولولي. تش همدا ټکی هم ليکوال ته دا پيغام رسوي، چې په اثر کې څه مشکلات شته، همدا يو ترکيب دا پيغام رسوي چې لوستونکی د اثر لوستو ته ډېر ځير شي او په اثر کې پر راغلې محتوا ژر باور ونه کړي. تر هغه پورې چې د دې اثر د تحليل او ارزونې لپاره د کره کتنې نور مواد ترلاسه شي، لوستونکی هوښيار وي. کره کتنه د يوه اثر روح، محتوا او بڼه ټول تشريح کوي. لوستونکي ته د دې زمينه برابروي چې د مبهمو او پېچلو ټکو د مانا تل ته ورکښته شي، او هغه څه چې د ليکوال هدف دی، هغه ته په اسانۍ سره لاره پيدا کړي. کره کتوکی په حقيقت کې لوستونکي ته داسې يوه غذا تياروي چې له هر اړخه پاکه، صافه، بې خطره او بې ضرره وي. داسې لکه يو اشپز، چې ډېرې ښې وريجې تيارې کړې وي، ښې خوندورې، خو بيا هم کومه شګه ترې تېره شوې وي، کره کتونکی دې شګې ته هم متوجه دی او لوستونکي ته ښيي چې ګوره د خوندور پلو په منځ کې يوه نيمه شګه هم شته، احتياط کوه چې د خوراک پر وخت دې تر غاښ لاندې نه شي.

۲- ليکوالو ته يې ګټې:

کره کتنه د عامو ګټو ترڅنګ ځينې خاصې ګټې هم لري. د خاصو ګټو په جمله کې يې يوه ګټه همدا خپله ليکوال ته ده، په حقيقت کې که ليکوال لږ هم له زغم څخه کار واخلي، نو د کره کتنې تر ټولو زياته ګټه خپله ليکوال ته رسېږي. د کره کتنې په واسطه د ليکوال

www.ael.af

اثر صفا کېږي، ښکلی کېږي، نیمګړتیاوې یې له منځه ځي او ټولنې ته یو پوخ اثر وړاندې کېږي. کره کتنه کولای شي لیکوال له ډېرو سترو تېروتنو وژغوري. د یوه اثر د ښه والي او پوخوالي نېکنامي او ګټه لیکوال ته منسوبېږي، خو د سمون چارې او زیار یې بل څوک ګالي. کره کتونکی او کتونکی په حقیقت کې هغه پټ خدمتګار دی چې څوک یې نه ویني، خو وړیا کارونه او خدمتونه ترسره کوي. د کره کتنې په حالت کې یو لیکوال د خپل اثر تر چاپ او خپراوي وروسته هم خپلو تېروتنو ته متوجه کېږي او د بیا چاپ په حالت کې هغه سموي او یو بشپړ اثر ټولنې ته وړاندې کوي.

کره کتنه لیکول ان له سترو عقیده یي، مذهبي، ژبنۍ او ان ملي تېروتنو ژغوري، سره له دې چې لیکوال نه غواړي داسې تېروتنې وکړي، خو کله کله داسې پېښېږي، نو که د یوې لیکنې تر شا د کره کتنې وروستی فلتر موجود وي، ددې ډول تېروتنو مخه نیول کېږي. کېدی شي په دې برخه کې یو دوه عملي بېلګې او تجربې هم وړاندې کړو: ((یو وخت ما (هیله) مجله چلوله، په دې مجله کې مو لیکنې او ژبني معیار ته ډېره پاملرنه کوله. د لیکنو په محتویاتو کې مو غرض نه درلود، خو ژبنی او لیکنی معیار مو پر ټولو لیکنو تطبیقاوه. له همدې کبله لیکوالو زموږ له خوا، په لیکنو کې د ژبني او لیکني سمون په اړه ډېر غبرګون نه ښود، خو بیا هم ځینې لیکوال داسې وو چې شدید غبرګون یې ښوده.

یوه ورځ یو ملا صیب، چې نوی لیکوال شوی و، مجلې ته یوه لیکنه راولېږله. ((اسلام د افراط او تفریط په منځ کې)). لیکنه که څه هم د محتوا له پلوه بډایه وه، خو ګڼې املايي او انشايي تېروتنې يې لرلې. دا لیکنه هم په پښتو کې د معمول ملايي نثر په بڼه، چې اکثره په کې مبتدا او خبر وړاندې وروسته کېږي، لیکل شوې وه. نوي لیکوال پر املايي تېروتنو سربېره، ګرامري تېروتنې هم کوي. (له، د، پر، په، سربېره، برسېره، تر دې، له دې) او داسې ګڼ شمېر نور عناصر، چې د یوې جملې د رغښت اساسي توکي ګڼل کېږي، سم نه کاروي. د ملاصیب په لیکنه کې هم دا ډول تېروتنې ښې ډېرې وې. موږ چې معمولاً د هر لیکوال پر لیک د پښتو د معیاري املا او انشا قوانین تطبیقول، د ملاصیب پر لیکنه مو هم دا عملیه پلې کړه. په پایله کې د ملا صیب په لیکلي متن کې له شکلي پلوه یو څه بدلون راغی، خو محتوا يې همغه وه، چې ملا صیب غوښتې وه او یا د هغه هدف و. تر هر څه دمخه مو لومړی سرلیک سم کړ. ((اسلام د افراط او تفریط په منځ کې.)) مو ((اسلام د افراط او تفریط ترمنځ)) باندې واړوه. څو ورځې وروسته ملاصیب دفتر ته تشریف راوړ او شدید غبرګون يې وښود چې تاسې ولې زما په لیکنه کې لاسوهنه کړې؛ ما یو شی لیکلی تاسو بل شوی ترې جوړ کړی دی. موږ ورته وویل لږ ارام شه! ټولې ستونزې به په ګډه حل کړو. موږ ملاصیب ته وویل، چې ستاسو لیکنه د محتوا له مخې خورا غني

وه، ایا تاسو نه غواړئ چې ستا لیکنه لکه څنګه چې ستا هدف و، همغسې خلکو ته وړاندې شي. ملا صیب وویل: ولې نه، موږ وویل موږ خو همدا کار کړی دی. هغه وویل څنګه؟ عنوان مو ولې بدل کړی؟ موږ ورته وویل: ستا هدف دادی چې اسلام د عدالت او اعتدال دین دی او هېڅ ډول افراط او تفریط په کې نه شته، نه هم افراط او تفریط ته اجازه ورکوي او دا دواړه د اسلام له نظره مردود دي، هغه وویل، بالکل: موږ وویل: دلته خو جملې د ترکیب له مخې کاملاً ستاسو د هدف او مقصد معکوسه مانا ورکوي، مانا دا چې خدای مه کړه، اسلام، داسې دین دی چې هم په کې افراط دی او هم تفریط یا هم اسلام په افراط او تفریط او یا د هغو دواړو په منځ کې دی. ملاصیب وویل استغفرالله زما هدف کاملاً د دې برعکس دی. موږ ورته وویل: اوسنی جوړښت یې ستاسو د اصلي مفهوم افاده کوي. (اسلام د افراط او تفریط ترمنځ) دا جمله دا مانا ورکوي چې اسلام داسې یو دین دی چې د افراط او تفریط ترمنځ یوه منځنۍ او معتدله لاره تعقیبوي. خو هغه ستاسو په بل ترکیب کې یوازې (په منځ کې) ترکیب د ټولې جملې هدفمنه مانا سرچپه کړې ده. (په منځ کې) دا مانا ورکوي لکه یو څوک، شی یا شیان چې د یو بل شي په منځ کې وي. یو سړی یا ډله د سیند یا سیندونو په منځ کې دي، د ډوبېدو احتمال یې شته، خو یو څوک یا ډله د سیند یا سیندونو ترمنځ دي، دا مانا ورکوي چې په یوه ټاپو کې دي، یا د سیند او

وچې ترمنځ دي، د ډوبېدو او له منځه تلو هېڅ خطر يې نه شته، يو سړی د اور اورونو په منځ کې دی، ډېر سخت حالت دی، خو سړی د اورونو ترمنځ دی، د مرګ له خطره بچ دی، نو دلته يوازې (په منځ کې) او (ترمنځ) ترکيب، مانا ته دومره بدلون ورکولای شي، نو کله چې مو ملاصيب ته وويل، ستا هم هدف نېک و او هم محتوا ډېره خوږه وه، خو کوم شکل چې ستا سو د خپل مقصد د افادې لپاره کارولی، هغه شکل يا ترکيب ستا محتوا ته سل په سلو کې زيان رسوه، نو ځکه موږ په کې تغير راوست، ملاصيب توبه وويستله استغفرالله، زه په دې ليکنه نږدې کفر ته پورته شوی وم، خدای دې درسره ښه وکړي چې زما په ليکنه کې دې لاس وهلی.)) تر هغه وروسته ملاصيب موږ سره د پوره قلمي همکارۍ ژمنه وکړه او موږ ته يې واک راکړ، چې د ليکنې په شکلي بڼه کې هر ډول بدلون راوړلای شو. دا د يوه اثر تر چاپ دمخه د کره کتنې عملي بېلګه وه چې ډېره ګټه يې خپله ليکوال ته رسېدلې، لوستونکي هم له اصلاح شوې ليکنې خوند اخيستی، خو هغه چا چې د دې ليکنې په سمون کې ونډه اخيستې، هغه تردې ليکنې پورې د عامو لوستونکو له نظره پټ پاتې شوی دی. يوه بله عملي بېلګه به هم وړاندې کړو. په همدې (هيله) مجله کې يوه ورځ يوه ليکنه راغله، ليکنه د (مستورې شال) په باب. وه(مستوره شال) د افغانستان يوه تکړه ښځينه ليکواله او شاعره وه. په اويايمو لمريزو کلونو کې يې له دې

نړۍ خپل ابدي سفر وکړ. یوه لیکوال د هغې په اړه یوه لیکنه راولېږله: ((د مستورې شال غمجنه مړینه)). په دې لیکنه کې که څه هم محتوایي او انشیایي تېروتنې نه وې، خو دا ډول عنوانونه دومره تکراري او سولېدلي دي، چې نور یې د کلیشې بڼه خپله کړې او لوستونکو ته ډېر خوند نه ورکوي. موږ د دې لیکنې سرلیک بدل کړ: ((مستوره د مرګ په شال کې)). دا عنوان هم اهنګین شو، هم نوی شو، هم یې مانا ښکلې شوه. (مستوره) نوم دی او (شال) تخلص، خو دلته (مستوره) د (مرګ) په (شال) کې داسې مستوره شوه؛ مرګ د انسان لپاره پرده او پوښ دی، مرګ د دې پر ده شوه او جملې عاطفي مانا پیدا کړه. دا ترکیب تر هغه اولي جوړښت ډېر خوږ او عاطفي و. تر چاپ وروسته ډېرو لوستوکو دا سرلیک خوښ کړی و.

ډېرو کسانو راته وویل، چې موږ دا لیکنه یوازې د عنوان په خاطر ولوستله، لوستونکو فکر کاوه چې خپله اصلي لیکوال دا عنوان غوره کړی دی. خپله لیکوال له ما څخه ډېره مننه وکړه چې ما یې د لیکنې عنوان ښکلی کړی دی. په دې ډول تر چاپ د مخه کره کتنه او یا په ټولیز ډول کره کتنه لیکوال ته څومره موثره ګټه رسوي. د یو اثر د ښېګڼې امتیاز تر ډېره حده لیکوال ته ځي، خو د سمون د زحمت بار پر کره کتونکي پرېوزي، خو دې سره سره بیا هم کم لیکوال دې ته حاضرېږي، چې د کره کتونکو ټولې خبرې ومني. اصلي خبره دا

وي چې يوه ليکنه يا يو اثر د يو ليکوال لپاره داسې وي لکه د هغه خپل اولاد. د يوه اولاد تولد، روزنه او پالنه د مور او پلار خورا زحمت غواړي، هر چاته خپل ماشوم ښکلی او بې عيبه ښکاري، څوک چې د چا د ماشوم د عيب او بدرنګۍ په باب خبرې او قضاوت کوي، ډېره سخته خبره ده چې مور او پلار يې ټولې خبرې ومني، ليکنه او يو اثر هم همداسې دی، ليکوال هغه په ډېر زحمت، د سختو عاطفي او ان ستونزمنو فکري شرايطو تر چتر لاندې ټوکولی وي، هغه ته خپل زحمت او کار ډېر ارزښتناک ښکاري، کله کله ليکوال دومره ستړی وي او پر خپل اثر يې دومره زحمت ګاللی وي، چې د چا د خبرو د اورېدو اوسېله هم نه لري، نو ځکه د نقد او ان سالمې کره کتنې پر وړاندې هم غبرګون ښيي. زه د يوه مجلې د ايډېټر په توګه عملاً له ګڼو داسې ستونزو سره مخامخ شوی يم چې ليکوالو په کې منفي غبرګون ښودلی، نو په دې خاطر يو ځل مجبور شوم، د (ليکوال)، (لوستونکي) او (ايډېټر) يا کتونکی په نامه يوه ليکنه وکړم او په هغه کې هغه ټول مسير تشريح کړم، چې دا درې کتهګوری خلک ورسره مخامخ دي. په دې ليکنه کې راغلي چې د يوې ليکنې د ښه والي امتياز ليکوال ته راجع کېږي، محتوايي خوند او لذت يې لوستونکي ته، خو د سمون زيار او زحمت يې ټول د کتونکي، بيا کتونکي او کره کتوکي پر غاړه وي. دلته کره کتونکی د زحمت هغه قرباني دی، چې په امتياز کې شامل نه دی،

www.ael.af

خو په مسولیت کې ورکړه دی، نو په لنډیز سره ویلای شو، چې کره کتنه تر ټولو زیاته خپله د لیکوال په ګټه ده او بیا لوستونکو ته!

۳- ادبیاتو ته یې ګټې:

کله چې د ادبیاتو له تعریف سره مخامخېږو، نو بېلا بېل تعریفونه مخې ته راځي. نه پر یوه تعریف د نظر توافق شته او نه هم پر بېلا بېلو تعریفونو، خو په ټولو کې داسې مشترک ټکي شته چې د ادبیاتو محتوا او ځانګړتیا په کې ښکاره کېږي. د ادب د کلمې د ریښې په باب هم اختلاف شته، دا چې دا کلمه څنګه د جامدو شیانو له شکل څخه معنویاتو ته را انتقال شوه، په دې کې هم د نظر اختلاف شته، یو روایت داسې هم دی چې پخوا یې د مثمرو ونو نامثمر شاخونه له منځه وړل چې مثمرو شاخونو ته د ودې لاره اواره شي، ادبیات یې هم یوازې همغه کلام ته وایه چې سپوره، سپکې او ستغې کلمې په کې نه وې، یوازې خوږې، پستې او داسې کلمې په کې پاتې کېدې چې د انسان پر ذهن، فکر او زړه ښې لګېدې. طبیعي خبره ده چې له سپوره څخه د ناسپوره، له ترخو څخه د خوږو کلمو جلا کېدل اسانه کار نه دی. د لیکوال تر څنګ د کره کتونکي مرستې ته هم اړتیا ده.

کره کتنه تر ټولو د مخه خپله لیکوال دې ته متوجه کوي چې د ادبیاتو په پنځونه کې له ډېر دقت څخه کار واخلي، لیکوال په خپله

www.ael.af

په حقيقت کې کره کتونکی شي، مخکې تر دې چې ليکنه يې د کره کتونکي تر نظره ورسي، خپله يې په سمون کې برخه اخلي. کره کتنې په برکت ژبې ته يو شفاف او ګټور ادب وړاندې کېږي، کره کتنه ادبيات له انحرافه ژغوري او لوستونکو ته همغه برخه رسېږي چې نيمګړې او ناګټورې برخې يې ترې لرې شوې وي. کره کتنه د يوه علم او ادبيات د يوه هنر په توګه دواړه يو بل سره نږدې اړيکې لري؛ کره کتنه د ادبياتو د فلتر کولو او شفافولو يوه ښه وسيله ده، که کره کتنه نه وي، موږ نه شو کولای ټولنې ته ښکلي ادبيات ډالۍ کړو، په دې حالت کې د عادي خبرو او ادبياتو ترمنځ پولې له منځه ځي. که کره کتنه وي هغه بريد چې اوس د کره کتنې د شتوالي له امله د ادبياتو او عادي خبرو ترمنځ رامنځته شوی، هغه به له منځه لاړ شي، د ادبياتو هنري جوهر به کمزوری شي او د ادبياتو اساسي هدف (ښکلا پنځونې) ته به زيان واوړي. نو همدا کره کتنه ده چې ادبيات يې د يوه ژبني هنر په توګه د ناادبي کلام له ورګډېدو څخه ژغورلي دي.

۴- د پوهې پراختيا ته يې ګټې:

کره کتنه يو علم دی او علم همغه څه ته وايي، چې پر تجربې ولاړ وي. پوهه د نورې پوهې د خدمت او پرمختيا سبب کېږي، نن چې نن کوم حد ته رسېدلې، دا د علم او د اوږدو تجربو د تسلسل برکت دی. علم په کره کتنه پخېږي، که پر يوه علم او تجربې، کره کتنه او

بیا کتنه ونه شي، هغه د اثبات او علم پړاو ته نه رسېږي. علم خپله د دې اجازه ورکوي چې دی دې بیا بیا تجربه شي، کره کتنه دې پرې وشي تر هغه پورې چې یو تجربه یي او واقعي حیثیت خپل کړي. که کره کتنه نه وای، علم دومره پراختیا نه موندله. د پوهې هرې برخې ته کره کتنه په کار ده. هم ټولنیزو علومو او هم ساینسي علومو ته. لکه څنګه چې یو ځل د مخه مو یادونه وکړه، د (ارسطو) په باب دا خبره ډېره مشهور ده چې تل به یې پر (اپلاتون) نیوکې کولې، چا ورته وویل چې اپلاتون دې استاد دی خفه به شي، ارستو ورته وویل: ((اپلاتون راباندې ګران دی، خو علم او حقیقت راباندې تر هغه هم ګران دی.)) دې خبرې کې ډېر غټ مفهوم پروت دی. اپلاتون هم د ارستو په نیوکو نه خفه کېده. د (سقراط) د علم فلسفه هم پر پوښتنو او ګروېږنو ولاړه وه، تر هغه به یې یو انسان پوښته چې هغه یو واقعیت ته ورسوي. سقراط د مرګ تر بریده ورسېد، خو د ټولنې د سمون لپاره یې له کره کتنې ډډه ونه کړه. د سقراط قرباني د علم د پراختیا سبب شوه. د (ګالیله) په ګډون د نړۍ ډېر پوهان د خپلې کره کتنې او تېز نظر له امله قرباني شوي، خو د خپلې قربانۍ په برکت یې علم ته پراختیا ورکړې ده. پر هر عالم چې د بل عالم له خوا کره کتنه شوې، هغه خپلو تېروتنو ته متوجه شوی، د همدغه ټکر او لاربښوونې په نتیجه کې، نوي فکرونه او نوې تجربې راټوکېدلې او علم لا پسې پراختیا موندلې ده.

www.ael.af

د نهم څپرکي لنډيز

کره کتنه نه يوازې د ادبياتو د پرمختيا لپاره يوه ګټوره وسيله ده، بلکې د پوهې او د ژوند د نورو ډګرونو د ودې لپاره هم يوه ګټوره وسيله ده.

کره کتنه د يو اثر د لوستلو لپاره تر ټولو دمخه لوستوالو ته ګټه رسوي. د لوستونکو د زيات وخت د ضايع کېدو مخه نيسي، لوستونکي په اسانۍ سره د يوه اثر پر روح او محتوا پوهېږي، لوستونکي له انحرافه ژغوري، د هغوی معلوماتي پانګه زياتوي او هغو له تېروتنو ژغوري.

ليکوال ته يې ګټه داده چې د هغه اثر بشکلی او صفا کوي، نيمګړتياوې يې له منځه وړي او ټولنې ته يې يو پوخ اثر وړاندې کوي. کره کتنه ليکوالان له سترو عقيده يي، مذهبي، ژبنۍ، علمي او ملي تېروتنو ژغوري. کره کتنه ليکوال دې ته متوجه کوي چې د ادبياتو په پنځونه کې له ډېر دقت څخه کار واخلي.

www.ael.af

کره کتنه ادبیات له انحرافه ژغوري او لوستونکو ته یې همغه برخه رسېږي چې نیمګړې او ناکټورې برخې ترې لرې شوې وي. کره کتنه د یو علم او ادبیات د یوه هنر په توګه یو بل سره نږدې اړیکي لري. کره کتنه د ادبیاتو د فلتر کولو او رڼولو یوه ښه وسیله ده. که کره کتنه نه وي، موږ نه شو کولای، ټولنې ته ښه ادبیات وړاندې کړو.

په دې حالت کې د عادي خبرو او ادبیاتو ترمنځ پولې له منځه ځي.

کره کتنه د یوه علم په توګه د نورو علومو د پرمختګ سبب کېږي. علم پر تجربه ولاړ دی. که پر یوه علم څو ځله کره کتنه ونه شي، سمون نه رامنځته کېږي. د همدې کره کتنې له کبله د تجربې اړتیا پیدا کېږي او د تجربې د تکرار په نتیجه کې علم د پوخوالي او پرمختیا پړاو ته رسېږي.

د نهم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

۱-عام لوستونکي ته د کره کتنې ګټه څه ده؟

۲-که کره کتنه نه وي، لوستونکی له کومو ستونزو سره مخامخېدی شي؟

۳-کره کتنه لیکوال ته څه ګټه رسوي؟

۴-که لیکوال کره کتنه ونه زغمي، له کومو زیانونو سره مخامخېدی شي؟

۵-په لیکوالۍ کې جزیي او اساسي تېروتنې د کومو بحرانونو سبب کېدی شي؟

۶-کره کتنه ادبیاتو ته کومې اساسي ګټې لري؟

۷-د پوهې په پراختیا کې د کره کتنې رول څه دی؟

۸-ادبیاتو ته د کره کتنې ګټه څه ده؟

۹-کره کتونکی د لیکوال او لوستونکي ترمنځ کوم رول لوبولای شي؟

۱۰-له کره کتنې پرته ولې موږ په ادبي، ټولنیزو او نورو ډګرونو کې پرمختګ نه شو کولای؟

www.ael.af

سپارښتنې

۱-محصلین دې د کره کتنې د عملي ګټو په باب داسې یو مثال وړاندې کړي، چې دوی ورسره عملاً مخامخ شوي وي.

۲-هر محصل دې د یوه لوستونکي په توګه، د کره کتنې د ګټو په باب یوه یوه لیکنه وکړي.

لسم څپرکی

موږ ولې له کره کتنې ډار پېږو؟

څومره چې زموږ فرهنګي په تېره بیا ادبي شتمني ده، د هغو په اندول د کره کتنې په برخه کې زیات اثار نه لرو. دا کار به ډېر علتونه ولري، له علتونو څخه به یې یو لامل دا وي چې د تاریخ په اوږدو کې زموږ د ادبي شتمنیو یوه درنه برخه همغه ده چې د نالوستو شاعرانو له خوا رامنځته شوې ده. په تېره بیا پښتو ولسي ادب. کره کتنه بیا د لوستو اشخاصو هغه هم د همغو لوستو اشخاصو، چې په دې برخه کې تخصص او مسلکي زده کړې ولري، کار دی. دا ډول اشخاص زموږ د ادبي پانګې د مجموعي ظرفیت په تناسب کم دي. د سالمې کره کتنې نشتوالی بل علت دی چې دلته د کره کتنې پر وړاندې خنډ دی. کله چې په ټولنه کې سالمه کره کتنه نه وي، نو د هغې پر وړاندې د زغم کلتور هم له منځه ځي، د دې زمینه نه برابرېږي چې کره کتنه

www.ael.af

عامه شي. دلته به هڅه وکړو چې دې اساسي پوښتنې ته چې، (موږ ولې له کره کتنې ډاربږو) د څو غټو دلایلو له مخې ځواب پیدا کړو.

۱- د کره کتنې ناعاموالی:

د پښتو ژبې په ادبي، ټولنیزاو ان سیاسي چاپېریال کې د هغو د نورو اړوندو پدیدو په انډول کره کتنه ډېره عامه نه ده، نو کله چې یو شی په ټولنه کې عام نه وي، خلک هم ورسره نه روږدي کېږي. همدا ناعاموالی ددې سبب کېږي چې دلته کره کتنه لکه څنګه چې لازمه ده، همغسې وده ونه کړي.

د پښتو ژبې نامتو لیکوال سرمحقق زلمی هېوادمل وایي: ((زموږ په فرهنګي چاپېریال کې یا په عام ډول د پښتنو په ټولو فعالو فرهنګي حوزو کې د کره کتنې څه څرکونه لګېږي، مګر لږه روغه زیاته رنځوره. د پښتنو په فرهنګي چاپېریال کې کره کتنه، لکه د دوی د ګاونډیو چاپېریالونو هسې عامه نه ده. مانا دا چې زموږ د پښتو مطبوعاتو په لمن کې لا کره کتنې ته، لکه څنګه چې ښایي ځای نه شته. کله ناکله یوه نیمه کره کتنه او یا د کره کتنې په نامه ځینې لیکنې موږ په خپلو مطبوعاتو کې وینو.

خو که د پښتنو ګاونډي راواخلو، د ساري په توګه د اردو ژبیو په فرهنګي چاپېریال کې له پاکستانه نیولې تر هنده، بنګاله او حتی سریلانکا پورې چېرې چې د اردو ادب او اردو ژبیو د فرهنګ په

www.ael.af

اړه کتاب چاپیږي، له یوه نیولې ان تر لسو پورې نقدونه پرې لیکل کیږي. دا کار دا ښيي چې جامعه کتاب ته ارزښت ورکوي. کره کتونکی له خپل فرهنګ سره مینه لري. د لوستونکو او لیکوالو د بې لاریو مخه نیسي او له خپل رسالت سره دواړو ته لارښوونه کوي، خو زموږ په فرهنګي چاپیریال کې ډېر لږ پېښیږي، چې پر یو نشر شوي اثر دې نقد وشي. که کله کیږي هم نو په رنځ یو اخته نقد به وي او سالم نقد خو هسې د طالعو خبره ده.

ددې علت دادی چې سالمې کره کتنې، لکه څنګه چې ښايي زموږ په فرهنګي چاپیریال کې وده نه ده موندلې. ځینې سالم نقدونه که شوي یا کیږي، هغه د ناسالمو پر وړاندې دومره بې اغېزې دي، چې څوک اهمیت هم نه ورکوي. رنځورې کره کتنې زیاتره د شخصي حب او بغض پر محور چورلي. نقاد په کې د یوه کینه کښ او انتقامجو په څېره کې څرګندېږي، چې د نورو د تعجیز زیار باسي.)) (۱۵: ۱-۲).

نو د همدغو علتونو له امله کره کتنې زموږ په ټولنه کې پراختیا عام منښت یا عاموالی نه دی پیدا کړی.

۲- د زغم کلتور نشتوالی:

په هره ټولنه کې چې اختناق حاکم وي، د فکر وزرونه تړلي وي. انتقاد عام نه وي، هلته د تحمل او زغم روحیه ډېره کمزورې وي. هره نیوکه او نوی فکر د کینې، دښمنۍ او شخصي عقدې په مانا

www.ael.af

انګېرل کېږي. هغه ټولنې چې نن د ولسواکۍ پر بنسټ خپلې ژوندنۍ چارې سمبالوي، رسنۍ په کې ازادې دي او سالم انتقاد په کې دود دی، هغوی د زمانې له يوې اوږدې تجربې تېرې شوې دي. ګڼ قوميزې، ګڼ سياسي او ګڼ مذهبي ټولنې د يو بل له زغملو او تحمل پرته بله لار نه لري، يا به د وېشنې او پاشنې خوا ته ځي او يا به هم يو بل زغمي. رسنۍ هم د تحمل د کلتور په عامولو کې ډېر رول لري، رسنۍ پټې نا ويلې خبرې، چې يو وخت پر عقدې او بيا پر فزيکي ټکر او عمل بدلېږي، په ډاګه کوي او له نا ويلو خبرو څخه د عقدو د جوړېدو مخنيوی کوي. البته رسنۍ هم خپل حدوحدود لري او د عقدو د ايستلو په پلمه بايد د نورو نويو عقدو د ټوکېدو سبب نه شي. البته که بريدونه او اصول يې تر پښو لاندې شي، نو رسنۍ هم په ټولنه کې د غټې انارشۍ سبب ګرځېدلای شي.

د متحملې يا زغموالې يا نازغموالې ټولنې دوه ځرګندې بېلګې هندي او افغاني ټولنې دي. په هندي ټولنه کې د تحمل روحيه ډېره پياوړې ده، مذهبي عناصرو، د ټولنې جوړې حالت، د نفوسو د شمېر ډېروالی او نورو ټولو عواملو په دې جوړښت کې خپل خپل رول لرلی دی. هندي ازادو او دولتي رسنيو دواړو د تحمل کلتور په عامولو کې خپله ونډه لرلې ده. هند د ازادو رسنيو او ولسواکۍ يوه اوږده تجربه لري. همدا تجربه او د هغې متواتر تکرار، د هندي ټولنې د پرمختګ او پيوستون سبب شوی دی. له يوه هندي عالم څو

www.ael.af

څخه پوښتنه وشوه، چې د هندي ټولنې د برې راز په څه کې دی؟ هغه وویل: ((زموږ د برې راز په دې کې دی چې یو بل مو زغملي او تحمل کړي دي.)) که چېرې په هندي ټولنه کې زغم او تحمل نه وای، نو سلګونو مذهبونو، ژبو او قومونو منسوبو اشخاصو به څنګه یو بل سره د ګډ ژوند ګوزاره کوله؟ د تحمل همدا کلتور دی، چې نن هندي ټولنه د پرمختګ پړاوونه وهي. دلته زموږ په ټولنه کې د رسنیو یوازې دوه تجربې پېښې شوې دي: لومړۍ تجربه د ولسواکۍ لسیزه وه، د اعلیحضرت محمد ظاهر شاه د واکمنۍ پر مهال رامنځته شوه او دویمه هغه همدا (۱۳۸۱-۱۳۹۱ل) کلونه دي. په لومړۍ هغې کې هم خپلې خپلې ستونزې وې او په دویمه کې هم د تصنعي ولسواکۍ، تنظیمي زورواکۍ او نا سالمو رسنیو ستونزې شته، وارداتي دیموکراسي او پېیلو رسنیو نه یوازې د زغم کلتور عام نه کړ، بلکې په ځینو برخو کې یې نوي مشکلات هم راوټوکول. د ټولنې نور مدني بنسټونه هم دومره پیاوړي نه دي چې د زغم کلتور عام کړي. لکه څنګه چې په ټولنیز او سیاسي ډګر کې ستونزې وې، داسې په علمي رسنیز او ادبي ډګر کې هم د تحمل کلتور ډېر پیاوړی نه و او نه دی، د تحمل کلتور د سالمې کره کتنې لپاره یو ښه بستر دی. پیاوړی افغان لیکوال، مفکر او کره کتونکی (استاد ګل پاچا الفت) د افغاني ټولنې دې نقیصې ته متوجه شوی، هغه د خلاصون لاره هم په ګوته کړې. د الفت په نظر هره ټولنه چې غواړي

سمون او پرمختګ په کې رامنځته شي، هلته باید پر فکر، نظر او انتقاد بندیز نه وي، کله چې په یوه ټولنه کې فکر ازاد وي، هلته د ډېرو مرضونو لپاره د علاج لاره پیدا کېدی شي. الفت خپله مفکوره د (بې ګناه بندي) په نامه په یوه نثر کې ډېره ښه ځلولې ده، هغه د ټولنې د نجات لپاره ددې بندي د خلاصون هیله کوي، وایي: ((پرېږدئ ! دا بې ګناه بندي پرېږدئ. مه وېرېږئ، د ده په ازادولو کې هېڅ خوف او خطر نه شته. فساد او شرارت له ده څخه نه پیدا کېږي.

دده بندي کول لویه ګناه ده.

دی هغه یوسف دی، چې د بې ګناهۍ په سبب په زندان کې لوېدلی دی.

که دی له زندانه راوالوزي ستاسې اینده سنجولای شي او ستاسې د بلې ورځې غم خوړلای شي.

پرېږدئ ! دا بې ګناه بندي پرېږدئ.

که دی خلاص شو ستاسو انتظام به په ډېر ښه شان وکړي. ستاسې ورېي به ماړه کړي، ستاسې بربنډ به پټ کاندي.

تاسې دغه ښکلي موجود په تورو څاګانو کې مه غورځوئ.

په زندانونو کې يې مه اچوئ !

پرېږدئ دا بې ګناه بندي پرېږدئ !

دی به ستاسې د ګډو وډو او پرېشانه خوبونو صحیح تعبیرونه وکړي.

ډېرې سختې مبهمې او مجملې غوټې به پرانیزي.

دی د راتلونکي حال پېشبیني کولای شي.

د طبیعت په رمزونو او اسرارو پوهېږي.

د جوي او فلکي اوضاعو اقتضاات ورته معلوم دي.

پرېږدئ ! دا بې ګناه بندي پرېږدئ !

د ده په ازادولو باندې علم او پوهه زیاتېږي.

وطن رڼا کېږي او ړانده بینا کېږي.

دی له خپلو جفاکارو ورونو سره هم ښه سلوک کوي.

دی ډېر پېچومي اوارولای شي.

دی ډېرې کږې سمولای او ډېر مشکلات حل کولای شي.

ما خوب لیدلی، چې دا بندي خلاصېږي او د سلطنت په کرسۍ کېني.

ښه فکر وکړئ !

دا بندي څوک دی؟

پس له ډېر فکره وایم !

www.ael.af

فکر دی فکر !)) (۱: ۱۲-۱۴).

د الفت په نظر تر هغه پورې چې په یوه ټولنه کې فکر بندي وي، په ټولنه کې د سمون هیله نه شو کولای. هر هغه انتقاد یا نیوکه چې فکري اساس ونه لري، پر کینې بدلیږي، که موږ غواړو په خپله فرهنګي حوزه کې سالمه کره کتنه عامه کړو، نه یوازې باید خپل فکر ازاد کړو، بلکې پراخ یې هم کړو. خپل فکر نورو ته بیان کړو او د نورو د فکر او نیوکې د زغملو کلتور هم دود کړو.

۳- د سالمې کره کتنې کموالی:

زموږ یو زیات شمېر کره کتونکي په دې نظر دي، چې زموږ په هېواد کې کره کتنه عامه نه ده او ان په ځینو وختونو او ځایونو کې ورسره حساسیت هم ښودل کېږي، علت یې دا دی چې دلته له پیله بیا تر دې دمه کره کتنه د یو سالم بهیر او سالم مسیر له فلتره تېره شوې نه ده. ځینې کره کتنې د شخصي کینې او انتقام له مخې ترسره شوې دي. سرمحقق زلمی هېوادمل د دې ډول لیکنو په باب وایي: ((د دې ډول کره کتنو، لیکوالان زیاتره د کره کتنې د لیکلو صلاحیت هم نه لري، بلکې د ځینو ځانګړو ملاحظاتو پر بنیاد د نقد په نامه یو څه لیکي، چې د کره کتنې د ادابو بوی هم په کې نه وي. د اثر پر ځای پر لیکوال ډېر ګړېږي. د نقد د داسې یوې ناسالمې فضا د موجودیت په صورت

www.ael.af

کې ډېر د وړتیا خاوندان، حتی د سالم نقد لیکلو ته هم زړه نه ښه کوي او دا ځکه چې زموږ په فرهنګي چاپېریال کې په دې اړه ذهنیت ډېر مغشوش دی. پر یو اثر هم سالم نقد، د اثر لیکوال د خپل ځان لپاره سپکاوی بولي. که څوک د یو چا پر اثر سالم نقد هم ولیکي، د اثر لیکوال د دې پر ځای چې له کره کتونکي مننه وکړي، د ځواب په نامه یې ښکنځلو ته متې رانغاړي. ځواب خو ورسره وي نه، بیا نو په اوتو بوتو سر شي او په شخصي تعرضونو، سپکاویو شروع وکړي او تر ټولو یې جالبه دا چې زموږ په فرهنګي چاپېریال کې هم سالم کره کتونکی هم په دې متهمېږي چې د نورو مخه نیسي، هر څه یې ځانته اجاره کړي دي. په همدې اساس زموږ زیاتره د استعداد خاوند کره کتونکی د سالم فرهنګ په ګټه نقد لیکلو ته زړه نه شي ښه کولای.))(۱۵: ۳).

سرمحقق زلمی هېوادمل په دې برخه کې یو مثال وړاندې کوي، هغه وايي: ((ښه مې په یاد دي چې د تېرې میلادي پېړۍ د نوییمو کلونو په جریان کې (د پښتو ادبیاتو تاریخ) په نامه یو کتاب په پېښور کې چاپ شو. ډېرو ښاغلو دا کتاب لوستی و، چې ځینې پکې د استعداد خاوندان هم وو. د کتاب پر نیمګړتیاوو یې داسې خبرې کولې چې هم د لیکوال په ګټه وې او هم د لوستونکو لپاره ګټورې وې، خو دغو کسانو یوه هم دا جرات نه شو کولای چې خپلې خبرې

ولیکـــي، ځکـــه وېرېـــدل چـــې د دوی د خیـــر کـــار بـــه نـــور بـــل ډول انګیرل شي.))

سرمحقق زلمی هېوادمل زیاتوي: ((دا خبره باید په زغرده وکړو چې زموږ په فرهنګي چاپېریال او ټولو فرهنګي حوزو کې له کره کتنې وېره خپره ده، هم لیکوال او شاعر لـه کره کتنې وېرېږي او هم سالم کـره کتـونکی. همـدې وېـرې د سـالمو کـره کتنـو مخـه نیـولې ده او د فرهنګ خواخوږي دا جرات نه شي کولای، چې علمي، تحقیقـي او ادبي اثار د نقد له علمي موازینو سره سم نقد کړي.

دا چې ایا پښتنو عـالمانو او د فرهنګ د لارې لارویانو د سـالمې کـره کتنې د ودې، دودېدو او د نقد پر اصولو او ادابو د کـره کتونکیـو د سمبالتیا لپاره څه کړي دي او که نه؟ددې برخې پـه ځـواب کـې بایـد ووایو چې پـه دې لاره کـې څه ګامونـه اوچت شوي دي، خـو پـاخـه نـه دي. په دې مشخصه ساحه کې موږ څه اثار لرو مګر ډېر نه دي، زمـوږ یو شمېر لیکوالو د تالیف او ترجمې له لارې ځینې اثار وړاندې کړي دي، چې له لوسته یې سړی د کره کتنې د اصولو او معیارونو، ادابـو او ډولونو پـه بـاب څه معلومـات ترلاسه کولای شي. خو کـه څـوک د پښـتنو پـه فرهنګي حوزو کـې د کـره کتنـې روان جریـان لـه نظـره تېـر کاندي، نو پوه به شي چې زموږ زیاترو کره کتونکیو د کـره کتنـې پـه باب حتی په خپله ژبه کې موجود اثار هم نه دي لوستي.

د کره کتنې او سنې روان جریان که سړی له نظره تېر کاندي سړی په یقین سره ویلای شي چې دا جریان یو سالم جریان نه دی. ناوړې ډېرې لرې او د بد مرغۍ خبره په کې دا ده چې له دې رنځور حالته د کره کتنې د ایستلو لپاره کومه هڅه هم نه لیدل کېږي. د سالمې هغې په پرتله د ناسالمې پیروان هم ډېر دي.))(**۱۵: ۳-۲**).

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي یو بل استاد بریالی باجوړی هم په دې نظر دی او (د کره کتنې ډولونه) اثر په سریزه کې وايي: ((له دغو ستونزو څخه یوه په پښتو کې د کره کتنې د تیوریکو اثارو نشتوالی دی. کوم ځانګړي کتابونه او لیکنې چې ډېر پخوا په دغه برخه کې لیکل شوي دي، د ګوتو په شمار دي، چې د موجودو ستونزو او پرابلمونو ځواب نه شي ویلای.)) (۳۱:۱).

تر هغه پورې چې پورتنۍ ټولې نیمګړتیاوې پوره نه کړو او د کره کتنې په برخه کې عملي او نظري کار، ونه کړو، د کره کتنې کلتور عام نه کړو، د تحمل کلتور دود نه کړو، نو تر هغه پورې له کره کتنې څخه که هغه معقوله وي، که نامعقوله، د خلکو وېره وي او دا وېره به احساسېږي.

د لسم څپرکي لنډيز

زموږ په ټولنه کې زيات وخت له کره کتنې سره حساسيت ښودل کېږي. يو زيات شمېر ليکوال زړه نه ښه کوي چې خپل اثر کره کتنې ته وړاندې کړي. دا کار بېلابېل عوامل لري. د کره کتنې ناعاموالی ددې علتونو له جملې څخه يو علت دی. د پښتنو په ادبي، ټولنيز او ان سياسي چاپېريال کې د هغو د نورو اړوند پديدو په شان کره کتنه ډېره عامه نه ده، نو کله چې يو شی په ټولنه کې عام نه وي، خلک هم ورسره نه روږدي کېږي، همدا ناعاموالی ددې سبب کېږي چې دلته کره کتنه لکه څنګه چې لازمه ده، همغسې وده ونه کړي. په پښتو کې د چاپ شويو ادبي اثارو په اندول د کره کتنې اثار زيات نه دي، ان د ادبي اثارو کره کتنيزې اړتياوې نه شي پوره کولای.

د زغم کلتور نشتوالی بل علت دی، چې دلته يې د کره کتنې د عامولو مخه ډب کړې ده. دلته د زغم کلتور ډېر عام نه دی. کله چې د تحمل کلتور عام وي د کره کتنې عملي تطبيق ته ډېره ښه لاره اوارېږي. هر څومره چې دلته د تحمل کلتور زياتېږي، کره کتنې ته

www.ael.af

لاره اواربېږي. کره کتنه د تحمل او زغم کلتور په عاملو کې مهم رول لري.

زموږ په ټولنه کې چې یو شمېر کره کتنې ترسره شوي، په هغو کې کله کله شخصي عقده او کینه هم دخیل شوې ده. دا کینه ددې سبب شوې چې سالمه کره کتنه له ځنډ و خنډ سره مخ شي. کله چې په ټولنه کې سالمه کره کتنه له ځنډ و خنډ سره مخ شي، نو طبیعي خبره ده چې روغه کره کتنه نه رامنځته کېږي. کله چې په ټولنه کې سالمه کره‌کتنه نه وي، نو د کره کتنې د عامېدلو لپاره بستر نه برابرېږي. د سالمې کره کتنې لپاره یو څه ګامونه پورته شوي، خو بیا هم پوره او پاخه نه دي. دغه ټول عوامل ددې سبب ګرځي چې دلته له کره کتنې ځخه یو ډول وېره پیدا شي. ددې وېرې د ختمولو لپاره په کار دي، ټول هغه عوامل په دقت سره وارزول شي چې مخکې مو یادونه وکړه او په پوره تدبیر سره د هغو د اواري لپاره کار وشي.

د لسم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

۱-د کره کتنې ناعاموالي زموږ کره کتنه له کومو ستونزو سره مخامخ کړې ده؟

۲-که کره کتنه عامه وای، زموږ په فرهنګي حوزه کې به اوس د کره کتنې احتمالي حالت څنګه و؟

۳-د کره کتنې په پراختیا کې د زغم کلتور څه رول لري؟

۴-د سالمې کره کتنې کموالي، د ښې کره کتنې پر وړاندې څه ستونزې ټوکولې دي؟

۵-د استاد الفت په نظر د فکر ازادي د کره کتنې په پراختیا کې څه رول لري؟

www.ael.af

سپارښتنې

- محصلین دې په هېواد کې د کره کتنې د پرمختیا او عاملو لپاره خپل تحلیلي نظر په یوه لیکنه کې وړاندې کړي.
- هر محصل دې د پښتو کره کتونکو له جملې څخه یو تن په خپله خوښه غوره او د هغې د کره کتنیزو نظریاتو په باب دې یوه لیکنه وکړي او په ټولګي کې دې ټولګیوالو ته واوروي.

www.ael.af

يوولسم څپرکی

په پښتو ژبه
د کره کتنې چاپ شوي کتابونه

که څه هم په پښتو ژبه ډېر ادبي اثار چاپ شوي؛ د پښتو شعر و ادب لمن ډېره پراخه ده، هم د شکل او هم د محتوا له مخې د پښتو ادب لمن له رنګارنګ غمیو ډکه ده. که د شکل یا شعري فورمونو له مخې پښتو ادب وڅېړو، نو د نړۍ هېڅ ژبه ورسره سیالي نه شي کولای. زیاتره هغه شعري فورمونه چې د نړۍ په نورو ژبو په تېره بیا ختیزو ژبو کې شته، هغه اکثره پښتو راخپل کړي دي. د لویدیز ادب شعري فورمونه په تېره بیا ازاد شعر چې ځینې ورته سپین شعر هم وایي، هم د پښتو ژبې په لمن کې خوندي دي. پښتو د ختیزو ژبو او ادب د یوې ښېلګې په توګه ټول هغه شعري فورمونه چې په عربي ژبه کې دود دي، پښتو ورته په خپله لمن کې ځای ورکړی دی، لکه

www.ael.af

غـزل، مثلث، مسـتزاد ، مخمـس، قطعـه، ربـاعي، مـثمن، مسـدس، معشر، ترکیب بند ، ترجیع بند او نور...

پښتو ژبې له جاپاني ژبې څخه هم د (هایکو) شکل راخپل کړی، له دري سره یې دوه بیتۍ کې چې د څلوریزې په شان یو فورم دی، هم مشـترک حالـت لـري، خپله د پښـتو ځـانګړي شعري فورمونـه، لکـه لنډۍ، بګتۍ، سروکي، چاربیتې، کـاکړۍ، ببولالې او نـور یـې خـو یې داسې خپـل دي چې د نـړۍ پـه نـورو ژبـو کـې یـې سـاری نـه لیـدل کېږي، په تېره بیا لنډۍ چې د پښتو ژبې یـوه امتیـازي پانګـه ده او د نړۍ هېڅ شعر ورسره د سیالۍ جوګه نه دی، خو د پښـتو ژبـې لـه دې پراخې لمن سره سره د کره کتنې اثار بیا دومره زیات نه دي، یو علت یـې شـاید دا وي چـې کـره کتنـې اکثـره د لوسـتو او متخصصـو اشخاصو له خوا رامنځته کېږي، خو د پښـتو ادب د لمـن د غوړېدو په برخه کې د لوستو لیکوالو ترڅنګ نالوستو شاعرانو او ناظمـانو هم پراخې هڅې کړي دي. او د پښتو ادب د پانګې یـوه درنـه د همدې نالوستو ولسي ادبیاتو له خوا بشپړه شوې ده، خیر علتونـه ډېر دي، مخکې مو هم ورتـه نغوتـه وکـړه خو اوس راځو د کره کتنې پـه بـاب چاپ شوي اثارو ته ! دلته به هغو مستقلو اثارو تـه اشـاره وکـړو چـې په افغانستان او پښتونخوا کې دکره کتنې په برخـه کـې لیکـل شـوي او په ځانګړي ډول چاپ شوي دي.

الف- په افغانستان کې:

په دې برخه کې د هغو لیکوالو مستقلو اثارو ته نغوته کوو، چې په افغانستان کې زیږېدلي دي، په ختّه افغانان دي، که څه هم د تېرو لسیزو د حوادثو په بهیر کې کوزې پښتونخوا یا لر افغانستان او یا نورو هېوادونو مهاجر شوي او یا یې کتابونه تر هېواده بهر چاپ شوي دي. په دې کې یو شمېر لیکوال داسې هم دي، چې په هېواد کې اوسېدلي، خو کتابونه یې تر هېواد بهر چاپ شوي، دا ګټه ګوري مو د کتابونو د چاپ د موقعیت له مخې په پام کې نه ده نیولې، بلکې د هغوی د زیږېدنې جغرافیه مو په پام کې نیولې ده. نو ځکه مو د پښتونخوا د پښتنو افغانانو کتّه ګوري په جلا ډول په پام کې نیولې ده. نو لومړی به د افغانستان مېشتو افغانانو مستقل کره کتنیز اثار معرفي کړو:

۱- ادب او ادبي کره کتنه:

دا اثر ښاغلي عبدالمالک همت لیکلی دی، په دې اثر کې د ژباړې او تالیف دواړه برخې شاملې دي، لیکوال خورا زیار په کې ګاللی دی، نه یوازې د کره کتنې په باب په کې معلومات راټول شوي، بلکې د ادب، ادبپوهنې، د ادب ښوونځي، د ادبیاتو شننه او څېړنه هم په کې راغلي دي. دا اثر ټول (۲۲۸) مخونه لري. ادب او ادبپوهنه، ادب د اسلامي نظریې له مخې، ادب او ادبپوهنه د

اوسنۍ لویدیزې نظریې له مخې، ادبي کره کتنه، مفهوم او ارزښت، ادبي کره کتنه له پخوا څخه تراوسه، اسلامي کره کتنه، دري کره کتنه، اردو کره کتنه او پښتو کره کتنه یې اساسي سرلیکونه دي. تر دغه هر یو اساسي سرلیک لاندې بیا څو نور ځنګړني سرلیکونه دي، چې هره موضوع یې په هر اړخیز ډول څېړلې ده. دا اثر په ښکلي قطع او صحافت پر (۲۰۰۲م)، (**۱۳۸۵**ل) کال په کویټه کې د صحاف نشراتي موسسې له خوا د یو زر ټوکو په شمېر چاپ شوی دی او دا اثر چې اوس لولئ په دې کې هم د همدې اثر (ادب او ادبي کره کتنه) اثر څخه زیاته ګټه اخیستل شوې ده.

۲- کره کتنه:

دا اصلاً د هغو بېلابېلو لیکوالو د کره کتنیزو لیکنو یوه ټولګه ده، چې په زېري جریده کې په متواتر ډول خپرې شوې دي. د (**۱۳۵۵**- **۱۳۵۲**ل) کلونو په بهیر کې په زیري جریده کې دوه افتراحګانې خپرې شوې، د همدغو افتراحګانو له امله د کره کتنې په برخه کې بېلابېلو لیکوالو یادې جریدې ته خپلې لیکنې ور ولېږلې، زېري جریدې دا لیکنې په خپلو پاڼو کې خپرې کړې. دې لیکنو ځینو دودیزه بڼه درلودله او ځینې یې د لویدیزې کره کتنې په رڼا کې لیکل شوې وې.

(افضل ټکور) دا لیکنې د زېرې جریدې له پاڼو راټولې او د یوې ځانګړې مجموعې په توګه یې چاپ کړې. دا اثر پر (۱۹۸۲م، ۱۳۶۵ل) کال د افغانستان د قومونو او قبایلو چارو وزارت له خوا په کابل کې چاپ شوی دی. په دې اثر کې د (ادبي نقد) په نامه د عبدالرحیم، (ادبي انتقاد) په نامه د متعمد شنیواري د (نقد او نقد کوونکي) په نامه د غوث خیبري، د (نقد څارنه دې وشي) د استاد بېنوا او ځینو نورو لیکوالو لیکنې راغلې دي.

۳- پښتو نثر ته کره کتنه:

دا د علامه پوهاند حبیبي د لیکنو یوه ټولګه ده چې کره کتنیزې لیکنې په کې راټولې شوې دي. دا لیکنې اصلاً استاد حبیبي تر (۱۳۵۷ل) کال دمخه کړې دي او د هېواد په بېلابېلو چاپي خپرونو کې چاپ شوې دي. دا لیکنې د سرمحقق زلمي هېوادمل په زیار راټولې شوي او پر (۱۹۸۱م، ۱۳۶۰ل) کال یې د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ کړي دي. په دې اثر کې د تاریخ په بهیر کې د پښتو نثر پر لوړ ځوړ خبرې شوي، د (روښاني) پېر پر نثر او د (خوشال) د کورنۍ پر نثر بحث شوی دی. د (ګوهر خان خټک) د (قلب السیر پښتو)، (پښتو نثر په تاریخ مرصع کې) او (ژبې او د تکامل قوانین) په نوم لیکنې هم په دې اثر کې خوندي دي.

www.ael.af

۴- ادبي څېړنې:

ادبي څېړنې د ادبپوهنې په برخه کې خورا مهم اثر دی. دا اثر کاندید اکاډمیسین محمد صدیق روهي لیکلی دی، لومړی ځل په (**۴۲۵**) مخونو کې پر (۱۹۸۱م، ۱۳۶۰ل) کال د ننګرهار پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي له خوا خپور شوی دی. دا اثر دویم ځل په پېښور کې د دانش کتابتون له خوا هم په ښکلې قطع او صحافت چاپ شوی دی. یاد اثر په عمومي ډول څلور برخې لري؛ په لومړۍ برخه کې یې (ادبي تیوري) په دویمه کې یې (ادبي کره کتنه)، په دریمه کې یې (ادبي میتودونه، ادبي مکتبونه) او په څلورمه کې یې (ادبي تاریخ) څېړل شوي دي. په ټولیز ډول دا د ادبپوهنې په برخه کې یو خورا جامع کتاب دی، ددې اثر د کره کتنې باب هم خورا غني دی. او په دې برخه کې د ((کره کتنې تاریخي پس منظر او معیارونه)) تر سرلیک لاندې د کره کتنې د پېژندنې، موضوعګانو او مسالو، تاریخي پس منظر، اصولو او معیارونو، ډولونو، هدفونو او دندو په هکله د لویدیز ادب او کره کتنې له اصولو سره سم بحث او څرګندونې شوې دي. د کره کتنې په بحث کې د کره کتنې آداب هم تشریح شوي دي.

۵- شعرونه او نقدونه:

شعرونه او نقدونه د تکړه کره کتونکي زرين انځور اثر دی. دا اثر پر(۱۹۸۲م، ۱۳۶۵ل) کال په کابل کې چاپ شوی دی. دا اثر د کره کتنې په تېره بیا د پښتو شعر او هغه هم معاصر شعر په برخه کې د عملي کره کتنې یوه ښه بېلګه ده. لیکوال په دې اثر کې د پښتو معاصر شعر ځینو نمیګړتیاوو ته اشاره کړې، ځرګندې بېلګې یې راوړي، د هغو پر نیمګړو برخو یې ځرګندې نیوکې کړي او د حل لارې یې په ګوته کړي دي. دې اثر پر خپل وخت عملي تاثیرات هم وشیندل او تر یوه بریده یې د پښتو شعر د شعاري کېدو او انحراف مخه ونیوله.

۶- ادبي مسالې:

د کاندید اکاډمیسن پوهاند محمد رحیم الهام اثر دی. په دې اثر کې د پوهاند الهام پنځه عنوانه بېلابېلې لیکنې او دوه بېلابېلې ژباړې شاملې دي. دا اثر پر(۱۹۸۸م، ۱۳۶۷ل) کال په کابل کې د افغانستان د لیکوالو د ټولنې له خوا خپور شوی دی. د مخونو شمېر یې (۲۴۰) ته رسېږي. د کره کتنې په دې اثر کې د کینې ایډیالوژۍ د پلوي کره کتونکو او همدارنګه د لویدیځوالو کره کتونکو دواړو نظریات راټول شوي دي.

www.ael.af

۷- د کره کتنې ډولونه:

د کره کتنې ډولونه د سرمحقق زلمي هېوادمل اثر دی. په دې اثر کې د سرمحقق زلمي هېوادمل هغه لیکنې راغلي چې د کره کتنې په اړه دي. په دې لیکنو کې د پښتو کره کتنې پر تاریخي سوابقو، تیوریکو اثارو، د کره کتنې پر ستونزو او نورو اړوندو مسایلو بحث شوی دی. د سرمحقق زلمي هېوادمل پر لیکنو سربېره په دې اثر کې څلور هغه لیکنې هم راغلي دي، چې د کره کتنې په اړه دي او دده له خوا له اردو ژبې څخه پښتو ته ژباړل شوې دي. دا اثر په (۱۹۹۱م، ۱۳۷۰) کال د افغانستان د لیکوالو د ټولنې له خوا په کابل کې چاپ شوی دی.

۸- ادبي او تاریخي سمونې:

دا د پوهاند صدیق الله رښتین کره کتنیز اثر دی، چې پر (۱۹۹۲م، ۱۳۷۱ل) کال چاپ شوی دی. په دې اثر کې د یو شمېر هغو ځانګړو اثارو او متفرقه لیکنو تېروتنو ته اشاره شوې چې چاپ شوي دي. پوهاند رښتین ددې اثارو تېروتنو ته متوجه شوی، د هغو سمون یې ضروري او د ادب په ګټه ګڼلی دی، پر هغو یې بېلابېلې لیکنې کړې او پر خپل وخت یې په مجلو او جریدو کې خپرې کړې دي. تر متفرق چاپ وروسته یې بیا په دې اثر کې راټولې او خوندي کړې دي.

۹- منشور (کره کتنه):

منشور (کره کتنه) د مصطفی سالک اثر دی، چې پر (۲۰۰۰م، ۱۳۷۹ل) کال په پېښور کې دانش خپرندویې ټولنې خپور کړی دی. دا اثر ټول (۱۵۰) مخه لري. ددې اثر په لومړیو برخو کې پر ادب، شعر، اخلاقو، ښکلا، تاریخ او ادب، معاني، بیان او بدیع، فلسفه او شاعري، تخلیق او مطالعې باندې بحث شوی دی. په دې اثر کې د ختیزې او لویدیزې کره کتنې آرونه هم بیان شوي دي. (منشور) د یوه تدریسي کتاب په بڼه لیکل شوی، د ادب پوهنځي محصلین ترې د کره کتنې په برخه کې د یوه تدریسي یا مرستندوی درسي اثر په توګه هم ګټه اخیستلای شي.

۱۰- د پټې خزانې میزان رښتیا میزان دی؟

دا د زرین انځور او استاد محمد اصف صمیم ګډ اثر دی، چې په پېښور کې چاپ شوی دی. په دې اثر کې د استاد صمیم او زرین انځوریو څو هغه لیکنې راغلي دي، چې د قلندر مومند د هغو نیوکو په اړه لیکل شوي، چې ده په خپل اثر ((پټه خزانه فی المیزان)) کې راوړي دي. دې اثر کې هڅه شوې، د علمي دلایلو له مخې د قلندر مومند یو زیات شمېر هغو انتقادونو ته منطقي ځواب وویل شي چې هغه د پټې خزانې پر بېلابېلو خواوو څرګند کړي دي.

۱۱- ادبي کره کتنه:

دا اثر اجرالدین اقبال له عربي څخه پښتو ته ژباړلی دی. یاد اثر مصري لیکوال ډاکتر محمد مندورمصري لیکلی دی، ټول (۱۳۲) مخونه لري او د (۱۰۰۰) ټوکو په شمېر دانش خپرندویه ټولنې په پېښور کې چاپ کړی دی.

۱۲- د پښتو غزل تنقیدي جاج:

دا د ځوان لیکوال طایر ځلاند اثر دی، چې دانش خپرندویه ټولنې په (۱۲۷) مخونو کې د (۱۰۰۰) ټوکو په تیراژ په پېښور کې پر (۱۳۹۱) ل کال چاپ کړی دی. په دې اثر کې تصوف او پښتو نوی غزل، د غزل کره وړه، پښتو غزل کې رواني اړخونه، غزلګو شاعر څوک دی؟، پښتو غزل او علامت نګاري، پښتو غزل او انځورګري، حمزه بابا په پښتو غزل کې د بدلونونو موجد ، پښتو غزل په سروتال کې، پښتو غزل په نویو پړاوونو کې، د پښتو نوي غزل تنقیدي جاج او د پښتو غزل راتلونکی، مسایل څېړل شوي دي. په مجموعي ډول دا اثر د پښتو غزل د ارزونې او کره کتنې په برخه کې یو ځانګړی اثر دی.

۱۳- د کره کتنې تاریخي پس منظر او معیارونه:

د کاندید اکاډمیسین محمدصدیق روهي اثر دی، چې پر (۱۳۸۰ل) کال د محمدصدیق روهي فرهنګي ټولنې له خوا په پېښور کې چاپ شوی دی. په دې اثر کې راغلي محتویات همغه دي چې اکثره یې په ادبي څېړنې اثر کې راغلي دي، خو دلته د یوه ځانګړي اثر په توګه هم چاپ شوی دی.

۱۴- کره کتنه:

استاد پوهنوال عبدالخالق رشید لیکلی او د اتیا یمو کلونو په وروستیو کې د هندوستان په نوي ډیلي کې چاپ شوی دی، دا کتاب (۸) څپرکي لري، د کره کتنې تاریخچه په کې بیان شوې، کره کتنه یې د یوه علم په توګه ارزولې او همدارنګه یې د کره کتنې ډولونه په ګوته کړي دي.

۱۵- د پښتو شعر او سمهالي بهیر کره کتنه:

د عبدالغفور لېوال اثر دی، چې پر (۱۳۸۱ل) کال په کابل کې چاپ شوی دی. په دې اثر کې د پښتو د اوسني شعر په تېره بیا د طالبانو د واکمنۍ تر ختمېدو پورې یو شمېر مخکښو شاعرانو پر شعرونو باندې کره کتنه شوې، هغه څېړل شوي، شنل شوي او ارزول شوي دي.

www.ael.af

ب- په پښتونخوا کې:

پر افغانستان سربېره په کوزه پښتونخوېا لر افغانستان کې هم د ځو لسیزو په بهیر کې د کره کتنې ځینې مستقل کتابونه چاپ شوي دي. پر خپلواکو اثارو سربېره ځینې نور داسې اثار هم چاپ شوي، چې یوه برخه یې د کره کتنې پر محور راڅرخي، خو نورې برخې یې د ادبیاتو یا ادبپوهنې نورې برخې رانغاړي. دلته به یوازې ځانګړو اثارو ته اشاره وکړو:

۱- کتاب الشعر:

دا کتاب اصلاً د یونان د نامتو فیلسوف او حکیم (ارسطو) د بوطیقا (Poetics) پښتو ژباړه ده. دا اثر (مولوي محمد اسرافیل) ژباړلی او د پېښور پوهنتون د پښتو اکاډمۍ مشر (مولانا عبدالقادر) پرې بیا کتنه کړې. یاد اثر پر (۱۹۵۸م، ۱۳۳۷ل) کال په پېښور کې د پښتو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی.

لکه څنګه چې څرګنده ده، بوطیقا د شعر او شاعرۍ په اړه په نړۍ کې لومړنی منظم اثر ګڼل کېږي، دغسې په پښتو کې د دې اثر ژباړه هم د کره کتنې په برخه کې لومړنی ژباړل شوی اثر ګڼل کېږي. د ارسطو په دې اثر کې پر شاعرۍ باندې عمومي او متوازن نظر بنندلی، د شاعرۍ ډولونه یې بیان کړي، جنګي شاعري یې توضیح کړې، د کره کتونکو اعتراض او هغو ته د ځواب ورکولو اصول یې

www.ael.af

بیان کړي دي. د ارسطو دا اثر د (نظمیات) په نامه (قلندر مومند) هم ژباړلی دی او پر (۱۹۲۳م، ۱۳۴۲ل) کال یې په پېښور کې خپور کړی دی.

۲- ادبي تنقید:

د کره کتنې په برخه کې دا یو وړوکی کتابګوټی دی، چې (میا سید رسول رسا) لیکلی دی، په وړه جیبي کچه په (۱۸۵) مخونو کې په پېښور کې د (یونیورسټي بوک ایجنسي) له خوا چاپ شوی دی. (میا سید رسول رسا) ددې اثر په لیکلو کې د کره کتنې په برخه کې د نړی له ډېرو نامتو اثارو څخه ګټه پورته کړې ده. ددې اثر ځینې برخې بشپړې ژباړې دي او ځینې برخې یې د (رسا) خپل تحلیلونه. په دې اثر کې که څه هم د کره کتنې له ختیزو او لویدیزو دوارو اصولو څخه ګټه اخیستل شوې، خو ډېری بحث یې د ښکلو هنرونو، ادبیاتو، شعر او شاعرۍ پر محور راڅرخي. ځینې لیکوال وایي د کره کتنې په انډول ددې اثر د ادبپوهنې نورې برخې درنې دي.

۳- تنقید:

تنقید د کره کتنې په برخه کې د (قلندر مومند) له خوا ژباړلی شوی اثر دی. دا اثر اصلاً د (ویلیم هنري هډسن) (W.H) Hudson د نامتو کتاب (An Introduction to the study of literature) د یو څپرکي لنډون او ژباړه ده. دا اثر د ماسترۍ دورې (MA) لپاره یوه

برخه ده او د يوه مضمون په توګه هم تدريسېده، خو د يوه ځانګړي کتابګوټي په بڼه هم پر (۱۹۶۳م، ۱۳۴۲ل) کال په پېښور کې خپور شوی دی. ټول (۸۰) مخونه لري. دا اثر د کره کتنې د مانا او مفهوم، اړتيا، د کره کتنې د ځينو ښوونځيو، د کره کتونکي د دندو او صلاحيتونو، د کره کتنې د تاريخ او ځينو نورو موضوعګانو په اړه ګټور معلومات لري.

۴- پټه خزانه فی الميزان:

پټه خزانه فی الميزان د (قلندر مومند) يو انتقادي اثر دی چې د (پټې خزانې) په اړه يې ليکلی دی. دا اثر (قلندر مومند) د نږدې شلو کلونو په بهير کې ليکلی دی. او بيا په پېښور کې چاپ شوی دی. قلندر مومند په دې اثر کې د پټې خزانې د ((بطلان)) لپاره هڅه کړې او ځينې داسې دلايل يې راوړي چې دده په خپل نظر ده ته مناسب ښکاره شوي دي. يو زيات شمېر ليکوال، ادبپوهان او کره کتونکي بيا په دې نظر دي، چې په دې اثر کې راغلي نظرونه د قلندر مومند د شخصي عقدې زېږنده دي، نو ځکه ورته د کره کتنې يو ناپېيلی اثر نه شي ويل کېدی، پر همدې بنسټ ددې اثر د رد په باب څو بېلابېل اثار وليکل شول.

۵- ادب څه دی؟

دا د (سردار حبیب الرحمن سحر یوسفزي) د کره کتنیزو لیکنو یوه ټولګه ده، چې (۲۵۲) مخه لري، لومړی ځل پر (۱۹۴۷م، ۱۳۲۶ل) کال او بیا پر (۱۹۸۰) او (۱۹۹۲م) کلونو په پېښور کې چاپ شوی دی. په دې اثر کې د کره کتنې په باب بېلابېل معلومات، دغه راز د شعر، ډرامې او نورو ادبي فورمونو په باب توضیحات راغلي دي. د لویدیزو او ختیزو سترو کره کتونکو نظریات هم په کې راغلي دي. له دغه اثر څخه د کره کتنې په برخه کې د یوه تدریسي اثر په توګه هم کار اخیستل شوی دی.

۶- پښتو افسانه:

پښتو افسانه یو کره کتنیز اثر دی چې (محمد اعظم اعظم) لیکلی دی. دا اثر په (۱۹۲) مخونو کې، پر (۱۹۷۴م، ۱۳۵۳ل) کال په پېښور کې چاپ شوی دی. په یاد اثر کې لنډې کیسې او ناولونه څېړل شوي او د پښتو لنډو کیسو په باب عملي کره کتنه شوې ده. د (میا سید رسول رسا) په نظر ددې تنقیدي اثر ژبه متوازنه، نغښتې، سکښته او رانښکلې ده، په لنډو موزونو جملو کې یې ډېر څه ویلي او هر څه یې چې ویلي، د موجوده زمانې د تنقید له معیاري اصولو سره سم یې ویلي دي.

۷- مقدمه د شعر او شاعرۍ:

مقدمه د شعر او شاعرۍ پروفیسور محمد نواز طایر له اردو ژبې پښتو ته ژباړلې ده. د اثر لیکوال د اردو ژبې نامتو کره کتونکي (الطاف حسین حالي) دی. د کتاب پښتو ژباړه د (۱۳۶۰ل،۱۹۸۱م) کال په اپریل کې د پېښور پوهنتون د پښتو اکاډمۍ له خوا چاپ شوې ده. په دې اثر کې د اردو ژبې د ادبیاتو پر څرنګوالي کره کتنه شوې، د کره کتنې عام اصول بیان شوي دي. د کره کتنې دا اصول اکثره د نړۍ د نورو ژبو پر ادبیاتو هم د تطبیق وړ دي.

۸- پټه خزانه تول پارسنګ:

دا د کوزې پښتونخوا د یو نامتو څېړونکي (همېش خلیل) یو کره‌کتنیز اثر دی، چې په پېښور کې چاپ شوی دی. دا اثر اصلاً د (قلندر مومند) د اثر د(پټه خزانه فی المیزان) د هغو شکونو، نیوکو او انتقادونو ځواب دی، چې هغه په خپل دې اثر کې پر (پټه خزانه) څرګند کړي دي. په دې اثر کې یو پر یو د (قلندر مومند) نیوکو ته ځواب ویل شوی دی.

۹- د خیرالبیان تنقیدي مطالعه:

دا د قلندر مومند یو اثر دی چې پر (۱۹۸۸م) ، (۱۳۶۷ل) کال په پېښور کې خپور شوی دی. د مخونو شمېر یې (۳۵۲) ته رسېږي.

قلندر مومند په دې اثر کې د خیرالبیان پر هغه چاپ چې په فوټو افسیټ ډول په کابل کې چاپ شوی او د خیرالبیان پر هغه متن چې په پېښور کې د پښتو اکاډمۍ له خوا خپور شوی دی، پر دې دوارو متنونو بحث کړی دی. د قلندر مومند په نظر هغه متن چې دی یې کره بولي له دغو دوارو متنونو څخه اخیستل شوی، چې د درېیم متن بڼه لري. د (پټه خزانه فی المیزان) په شان د قلندر مومند پر دې اثر هم د نورو کره کتونکو له خوا نیوکې شوې او هغه یې سالمه کره کتنه نه ده بللې.

۱۰- د رنګ او بو قافله:

دا د ډاکتر اقبال نسیم خټک اثر دی، چې پر (۱۹۹۱م، ۱۳۷۰ل) کال په پېښور کې چاپ شوی دی. د کتاب د ټولو مخونو شمېر (۴۰۲) ته رسېږي. دا اثر د تحقیق او تنقید یو امتزاج دی یانې دا دوه برخې په کې رانغښتل شوې دي. په دې اثر کې د (عبدالحمید مومند)، (کامګار خټک)، (کاظم خان شیدا) او (علي خان) پر ژوند، شاعرۍ او هنر باندې څېړنه او کره کتنه شوې ده. دا اثر د یوه تدریسي کتاب د معیارونو په پام کې نیولو سره لیکل شوی دی او هڅه شوې چې زده کوونکي ورڅخه د یوه ادبي تدریسي اثر په توګه ګټه پورته کړي. دا اثر د لیکوال د ډېرو کلونو د زیار او کار ثمر دی.

۱۱- پښتو ادب کې تحقیق او تنقید:

www.ael.af

د صاحب شاه صابر اثر دی، چې پر (۱۹۹۵م)، (۱۳۷۴ل) کال د کوزې پښتونخوا د پښتو ادبي جرګې له خوا چاپ شوی دی. صاحب شاه صابر تر دې اثر دمخه د پښتو اکثره هغه تحقیقي او کره کتنیز اثار له نظره تېر کړي، چې دده د اثر د لیکلو تر وخته په پښتو کې چاپ شوي دي. ده په خپل دې اثر کې د کره کتنې اړتیا، ګټه او اهمیت په ګوته کړي او پر یو شمېر اثارو یې خپل کره کتنیز نظر څرګند کړی دی.

۱۲- څېړنه او کره کتنه:

د داودخان داود اثر دی، چې پر (۲۰۰۳م، ۱۳۸۲ل) کال په پېښور کې چاپ شوی دی. دا اثر اصلاً د کره کتنې په برخه کې د داودخان داود د څو بېلابېلو لیکنو یوه ټولګه ده. په دې ټولګه کې د کره کتنې پر تاریخ خبرې شوي، پر دې بحث شوی چې پښتو ادب کې څه ډول کره کتنه پکار ده؟ د لویدیزوالو او ختیزوالو د نظریاتو پر بنسټ او که په خپله د پښتني چاپېریال له مزاج سره سمه کره کتنه؟ په دې اثر کې هغو ستونزو ته هم نغوته شوې چې د کره کتنې په برخه کې زموږ په ټولنه کې موجودې دي.

www.ael.af

۱۳-ادبي کره کتنه:

(ډايوني سيس لان جانس) ليکلی او حنيف خليل پښتو ته ژباړلی دی. دا اثر پر (۲۰۰۳م، ۱۳۸۲ل) کال په پېښور کې دانش خپرندويې ټولنې چاپ کړی دی.

پر پورتنيو ځانګړو اثارو سربېره يو زيات شمېر پښتانه ليکوال شته، چې په پښتو کره کتنه کې يې خپله ونډه اخيستې، د پورتنيو ځانګړو اثارو ترڅنګ يې د کره کتنې په برخه کې ځينې نورې ليکنې هم خپرې شوي، چې هغه لا په دې اثارو کې شاملې نه دي، خو د هغو ليکوالو ترڅنګ چې مستقل او متفرقه ليکنې يې خپرې کړي، په سلګونو داسې ليکوال نور هم شته چې د کره کتنې په برخه کې يې عملي او نظري کارونه کړي او متفرقه ليکنې يې په بېلابېلو وختونو کې په چاپي رسنيو کې خپرې شوي دي، په دې ليکوالو کې بهرني ليکوال هم شامل دي او خپله پښتانه ليکوال هم.

د پورتنيو ځانګړ اثارو ترڅنګ کېدی شي، د نړۍ په نورو برخو، خپله افغانستان او کوزې پښتونخوا کې په پښتو ژبه د کره کتنې نور ځانګړي اثار هم ليکل شوي او چاپ شوي و او زما لاس ته تر اوسه نه ي رارسېدلي او يا هم زه پرې خبر شوی نه يم، خو دا هغه ځانګړي اثار وو چې ما يې د چاپ او څرنګوالي پر باب معلومات ترلاسه کړي دي.

www.ael.af

د یوولسم څپرکي لنډیز

په پښتو ژبه یو شمېر کره کتنیز اثار چاپ شوي، خو دا اثار د پښتو ادبیاتو په نورو برخو کې له چاپ شویو اثارو سره متوازن او متناسب نه دي. د کره کتنې په برخه کې د لیکوالو پر متفرقه کارونو سربېره هم په افغانستان، هم په لره پښتونخوا یا لر افغانستان او همدارنګه د نړۍ په ځینو نورو برخو کې ځینې کره کتنیز اثار چاپ شوي او همدارنګه یو شمېر کره کتنیز بهیرونه رامنځته شوي دي.

د مستقلو اثارو په لړ کې د عبدالمالک همت اثر (ادب او ادبي کره کتنه)، د افضل ټکور له خوا راټوله شوې (کره کتنه)، د پوهاند عبدالحی حبیبي (پښتو نثر ته کره کتنه)، د سرمحقق محمدصدیق روهي (ادبي څېړنې)، د زرین انځور (شعرونه او نقدونه)، د پوهاند محمد رحیم الهام (ادبي مسالې)، د سرمحقق زلمي هېواد مل (د کره کتنې ډولونه)، د پوهاند صدیق الله رښتین (ادبي او تاریخي سمونې)، د مصطفی سالک (منشور)، د زرین انځور او محمد اصف صمیم ګډ اثر (د پټې خزانې میزان رښتیا میزان دی؟)،

www.ael.af

د اجرالدین اقبال ژباړه (ادبي کره کتنه) او ځینې نور اثار د یادونې وړې دي.

په کوزه پښتونخوا کې د مولوي محمد اسرافیل ژباړه (کتاب الشعر)، د سید رسول رسا (ادبي تنقید)، د قلندر مومند (تنقید)، د سردار حبیب الله سحر یوسفزي (ادب څه دی؟)، د محمد اعظم اعظم (پښتو افسانه)، د صاحب شاه صابر (پښتو ادب کې تحقیق او تنقید) او ځینې نور اثار د یادونې وړ دي.

د یوولسم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

۱-په افغانستان کې د کره کتنې په اړه چاپ شوي اثار، زموږ په ټولنه کې د کره کتنې ټولو اړتیاوو ته څومره ځواب ویلای شي؟

۲-په پښتونخوا کې د کره کتنې چاپي اثار له چاپي ادبي اثارو سره څومره انډول برابرولای شي؟

۳-ولې په پښتو ژبه د کره کتنیزو چاپي اثارو شمېر کم دی؟

۴-د نړۍ له مهمو ژبو څخه د کره کتنیز اثارو ژباړې ته څومره اړتیا ده؟

۵-په دې چاپ شویو اثارو کې کوم اثار د عملي کره کتنې ځرګندې بېلګې دي؟

www.ael.af

سپارښتنې

- هر محصل دې د کره کتنې په دې چاپي اثارو کې يو اثر خوښ او هغه دې تحليل کړي.
- محصلين دې د نويو چاپ شويو او يا هغو کره کتنيزو چاپي اثارو په باب خپلو ټولګيوالو ته معلومات ورکړي، چې په دې اثر کې يې يادونه نه ده راغلې.

www.ael.af

وروستۍ پایله

ددې اثر په بېلابېلو برخو کې مو په پښتو کې د کره کتنې د ستونزو په باب رڼا واچوله. دا ستونزې لا هم دوام لري. په کره کتنه کې موږ نه یوازې په محتوایي برخه کې ستونزې لرو، د اثارو ځومره والی او څرنګوالی مو لکه څنګه چې باید وای، هغسې نه دی او زموږ اړتیاوې نه شي خړوبولای. دغسې په لیکنۍ یا شکلي برخه کې هم ستونزې لرو.

ځینې مهم نومونه، په تېره بیا، ځینې بهرني نومونه، هغه د اشخاصو وي که د ځایونو، بېلابېل لیکوال یې په بېلابېلو لیکبڼو لیکي. په دې اثر کې هم همدا ستونزه شته. ما چې له کومو اخځونو څخه په دې اثر کې ګټه پورته کړې، د ځینو لیکوالو نومونه په یوه ځای کې په یو بل ډول او په بل ځای کې په بل ډول لیکل شوي دي. د ساري په توګه ځینو لیکوالو ارستو (ارسطو) لیکلی، اپلاتون، (افلاطون، افلاتون، اپلاطون) سوکرات (سقراط، سقرات) او همدارنګه نور نومونه یې په نورو ډولونو لیکلي دي. د اکثرو بهرنیو نومونو په لیکبڼه ستونزه شته، ما کوښښ کړی، چې دنومونو په لیکنه کې یو څه یووالی راولم، خو بیا هم د نومونو بېلابېلو لیکبڼو د ثبت له کبله ستونزه پوره اواره نه شوه. د نومونو ترڅنګ ما هڅه کړې، چې د اصلي محتوا په خوندیتوب سره په ځینو کلمو کې، چې پخوا یو ډول لیکل کېدې او اوس ورو ورو یو واحد معیار ته داخلېږي، په نوې دوديزه بڼه ولیکم. له ځینو (دري) اثارو څخه ما ځینې متنونه ژباړلي، دا ژباړه هم ټکي پر ټکي نه ده، کوښښ مې کړی چې اصلي مفهوم او لنډیز راواخلم.

د دې ترڅنګ مې د ځينو ليکوالو په هغو ليکنو او ژباړو کې هم يو څه ژبنی او ليکنی سمون راوستی، چې يا دوی په خپله کړي او يا يې له نورو ژبو څخه ژباړلې وې، خو په پښتو جملو کې يې د ژباړې کمزوري او ليکنۍ تېروتنې له ورايه ښکارېدې، په هغو کې مې هم په داسې ډول سمون راوړی، چې محتوا ته يې هېڅ ډول زيان ونه رسي.

په دې اثر کې مې هڅه کړې چې څومره ژبه اسانه کېدی شي، همغه ژبه وکارول شي. په اثر کې يو منطقي تسلسل په پام کې نيول شوی دی. هغه اثار چې دلته په پښتو او دري ژبو کې ترلاسه کېدلای شول، له هغو اکثرو ګټه اخيستل شوې ده. خو دې سره سره بيا هم د داسې يو اثر په توګه چې هېڅ نيمګړتياوې ونه لري او يا ډېرې کمې نيمګړتياوې لري، هغه حالت ته لا ډېر مزل پاتې دی. کله چې دا اثر خپور شي، د محصلينو، لوستوالو او ليکوالو لاس ته ورشي او يا هم په تدريسي ډګر کې د تدريس عملي بڼه خپله کړي، نو په تطبيقي ډګر کې به يې ګڼې ستونزې او نيګړتياوې راڅرګندې شي. زه هيله من يم چې قدرمن لوستونکي او ګران محصلين دا نيمګړتياوې په ګوته او په ليکنۍ بڼه يې ما سره شريکې کړي. د بيا بيا چاپ په حالت کې به دا نيمګړتياوې يوه په بلې پسې له منځه وړو او تر هغه پورې به دا کار تعقيبوو چې په نسبي ډول، يو معياري تدريسي اثر ورڅخه جوړ شي.

په درناوي

پوهندوی محمد اسمعيل يون

www.ael.af

اخځونه

۱- الفت، ګل پاچا. د الفت نثري کليات. د محمد اسمعيل يون په زيار. **۱۳۸۷**ل کال. کابل: يون کلتوري يون.

۲- الهام، پوهاند محمدرحيم. د نازو انا ياد. **۱۳۶۹**ل کال. کابل: يون کولتوري يون.

۳- انځور، زرين. شعرونه او نقدونه.**۱۳۶۵**ل کال. کابل: د ليکوالو ټولنه. دولتي مطبعه.

۴- براهني، رضا. طلا در مس. **۱۳۴۷**ل کال. ايران: انتشارات زمان.

۵- بهاند، ډاکتر لطيف. ((په پښتو ادب کې د کره کتنې تاريخ)). د دوکتورا ناچاپ تيزس مسکو پوهنتون، **۱۹۹۱**م کال.

۶- بېدل، دېوان بېدل. د همېش خليل په زيار. **۱۹۵۷**م کال. پېښور.

۷- حبيبي، پوهاند عبدالحی. د پښتو ادب لنډ تاريخ. **۱۳۸۷**ل کال. کندهار: علامه رشاد خپرندويه ټولنه.

۸- خټک، اشرف خان. د هجري دېوان. د همېش خليل په زيار. **۱۳۵۸**ل کال. پېښور.

۹- خټک، خوشال. د خوشال خټک مرغلرې. د پوهاند حبيبي په سريزه. **۱۳۱۷**ل کال. کندهار.

۱۰- خټک، خوشال. د خوشال رباعيات. **۱۳۴۹**ل کال. کابل: پښتو ټولنه. دولتي مطبعه.

۱۱- خټک، خوشال. د خوشال کليات. **۱۳۵۸**ل کال. کابل: د افغانستان علومو اکاډمۍ. دولتي مطبعه.

www.ael.af

۱۲- ختک، خوشال. سواتنامه. د پوهاند عبدالحی حبیبي په زیار. ۱۳۵۸ل کال. کابل: دولتي مطبعه.
۱۳- رسا، سید رسول. ارمغان خوشال. ۱۹۲۴م کال. پېښور.
۱۴- رفیق، پوهنوال محمد رفیق. د ادبپوهنې بنسټونه. ۱۳۹۰ل کال.کابل: کابل پوهنتون. د لوړو زده کړو وزارت چاپخونه.
۱۵- روهي، کاندید اکاډمیسین محمد صدیق.د کره کتنې تاریخي پس منظر او معیارونه. ۱۳۸۰ ل کال. پېښور: محمدصدیق روهي فرهنګي ټولنه.
۱۶- روهي، کاندید اکاډمیسین محمدصدیق. ادبي څېړنې.۱۳۶۰ل کال. کابل: دولتي مطبعه.
۱۷- زرینکوب، داکتر عبدالحسین. نقد ادبي، جلد اول و دوم. ۱۳۸۲ل کال. ایران: موسسه انتشارات امیرکبیر. سپهر مطبعه.
۱۸- زرینکوب، عبدالحسین. نقد ادبي.۱۳۸۰ل کال. ایران.
۱۹- شمیسا، داکتر سیروش. نقد ادبي. ۱۳۸۵ل کال. ایران: انتشارات میترا. تابش مطبعه.
۲۰- صمیم، محمد اصف. ګام پر ګام له خوشال سره. ۱۳۷۸ل کال. پېښور: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه.
۲۱- قویم، داکتر عبدالقیوم. نقد ادبي.۱۳۸۷ل کال. کابل: انتشارات سعید.
۲۲- کاکړ، پیرمحمد. د پیرمحمد کاکړ دېوان. د استاد عبدالروف بېنوا په زیار.۱۳۲۵ل کال. کابل: پښتو ټولنه. عمومي مطبعه.
۲۳- لواڼی، دولت. د دولت لواڼي دېوان. د پوهاند رشاد له سریزې سره. ۱۳۵۳ل کال. کابل: پښتو ټولنه. دولتي مطبعه.

۲۴- مومند، عبدالحمید. د عبدالحمید مومند دېوان. د زلمي هېوادمل په زیار. ۱۳۶۳ل کال. کابل: پښتو ټولنه. ګوندي مطبعه.
۲۵- مومند، عبدالرحمن. د رحمان بابا دېوان. ۱۳۵۲ ل کال. کابل: پښتو ټولنه. دولتي مطبعه
۲۶- هاشمي، سید محی الدین. ادب پوهنه. ۱۳۸۱ل کال. پېښور: د اریک د ګرځنده کتابتونونو اداره. احمد پرنټنګ پرېس.
۲۷- همت، عبدالمالک. ادب او ادبي کره کتنه. ۱۳۸۵ل کال. کوټه: صحاف نشراتي موسسه. اکرم پرېس.
۲۸- هوتک، محمد. پټه خزانه. ۳۹ ۱۳ل کال. کابل: د پوهنې وزارت. د پوهنې مطبعه.
۲۹- هېوادمل، زلمی. تنګیالی د زمانې. ۱۳۸۰ل کال. لاهور: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه. ملت پرنټنګ پرېس.
۳۰- هېوادمل، سرمحقق زلمی. د پښتو ادبیاتو تاریخ (لرغونې او منځنۍ دورې). ۱۳۸۰ل کال. پېښور: دانش خپرندویه ټولنه.
۳۱- هېوادمل، سرمحقق زلمی. د کره کتنې ډولونه. ۱۳۷۰ ل کال. کابل: د لیکوالو ټولنه. دولتي مطبعه.
۳۲- ولک، رنه. تاریخ نقد جدید جلد اول. ترجمه سعید ارباب شیراني. ۱۳۷۷ل کال. ایران: انتشارات نیلوفر. دیبا مطبعه.
۳۳- یون، محمداسمعیل. اندیال خوشال. ۱۳۸۷ل کال. کابل: یون کلتوري یون.

www.ael.af

کابل پوهنتون

ژبو او ادبیاتو پوهنځي

پښتو څانګه

کره کتنه

د ژبو او ادبیاتو پوهنځیو په پښتو څانګو کې
د کره کتنې مضمون لپاره

لیکوال

محمد اسمعیل یون

www.ael.af

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: کره کتنه

لیکوال: محمد اسمعیل یون

لیکوال د خپرونو لړ: (۳۹)

خپروندی: د افغانستان ملي تحریك، فرهنګي څانګه

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

ډیزاین: ضیاء ساپی

پښتۍ ډیزاین: فیاض حمید

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحریك د خپرونو لړ: (۹۴)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسولیت لیکوال پورې اړه لري.

www.ael.af

نیو لیک

سرلیک مخ

سرلیک	مخ
د تحریک یادښت	۱
د لومړي چاپ یادښت	۲
د سر خبرې	۳
کره کتنه زموږ د ادبیاتو یوه مهمه اړتیا	۵
یک اثر مهم تدریسی	۸
دا اثر یوه ګټوره هڅه	۱۱
سریزه	۱۴

لومړی څپرکی

کره کتنه ۱۸

سرلیک	مخ
الف- د کره کتنې لغوي مانا	۱۹
ب- د کره کتنې اصطلاحي مانا	۲۲
ج- د کره کتنې اهمیت	۲۶
د- د کره کتنې اړتیا	۲۸
هـ- د کره کتنې بریدونه (حدود)	۳۰
و- د کره کتنې اداب	۳۱
د لومړي څپرکي لنډیز	۳۶
د لومړي څپرکي پوښتنې او سپارښتنې	۳۸

دویم څپرکی

د کره کتنې پیدا ینبت ۴۰

۱-کره کتنه په زاړه یونان کې ۴۵

۲- کره کتنه په لویدیځ کې ۵۹

۳- کره کتنه په ختیځ کې ۶۲

د دویم څپرکي لنډیز ۷۰

د دویم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې ۷۳

دریم څپرکی

د کره کتنې پا ینبت ۷۵

الف- کره کتنه په لویدیځ کې ۷۵

ب- کره کتنه په ختیځ کې ۹۳

۱- کره کتنه په عربي نړۍ کې ۹۴

۲- کره کتنه په دري کې ۱۱۴

۳- کره کتنه په اردو ژبه کې ۱۱۸

د دریم څپرکي لنډیز ۱۲۹

د دریم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې ۱۳۳

څلورم څپرکی

کره کتنیز او ادبي بنوونځي ۱۳۵

۱- کره کتنیز بنوونځي ۱۳۶

www.ael.af

۲- ادبي ښوونځي ۱۳۸

الف- لویدیز ادبي ښوونځي ۱۳۸

۱- کلاسیزم ۱۳۸
۲- رومانیزم ۱۴۰
۳- ریالیزم ۱۴۱
۴- ناتوریالیزم ۱۴۳
۵- سمبولیزم ۱۴۵
۶- سور ریالیزم ۱۴۶
۷- اګسزسیتانسیالیزم ۱۴۸
۸-سینتیمنتالیزم ۱۴۹
۹- نهیلیزم ۱۵۲
۱۰- فورمالیزم ۱۵۳
۱۱- ایماژینیزم ۱۵۳
۱۲- پارناس ښوونځی ۱۵۴
۱۳- امپرسیونیزم ۱۵۵
۱۴- کونستروکتیویزم ۱۵۵
۱۵- اوربانیزم ۱۵۶
۱۶- دادابیزم ۱۵۷
۱۷- اونانیمیزم ۱۵۷
۱۸- ویریزم او نور... ۱۵۸

ب- پښتو ادبي ښوونځي ۱۵۸

۱- روښان ادبي ښوونځی ۱۵۹
۲- خوشال ادبي ښوونځی ۱۶۰

www.ael.af

۳- رحمان بابا ادبي ښوونځی ۱۶۲
۴- حمید رشید ادبي ښوونځی ۱۶۴
ج- فارسي ادبي ښوونځي ۱۶۶
۱- خراساني ادبي ښوونځی ۱۶۷
۲- عراقي ادبي ښوونځی ۱۶۸
۳- هندي ادبي ښوونځی ۱۶۹
۴- مراجعت ادبي ښوونځی ۱۷۰
د ځلورم څپرکي لنډیز ۱۷۲
د ځلورم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې ۱۷۵

پینځم څپرکی

کره کتنه په پښتو ادب کې ۱۷۷
الف- پخوانۍ دوره ۱۷۸
ب- منځنۍ دوره ۱۸۳
ج- اوسنۍ دوره ۲۱۱
د- د کره کتنې په برخه کې متفرقه کار ۲۲۴
د پینځم څپرکي لنډیز ۲۴۸
د پینځم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې ۲۵۱

شپږم څپرکی

د کره کتنې ډولونه ۲۵۳
۱- نظري کره کتنه ۲۵۶
۲- عملي کره کتنه ۲۵۷

www.ael.af

۳- تاریخي کره کتنه ۲۵۸
۴- تشریحي او توضیحي کره کتنه ۲۶۳
۵- ښکلاییزه کره کتنه ۲۶۳
۶- حکمي کره کتنه ۲۷۲
۷- اروا پوهنیزه کره کتنه ۲۷۲
۸- متني کره کتنه ۲۸۱
۹- مارکسستي کره کتنه ۲۸۲
۱۰- قانون جوړوونکې کره کتنه ۲۸۵
۱۱- ټولنیزه کره کتنه ۲۸۶
۱۲- رومانتیکه کره کتنه ۲۹۰
۱۳- تحلیلي کره کتنه ۲۹۶
۱۴- استقرایي کره کتنه ۲۹۹
۱۵- پرتلیزه کره کتنه ۳۰۴
۱۶- لغوي کره کتنه ۳۰۶
۱۷- فني کره کتنه ۳۰۷
۱۸- اخلاقي کره کتنه او نورې... ۳۰۸
د شپږم څپرکي لنډیز ۳۱۰
د شپږم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې ۳۱۳

اووم څپرکی

د کره کتنې اصول او معیارونه ۳۱۵
۱- مطلق اصول او معیارونه ۳۱۶
۲- نسبي اصول او معیارونه ۳۱۷
د اووم څپرکي لنډیز ۳۵۱

د اووم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې ۳۵۳

اتم څپرکی

د کره کتونکي ځانګړتیاوې ۳۵۵

۱- پوهه او بصیرت ۳۵۶
۲- عدل او انصاف ۳۵۷
۳- ناپېیلتیا ۳۵۸
۴- ناتعصبي ۳۵۹
۵- پر اصولو ټینګار ۳۶۲
۶- زړه ورتیا ۳۶۳
۷- د کره کتنې د ادابو درناوی ۳۶۴
د اتم څپرکي لنډیز ۳۶۶
د اتم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې ۳۶۸

نهم څپرکی

د کره کتنې ګټې، د ادبیاتو او نورو علومو په وده کې د د هغې اغېزې ۳۷۰
۱- عامو لوستوالو ته یې ګټې ۳۷۱
۲- لیکوالو ته یې ګټې ۳۷۴
۳- ادبیاتو ته یې ګټې ۳۸۱
۴- د پوهې پراختیا ته یې ګټې ۳۸۲
د نهم څپرکي لنډیز ۳۸۴

www.ael.af

د نهم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې ۳۸۶

لسم څپرکی

مور ولې له کره کتنې ډار یږو؟ ۳۸۸
۱- د کره کتنې نا عاموالی ۳۸۹
۲- د زغم کلتور نشتوالی ۳۹۰
۳- د سالمې کره کتنې کموالی ۳۹۵
د لسم څپرکي لنډیز ۳۹۹
د لسم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې ۴۰۱

یوولسم څپرکی

په پښتو ژبه د کره کتنې چاپ شوي کتابونه ۴۰۳
الف- په افغانستان کې ۴۰۵
ب- په پښتونخوا کې ۴۱۴
د یوولسم څپرکي لنډیز ۴۲۲
د یوولسم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې ۴۲۴
وروستۍ پایله ۴۲۶
اخځونه ۴۲۸

www.ael.af

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک د هېواد پالې او فرهنګپالې اغلې (انیسه عمراني) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له لیکوال او چاپوونکې څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د لیکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

KARA KATANA

"Criticism"

By: Mohammad Ismael Yoon

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

د خپرونو لړ: ۳۹
د لیکوال د خپرونو لړ: ۹٤